

Bojko Bučar, ur.

MONOGRAFIJE

60 LET ŠTUDIJA IN RAZISKOVANJA MEDNARODNIH ODNOSOV NA FDV

60 LET ŠTUDIJA IN RAZISKOVANJA MEDNARODNIH ODNOSOV NA FDV

Uredil BOJKO BUČAR

Ljubljana, 2021

Bojko Bučar, ur.

**60 LET ŠTUDIJA IN RAZISKOVANJA MEDNARODNIH ODNOSOV NA FDV
(elektronska izdaja)**

Knjižna zbirka MEDNARODNI ODNOSI

Urednik zbirke: dr. Iztok Simoniti

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Monika Kalin Golob, dekanja

Copyright © FDV, 2021

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: Boštjan Udovič in Rok Zupančič

Jezikovni pregled: Barbara Rogelj

Naslovnica: po idejni zasnovi Jurija Kocbeka oblikovala Darinka Knapič

Prelom: Zavod Vizar

Dostopno prek: <https://knjigarna.fdv.si>

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 78080003

ISBN 978-961-235-989-8 (PDF)

KAZALO

PROLEGOMENA	
Bojko Bučar	5
OČRT »ZNANSTVENOSTI« V ZNANOSTI O MEDNARODNIH ODNOSIH	
Milan Brglez	11
MEDNARODNI ODNOSI IN MEDNARODNO PRAVO. OD VISOKE ŠOLE ZA POLITIČNE VEDE DO SEDANJE FAKULTETE ZA DRUŽBENE VEDE	
Ernest Petrič	37
VLOGA IN POMEN MEDNARODNIH EKONOMSKIH ODNOSOV ZA RAZUMEVANJE IN POUČEVANJE MEDNARODNIH ODNOSOV	
Marjan Svetličič	53
VLOGA IN POMEN RAZUMEVANJA KONCEPTA VARNOSTI ZA ŠTUDIJ MEDNARODNIH ODNOSOV	
Anton Grizold	71
(POLITIČNA) SOCIOLOGIJA MEDNARODNIH ODNOSOV	
Bojko Bučar	89
POMEN RAZISKOVANJA MEDNARODNIH ODNOSOV	
Maja Bučar	113
ŠTUDIJ IN RAZISKOVANJE MEDNARODNIH ODNOSOV: KJE SMO BILI, KJE SMO IN KJE BOMO?	
Zlatko Šabič	125
GENEZA KATEDRE ZA MEDNARODNE ODNOSE	
Bojko Bučar	143
KRONOLOGIJA RAZISKOVALNEGA DELA CENTRA ZA MEDNARODNE ODNOSE	
Maja Bučar in Jana Arbeiter	165

IN MEMORIAM ZASL. RED. PROF. DR. VLADIMIR BENKO

Bojko Bučar 189

IZBOR ZALOŽNIŠTVA DO 2020

Bojko Bučar, Iris Koleča in Ajda Hedžet 201

PROLEGOMENA

Pred nami je zbornik, ki je bil načrtovan na pobudo red. prof. dr. Zlatka Šabiča ob šestdesetletnici Katedre za mednarodne odnose (KMO) na Fakulteti za družbene vede (FDV); to bi pomenilo šestdeset let poučevanja mednarodnih odnosov na Slovenskem. Potem pa se je najprej izkazalo, da ima katedra šele dobrih trideset let, čeprav poučevanje – delno tudi mednarodnih odnosov – res sega šestdeset let nazaj. Kmalu je postalo tudi jasno, da bi bila tematika nepopolna, če se ne bi lotili tudi raziskovanja, ki hodi z roko v roki s poučevanjem. Toda raziskovanje mednarodnih odnosov, resda bolj v smislu mednarodnih študij, je na Slovenskem vendarle precej starejše od rojstva FDV in celo njene predhodnice, Visoke šole za politične vede (VŠPV). Še nekaj drugih pomislekov se je pojavilo (npr. kako obravnavati poučevanje, ki meji na mednarodne odnose na drugih ustanovah), in tako smo se morali pri realizaciji načrta malo omejiti. Nastal je zbornik »60 let študija in raziskovanja mednarodnih odnosov na FDV«, ki obravnava – resnici na ljubo – večino tega, kar se je in kar se, glede te tematike, dogaja v Sloveniji.

Zbornik je gotovo novost pri nas, četudi obstajajo v nekaterih objavah sporadični zapisi o poučevanju in proučevanju mednarodnih odnosov na Slovenskem, celo v nekaterih tujih publikacijah. Toda po obsegu in globini obdelane tematike se seveda ne morejo primerjati s tem zbornikom, ki bo gotovo še dolgo časa ostal referenčno delo za vsa tovrstna nadaljnja dela, za katera upam, da bodo nekoč sledila.

Če smo se najprej pohvalili, je vendarle treba dodati, da je zbornik še daleč od popolnosti. Izbrali smo nekaj poglavij, ki sodijo v prikaz in utemeljevanje discipline mednarodnih odnosov kot znanstvene vede. Z drugimi besedami, odgovarjajo na vprašanje, kaj mednarodni odnosi sploh so, kakšna je njihova vsebina in kakšen je njihov pomen ter zakaj in na kakšen način jih raziskujemo. Morda se bo komu zdelo, da premlevamo splošno znano tematiko. Toda zdelo se nam je, da moramo v tovrstnem delu vendarle osmisliti početje znotraj formalnih okvirov, kot sta KMO in Center za mednarodne odnose (CMO) na FDV. K temu izzivu smo poskusili pritegniti najpomembnejše strokovnjake in dolgoletne sooblikovalce poučevanja in proučevanja mednarodnih odnosov. Kar pa se pedagoške in raziskovalne enote tiče, tj. že omenjenih formalnih okvirov, bi si pri obeh lahko želeli še kaj več od zapisanega. Spomin je vedno varljiv, izkazalo pa se je, da so arhivi fakultete, katedre in centra neurejeni (in morda nepopolni ali celo neobstoječi). Res je pritiskal časovni rok in režimi v pandemiji nam niso bili ravno v pomoč. Upati je, da bi se v bolj normalnih razmerah našel kakšen študent zgodovine, ki bi dokumente obeh enot temeljiteje predelal. Naj to ostane za 70-letnico ali kakšno drugo praznovanje.

V pričujočem delu doc. dr. Milan Brglez, njegov »Doktorvater« je bil zasl. red. prof. dr. Vlado Benko, piše o znanstvenosti v znanosti o mednarodnih odnosih. Ne ukvarja se z vprašanjem, ali disciplina mednarodnih odnosov zadovoljuje kriterije znanstvenosti. V tujini sta bili dilema in diskusija delno zaključeni že v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, v Sloveniji pa kakih trideset let kasneje, čeprav proliferacija teorij vedno znova odpira tudi to vprašanje. Zato se prispevek bolj posveča temu, kje smo in kam gremo v teoretskem proučevanju mednarodnih odnosov. Ni branje za začetnike.

Red. prof. dr. Ernest Petrič, mednarodno priznan pravnik, ne piše le o enem pomembnem stebru razumevanja mednarodnih odnosov, ki je stalnica pri poučevanju na tej študijski smeri, temveč postavlja potrebo in nujno tega poučevanja v širši družbeni okvir. Ne samo mednarodno pravo po vsebini, pač pa tudi razvoj mednarodnih odnosov, njegovo poučevanje in proučevanje v kontekstu rasti institucije in odnosa širšega okolja, družbe in politike do razumevanja tega pojava. Vsekakor branje, ki daje pomemben kontekst današnjemu stanju in je s tem nujna lektira za razumevanje in pogled naprej.

Zasl. red. prof. dr. Marjan Svetličič, diplomiran politolog in doktor ekonomskih znanosti, predstavlja svoj pogled na pomen poučevanja in proučevanja mednarodnih ekonomskih odnosov in s tem povezanih vsebin za formiranje strokovnjakov s področja mednarodnih odnosov. Poveden je njegov pedagoški pogled na stanje in potrebe poznavanja te problematike, ki ga je empirično preverjal na generacijah študentov.

Red. prof. dr. Anton Grizold, profesor mednarodne varnosti, obravnava varnost kot temeljni koncept preokupacije mednarodne skupnosti od nekdaj do današnjih dni. Brez razumevanja in zavedanja o pomenu tega koncepta tudi ne more biti razumevanja večine odnosov v današnji mednarodni skupnosti. Je prva in zadnja skrb akterjev tako na nacionalni kot na mednarodni ravni. Vredno branja.

Red. prof. dr. Bojko Bučar, urednik pričujoče publikacije, poskuša v svojem prispevku prikazati tisto tematiko, brez katere lahko le slutimo, ne pa razumemo, mednarodne odnose. Gre za sociologijo mednarodnih odnosov, ki proučuje mednarodno družbo, njene akterje in omejitve delovanja. Odnosi med akterji in družbeni procesi so že politika, zato sem neskromno dodal termin politična sociologija, ki najde svojo opravičljivost tudi v trendu, da mednarodni odnosi prehajajo v svetovno politiko.

Če smo na ta način poskušali osmisliti samo tematsko področje in povezavo večinoma na poučevanje mednarodnih odnosov kot rezultata raziskovalnega dela, se je treba posvetiti tudi raziskovanju.

Red. prof. dr. Maja Bučar, dolgoletna predstojnica CMO in nekdanja prodekanja za raziskovalno dejavnost, nam prikaže pomen raziskovanja o mednarodnih odnosih. Brez raziskovanja tudi ni poučevanja mednarodnih odnosov. Raziskovanje samo pa ni zgolj v funkciji poučevanja, in tako pridemo do večnih diskusij glede vloge in pomena temeljnih in aplikativnih (uporabnih) raziskav, vloge financierjev raziskovalnega dela ter potreb ožjega in širšega družbenega okolja, ne nazadnje vloge države. Tematika sama pa morda sproža več vprašanj, kot lahko ponudi odgovorov.

Red. prof. dr. Zlatko Šabič, trenutno »starosta« na katedri in centru, razmišlja, kako se je področje razvijalo, v kakšnem stanju je trenutno in kam se je treba usmeriti. Zanimivo je njegovo prepričanje, da je treba stremeti »nazaj v prihodnost«. Seveda je to njegov osebni pogled, a prav zato, ker je »starosta« discipline, je njegovo pisanje vredno branja.

Red. prof. dr. Bojko Bučar piše spomine na KMO od njenih začetkov do današnjih dni. Mišljeno je bilo, da bi obdelal vlogo in pomen katedre in ob tem pripravil nekakšno kronologijo delovanja. Izkazalo pa se je, da arhivi bodisi niso bili na razpolago

bodisi bi njihova obdelava zahtevala precej več časa. Doc. dr. Jana Arbeiter je uspela dobiti nekatere predmetnike (za kar ji gre na tem mestu zahvala), toda niti ne vseh. Zapisniki katedre in drugih organov fakultete niso bili na voljo. Avtorju ni preostalo drugega, kot da uporabi lasten arhiv (ki je tudi pomanjkljiv in ni bil mišljen za tovrstno pisanje), nekaj nestrukturiranih intervjujev s kolegi in kolegicami ter osebni spomin. Spomin in s tem tovrstno pisanje pa je predvsem subjektivna zadeva in pušča veliko prostora za kasnejše temeljitejše raziskovanje in pisanje.

Red. prof. dr. Maja Bučar in doc. dr. Jana Arbeiter sta se lotili voluminoznega dela obravnave delovanja CMO. Posebna vrednost njunega dela je podroben opis začetkov njegovega delovanja, saj mu je sicer že grozila pozaba. Seveda pa je z leti obseg delovanja porasel do te mere, da se kronologija ni mogla nadaljevati z enako ustreznimi podrobnostmi. Je pa delo gotovo spodbuda za bolj detajlno obdelavo pomena in vloge CMO, morda v posebnem zborniku, ki bi bil posvečen zgolj raziskovanju.

Pomanjkljivost tega zbornika je tudi zanemarjanje pomena in vloge kadrov, ki so vse delovanje omogočili. Ustanov in organizacijskih enot seveda ni brez kadra. Ljudje so tisti, ki dajejo življenje formalnim okvirom. Žal smo v pričujočem delu morali kadre, raziskovalce in pedagoge, malo postaviti v drugi plan, četudi se nanje veliko sklicujemo. Kadri odločujoče determinirajo vsako delovanje. Marsikdo bo pogrešal svoje ustrezno mesto in priznanje za svoje delo pri razvoju znanosti, stroke, pedagoškem ali raziskovalnem doprinosu, delovanju organizacijskih oblik itn. Morda smo celo na koga nehote popolnoma pozabili. Na tem mestu se vsem iskreno opravičujem. Pojasnilo, ne opravičilo, naj bo dejstvo, da gre za prvi tak zbornik, da sprejemamo vse kritike v upanju, da bo naslednja publikacija boljša.

Mimo utemeljitelja znanosti o mednarodnih odnosih v Sloveniji pa nismo mogli. Zato sem dodal posebno poglavje v spomin na zasl. red. prof. dr. Vlada Benka. Pri tem gre za spomin nanj, subjektivno doživetje, ki seveda ni vsezveljavna resnica. Je pa tribut njemu v čast, ki si jo tudi zasluži.

Na koncu so red. prof. dr. Bojko Bučar, as. dr. Iris Koleča in as. Ajda Hedžet naredili izbor založništva do leta 2020. Leta kasneje nismo mogli vključiti, ker so številna dela bila še v pripravi (tudi pričujoči zbornik) in bi evidenca bila nepopolna. Poudariti velja, da gre za izbor založništva, ki se veže na delo KMO in CMO in v nobenem primeru ne obsega vseh objav raziskovalcev in pedagogov v obeh organizacijskih enotah. Bile so pobude, da bi objavili tudi bibliografije članov centra in katedre, toda to bi daleč preseglo že sedanji obseg zbornika. Morda se bo pa kdo v prihodnosti odločil za objavo bibliografij članov in sodelavcev obeh organizacijskih enot.

Zbornik je kriv še za eno površnost. Razen v uvodu in pri avtorjih posameznih poglavij smo se (z redkimi izjemami) izognili navajanju akademskih nazivov omenjenih oseb. Razlog ni v nespoštovanju akademskih nazivov, prej obratno. Povsod, kjer se tematika obravnava zgodovinsko, bi potrebovali datum ali vsaj letnico napredovanja posamezne omenjene osebe, da bi jo lahko ustrezno naslovili v določenem časovnem preseku. Teh podatkov pa nismo imeli. Če bi (za vsak slučaj) vse naslavljali z najvišje doseženim nazivom, pa to ne bi bilo samo zgodovinsko netočno, ampak bi šele takrat

kazalo na nespoštovanje hierarhije akademskih nazivov. Zato smo se temu poskušali izogniti, vendar so seveda avtorji bili avtonomni pri svojem pisanju. Če je zaradi tega kdo prizadet, se mu tudi za to iskreno opravičujem.

Ob koncu naj še enkrat poudarim, da se zavedam vseh pomanjkljivosti pričujočega zbornika in naj bo to pobuda in motiv, da ne bi preteklo naslednjih šestdeset let, predno bo nastal nov, izpopolnjen in boljši zbornik ali monografija. S tem naj končam svoj uvod in naj se začne zanimivo branje.

Red. prof. dr. Bojko Bučar, urednik

OČRT »ZNANSTVENOSTI« V ZNANOSTI O
MEDNARODNIH ODNOSIH

doc. dr. Milan Brglez

UVOD

Stoletnica (približna) vznika znanosti o mednarodnih odnosih (ZMO) po prvi svetovni vojni v svetovnem merilu in šestdesetletnica njenega vznika na Slovenskem je primerna priložnost za refleksijo »znanstvenosti« te družbene vede. Njena celovita ali široka obravnava bi zahtevala analizo vsaj naslednjih sedmih kontekstov:

- 1.) zgodovinskega razvoja področja (ali predmeta) ZMO;
- 2.) odnosa teorij in metodologij (ali skupaj raziskovanja oz. proučevanja) in poučevanja mednarodnih odnosov do področja ZMO ter seveda obratno;
- 3.) odnosa ZMO in drugih družbenih ved, humanistike in naravoslovja do filozofije (družbenih ved, znanosti, družbe, politike itd.) ter seveda obratno;
- 4.) vpliva odnosov znotraj partikularnih akademskih skupnosti v ZMO in globalne akademske skupnosti v ZMO na razvoj ZMO ter seveda obratno;
- 5.) odnosa ZMO do ljudi (za razliko od elit) in javnosti še zlasti v demokraciji ter demokracije in javnosti do ZMO;
- 6.) odnosa akademskih skupnosti v ZMO do politike in države ter seveda obratno;
- 7.) odnosa akademskih skupnosti v ZMO do ekonomije in trga ter seveda obratno.

Znotraj te prepletene tipologije relevantnih kontekstov, ki onemogoča redukcijo le na enega brez (vsaj delnega) upoštevanja tudi drugih kontekstov, je o »znanstvenosti« ZMO mogoče v ožjem pomenu razpravljati zlasti znotraj prvih treh kontekstov. Ter se v podkrepitev trditve, da gre za znanost, kolikor in kakor jo omejuje in hkrati omogoča obstoj njenega področja proučevanja, opreti na rezultate dela Vlada Benka (1977; 1987; 1997a), ki je analiziral teorije mednarodnih odnosov z vidika sociologije (znanosti) od leta 1962 naprej, in lastne analize (Brglez, 2008) teorij mednarodnih odnosov z vidika filozofije (družbenih ved), ki pa upošteva in ovrednoti tudi ključne premike in »obrate« v ZMO v podaljšanem zadnjem desetletju.¹

SOCIOLOŠKA IN FILOZOFSKA IZHODIŠČA ZNANSTVENOSTI ZMO

Benko (1997a: 7; poudarke odstranil MB) svoj sociološki in zgodovinsko razvojni pogled na ZMO uokviri v dve tezi. Po prvi »ta razmišljanja odsevajo razumevanje stanj v mednarodni skupnosti« oz. »so v funkciji zgodovinskega položaja«, po drugi

1 »Velike slike«, do katere vodi raziskovalno delo, ni mogoče vedno znova oblikovati na novo ali ustvariti »iz nič«, mogoče pa jo je z dodatnim raziskovalnim delom dograjevati in izčistiti ter rekontekstualizirati glede na namen pisanja. To besedilo je v takšnem razmerju zlasti do dveh predhodnih del (Brglez, 1996; 2008), pri čemer se zgleduje tudi po Žižku (Žižek in Klepec, 2011).

pa »stopnja doseženih spoznanj odseva razvitost odnosov v tej skupnosti«. Pri njihovi izpeljavi se osredotoča na: (i) »podobe sveta«, ki so izhodišče razmišljanja, (ii) »vprašanje ‚enot‘ v mednarodni skupnosti«, ki so predmet analize, ter (iii) »spoznavn/i/interes, ki spremlja to razmišljanje«.

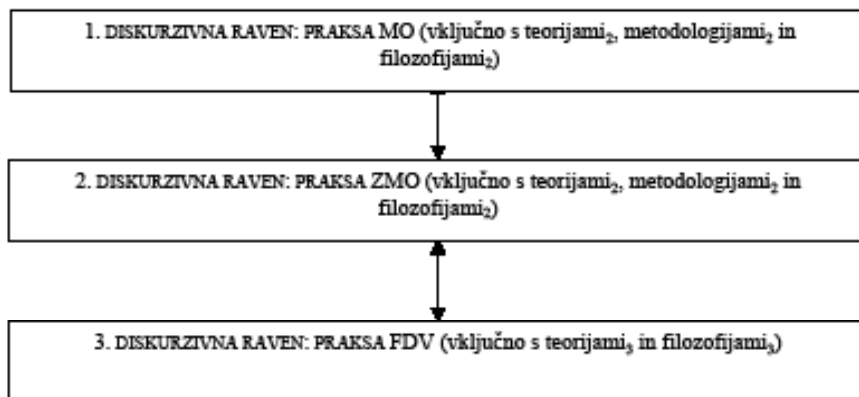
Sam (Brglez, 2008: 58–63) ob upoštevanju teh izhodišč dodatno elaboriram, da so za ZMO relevantne ravni (empirične) prakse, znanstvenega dela (teoretične in metodološke produkcije znanja in védnosti) in filozofije družbenih ved (kot predpostavk postavljanja teorij in oblikovanja konceptov ali pojmov ter uporabe metod kot korakov in metodologij kot poti proučevanja). Ne samo da je mogoče ločiti raven prakse, raven znanosti in raven filozofije, vse te tri dimenzije (praktično-metodološka, teoretska in filozofska) so prisotne na vsaki od teh treh ravni, pri čemer pa velja upoštevati temeljno razliko med filozofijo in znanostjo (glej skico 1), po kateri so le v konstituciji znanosti relativno vnaprej dane tudi znanstvene metodologije in metode, filozofija pa jih načeloma vsakič znova problematizira in argumentira. Za ponazoritev takšne »središčnosti« teorij in filozofij si lahko pomagamo z metaforo različnih diskurzivnih zaporedij ali formacij (Gunnell, 1998; cf. Brglez, 2008: 60). Pri tem za vsako raven predpostavljamo, da jo bistveno sooblikujejo specifične diskurzivne in nediskurzivne prakse, predvsem pa uporaba in poznavanje jezika, s posredovanjem katerega se lahko relevantni agensi sporazumevajo.

Prvo diskurzivno formacijo predstavljajo politični ali empirični diskurzi, ki so sestavni del prakse mednarodnih odnosov. Del tovrstnih diskurzov so tudi teorije₁, ki jih imajo relevantni individualni in kolektivni agensi npr. o tem, kakšen je »svet«, kako deluje (temu bi lahko rekli »empirične« teorije agensov); kaj je v njem možno, kako delovati v tem svetu (temu bi lahko rekli nastavki za metodologijo₁ in metode agensov); kaj je v tem svetu zaželeno, kako ga vrednotiti (temu bi lahko rekli »normativne« teorije₁ agensov) ipd. Če se potrudimo, lahko za vsako od tovrstnih teorij in metodologij najdemo tudi predpostavke, na katerih temelji (govorimo o filozofiji agensov).² Obakrat gre za priznanje tega, da je družbeni (politični) svet praktično interpretiran že pred znanstveno interpretacijo.³

2 Behr (2010) v tem oziru govori o ontologiji mednarodnega, Kurki (2015) pa o kozmologiji njihovega sveta.

3 Nesmiselno bi bilo tako zanikati obstoj praktičnega znanja o npr. politiki, mednarodnih odnosih, ljudski psihologiji itd. Realno tovrstne ideje (*sic*) delujejo na ravni zdravega razuma. So del tega, kar nereduktivna znanost ne more preprosto odmisлити, ampak mora skušati razumeti ali pojasniti (Gramsci, 1974, 348–67; Giddens, 1984).

Skica 1: Diskurzivne ravni, ki so konstitutivne za ZMO

Legenda: MO = mednarodni odnosi; FDV = filozofija družbenih ved. S podnapisanimi (subscript) številkami ločujemo med sabo teorije, metodologije in filozofije, ki se nereduktivno razlikujejo glede na diskurzivne ravni, katere sokonstituiraajo (glej tudi opombo št. 6).

Družbene vede (in s tem ZMO) so glede na to prvo diskurzivno formacijo ali prakso sekundarne, saj jo skušajo z znanstvenimi teorijami (kot konstelacijami konceptov), ki so različne od subjektivnih in intersubjektivnih teorij₁, metodologij₁ in filozofij₁ samih agensov, razložiti, razumeti ali kritizirati (govorimo lahko torej o metateoriji prakse). Tudi tukaj lahko ločimo »empirične« teorije₂, ki skušajo osmisлити prakso; normativne teorije₂, ki taisto prakso skušajo ovrednotiti; in metodologije₂ (kot zaporedja metod), kako to prakso proučevati. Veljavnost teh teorij₂ in metodologij₂ temelji na predpostavkah (ontoloških, epistemoloških in aksioloških) filozofije₂.⁴ Vse skupaj je mogoče razumeti kot specifične diskurzivne prakse ZMO.

Končno, za refleksijo tega, kaj družbene vede (in s tem ZMO) počno (kar spet vključuje teorije₂, metodologije₂ in filozofije₂ znanstvenikov/znanstvenic in njihovih skupnosti), potrebujemo ustrezne metateorije ali FDV, ki predstavljajo tretjo diskurzivno raven in ki interpretira početje družboslovcev/družboslovc in

4 Ko govorimo o filozofiji na katerikoli za ZMO relevantni ravni, lahko nadalje natančneje ločujemo: (i) ontološke predpostavke (kaj je oz. obstaja in kako je – če je – tisto, kar obstaja, povezano med sabo?), (ii) epistemološke predpostavke (kaj in kako lahko kaj vemo o (i)?) ter (iii) aksiološke predpostavke (kako vrednotimo in presojava (i) in (ii)?). Vse te tri dimenzije so med sabo strukturno (sinhrono) in procesno (diahrono) povezane. Zato moramo paziti na njihovo usklajenost. Vendar pa je ontologija videti nekako »primarna«. Najprej namreč mora obstajati kaj, o čemer lahko kaj vemo in vrednotimo, obstajati pa mora tudi kdo, ki ve in vrednoti, ter nek odnos med spoznavajočim (agensom) in tistim, kar naj bi bilo spoznano (objektom, predmetom ali področjem).

družboslovja.⁵ Tudi na tej diskurzivni ravni je mogoče ločiti različne dimenzije teorije₃ in filozofije₃, povsem možna ali smiselna pa bi bila tudi postavitev še kakšne metadiskuzivne ali metateoretične ravni, ki bi skušala razložiti in ovrednotiti prakso FDV.

Na podlagi povedanega lahko govorimo o prisotnosti teorij(e) in filozofij(e) na vseh treh ravneh, ki jih skica 1 prikazuje. Razmerje med temi tremi diskurzivnimi ravni je dialektično sokonstitutivno in hkrati nereduktivno (ena raven ne more nadomestiti druge in še zlasti ne ena teorija druge).⁶ Govorimo lahko tudi o naraščajoči kompleksnosti in konkretnosti, bolj kot se bližamo relevantnemu delu družbene prakse, ki posamezno družbeno vedo zanima. Obenem se z oddaljevanjem od relevantnega dela družbene prakse dviguje potreba po abstraktnosti, ki jo spremlja tudi relativno večja preprostost (ali vsaj preglednost) pojmov in njihovih predpostavk, s katerimi se znotraj relevantne diskurzivne prakse soočamo. Zavedanje o kompleksnosti posameznih relevantnih diskurzivnih praks ne pomeni, da jih za namene analize ni dopustno poenostaviti z abstrahiranjem, če v interpretaciji upoštevamo, kaj in kako smo abstrahirali.⁷ Če pa tega ne storimo, bodo naši rezultati ostali ontološko nerealistični.⁸

-
- 5 Seveda ne smemo enačiti teh diskurzivnih ravni s samimi institucionaliziranimi znanostmi. Obenem nam pomagajo razumeti bistveno razliko do naravoslovja. Tam naj bi bile prva diskurzivna raven prav interpretacije sveta s strani naravoslovnih znanosti, druga pa filozofije znanosti. Zato sta FDV in filozofija znanosti neprimerljivi glede na »oddaljenost« od predmeta ali področja svojega proučevanja (Gunnell, 1998; cf. Jackson, 2011).
 - 6 Z upoštevanjem te zdravorazumske ravni lahko izrazimo temeljno nelagodje ob »realizmu« političnega realizma. Če naj bi bili MO znanost, potem bi morali vsaj skušati razložiti obstoječe zdravorazumsko prepričanje, ne pa vztrajati pri njem in mu celo pripisovati status pojasnjevalne teorije. S tem ne trdimo, da je politični realizem nerealen ali neobstoječ. Je realen, še več, je vzročno učinkujoč, toda marsikdaj predvsem kot ideologija – ne kot pojasnjevalna, ampak kot opravičevalna ali legitimizacijska teorija (Bell, 2002).
 - 7 V abstrahiranju (tudi odmišljanju nebitvenega) kot predpostavki mišljenja so pomembni: izhodišče abstrakcije (kaj abstrahiramo), časovni in prostorski obseg abstrahiranega (kaj je v abstrakciji zajeto) ter raven splošnosti abstrakcij (odnos med deli in celoto abstrahiranega). Na primeru Marxove metode abstrahiranja v povezavi z njegovo filozofijo notranjih odnosov je ta pojmovanja dobro razvil Ollman (2003).
 - 8 Poleg »analitičnega« vidika procesa abstrahiranja je pomemben tudi njegov »sintetičen« vidik. Po ustrezno izvedeni abstrakciji se je potrebno vrniti na njeno izhodišče, da ugotovimo, kako je slednje kompleksno določeno s tem, kar smo z abstrahiranjem analizirali. Ta sintetični vidik je bistven za Marxovo metodo predstavitve ali razvitja rezultatov analize (Marx, 1857-58/1979: 33).

SOBIVANJE POZITIVISTIČNE IN NEPOZITIVISTIČNE ZMO

Upoštevajoč vse tri navedene diskurzivne ravni, ki so relevantne za ZMO, lahko ugotovimo, da ne obstaja enotni kriterij znanstvenosti ZMO. A nam FDV s svojim abstraktnjšim kategorijalnim aparatom omogoča primerjavo teoretskih pozicij v ZMO (Brglez, 2008: 111). Njena temeljna razsežja prikazujemo na skici 2 (cf. Hollis in Smith, 1990/1991: 5, 215; Dunne, 1995: 371, 380; Adler, 1997: 331; Wendt, 1999: 29, 32; Brglez, 2008: 66; 2011: 553).

Skica 2: Prepletenost epistemoloških in ontoloških razsežnosti FDV

<i>Epistemologija</i> (ONTOLOGIJA)	pojasnjevanje (MATERIALIZEM)	razumevanje (IDEALIZEM)
holizem (STRUKTURA)	sistem (ZUNANJE STRUKTURE)	družba (KOLEKTIVNA PRAVILA)
individualizem (DELOVANJE)	enote (RACIONALNE IZBIRE)	subjekti (SMISELNE IZBIRE)

Predlagana »metateoretska sinteza« hkrati upošteva obe medsebojno prepleteni in povezani izhodiščni področji FDV – ontološko in epistemološko. Obe sta v svoji abstraktnosti načeloma nevtralni do teorij MO ali katerekoli druge družbene vede. V osnovi ontološko razumevanje družbene strukture in človekovega delovanja zadeva pogled raziskovalca na to, kaj obstaja in je primarno v družbenem svetu (Wendt, 1999: 22), kako obstaja (materialno ali idejno) ter kako so entitete med seboj povezane v celoto. Pri tem je bistvenega pomena obravnava izvora temeljne dinamike v družbenem sistemu; izpostavljanje človekovega (individualnega ali kolektivnega) delovanja poudarja, da je ta izvor v namernih ali nenamernih učinkih družbenih ravnanj, strukturni pogled pa poudarja, da je izvor v stalno (re)producirani družbeni strukturi oziroma v počasi se razvijajočih se kolektivnih pravilih v strukturi, ki se reproducirajo skozi družbeno prakso, govorna in diskurzivna dejanja (Guzzini, 1998: 197). Strukture lahko ob tem razumemo objektivizirano kot naravne zakonitosti, torej materialno, ali pa so v bolj idealistično-interpretativni perspektivi razumljene kot intersubjektivne prakse (ideje obstajajo v jeziku, ki ima po Wittgensteinu smisel le kot družben in ne privaten fenomen).

Poleg ontološkega obstaja tudi epistemološko razločevanje, ki je z njim notranje povezano in temelji na proučevanju predmeta »od zunaj« (pozitivistična tradicija pojasnjevanja) ali »od znotraj« (interpretativna tradicija razumevanja). Prvi pristop postavlja vprašanja, zakaj racionalni in kognitivni akterji ali agensi nekaj naredijo,

in temelji na razlaganju dejavnikov na (kvazi) naravoslovni način. Drugi sprašuje: kako? Pri tem skuša agense razumeti kot interpretativne in refleksivne, delujoče v intersubjektivnem svetu pomenov, pri čemer je tudi raziskovalec ali raziskovalka del družbene realnosti, ki jo proučuje.

Skiciran filozofski pristop nam omogoča, da smiselno povezujemo vse pozitivistične pristope in jih jasneje ločujemo od zelo raznolikih nepozitivističnih pristopov v ZMO. S tem pa pridobimo tudi vsaj dva različna kriterija znanstvenosti ZMO – pozitivističnega in nepozitivističnega.

Pozitivistični pristopi v ZMO

Sodobne pozitivistične razprave izpostavljajo pomen epistemologije in (predvsem) dedukcije. Skupne naj bi jim bile naslednje empiricistične predpostavke pozitivistične ZMO (Neufeld, 1995: 38): (i) korespondenčna teorija resnice, ki temelji na neproblematizirani ločitvi subjekta in objekta raziskovanja; (ii) metodološka enotnost znanosti, ki izhaja iz naturalizma; in (iii) vrednostna nevtralnost znanstvenega spoznavanja, ki dosledno loči dejstva od vrednot.

Takšna metateoretična enotnost pa je pravzaprav le naličje empirične in teoretične raznoličnosti, ki izpostavlja tri paradigme: neorealistično, pluralistično (ali neoliberalno) ter strukturalistično (ali marksistično). Na zahtevo po znanstvenosti je politični realizem odgovoril s strukturnim političnim realizmom oz. z neorealizmom konec sedemdesetih let. Njegovo najbolj citirano različico je prispeval Waltz (1979), medtem ko jo je Gilpin (1981/1995; Gilpin, s pomočjo J. Gilpin, 1987) postavil v konteksta zgodovinskega razvoja in mednarodne politične ekonomije. V osnovi gre za sistemsko reformulacijo klasičnega realizma, ko je poleg države kot glavnega akterja in enote sistema prepoznana tudi anarhična struktura mednarodnega sistema, ki te po predpostavki racionalne enote strukture zgolj omejuje (zgled naj bi bile tržne zakonitosti mikroekonomije). Organizacijska principa sistema naj bi bila anarhija in distribucija moči med državami, njegovo gibalno pa reševanje konfliktnosti in brezizhodnosti varnostne dileme (po definiciji igre ničelne vsote) prek urejevalnih mehanizmov samopomoči in ravnotežja moči.

Tudi neoliberalni institucionalizem in pluralizem izhajata v grobem iz enakih predpostavk strukture mednarodnega sistema, a dopuščata, da imajo svoje mesto v mednarodnem sistemu tudi drugi agensi (države so še vedno primarnega pomena).⁹ Iz enakih predpostavk pa izvedeta drugačne posledice. Govorita o nujnosti sodelovanja

9 Bistvena razlika med pluralisti in neoliberalnim institucionalizmom je v tem, da prvi poudarjajo predvsem pluralnost soodvisnih akterjev v mednarodni skupnosti (Rosenau, 1980; Benko, 2000: 116–24), medtem ko drugi bolj poudarjajo intervenirajočo vlogo različnih oblik mednarodnega organiziranja (predvsem mednarodnih organizacij in mednarodnih režimov), ki olajšujejo in omogočajo sodelovanje držav v mednarodni skupnosti (Keohane in Nye, 1977/1989; Keohane, 1984).

držav v mednarodnem sistemu zaradi medsebojne odvisnosti (»občutljivosti« ali »ranljivosti« – Keohane in Nye, 1977/1989: 12) na različnih področjih, ki so postala mednarodnopolitična. Ta področja sam sistem institucionalizira, institucionalizacija pa omogoča doseganje absolutnih koristi držav (v igri pozitivne vsote) z barantanjem ali kupčevanjem med različnimi področji (varnostno je po pomenu izenačeno z ostalimi), kar pa v končni posledici ne spreminja tudi samih interesov držav.¹⁰

Strukturalistično (ali marksistično) paradigmo najboljše ponazarjata pristopa teorije odvisnosti in analize svetovnih sistemov. Prvi, ki se je razvil v Latinski Ameriki, poudarja, da se »stanje odvisnosti in nerazvitosti reproducira na ravni razmerij med družbami v Latinski Ameriki, Afriki in Aziji po eni in družbami v kapitalističnem jedru po drugi strani« (Benko, 2000: 114; Cardoso in Faletto, 1971/1979). Osnovno gibalno mednarodnega sistema vidi v reprodukciji odtujitve, ki jo omogoča kapitalistična delitev dela na center in periferijo. Na drugi strani gre avtorjem analize svetovnih sistemov (najbolj znan je Wallerstein, 1986) za razlago sodobnega mednarodnega sistema s poudarkom na ekonomskih razsežnostih, pri čemer se opirajo na zgodovinsko sociologijo pri interpretaciji in razlagi družbenih sprememb. Dinamika nastanka svetovnega gospodarstva (v njihovem razumevanju Marxove družbene reprodukcije je poudarek na menjavi in ne na produkciji) v njegovem odnosu do hegemonskih teženj naj bi determinirala nastanek svetovnega centra, polperiferije in periferije.

Bistvo obeh pristopov k analizi svetovnih sistemov je determinirajoči značaj strukture svetovnega kapitalističnega (ne pa zgolj meddržavnega) sistema na obnašanje in možnosti enot – držav, gospodarstev in družb (Amin, 1990; Frank, 1998), kar na nek način radikalizira neorealistično pozicijo, po kateri anarhična struktura sistema zgolj omejuje svoje enote (oz. jih socializira v sistemu ustrezajoče enote, ki so druga drugi funkcionalno podobne). Zato je pri tem pristopu mogoče govoriti o postvaritvi strukture mednarodnega sistema (Wendt, 1987: 345).

Tovrstni marksistični pristopi so skupaj z neoliberalnim institucionalizmom vzpostavili in dali zagon tako mednarodnim razvojnim študijam¹¹ kot še zlasti mednarodni politični ekonomiji (Strange, 1994/1995; 1997). V njej se multiplicirajo pravzaprav vsi teoretski pristopi k teoriji MO, ki smo jih že omenjali, in je zato odprt heterodoksen prostor raziskovanja (Murphy in Tooze, 1991). Problematizira tri medsebojno povezane nivoje teoretiziranja: (i) medsebojen odnos politike in ekonomije (v današnjem svetu – trga), (ii) sovpadanje politike in ekonomskih struktur na notranjih (znotrajdržavnih oz. nacionalnogospodarskih) nivojih in hkrati

10 V tem neobstoju povratne zanke, ko bi družbena praksa spreminjala (povratno vplivala na) same akterje ali subjekte, sta si podobna kognitivni behaviorizem (Bučar, 1992) in Moravscikova (1997) reformulacija liberalizma.

11 Pri teh nikakor ne smemo pozabiti na kolonializem in proces dekolonizacije ter njune zgodovinske in še vedno določujoče posledice (Južnič, 1980; Gruffydd Jones, 2008).

na mednarodnem (globalnem, svetovnem) nivoju ter (iii) vlogo države znotraj prej navedenih kontekstov. Politika (in diplomacija) slednje je posrednik med ekonomskim in političnim področjem ter med mednarodnimi in znotrajdržavnimi nivoji analize (Putnam, 1988).

V paradigmi mednarodne politične ekonomije je politična moč v primerjavi s politično realističnimi pristopi dobila jasnejše obrise, posebej še, ker je prišlo do razlikovanja med strukturno in relacijsko močjo (Strange, 1994/1995: 30–4). Pomembna je zlasti prva, saj pomeni sposobnost kreiranja pravil za druge, in to ne samo v varnostni, ampak tudi v proizvodni in finančni strukturi ter v strukturi znanja (Guzzini, 1993; Barnett in Duvall, 2005). Ne posedujejo je zgolj države, ampak tudi drugi agensi v mednarodni skupnosti, predvsem podjetja (seveda različno – predvsem glede na gospodarski sektor in glede na njihov položaj na mednarodnih in/ali nacionalnih trgih ter v dobavnih verigah). Še posebej pomembna so transnacionalna podjetja (Svetličič, 1985). V tem je osnova razširjenega zornega kota glede na »klasično« pojmovane MO, če odmislimo razrede, ki jih poudarja marksizem. Prav tako ni pomemben le vpliv navedenih štirih primarnih struktur moči na sekundarne strukture moči – transport, trgovino, energijo in blaginjo (Strange, 1994/1995), ampak tudi medsebojna komplementarnost in zamenljivost posameznih oblik moči (Art, 1996).

V glavnem toku ZMO je sicer najbolj obdelana razprava med neorealisti in neoliberalisti (t. i. neo-neo razprava – Keohane, 1986; Baldwin, 1993). Njene dimenzije je mogoče očitati okoli treh ključnih točk (Powell, 1994: 329–43): (a) pomena in posledic anarhičnosti strukture (ali urejenosti oz. organiziranosti) mednarodnega sistema, (b) problema absolutnih in relativnih koristi in (c) odnosa med sodelovanjem in distribucijo moči/zmožnosti med državami.

Neorealizem pomeni mednarodna anarhija temeljni princip, ki oblikuje motive in delovanje držav, medtem ko jo neoliberalisti pojmujejo kot pomemben, vendar ne zadosten pogoj za razlago kooperativnega in konfliktnega obnašanja držav. Nadalje neorealisti vidijo v relativnih koristih temeljni motiv držav, ki onemogoča sodelovanje. V dilemi »sodelovati ali ne sodelovati« se država namreč ne vpraša, kaj bi lahko obe državi pridobili, ampak katera bo dobila več (Waltz, 1979: 105). V nasprotju s tem vidijo neoliberalisti državo kot maksimizatorko svojih absolutnih koristi in trdijo, da, denimo, tudi ponavljajoča se zaporniška dilema dokazuje tendenco sodelovanja med državami (Snidal, 1991). Sodelovanje se torej vedno splača (bodisi horizontalno – npr. med državami ne glede na njihovo razvitost – bodisi vertikalno – npr. znotraj dane družbe, kjer naj bi makrodobički postopoma »pricurjali« tudi do družbenega dna). Končno so neoliberalizem za sodelovanje med državami ključne mednarodne institucije, ki imajo lahko obliko formalne medvladne ali transnacionalne nevladne organizacije, mednarodnega režima ali »konvencije« – v smislu neformalnega dogovora (Keohane, 1989: 3–4). Na drugi strani neorealisti vidijo v širše pojmovanih mednarodnih institucijah nevarnost za ohranjanje hegemonske stabilnosti znotraj meddržavne distribucije moči.

Pozitivistični pristopi so do obstoja različnih paradigem pojasnjevalne teorije MO zavzeli dve stališči. Po prvem med njimi vlada odnos sorazmernosti (obstaja skupni imenovalec) in so zato primerljive. Izomorfizem mednarodne stvarnosti pa naj ne bi nobeni od njih dovoljeval njenega popolnega zajetja (oz. ustrežanja), zato je potreben pluralističen raziskovalni pristop (Holsti, 1985/1989: vii). Drugo stališče pravi, da je odnos med paradigmi nesorazmeren in so zato neprimerljive. To utemeljuje s tem, da ne obstaja od teorije neodvisna realnost dejstev in da je vsako teoretično početje vrednostno določeno (Rosenau, 1990: 33-4; Neufeld, 1995: 56). Sami se strinjamo s tretjim stališčem, po katerem so šele nepozitivistični pristopi omogočili v tej razpravi izreči, da so pozitivistične paradigme teoretično nesorazmerne, a vendar metateoretično (filozofsko) primerljive, v kolikor izhajajo iz pozitivističnega pojmovanja znanosti in v kolikor skušajo kaj razložiti o istih referentih.

Sam prehod od pozitivističnih k nepozitivističnim teorijam MO so pomenile teorije mednarodnih režimov. Prvotno jih je poganjala predvsem neoliberalistična institucionalistična paradigma, medtem ko jih drugo videnje razume širše kot zadnjo (četrto) fazo preučevanja mednarodnega organiziranja (Kratochwil in Ruggie, 1986). Definicija mednarodnih režimov, po kateri so to »skupki implicitnih in eksplicitnih načel, norm, pravil in postopkov odločanja, okoli katerih *sovpadajo* pričakovanja akterjev na določenem področju mednarodnih odnosov« (Krasner, 1982: 186; poudarek dodal MB),¹² omogoča namreč sociološko ontološko (in s tem nepozitivistično) razumevanje obstoja mednarodnih režimov, ki pa mu ni sledila tudi ustrezna metodologija proučevanja (Hasenclever, Mayer in Rittberger, 1997), saj slednja predpostavlja individualizem ali redukcijo na nesocialno psihologijo (ter s tem ostaja pozitivistična).

Sicer je bila razprava med doslej opisanimi pristopi k teoriji MO in novimi nepozitivističnimi gledanji še v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja predstavljena kot marginalen vidik proučevanja MO (Der Derian in Shapiro, 1989). Znatno del je k temu pripomogla sodba uglednega neoliberalista Keohaneja (1989: 170–4), da ti novi teoretični pogledi niso uspeli razviti lastnega koherentnega raziskovalnega programa (vsaj po kriterijih Lakatosevega, 1970 pojmovanja).¹³ Razlog gre po njegovem iskati v tem, da reflektivni (njegov izraz, ki so ga postopoma prisvojili tudi sami kritičnejši predstavniki nepozitivističnih pristopov – Palan, 2000) pristopi izpostavljajo človekovo subjektiviteto in vpetost sodobnih mednarodnih institucij v predobstoječe prakse

12 Menimo, da velja angleško besedo *converge* sloveniti s »sovpadati« in ne s »približevati se«. Prva izpostavlja intersubjektivnost ali družbenost točke konvergiranja (mogoče bi lahko celo govorili o točki prešitja simbolne strukture), ki je več agansom skupna (je del njihovega družbenega sveta), druga pa, da se približujejo izhodiščno ločena subjektivna pričakovanja agensov, za katera je mogoče tudi, da nikoli ne sovpadajo (vsak agens ostane v svojem subjektivnem svetu).

13 Po našem razumevanju je njegova kritika pristranska, saj vnaprej vzpostavlja parametre »pravčnosti« (Adorno, 1964/1972), ki privilegirajo kritikovo stran. S tem se le še enkrat več izkaže, da je pri kritiziranju ključno merilo kritike (to pogosto več pove o kritiku kot o kritiziranemu).

ter so v nasprotju z metodološkimi vodili glavnega toka (racionalističnega) proučevanja MO. Vendar so se že pred tem pojavljale ugotovitve (kot kritika dotedanjih raziskovalnih usmeritev) npr. v okviru režimske teorije, da ontologija pojmovanja režimov kot sovpadanja/konvergence načel, norm, pravil in postopkov omogoča intersubjektivno vzpostavljanje, ohranjanje ali spreminjanje njihovega pomena med mednarodnimi agensi, kateremu se je mogoče približati le z interpretativno nepozitivistično in kvalitativno metodologijo (Kratochwil in Ruggie, 1986).

Nepozitivistični pristopi v ZMO

Vsem nepozitivističnim pristopom je do določene mere skupno zanikanje predpostavk pozitivističnega proučevanja MO. To pomeni (Neufeld, 1995: 40–6), da namesto korespondenčne teorije resnice zagovarjajo teoretsko refleksivnost, ki predpostavlja (i) samozavedanje o temeljnih premisah teorije, (ii) priznanje inherentno »politično-normativne« dimenzije paradigem in same znanstvene tradicije ter (iii) možnost argumentiranih sodb o vsebini tekmujočih se paradigem tudi brez navezave na nevtralno točko opazovanja. Namesto enotnosti znanosti poudarjajo konstitutivnost, potencialno transformativnost in nereduktivnost človekovega zavedanja oziroma nujno interpretativnost družbenih ved kot ustvarjanje intersubjektivnega pomenskega sveta. In končno, namesto ideala vrednotno/vrednostno nevtralne znanosti govore o vrednotno/vrednostni pogojenosti kakršnegakoli znanstvenega početja.

Glede na stopnjo kritičnosti do in odmikanja od pozitivistične (zlasti empiricistične) epistemologije bi bilo mogoče nepozitivistične pristope tipologizirati (ne pa klasificirati, ker so meje med njimi porozne) na:

- 1.) *Zgodovinsko-sociološke pristope*, ki problematizirajo razvoj oblik družbenega organiziranja, še zlasti pa interakcije med državami, razredi, kapitalizmom in vojno (Tilly, 1990). Prav tako izpostavljajo različne vire družbene moči: ideološko, ekonomsko, vojaško in politično (Mann, 1986/2003) ter v novovebroski maniri proučujejo zgodovinskost države kot relativno samostojnega agensa (Hobson, 2000), ki lahko razvija tako znotrajdružbeno sposobnost delovanja kot vplivanja na strukturirane mednarodne kontekste in druge družbe. Končno ne smemo v tem kontekstu pozabiti tudi na sociologiziran ali liberaliziran politični realizem v interpretaciji angleške šole MO.¹⁴

¹⁴ Najbolj znana predstavnika sta Bull (1977) in Wight (1991/1994). Ta šola je gradila na treh koncentričnih krogih: (1) na sistemu držav, (2) na mednarodni družbi držav in (3) na svetovni skupnosti – človeštvu, ki si sledi glede na stopnjo skupnih vrednot in regulativnih norm oziroma institucionalizacije in kjer je bistven drugi krog. Velja paziti, saj pod njim pojmujejo tisto, kar pri nas (če sledimo Benku) opredeljujemo za mednarodno skupnost. Zaradi raznovrstnih možnosti hkratnega empiričnega in normativnega preučevanja ta šola še vedno doživlja pravi preporod (Linklater in Suganami, 2006; Navari, 2009; Buzan, 2014; Knudsen in Navari, 2019; Bevir in Hall, 2020).

- 2.) *Družbeno-konstruktivistične pristope*, ki v teoriji MO izhajajo iz tez o *družbeni konstrukciji* realnosti (Berger in Luckmann, 1966/1988) in *konstrukciji* družbene realnosti (Searle, 1995). Tudi drugače jih je možno deliti na bolj državno-centristične (Wendt, 1999) ter tiste, ki se usmerjajo na reprodukcijo družbenih norm skozi govorna dejanja (Kratochwil, 1989; Onuf, 1989). Če so se na začetku samoidentificirali kot »most« med pozitivističnimi in ostalimi refleksivnimi ali interpretativnimi teorijami in metodologijami MO (Adler, 1997; Smith, 1997: 183–7), pa dandanes veljajo za glavni tok teoretiziranja vsaj med nepozitivističnimi pristopi (Jørgensen, 2000; Reus-Smit in Snidal, 2008; Guzzini, 2013).
- 3.) *Nove normativne teorije MO* (pojmujemo jih lahko tudi kot mednarodno politično teorijo), ki izpostavljajo vedno in povsod prisotne aksiološke komponente teoretičnega diskurza. Razumejo jih bodisi kot različne etične tradicije (Nardin in Mapel, 1994) bodisi kot konstantno odgovarjanje na vprašanje vojne in miru v mednarodni skupnosti, ki se mu v 20. stoletju pridruži obnovljen liberalni premislek distributivne pravičnosti in človekovih pravic (Rawls, 1999/2002; Brown in Eckersley, 2018). Vsekakor pa med normativnimi teoretiki in teoretičarkami velja prepričanje, da ima eksplicitno izražanje normativnih preferenc prednost pred vsakršno strukturno analizo (Reus-Smit in Snidal, 2008).
- 4.) *Neogramscijanske in historičnomaterialistične* (ne pa bodisi analitično bodisi strukturalistično ortodoksno marksistične) *ali politično marksistične pristope*, ki mednarodno politično ekonomijo kot *kritiko* kapitalističnega načina produkcije analizirajo od zgoraj navzdol in razširjajo marksistično pojmovanje družbenih sil znotraj s tem produkcijskim načinom določenih družbenih odnosov (Cox, 1983/1996; Callinicos, 2004; Rutar, 2016; 2017).¹⁵ Posebej je znana Coxova (1987) matrika moči, v katero je vključil tri medsebojno povezane dimenzije, ki določajo vsakokratno mednarodno konstelacijo družbenih sil. Prva dimenzija se nanaša na proces proizvodnje (produkcijske sile), druga na odnose med razredi znotraj kapitalistične forme države in tretja na politično moč – kot nadzor nad državo (ali njeno kooptacijo) v svetovnem kapitalističnem redu. Naraščajoča medsebojna odvisnost globalnega gospodarstva in internacionalizacija proizvodnje omogočata nove globalne konstelacije družbenih sil, ki so vedno pogojene s prepletanjem materialnih zmožnosti, prevladujočih idej in družbenih institucij (Cox, s sodelovanjem Sinclair, 1996; Daddow, 2017: 178).

15 Na nek način vsaj v polju mednarodne politične ekonomije velja, da je zatrjevanje pripadnosti novogramscijevskemu historičnemu materializmu paradoksalno postalo skoraj »hegemonsko« (Patomäki, 2002: 92). Tovrstni pristopi se prepletajo s kritično teoretskimi in novo ali neomarksističnimi, ki vsakokratno strukturo mednarodne skupnosti razumejo kot prelomljen odsev družbene reprodukcije kapitalističnega zasebnega prisvajanja rezultatov družbene proizvodnje (Rosenberg, 1994; Creaven, 2000; 2007). Mogoče je razumeti, da so posredniki tega prelomljenega odseva zlasti ideološki aparati države (Althusser, 1970–76/1980).

- 5.) *Kritično-teoretične in »odprto marksistične« pristope* (Adorno, 1966/1979; Holloway, 2002/2004; Bonefeld, 2014), ki problematizirajo obstoječi mednarodni red in instrumentalno vlogo teorij MO v njem, izpostavljajo totaliteto kapitalističnega svetovnega sistema in procese njegovega reproduciranja (skozi ublagovljenje ali komodifikacijo in fetišizem postvarjenih družbenih odnosov), izpodbijajo legitimnost obstoječih institucionalnih rešitev v mednarodni skupnosti, ponujajo normativne in (realistično) utopične vizije drugačnega sveta znotraj obstoječega sveta (Bloch, 1964/1982), čemur v obstoječem svetu privilegirane sile nasprotujejo tako s prisilo kot z ideologijo, ter predlagajo strateške korake k večji družbeni (ne zgolj politični) emancipaciji. Poleg mednarodne politične ekonomije in mednarodne politične teorije se je ta pristop prebil tudi v kritične varnostne študije (Wyn Jones, 1999; Booth, 2007), pri čemer namesto mednarodne in nacionalne varnosti izpostavlja zlasti pomen človekove varnosti.
- 6.) *Feministične pristope*, ki dekonstruirajo tradicionalne seksistično obarvane pristope k teoretiziranju in izključevalske prakse v MO ter rekonstruirajo (i) žensko in/ali (družbeni) spol kot kategorijo, (ii) ženskost in/ali (družbeni) spol kot epistemeologijo ali pa (iii) družbeno konstrukcijo spola in univerzalizem ženskosti dekonstruirajo (znotraj teorij MO npr. Tickner, 1992; 1997; 2005; Sylvester, 1994). Vsekakor je treba dodati, da so manj radikalni feministični pristopi povsem možni tudi na pozitivističnih predpostavkah, obenem pa vsaj omeniti (Smith, 2001: 231–3): liberalistični feminizem, ki gradi na distinkciji javno-zasebno in enakopravnosti, marksistični feminizem, za katerega je struktura patriarhalne dominacije stranski produkt kapitalističnega gospodstva, in socialistični feminizem, ki izpostavlja bolj prvotne patriarhalne strukture ob (novejšem) kapitalističnem razrednem izkoriščanju (Fraser, 2000).
- 7.) *Kritično ontološko realistične pristope*, ki so se razvili po prvotnem Wendtovem (1987; 1999) nekonsistentnem združevanju ontološkega realizma in družbenega konstruktivizma.¹⁶ Kot kombinacija ontološkega realizma, epistemološkega relativizma in racionalizma v znanstvenem presojanju in vrednotenju (Archer et al., 1998) je izzval večino pozitivističnih in nepozitivističnih teorij MO, ker (najbolj na kratko) na ontološka vprašanja o tem, kaj je in obstaja, odgovarjajo z epistemološkimi kriteriji, kako lahko o tem sploh kaj vemo; oziroma ker kritizira, zakaj proučevalke in proučevalci MO v FDV zavedno ali nevede privilegirajo epistemologijo nad ontologijo (Patomäki in Wight, 2000; Joseph in Wight, 2010). S tovrstno kritiko so soočili glavne tokove ZMO (Patomäki, 2002), Gramscijevo pojmovanje hegemonije (Joseph, 2002), dialektični in vznikli (emergentni) odnos med agensi ali človekovim delovanjem in družbenimi strukturami (Wight, 2006)

16 Zanimivo je, da je na kritiko »ločenosti telesa in duha« odgovoril s poskusom unifikacije fizične in družbene ontologije prek kvantne fizike (Wendt, 2015).

ter neredukcionistično (ker poleg učinkujočega vzroka vsakokratne izide v družbenem svetu sodoločajo tudi materialni pogoji, družbene strukture in nameni konkretnih ljudi) oživili Aristotelovo pojmovanje vzročnosti (Kurki, 2008), ki ga je mogoče s pridom uporabljati tako v pozitivističnem kot nepozitivističnem proučevanju in poučevanju.

- 8.) *Poststrukturalistične* (manj primerno jih je poimenovati postmodernistične) *pristope*, ki zavračajo že samo misel na enotno in integralno teorijo, ki bi z »globinskimi metaforami« povežala površinske dogodke z globinskimi vzroki. Njihova teoretična refleksija reformulira osnovna vprašanja modernističnega razumevanja in poudarja zgodovinske, kulturne in jezikovne prakse, ki konstruirajo subjekte in objekte, dejstva in vrednote ter teorijo in prakso (George, 1994: 192), v FDV pa celo zanikajo samo možnost ontologije (Arfi, 2012). V tej raznoterosti velja posebej omeniti Der Derianovo (širše razumljeno) foucaultovsko genealogijo diplomacije (1987/1991), Walkerjevo analizo odnosa teorije MO in politične teorije (1993/1994), problematizacijo »velikih tekstov« tradicije in ZMO ter temeljnih realističnih konceptov – npr. suverenosti in države (Bartelson, 1995; 2001), v nelagodje pa spravljajo tudi konceptualni aparat družbenega konstruktivizma (Zehfuss, 2004) ter pojmovanje subjektivizacije v mednarodni politični teoriji, kritičnih varnostnih študijah in kritičnih pravnih študijah (Zevnik, 2016).
- 9.) *Postkolonialistične pristope*, ki strukturnim dimenzijam proučevanja MO razpirajo novo strukturo – poleg že omenjenih (a marginaliziranih) razrednih in spolnih ter (osrednje) državocentrične strukture mednarodne skupnosti – rasno strukturo (Paolini, 1999). Pri tem izpostavljajo učinke kulturnega šovinizma, pomembnosti kulture za omogočanje reprodukcije imperializma in kulturo (razseljenih in preseljenih) diaspor. Z njihovo pomočjo je tudi v teoretični refleksiji MO postalo pomembno izogibanje evropocentrizmu in etnocentrizmu ter na njima osnovanemu razumevanju »Zahodne« civilizacije (Said, 1978/1996), tj. tistih kulturnih praks (npr. Seckinelgin, 2006), ki omogočajo in ideološko opravičujejo že opaženo reprodukcijo kolonialnih in neokolonialnih (gospodarskih in kulturnih) struktur dominacije.¹⁷ Obenem se v premisleku identitete in identitetnih politik vse bolj upošteva kulturna izkušnja koloniziranih ljudstev in imigrantskih skupnostih – zlasti proces »hibridizacije« kultur in identitet (Bhaba, 1990).
- 10.) *Pristope zelene mednarodne teorije*, ki pomenijo zlasti s kritiko antropocentrizma in njegovega nadomeščanja z ekocentrizmom (Daddow, 2017: 228-9) potencialno

17 Seveda v družbenih vedah proučevanje kolonializma in neokolonializma ni nekaj novega (pri nas velja poleg Benka – 1977; 1987; 1997b – izpostaviti zlasti Južniča, 1980, med mlajšo generacijo pa Jeffsa, 2007). Da gre za samostojno smer teoretičnega osmišljanja MO, je bilo na podlagi kritike v humanistiki (konkretnije v literarni teoriji) – in ne le družboslovnega proučevanja odnosov Sever-Jug – pripoznano razmeroma pozno. Baylis in Smith (2005) tako tovrstne teorije upoštevat in vključiti šele v tretji izdaji.

največji odklik tako od siceršnjih pozitivističnih kot tudi nepozitivističnih razumevanj.¹⁸ Sicer se ti zeleni pristopi delijo na ekološko kritiko mednarodne politične ekonomije, ki predpostavlja trajnostno, odporno in pravično preoblikovanje globalnega gospodarstva (Newell in Paterson, 2010) in »zeleni kozmopolitizem«, ki se zavzema za okoljsko pravičnost na vseh ravneh vladovanja (tako na državni kot na tistih »pod« in »nad« državno ravni), ekološko državljanstvo in družbeno odgovornost podjetij (Eckersley, 2016).

Na podlagi opisanega je mogoče jasneje opredeliti, zakaj za presojanje teorij v ZMO potrebujemo tudi FDV. Vsekakor je takšna proliferacija še zlasti nepozitivističnih teorij MO vodila tudi do oblikovanja novih poddisciplin znotraj ZMO. Poleg že omenjene mednarodne politične teorije in kritičnih varnostnih študij velja tako izpostaviti tudi diplomatske študije (Brglez, 2011) in politiko mednarodnega prava. Še zlasti slednje področje, ki je (tudi primerjalno) konstitutivna značilnost slovenske ZMO (npr. Bučar, 1997), se je produktivno razvilo in razmahnilo kot produktivna sinteza na družbene norme osredotočenega družbenega konstruktivizma (Kratochwil, 1989; Onuf, 1989; Reus-Smit, 2004) in kritične (mednarodno)pravne teorije (Koskenniemi, 1989; 1990; 2011).

NA KONCU: UPANJE NA NOV ZAČETEK

Mogoče je argumentirati, da je do sedaj orisana fragmentacija ZMO¹⁹ posledica dejstva, da ta znanost nima svoje lastne metodologije, razen seveda samega procesa konceptualiziranja in teoretiziranja MO (Brglez, 2008; Lacatus, Schade in Yao, 2015; Rosenberg, 2016).²⁰ Fragmentacijo podpira prevladujoče naslanjanje na epistemologijo, ki sama po sebi (brez sprejemanja ontoloških predpostavk področja proučevanja, o katerem teorije MO »govorijo«) onemogoča presojo o tem, katera teorija bolj(e)

18 Siceršnji antihumanizem v FDV ter samem družboslovju in humanistiki je mogoče potencialno radikalizirati v posthumanizem, transhumanizem in novi materializem (Barad, 2007; Coole in Frost, 2010; Malabou, 2014/2016).

19 Fragmentacija je seveda več kot opazna tudi v mednarodnem pravu (ILC, 2006), saj so v odsotnosti sodnih instanc, ki bi sodile brez posebnega pristanka vpletene države, še posebej predstavniki in predstavnice držav, ki naj bi jih to pravo zavezovalo, tudi njegovi najpomembnejši interpreti.

20 V doktorski disertaciji (Brglez, 2008: 232) smo med drugim podkrepili trditev, da sta samo teoretiziranje in konceptualiziranje MO pod pogojem njune ontološke realističnosti in epistemološke nepozitivističnosti lahko specifični metodi in metodologiji v ZMO. Drugače pa ZMO nima tako razvidnih svojih lastnih znanstvenih metod proučevanja, kot so npr.: pravna analiza (primarnih virov), zgodovinska analiza (arhivskih virov) ali etnografsko terensko delo (sistematično in dolgotrajnejše opazovanje z lastno udeležbo v antropologiji).

zajame to, kar proučuje. Slednje se je izkazalo tudi v odnosu do kritično ontološko realističnih pristopov, saj se nelagodje, ki ga zbuja, znova odpravlja z epistemološkimi argumentacijami (najbolj sofisticirano v Jackson, 2011).²¹

Toda znanost seveda ni samo argumentacija o proučevanju, znanost ustvarjajo ljudje in odnosi med njimi. Slednje sociološko dejstvo ponuja dve priročni razlagi za relativno zanemarjanje ontologije v ZMO. Po eni strani si nove proučevalke in proučevalci s sposojanjem iz drugih disciplin in vse večjim množenjem raznolikih teoretskih »obratov« v polju ZMO ustvarjajo akademski kapital (Baele in Bettiza, 2020).²² Na drugo stran pa je s posebno številko *European Journal of International Relations* opozorila odhajajoča uredniška ekipa (Dunne, Hansen in Wight, 2013). Teoretičarke in teoretiki MO delijo usodo celotne ZMO in še širše družboslovja. Soočajo se, še zlasti po zadnji finančni krizi, s potrebo po konkretni aplikaciji svojih abstrakcij ter dokazovanju politične relevantnosti svojega početja. Prilastiti si jih skušata tako trg kot država ter glede na vire financiranja tudi sama Evropska unija. In pri dokazovanju svoje družbene potrebnosti kritika tistega, ki te financira, ni ravno zaželena. V kontekstu teh dejstev bi lahko ontološko merilo znanstvenosti predstavljalo še dodaten razlog za izključevanje in/ali nefinanciranje.

Ne glede na to, da je v FDV poleg tradicije pozitivističnega pojasnjevanja in tradicije interpretativnega razumevanja že dolgo prisotna tudi kritična tradicija, ki ontološko realistično in dialektično prepleta materializem in idealizem za merilo kritike družbenega sveta, je razvoj ZMO to dejstvo v veliki meri ignoriral. Ni pa prezrl dejstva, da družbene agense in strukture povezujejo družbene prakse ter da te prakse

21 Za proučevanje posledic uporabe filozofije znanosti (ne pa FDV, ki je bližje družboslovju in humanistiki) v proučevanju MO pragmatično uporabi dve filozofski »stavi« (Jackson, 2011: 32–40). Prva izpostavi odnos med poznavalci (subjekti proučevanja) in znanim (objekti proučevanja), ki je lahko bodisi dualističen, če so oboji ločeni, bodisi monističen, če so združeni. Druga pa v odnosu med znanjem in opazovanjem ločuje med znanstveno pozornostjo na zgolj opazljive fenomene ali dejstva ter znanstvenim upoštevanjem delovanja tudi neopazljivih in globlje skritih dejavnikov. Kot celota sta ti filozofski stavi bolj ali manj jasno nagnjeni v prid epistemologije in analitične (in ne kontinentalne) filozofije. A vsaj dopušča ontološki kritični realizem »v enem kotu« metateorij, številni drugi v ZMO ga raje ignorirajo. Sodobno akademsko politiko v ZMO bomo lažje razumeli, če navedemo dejstvo, da je sicer znotraj (relacijske) sociologije, na katero se Jackson (in Nexon, 1999) naslanja, kritičnim ontološko realističnim pristopom omogočen bolj enakopraven status razpravljalnega partnerja v akademsko argumentiranem dialogu. Dodajmo, da ob tem Jackson (2015) nasprotuje znanosti v ZMO, njegov najbolj znan podpornik v zgolj pragmatični uporabi filozofije v ZMO pa jo prav vehementno zagovarja (Neumann, 2014) ter njen doseg zgodovinskega študija oz. interesa razširja še v čase pred stalno naselitvijo (podobno, kot Benko, 1997b: 13) govori o pojavu »teritorializiranih družbenih skupin«.

22 Hamati-Ataya (2012: 643) presenetljivo razkrije, da lahko periferna pozicija nekaterih proučevalk in proučevalcev, ker se niso socializirali v »Zahodni« ZMO, pomeni ne samo omejitev, ampak tudi primerjalno prednost za njihov položaj v akademskem polju ZMO, saj imajo znotraj njega »subverzivni kapital«, dokler seveda tudi njihovega pristopa ne kooptira glavni tok ZMO.

potekajo v odnosih in skozi odnose, ki procesno reproducirajo tako agense kot strukture. Tudi na to je opozoril kritični ontološki realizem (Brglez, 2008: 124-5), po svoje pa sta to spoznanje sprejela tako relacijski (Jackson in Nexon, 1999; Kurki, 2020) kot praktični (Neumann, 2002; Adler in Pouliot, 2011; Adler-Nissen, 2012; 2015) obrat v ZMO.²³ Na njuni podlagi se je razvila in danes prav cveti mednarodna politična sociologija (Guillaume in Bilgin, 2017; Basaran et al., 2017), v kateri pa se znova zastavlja potreba po dialogu med ontološkim realizmom (Joseph in Kurki, 2018) in skeptično epistemologijo, za katero je pojmovanje vzročnost zgolj instrumentalno ali celo odvisno od naših navad (Kratochwil, 2018).

To teoretsko dogajanje pa ima seveda tudi vsebinske implikacije za ZMO. Če se je na njenem začetku MO razumelo predvsem kot meddržavne odnose ter se je kasneje znanstvena pozornost usmerila tudi na druge subjekte MO, problematiziranje samih odnosov ali relacij in ne le mednarodnega področja družbenih odnosov pomeni, da za ZMO ti subjekti niso več dani vnaprej, ampak so rezultat političnih (zlasti diplomatskih) praks, ki te odnose reproducirajo in potencialno transformirajo. Da bi jih spoznali (tako relevantne odnose kot iz njihove konstelacije razločene subjekte), se mora ZMO ukvarjati z »banalnostjo« (izraz Rebecce Adler-Nissen, ki seveda aludira na Hannah Arendt) vsakdanjih mednarodnih diskurzivnih in nediskurzivnih praks. Pri tem soočanju z notranje povezanimi odnosi in procesi skozi vsakdanje prakse so seveda možni različni poudarki: poudarjanje odnosov izpostavlja njihovo strukturiranost, poudarjanje procesov pa njihovo historičnost (Dépelteu, 2018; Selg in Ventsel, 2020). Končno je takšna spremenjena pozornost bliže kitajskemu relacijskemu razumevanju MO (Qin, 2018), ki sovpada s kitajskim vzpenjanjem na hegemonsko mesto velesile v mednarodni skupnosti, pa smo spet pri Benkovemu zanimanju za spoznavni interes, ki poganja proučevanje in poučevanje MO.²⁴

Ker ti obrati potekajo praktično hkrati tudi širše v družboslovju, obstaja zdaj končno potencial, da ZMO bolj enakopravno sodeluje v inter- in transdisciplinarnem dialogu. Še zlasti zato, ker se je v njej poleg njenega dosedanjega bolj ali manj obče sprejetega političnega izhodišča v logiki delovanja anarhične mednarodne ureditve razvilo tudi sociološko ali družbeno izhodišče, ki teži k obči sprejemljivosti. V mednarodni skupnosti namreč obstajajo in delujejo številne in raznolike družbene entitete, to številčnost in raznolikost ali z eno besedo mnoštvo (ang. *multiplicity*) pa lahko pojmujeemo kot množico družbenih oblik, ki ima vedno več kot eno enoto (Rosenberg,

23 A velja se tudi spomniti na Marxovo relacijsko pojmovanje družbe, po katerem se družba »ne sestoji iz individuov, ampak izraža vsoto odnosov, razmerij, v katerih so ti individui drug do drugega« (Marx 1857-58/1985: 159).

24 Tudi Benkovo (2000: 269–305) hkratno proučevanje odnosov in procesov je očitno danes v svetu več kot aktualno. Zato čaka slovensko ZMO znova njegovo poglobljeno branje v luči izpostavljenega relacijskega, procesnega in praktičnega obrata. In seveda obratno, branje obratov v njegovi luči.

2016).²⁵ Iz te številčnosti in raznolikosti družbenih oblik izhaja več splošnih značilnosti (Kurki in Rosenberg, 2020): te družbene oblike sobivajo ali koeksistirajo, se razlikujejo med sabo, so v interakciji druga z drugo, njihov razvoj pojasnjuje kombinacija endogenih (znotraj njih in njim notranjih) in eksogenih (med njimi in njim zunanjih) dejavnikov ter se dialektično spreminjajo.

Na ta način je ustrezneje kot na meddržavni ravni pojmovati Trockijevo logiko neenakega in kombiniranega razvoja družb (Rosenberg, 2020) ter interakcije družbenega mnoštva z naravnim okoljem (Corry, 2020), zastavlja pa tudi temeljno vprašanje, kako nadaljevati s proučevanjem in poučevanjem MO, ko bo enkrat ta logika družbenega mnoštva bolj splošno sprejeta. Ignoranca gotovo ni rešitev. Dodajanje nove logike k obstoječi ali nadomeščanje ene z drugo pomeni proučevati in poučevati bolj ali manj isto kot doslej. Bolje bo pojem mednarodnega razumeti kot dialektično vsebovanost politične logike anarhije v družbeni logiki mnoštva in obratno (Davenport, 2020). Ter to upoštevati (tako kot vnovič ali vsaj enkrat zares preštudirane Benka) v proučevanju in poučevanju MO.

VIRI

- Adler, Emanuel (1997): *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*. European Journal of International Relations 3 (3): 319–63.
- Adler, Emanuel in Vincent Pouliot (ur.) (2011): *International Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adler-Nissen, Rebecca (ur.) (2012): *Bourdieu and international relations: Rethinking key concepts*. London in New York: Routledge.
- Adler-Nissen, Rebecca (2015): *Conclusion: Relationalism or why diplomats find international relations theory strange*. V: Ole Jacob Sending, Vincent Pouliot in Iver B. Neumann (ur.): *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 284–308.
- Adorno, Theodor W. (1964/1972): *Žargon pravšnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Adorno, Theodor W. (1966/1979): *Negativna dialektika*. Beograd: BIGZ.
- Althusser, Louis (1970–76/1980): *Ideologija in ideološki aparati države (Opombe k raziskavi)*. V: Zoja Skušek-Močnik (ur.): *Althusser, Balibar, Macherey, Pêcheux: Ideologija in estetski učinek*. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 37–99.
- Amin, Samir (1990): *Maldevelopment: Anatomy of a Global Failure*. London: Zed Books.
- Archer, Margaret, Roy Bhaskar, Andrew Collier, Tony Lawson in Alan Norrie (ur.) (1998): *Critical Realism: Essential Readings*. London in New York: Routledge.
- Arfi, Badredine (2012): *Khôra as the condition of possibility of the ontological without ontology*. Review of International Studies 38 (1): 191–207.

25 Za vsak primer opozarjam, da Benko (1997a: 19–20) med značilnosti sodobne mednarodne skupnosti uvršča tudi heterogenost »družbenoekonomske baze mednarodnih odnosov«.

- Art, Robert J. (1996): American Foreign Policy and the Fungibility of Force. *Security Studies* 5 (4): 7–42.
- Baele, Stephane J. in Gregorio Bettiza (2020): 'Turning' everywhere in IR: On the sociological underpinnings of the field's proliferating turns. *International Theory, First View*, 1–27, <https://doi.org/10.1017/S1752971920000172>. Reprint 2021: *International Theory* 13 (2): 314–340.
- Baldwin, David A. (ur.) (1993): *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- Barad, Karen Michelle (2007): *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham in London: Duke University Press.
- Barnett, Michael in Raymond Duvall (2005): Power in International Politics. *International Organization* 59 (1): 39–75.
- Bartelson, Jens (1995): *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartelson, Jens (2001): *The Critique of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Basaran, Tugba, Didier Bigo, Emmanuel-Pierre Guittet in Rob B. J. Walker (ur.) (2017): *International Political Sociology: Transversal lines*. London in New York: Routledge.
- Baylis, John in Steve Smith (ur.) (2005): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 3. izdaja. Oxford: Oxford University Press.
- Behr, Hartmud (2010): *A History of International Political Theory: Ontologies of the International*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bell, Duncan A. (2002): Anarchy, Power and Death: Contemporary Political Realism as Ideology. *Journal of Political Ideologies* 7 (2): 221–39.
- Benko, Vlado (1977): *Mednarodni odnosi*. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vlado (1987): *Mednarodni odnosi*, 2. revidirana izdaja. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vlado (1997a): *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vlado (1997b): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: ZPS.
- Benko, Vlado (2000): *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: ZPS.
- Berger, Peter in Thomas Luckmann (1966/1988): *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bevir, Mark in Ian Hall (2020): The English School and the classical approach: Between modernism and interpretativism. *Journal of International Political Theory* 16 (2): 153–170.
- Bhabha, Homi (ur.) (1990): *Nation and Narration*. London in New York: Routledge.
- Bloch, Ernst (1964/1982): *Duh utopije*. Beograd: BIGZ.
- Bonefeld, Werner (2014): *Critical Theory and the Critique of Political Economy: On subversion and negative reason*. New York: Bloomsbury.
- Booth, Ken (2007): *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brglez, Milan (1996): O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 33 (1): 18–35.
- Brglez, Milan (2008): Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu. Ljubljana: FDV.
- Brglez, Milan (2011): K slovenskim diplomatskim študijam. *Teorija in praksa* 48 (3): 545–561.
- Brown, Chris in Robyn Eckersley (ur.) (2018): *The Oxford Handbook of International Political Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Bučar, Bojko (1992): Universalism and Regionalism in Slovene Foreign Policy. *Development and International Cooperation* 8 (14-15): 139–49.

- Bučar, Bojko (1997): *Emerging New Criteria for the Recognition of States*. *Journal of International Relations (Issues of Politics, Law and Economy)* 4 (1–4): 73–83.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Buzan, Barry (2014): *An Introduction to the English School of International Relations*. Cambridge: Polity.
- Callinicos, Alex (2004): *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana: Sophia.
- Cardoso, Fernando Henrique in Enzo Faletto (1971/1979): *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Coole, Diana in Samantha Frost (ur.) (2010): *New Materialism: Ontology, Agency, and Politics*. Durham in London: Duke University Press.
- Corry, Olaf (2020): *Nature and the international: towards a materialistic understanding of societal multiplicity*. *Globalizations* 17 (3): 419–35.
- Cox, Robert W. (1983/1996): *Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method*. V: Robert W. Cox, s sodelovanjem Timothy J. Sinclair (ur.): *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 124–143.
- Cox, Robert W. (1987): *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.
- Cox, Robert W., s sodelovanjem Timothy J. Sinclair (ur.) (1996): *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Creaven, Sean (2000): *Marxism and Realism: A materialistic application in the social sciences*. London in New York: Routledge.
- Creaven, Sean (2007): *Emergentist Marxism: Dialectical philosophy and social theory*. London in New York: Routledge.
- Daddow, Oliver (2017): *International Relations Theory*, 3. izdaja. London: SAGE.
- Davenport, Andrew (2020): *Multiplicity: anarchy in the mirrors of sociology*. *Globalizations* 17 (3): 532–45.
- Dépelteil, François (ur.) (2018): *The Palgrave Handbook of Relational Sociology*. London: Palgrave Macmillan.
- Der Derian, James (1987/1991): *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*. Oxford, MA: Blackwell.
- Der Derian, James in Michael J. Shapiro (ur.) (1989): *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Dunne, Timothy (1995): *The Social Construction of International Society*. *European Journal of International Relations* 1 (3): 367–89.
- Dunne, Tim, Lene Hansen in Colin Wight (2013): *The end of International Relations theory?* *European Journal of International Relations* 19 (3): 405–25.
- Eckersley, Robyn (2016): *Green Theory*. V: Tim Dunne, Milja Kurki in Steve Smith (ur.): *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, 4. izdaja. Oxford: Oxford University Press, str. 259–80.
- Frank, Andre Gunder (1998): *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Fraser, Nancy (2000): *Rethinking Recognition*. *New Left Review* II (3): 107–20.
- George, Jim (1994): *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder, CO: Lynne Rienner.

- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity.
- Gilpin, Robert G. (1981/1995): *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, Robert G., s pomočjo Jean M. Gilpin (1987): *The Political Economy of International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gramsci, Antonio (1974): *Izbrana dela*. Ljubljana: CZ.
- Gruffydd Jones, Branwen (ur.) (2008): *Decolonising International Relations*. Lanham, MA: Rowman & Littlefield.
- Guillaume, Xavier in Pinar Bilgin (ur.) (2017): *Routledge Handbook of International Political Sociology*. London in New York: Routledge.
- Gunnell, John G. (1998): *The Orders of Discourse: Philosophy, Social Science, and Politics*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Guzzini, Stefano (1993): Structural power: the limits of neorealist power analysis. *International Organization* 47 (3): 443–78.
- Guzzini, Stefano (1998): *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London in New York: Routledge.
- Guzzini, Stefano (2013): *Power, Realism and Constructivism*. London in New York: Routledge.
- Hamaty-Ataya, Inanna (2012): IR Theory as International Practice/Agency: A Clinical-Cynical Bourdieusian Perspective. *Millennium – Journal of International Studies* 40 (3): 625–46.
- Hasenclever, Andreas, Peter Mayer in Volker Rittberger (1997): *Theories of International Regimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, John M. (2000): *The State and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hollis, Martin in Steve Smith (1990/1991): *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon.
- Holloway, John (2002/2004): *Spreminjamo svet brez boja za oblast: Pomen revolucije danes*. Ljubljana: Študentska založba.
- Holsti, Kalevi J. (1985/1989): *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*. Boston, MA: Unwin Hyman.
- ILC (2006): *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. Report of the Study Group of the International Law Commission. Finalized by Martti Koskenniemi. Ženeva, 13. aprila, A/CN.4/L.682.
- Jackson, Patrick Thaddeus (2011): *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of science and its implications for the study of world politics*. London in New York: Routledge.
- Jackson, Patrick Thaddeus (2015): Must International Studies Be a Science? (Keynote). *Millennium – Journal of International Studies* 43 (3): 942–65.
- Jackson, Patric Thaddeus in Daniel H. Nexon (1999): Relations Before States: Substance, Process and the Study of World Politics. *European Journal of International Relations* 5 (3): 291–332.
- Jeffs, Nikolai (ur.) (2007): *Zbornik postkolonialnih študij*. Ljubljana: Krtina.
- Joseph, Jonathan (2002): *Hegemony: A Realist Analysis*. London in New York: Routledge.
- Joseph, Jonathan in Colin Wight (ur.) (2010): *Scientific Realism and International Relations*. Basingstoke: Palgrave.

- Joseph, Jonathan in Milja Kurki (2018): The limits of practice: why realism can complement IR's practice turn. *International Theory* 10 (1): 71–97.
- Jørgensen, Knud Erik (2000): Continental IR Theory: The Best Kept Secret. *European Journal of International Relations* 6 (1): 9–42.
- Južnič, Stane (1980): Kolonializem in dekolonizacija. Maribor: Obzorja.
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. (ur.) (1986): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press.
- Keohane, Robert O. (1989): *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder, CO: Westview.
- Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye (1977/1989): *Power and Interdependence*, 2. izdaja. New York: HarperCollins.
- Knudsen, Tonny Brems in Cornelia Navari (ur.) (2019): *International Organization in the Anarchical Society: The Institutional Structure of World Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Koskeniemi, Martti (1989): *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Koskeniemi, Martti (1990): The Politics of International Law. *European Journal of International Law* 1 (1-2): 4–32.
- Koskeniemi, Martti (2011): *The Politics of International Law*. Oxford: Hart Publishing.
- Krasner, Stephen D. (1982): Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variable. *International Organization* 36 (2): 185–205.
- Kratochwil, Friedrich (1989): *Rules, Norms, and Decisions: On the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratochwil, Friedrich (2018): *Praxis: On Acting and Knowing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratochwil, Friedrich in John Gerard Ruggie (1986): International Organization: A State of the Art on an Art of the State. *International Organization* 40 (4): 753–75.
- Kurki, Milja (2008): *Causation in International Relations: Reclaiming Causal Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kurki, Milja (2015): Stretching Situated Knowledge: From Standpoint Epistemology to Cosmology and Back Again. *Millennium – Journal of International Studies* 43 (3): 779–97.
- Kurki, Milja (2020): *International Relations in a Relational Universe*. Oxford: Oxford University Press.
- Kurki, Milja in Justin Rosenberg (2020): Multiplicity: a new common ground for international theory? *Globalizations* 17 (3): 397–403.
- Lacatus, Cora, Daniel Schade in Yuan (Joanne) Yao (2015): *Quo vadis IR: Method, Methodology and Innovation*. *Millennium – Journal of International Studies* 43 (3): 767–78.
- Lakatos, Imre (1970): *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*. V: Imre Lakatos in Alan Musgrave (ur.): *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 91–196.
- Linklater, Andrew in Hidemi Suganami (2006): *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mann, Michael (1986/2003): *The Sources of Social Power*, Vol. I: A history of power from the beginnings to A.D. 1760. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, Karl (1857-58/1979): *Uvod v Očrte kritike politične ekonomije* (Prvi osnutek) 1857-1858. V: *Izbrana dela v 5. zvezkih*, Karl Marx in Friedrich Engels, 3. izdaja, IV. Zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 11–46.
- Marx, Karl (1857-58/1985): *Kritika politične ekonomije 1857/58* [Grundrisse]. METI I/8. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Malabou, Catherine (2014/2016): *Before Tomorrow: Epigenesis and Rationality*. Cambridge: Polity Press.
- Moravcsik, Andrew (1997): *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*. *International Organization* 51 (4): 513–53.
- Murphy, Craig N. in Roger Tooze (ur.) (1991): *The New International Political Economy*. Houndmills: Macmillan.
- Nardin, Terry in David R. Mapel (ur.) (1994): *Traditions of International Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Navari, Cornelia (ur.) (2009): *Theorising International Society: English School Methods*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Neufeld, Mark (1995): *The Restructuring of International Relations Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Neumann, Iver B. (2002): *Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy*. *Millennium – Journal of International Studies* 31 (3): 627–51.
- Neumann, Iver B. (2014): *International Relations as a Social Science*. *Millennium – Journal of International Studies* 43 (1): 330–50.
- Newell, Peter in Matthew Paterson (2010): *Climate Capitalism: Global Warming and the Transformation of Global Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Onuf, Nicholas G. (1989): *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- Ollman, Bertell (2003): *Dance of the Dialectic: Steps in Marx's Method*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Palan, Ronen (2000): *A world of their making: an evaluation of the constructivist critique in International Relations*. *Review of International Studies* 26 (4): 575–98.
- Paolini, Albert J. (1999): *Navigating Modernity: Postcolonialism, Identity, and International Relations*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Patomäki, Heikki (2002): *After International Relations: Critical Realism and the (Re)Construction of World Politics*. London in New York: Routledge.
- Patomäki, Heikki in Colin Wight (2000): *After Postpositivism?: The Promises of Critical Realism*. *International Studies Quarterly* 44 (2): 213–37.
- Putnam, Robert D. (1988): *Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games*. *International Organization* 42 (3): 427–60.
- Powell, Robert (1994): *Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate*. *International Organization* 48 (2): 313–44.
- Qin, Yaqing (2018): *A Relational Theory of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rawls, John (1999/2002): *The Law of Peoples*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Reus-Smit, Christian (ur.) (2004): *The Politics of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Reus-Smit, Christian in Duncan Snidal (ur.) (2008): *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenau, James N. (1980): *The Study of Global Interdependence: Essays of the Transnationalization of World Affairs*. London: Frances Pinter.
- Rosenau, James N. (1990): *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, Justin (1994): *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*. London in New York: Verso.
- Rosenberg, Justin (2016): *International Relations and the Prison of Political Science*. *International Relations* 30 (2): 127–53.
- Rosenberg, Justin (2020): Trotsky's error: multiplicity and the secret origins of revolutionary Maxism. *Globalizations* 17 (3): 477–97.
- Rutar, Tibor (2016): *Sodobni zagovor historičnega materializma: Sociologija, zgodovina, filozofija*. Ljubljana: Sophia.
- Rutar, Tibor (2017): *Od klasične sociologije k mednarodni politični sociologiji: Izvori in narava modernosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Said, Edward W. (1978/1996): *Orientalizem: zahodnjaški pogled na Orient*. Ljubljana: ISH.
- Searle, John R. (1995): *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press.
- Seckinelgin, Hakan (2006): »Civil society« and HIV/AIDS in Africa: the use of language as a transformative mechanism. *Journal of International Relations and Development* 9 (1): 1–26.
- Selg, Peeter in Andreas Ventsel (2020): *Introducing Relational Political Analysis: Political Semiotics as a Theory and Method*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Smith, Steve (1997): *New Approaches to International Theory*. V: John Baylis in Steve Smith (ur.): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 1. izdaja. Oxford: Oxford University Press, str. 165–190.
- Smith, Steve (2001): *Reflectivist and Constructivist Approaches to International Theory*. V: John Baylis in Steve Smith (ur.): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 2. izdaja. Oxford: Oxford University Press, str. 224–249.
- Snidal, Duncan (1991): *International Cooperation Among Relative Gains Maximizers*. *International Studies Quarterly* 35 (4): 387–402.
- Strange, Susan (1988/1995): *Države in trgi*. Ljubljana: ZPS.
- Strange, Susan (1997): *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svetličič, Marjan (1985): *Zlate mreže transnacionalnih podjetij*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Sylvester, Christine (1994): *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tickner, J. Ann (1992): *Gender and International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.
- Tickner, J. Ann (1997): *You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists*. *International Studies Quarterly* 41 (4): 611–32.
- Tickner, J. Ann (2005): *What Is Your Research Program? Some Feminist Answers to International Relations Methodological Questions*. *International Studies Quarterly* 49 (1): 1–21.
- Tilly, Charles (1990): *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*. Oxford: Basil Blackwell.

- Walker, Rob B. J. (1993/1994): *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel (1986): *Savremeni svetski sistem*. Zagreb: CKD.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wendt, Alexander (1987): The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization* 41 (3): 335–70.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, Alexander (2015): *Quantum Mind and Social Science: Unifying Physical and Social Ontology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wight, Colin (2006): *Agents, Structures and International Relations: Politics of Ontology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wight, Martin (1991/1994): *International Theory: The Three Traditions*. Uredila Gabriele Wight in Brian Potter. London: Leichestor University Press.
- Wyn Jones, Richard (1999): *Security, Strategy, and Critical Theory*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Zehfuss, Maja (2004): *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zevnik, Andreja (2016): *Lacan, Deleuze and World Politics: Rethinking the ontology of the political subject*. London in New York: Routledge.
- Žižek, Slavoj in Peter Klepec (ur.) (2011): *Poskusiti od začetka: spodleteti bolje*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

MEDNARODNI ODNOSI
IN MEDNARODNO PRAVO
OD VISOKE ŠOLE ZA POLITIČNE VEDE
DO SEDANJE FAKULTETE ZA DRUŽBENE VEDE

Red. prof. dr. Ernest Petrič

- 1.) Začetek 60. let prejšnjega stoletja, ko je nastajala Visoka šola za politične vede (VŠPV), ki je nato v nekaj letih prerasla v Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN) in je iz te kasneje nastala sedanja Fakulteta za družbene vede (FDV), je bil zanimiv čas. Po desetletju in pol od revolucionarnega nasilja v vojni in še po letu 1945, po obdobju, ki so ga v prvih letih označevali tudi vojni zločini in zločini, ki bi jih danes opredelili kot zločine zoper človečnost, nato pa nacionalizacija in razlastitve, montirani procesi, zaprtost meja, lažno enoumje in revolucionarna samovolja in nerazumevanje delovanja ter zanikanje tržnih zakonitosti v gospodarstvu ter uničevanje zasebnega sektorja (»razrednih sovražnikov«), vključno s poskusi kolektivizacije kmetijstva, se je takratna država v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja znašla v težavah. Botrovale so jim tudi zanikanje in omejevanje človekovih pravic in svoboščin ter razumevanje vloge prava in države kot sredstva za zagotavljanje vladavine vladajočega razreda, »proletariata«, dejansko pa vladavine edine dovoljene »partije« (sprva z imenom Komunistična partija Jugoslavije (KPJ), nato Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ oz. ZKS v Sloveniji).
- 2.) Kljub samozavesti takratne politične elite, ki je izhajala iz zmage v vojni zoper okupatorja in hkrati zmage v revoluciji pa tudi iz razhoda z voditeljico svetovnega komunističnega gibanja Sovjetsko zvezo, je bilo v začetku 60. let tudi vodstvu takratne države že jasno, da so – če naj se režim ohrani – potrebne reforme. Predvsem reforme v gospodarstvu, pa tudi več prostora za osebno pobudo in vsaj formalno nekaj več prostora za človekovo svobodo in spoštovanje človekovih pravic. Reforme so bile zamišljene in razumljene kot sredstvo, ki naj bi pripomoglo k ohranitvi bistva takratnega režima, ne pa k spremembi temeljev takratne družbene ureditve, temelječe na nesporni in trajni vladavini edine dopustne politične in idejne usmeritve, v bistvu enopartijske diktature. Reforme je terjalo ne le neučinkovito centralnoplansko vodeno gospodarstvo in blokade zaradi zanikanja in omejevanja človekove svobode, temeljnih pravic in svoboščin, pač pa tudi mednarodna izolacija takratne države, zlasti po »izobčenju« iz »socialističnega lagerja«.
- 3.) Napak bi bilo seveda trditi, da iskanje novih poti, reform – čeprav le z namenom potrebnih nujnih prilagoditev družbene in gospodarske ureditve, a ob ohranitvi njenega »socialističnega« bistva – ni imelo tudi pozitivnih učinkov v družbenem in gospodarskem življenju. Kot posledica izstopa, bolje rečeno izгона iz socialističnega lagerja in posledično nujnega odpiranja države proti zahodu, k ZDA, Natu in »neuvrščenosti«, meje države niso bile več hermetično zaprte, zahodni svet ni bil več le

- na »propad obsojeni izkoriščevalski sistem«. Zahod je postajal viden in tudi privlačen z navzočnostjo tujcev, tudi turistov, in odhajanjem zdomcev ter mnogih študentov v tujino. Upam si trditi, da je že konec 60. let prejšnjega stoletja več študentov vsaj iz Slovenije odhajalo na razne oblike dela med počitnicami zlasti v Nemčijo, Skandinavijo, Avstrijo, Anglijo kot pa v t. i. mladinske delovne brigade doma. Načeloma (v praksi sicer ni bilo čisto tako) je vsak državljani – ob pogoju nekaznovanosti – imel pravico do potnega lista. Da v praksi ni bilo tako, potrjuje grozljivo dejstvo, da se je še v 80. letih streljalo na tiste, ki so hoteli ilegalno zapustiti državo.
- 4.) Vsekakor je za tisto obdobje, ko se je v Jugoslaviji – nekje bolj (Beograd, Zagreb, tudi Ljubljana), drugje manj – začela čutiti in razglasati težnja po reformah (npr. t. i. Kraigherjeva reforma), značilno tudi spoznanje, da so za vodenje države in ohranitev režima potrebni znanje, razumevanje družbenih in gospodarskih procesov v državi ter tudi razumevanje sveta. Slednje še toliko bolj, ko je uveljavitev Jugoslavije kot ene od glavnih voditeljic in dejavnikov v t. i. gibanju neuvrščenih takratno državo postavila na izpostavljen položaj v mednarodni skupnosti. Tudi zato, ker je bil t. i. »neuvrščeni« del sveta – ne glede na svojo raznolikost in posledično skromno dejansko vlogo v mednarodni skupnosti – pomembno območje srečevanja geopolitičnih, pa tudi varnostnih interesov med glavnimi protagonisti v t. i. »hladni vojni«. Urejanje razmer v državi, gospodarskih, družbenih, političnih, in delovanje v mednarodni skupnosti, še zlasti znotraj gibanja neuvrščenih, je zahtevalo znanje. Tisto, ki so ga voditelji revolucije pridobili še pred vojno v Sovjetski zvezi (SZ) in nato med revolucijo, ni več zadoščalo za soočanje s problemi in izzivi v državi in v svetu. Še zlasti, ker je revolucionarni model vodenja, temelječ na ukazih brez ugovorov, kritike in brez upoštevanja nasprotnih mnenj, postajal vse bolj neuporaben in tudi družbeno nesprejemljiv. Več znanja, zlasti za politično delo, je postala očitna potreba in prioriteta naloga.
- 5.) Začetek 60. let je bilo tudi obdobje urejanja nasprotij, razmerij in razlik med interesi znotraj zapletene jugoslovanske federacije, ki je bila dejansko, vse dokler je bil monopol oblasti čvrsto v rokah edine partije in nespornega diktatorja, centralistično urejena država; ta čas je zahteval več znanja, politične občutljivosti, pa tudi raziskovalnega spremljanja in analiziranja družbenih dogajanj. Z drugo besedo, vse bolj je bila potrebna izobrazena politična in gospodarska elita, seveda v okviru takrat ideološko dopustnega. Ob tem velja posebej izpostaviti, da je takratni, v bistvu avtoritarni enopartijski režim, v okviru katerega ni bila ne priznana ne dopuščena kaka opozicija ali alternativa – tisto, kar je bistvo demokracije

- , dopuščal reforme oziroma sploh razpravo o njih. Seveda le znotraj institucij takratnega sistema, točneje, znotraj edine vladajoče stranke in njenih organov in v edino sprejemljivih ideoloških okvirih. Izstopiti iz teh okvirjev je pomenilo ne le izziv, pač pa tudi tveganje izgube kariere ali celo svobode. Prostor za dialog in polemiko zunaj danih ideoloških in političnih okvirov je bil skrajno omejen. Poenostavljeno rečeno, omogočal je le dialog – idejni spopad med bolj ortodoksnimi, konservativnimi partijskimi pogledi in tistimi, ki so skušali znotraj danih okvirov uveljavljati svobodnejše, racionalnejše, manj dogmatične, bolj liberalne rešitve in poglede na probleme jugoslovanske družbe in sveta.
- 6.) Ta idejni spopad znotraj sistema in obstoječih institucij med liberalnimi in konservativnimi težnjami in pogledi je v 60. letih prejšnjega stoletja postajal vse bolj očiten tudi v Sloveniji. Postajal je dejstvo znotraj ZKJ in ZKS, pripeljal je do reformno naravnanih »liberalnih vlad« (izvršnih svetov) sredi 60. let v Sloveniji (t. i. Kavčičeva vlada), podobno na Hrvaškem in v Srbiji, ter do sicer kratkotrajne prevlade »liberalnih« struj znotraj partijskih vodstev v teh federalnih enotah bivše države. To so sicer vprašanja zunaj konteksta pričujoče obravnave. Pomembno pa je ugotoviti, da v kontekst opisanih dogajanj sodi tudi odločitev partije, da čas zahteva bolj izobražene kadre, če naj bodo ti kos izzivom novih časov. Vse bistvene odločitve se je sicer še sprejemalo znotraj partije, a se jih ni več dalo uresničevati le z ukazi; vse bolj pomembno je postajalo razumevanje družbenih realnosti in procesov. V ta prizadevanja sodi – podobno kot v Beogradu in Zagrebu tudi v Ljubljani – odločitev o ustanovitvi posebne, v začetku »zaprte«, ekskluzivne družboslovne izobraževalne institucije na visokošolski ravni, visoke politične šole.
- 7.) Čeprav izvirno zamišljena kot izobraževalna in potencialno tudi raziskovalna partijska institucija je v Sloveniji, pa tudi v Zagrebu in v Beogradu, že v snovanju vsebine izobraževalnega programa teh »visokih političnih šol« prišlo do pomembnih premikov. Nastajanje programa v Ljubljani opisuje v zborniku ob 50. obletnici FDV en od snovalcev programa, kasnejši direktor VŠPV in nato prvi dekan FSPN, zaslužni profesor dr. Vlado Benko (Benko, 2011). K njegovemu zapisu v bistvu ni kaj dodati. Dejstvo je, da se je vzorec, kaj naj bi bilo bistvo programa VŠPV, iskalo tudi na Zahodu, v podobnih institucijah v Franciji, Nemčiji, na Švedskem, ne pa v Sovjetski zvezi. Seveda ni dvoma, da se je kot edini temelj vsebine izobraževalnega dela in raziskovalnih prizadevanj razumel marksizem. A je bila v krog snovalcev in izvajalcev programa te institucije vključena tudi vrsta mladih, zlasti pravnikov, z ambicijo proučevati probleme družbe ne le v normativnem smislu, kako naj bi

- v državi in družbi bilo oziroma bi moralo biti, pač pa, kako je v naši takratni družbi in v svetu dejansko bilo. To pa je na visoki politični šoli, čeprav je bila formalno še v položaju partijske izobraževalne institucije na visokošolski ravni, zahtevalo tudi empirični, sociološki in politološki pristop, ne samo ponavljanje ideoloških dogem in trditev.
- 8.) Prav ta pristop je novo institucijo hitro popeljal na raven resne visokošolske pedagoške in raziskovalne institucije. Raziskovalni pogled na družbeno stvarnost in ne le na partijske programe pa je vsaj del njenih pedagoških in raziskovalnih sodelavcev vodil v kritičen odnos do družbene stvarnosti, proč od apologetičnih pričakovanj ortodoksnih partijskih ideologov. In posledično, v 70. letih prejšnjega stoletja, po porazu liberalnih teženj znotraj ZKS, v konflikten odnos in razčiščevanje z »ustanoviteljem«, torej z ZKS, o čemer v že omenjenem zborniku prav tako celovito in kompetentno piše zaslužni profesor dr. Vlado Benko (ibid.). Iz »partijske šole« v prvi polovici 60. let je v manj kot desetih letih VŠPV prerasel ne le v fakulteto v okviru Univerze v Ljubljani (UL), pač pa tudi v kritično visokošolsko znanstveno institucijo, vpeto bolj kot kateri koli drugi družboslovni del ljubljanske univerze v družbeno dogajanje, v kritiko takratnih družbenih razmer in v odmik od monopola marksizma v družbeni znanosti.
- 9.) Na temelju povedanega je mogoče zatrditi, da sta takrat, v 60. letih prejšnjega stoletja, takratni VŠPV in kasnejši FSPN izšla tudi iz težnje po družbenih spremembah, po večji odprtosti, po sproščanju in zlasti po potrebi po večji uporabi družboslovnega znanja pri urejanju družbenih razmer. Ta ambicija se je odrazila tudi pri izbiri kadrov za novo fakulteto; to so bili v večini novi, mladi ljudje z očitnim interesom za moderne raziskovalne in metodološke, tudi empirične pristope, kakršni so bili tudi pri proučevanju in poučevanju mednarodnih odnosov uveljavljeni na Zahodu. Ne bom našteval imen svojih takratnih kolegic in kolegov, da koga pomembnega ne prezrem. Vsekakor pa je prav iz teh kadrov v naslednjih letih zrasel pomemben del naših uglednih družboslovcev, utemeljiteljev novih, modernih družboslovnih ved pri nas: sociologije, politologije, komunikologije, mednarodnih odnosov, religiologije, obramboslovja in modernih družboslovnih empiričnih metodologij.
- 10.) Hkrati je logično, da je prav raziskovalna in pedagoška naravnost mladih kadrov na fakulteti, kakorkoli se je že ta v določenem obdobju imenovala, le-to usmerilo v podporo družbenim težnjam po reformah, ki jih je v Sloveniji pred 60 leti predstavljala t. i. liberalna struja v sicer še enopartijski avtoritarni ureditvi in politiki. Po zlomu liberalne politične naravnosti ne le v Sloveniji, pač pa tudi drugje v Jugoslaviji, še prej pa v Čehoslovaški

- in druge, tudi s tujo vojaško intervencijo, se je prav ta fakulteta nujno znašla v težavah in v konfliktu s togim, v bistvu protidemokratskim in dogmatičnim razumevanjem socializma. Njen obstoj je bil ogrožen tudi zaradi malo ali nič podpore sorodnih institucij, fakultet in institutov, tudi UL. Razčiščevanja na (takrat že) FSPN, ki so se vlekle vrsto let, so vsaj začasno ohromila razvoj te fakultete in prizadela njeno notranjo delovno, pa tudi idejno povezanost, usmerjeno k demokraciji. Tudi ta čas, ki sem ga sodoživljal (po letu 1972 sem se umaknil z delom v tujini) z nekaj presledki vse do konca leta 1986, je prav tako sijajno opisal takratni dekan fakultete, zaslužni profesor dr. Vlado Benko v že omenjenem prispevku ob 50. obletnici nastanka sedanje FDV (ibid.).
- 11.) Naj v kontekstu nastanka VŠPV pred 60 leti in njenega razvoja v FSPN in nato v sedANJI FDV posebej izpostavim razvoj in proučevanja in poučevanja mednarodnih donosov, ki je tudi zraslo na tej »šoli« (oziroma »fakulteti«) in ki je še danes med pomembnejšimi centri tega proučevanja in poučevanja pri nas. Že ko se je snoval program VŠPV, je bilo iz več razlogov prisotno prepričanje, da je mednarodni vidik družbene problematike izjemno pomemben in mora imeti svoje izpostavljeno mesto prav na tej šoli oziroma kasnejši fakulteti. To je bil čas, ko je bil svetovni mir pogosto izjemno ogrožen (na primer anglo-francosko-izraelska agresija na Egipt leta 1956, agresija Varšavskega pakta na Madžarsko istega leta, kubanska kriza leta 1962, ko je bil svet bližje nuklearni apokalipsi kot kadar koli prej ali kasneje) in ko je Jugoslavija, ideološko sicer nesporno še vedno del t. i. socialističnega »lagerja«, iz pragmatičnih razlogov lovila ravnotežje med Vzhodom in Zahodom in bila ena od voditeljic t. i. neuvrščenega gibanja. Pomen in vpliv tega »gibanja«, te neblokvske politike, je bil seveda dejansko veliko manjši, kot se je sicer razglašalo v Jugoslaviji v tistem času, zlasti po prvem »vrhu šefov držav in vlad« tega gibanja v Beogradu leta 1961, a brez pomena vendarle ni bil. Dejstvo je, da je bila takratna država kot ena od voditeljic tega neuvrščenega gibanja in njegova prva predsedujoča hočeš nočeš vpletena v vse pomembnejše mednarodne zadeve. Tudi v spore v zvezi s še preostalimi problemi dekolonizacije, v vprašanja in probleme t. i. sveta v razvoju, tudi v probleme odnosov med vojaškima blokoma in v pomembne konkretne mednarodne spore, kot so že takrat bili palestinsko vprašanje, indijsko-pakistanski konflikt in, kar je posebej bremenilo takratni svet, kopičenje jedrskega orožja, zlasti tudi problem njegovega nameščanja v Evropi.
- 12.) V Sloveniji pa je bila takrat izstopajoča problematika odnosov s sosedi, zlasti z Italijo, s katero je bilo kljub dogovoru leta 1954 (t. i. Memorandum o soglasju) tudi mejno vprašanje še vedno le provizorično

rešeno in ne dokončno urejeno. Podobno je po sklenitvi Avstrijske državne pogodbe leta 1955 postajalo aktualno in za medsebojne odnose obremenjujoče vprašanje njenega uresničevanja, zlasti spoštovanja pravic slovenske narodne manjšine v Avstriji, opredeljenih v 7. členu te pogodbe. Ob izrazitem prizadevanju Slovenije po regionalnem, čezmejnem sodelovanju s sosednjimi državami je stopila v ospredje tudi težnja po njeni večji vlogi v zunanji politiki bivše države, tako v vsebinskem kot tudi v kadrovskem pogledu. Slovenija je hotela imeti več besede tudi v zunanji politiki bivše države. Logična posledica povedanega je bila, da je od samega začetka snovanja nove družboslovne institucije v njenem programu imela pomembno mesto prav problematika mednarodnih odnosov, sprva s posebnim poudarkom na problemih odnosov s sosedi in na narodnomanjšinski problematiki.

- 13.) Pri snovanju prav tega dela programa nove šole sem intenzivno sodeloval s prof. dr. Vladom Benkom, ki ga lahko upravičeno smatramo za »očeta« raziskovanja in poučevanja mednarodnih donosov kot posebne znanstvene discipline pri nas (Benko, 1996). Povezovalo naju je prijateljstvo ter medsebojno osebno in strokovno spoštovanje, utrjeno še zlasti pri skupnem študiju in pripravljanju za takrat še izjemno zahteven ustni doktorski izpit, tako imenovani rigoroz, ki sva ga opravljala tako rekoč sočasno. Družila sta naju tudi sodelovanje in izmenjava mnenj pri pisanju disertacij, čeprav po tematiki različnih. Tudi za doktorja znanosti sva bila promovirana davnega januarja 1965 na isti dan. V najinem sodelovanju so se iz dveh temeljnih predmetov, Mednarodni odnosi in Mednarodno pravo, v okviru Katedre za mednarodne odnose (KMO) – v procesu preraščanja iz visoke šole v fakulteto – razvili novi predmeti raziskav in poučevanja, vključno s proučevanjem teoretičnih temeljev znanosti o mednarodnih odnosih, zunanje politike, sociologije mednarodnih odnosov in mednarodnega prava.
- 14.) V pedagoški proces in delo na visoki šoli, kasnejši fakulteti sem se vključil leta 1964, po enoletnem doktorskem študiju na Dunaju. Jedro mojega znanstvenega in pedagoškega dela je bilo mednarodno pravo, četudi sem nekaj let ta predmet predaval pod imenom Mednarodni odnosi II. Takrat je namreč veljalo načelo matičnosti fakultet za posamezne predmete na UL, tako je bil FSPN matična fakulteta za mednarodne odnose, za mednarodno pravo pa je bila matična Pravna fakulteta v Ljubljani. Postopoma se je na FSPN izoblikovala posebna smer študija mednarodnih odnosov v okviru politološkega študija, z vrsto drugih mednarodnih predmetov poleg dveh temeljnih (Mednarodni odnosi, Mednarodno pravo), kot so bili na primer Mednarodni ekonomski odnosi, Proble-

- matika dežel v razvoju, Mednarodno varstvo manjšin in kasneje Mednarodna problematika človekovih pravic. Lahko zapišem, da je KMO na takratni fakulteti združevala širok krog sodelavcev, med katerimi naj v tistem začetnem obdobju (do začetka 80. let prejšnjega stoletja) poleg zaslužnega profesorja dr. V. Benka omenim še zaslužnega profesorja dr. S. Južniča, zaslužnega profesorja dr. A. Beblerja in mlajše kolege; nekateri so izšli že iz vrst naših študentov, ki so z leti postali nosilci študija mednarodne problematike na sedanji FDV. V mislih imam predvsem prof. dr. B. Bučarja, prof. dr. M. Svetličiča, dr. B. Cizlja, prof. dr. M. Brgleza, prof. dr. S. Kanjč, prof. dr. P. Rotar in vsekakor nosilca študija mednarodnih odnosov na sedanji fakulteti prof. dr. Z. Šabiča ter druge.
- 15.) »Razčiščevanja« na FSPN v prvi polovici 70. let, ki jih je ob 50-letnici izčrpno opisal prof. dr. V. Benko (Benko, 2011), tudi KMO niso priznala. Zlasti meni se je očitalo, da moj program predmeta Mednarodno pravo (sicer takrat pod imenom Mednarodni odnosi II) ni dovolj utemeljen na marksizmu. Ne Marx, ne Engels, ne Lenin se niso posebej ukvarjali z mednarodnim pravom. Sem pa kar dobro poznal stališča sovjetske teorije mednarodnega prava, zlasti G. Tunkina, F. Koževnikova, N. Ušakova, in njihovo utemeljevanje obstoja posebnega »socialističnega mednarodnega prava«. To naj bi kot nekakšno višje mednarodno pravo urejalo odnose med državami v t. i. socialistični skupnosti, temeljno načelo tega prava pa naj bi bil proletarski internacionalizem, in ne suverena enakopravnost držav. V bistvu je bilo to utemeljevanje t. i. Brežnjeve doktrine in pravice do intervencije, kakršna je bila izvedena na Madžarsko leta 1956 in konec 60. let prejšnjega stoletja na Češkoslovaško, prav v imenu proletarskega internacionalizma in za ohranjevanje socialistične ureditve, ki so se je Madžari, Čehi in Slovaki in še kdo skušali otresti. V tistih razčiščevanjih sem v svoji maniri, ko ne dovolim, da bi mi kdorkoli solil pamet, pri obravnavi svojega programa za predmet Mednarodno pravo povedal, da med tistimi, ki so bili ocenjevalci mojega predmeta, ne poznam nikogar, ki bi bil za to usposobljen in kompetenten. Čudo prečudno – zaradi tega ni bilo posledic, verjetno so ocenjevalci na marksističnem centru pri CK ZKS razumeli, da imam prav. Kot se spominjam, so profesorju Benku očitali, da je kot dekan vodil fakulteto v anarholiberalistične vode, proč od njene prvotno zamišljene vloge partijske šole, da je bil kritičen do neuvrščenosti in še marsikaj. Tega se dobro spominjam tudi zato, ker so anarholiberalizem in neupoštevanje vodilne vloge proletariata in njegove avantgarde ZK očitali tudi meni. Benku se je očitalo, da neuvrščenosti ni dajal dovoljšnega pomena. Njegova stališča sem dobro poznal in niso bila apriorna

kritika neuvrščeni in neuvrščene zunanjepolitične usmeritve, ki ji je navsezadnje bolj ali manj sledilo dobrih sto držav, pri čemer pa so se njihove predstave in pričakovanja, kaj naj bi neuvrščeni bila, zelo razlikovali. Benkove kritike so bile uperjene predvsem na nekatera nedosledna stališča neuvrščeni, pa tudi na apologetski odnos do neuvrščeni pri nas, ki je mejil že na dogmo in je neuvrščeni bolj škodil, kot bi mu ali mu je škodila resna kritika.

- 16.) Moje že takrat izrazito zanimanje prav za mednarodno pravo je sodilo v čas, ko je bilo zanimanje za mednarodno pravo tudi sicer živo. Prav v času, ko se je pred 60. leti rojevala VŠPV, sedanja FDV, je bil tudi izjemen čas za mednarodno pravo in njegov vzpon. Nekako do takrat je bilo mednarodno pravo – z izjemo Ustanovne listine OZN, haaških konvencij iz leta 1899 in 1907 in še nekaterih redkih večstranskih mednarodnih pogodb in dvostranskih mednarodnih pogodb – večinoma še mednarodno običajno pravo. Pomembna izjema so bile poleg haaških konvencij še štiri ženevske konvencije s področja mednarodnega vojnega prava iz leta 1949 in konvencija o beguncih iz leta 1951. Mednarodno običajno pravo, torej nenapisano pravo, pa nosi v sebi problem pravne varnosti, problem *lex certa*. Pri nenapisanem, običajnem mednarodnem pravu je prisoten problem jasnosti o tem, kaj dejansko je zavezujoče mednarodno pravo. Kodificiranega, torej jasno zapisanega mednarodnega prava in soglasja držav o tem, da je tisto, kar je zapisano, mednarodno pravo, je bilo takrat še malo. Že konec 50. let prejšnjega stoletja se je skušalo z ženevskimi konvencijami o pomorskem pravu kodificirati dele mednarodnega pomorskega prava, ki je dolga stoletja nastajalo kot običajno mednarodno pravo. Ta kodifikacijski napor, ki ga je vodila Komisija Združenih narodov za mednarodno pravo (ILC), je – kljub temu da je bil v bistvu neuspešen – vodil h kasnejši Konvenciji OZN o pomorskem pravu (UNCLOS). Ta konvencija se je snovala že v 60. letih, čeprav je takrat še ni bilo. V tistem času, ko se je snoval program študija mednarodnih odnosov in mednarodnega prava na VŠPV in kasneje na FSPN, je bila leta 1961 dogovorjena in podpisana Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih in dve leti za njo Dunajska konvencija o konzularnih odnosih. Ti konvenciji, ki sta sicer stopili v veljavo nekaj let kasneje, sta uredili in še urejata morda najpomembnejšo problematiko mednarodnega življenja in mednarodnih odnosov, tj. komuniciranje med državami. Takrat tudi še ni bilo, razen običajnih pravnih pravil, zapisanega kodificiranega mednarodnega prava o mednarodnih pogodbah. V tem času nastajajoča Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb je bila podpisana šele leta 1969, stopila pa je v veljavo nekaj let

kasneje. To so pravi temelji sodobnega mednarodnega prava, podobno kot Ustanovna listina OZN z njeno posebno naravo skoraj ustavnega akta sodobne mednarodne skupnosti. Še bi lahko navajal približno v tem času kodificirana pravila do tedaj mednarodnega običajnega prava, na primer celotni kompleks mednarodnega nasledstvenega prava, ki je tudi do takrat bilo še mednarodno običajno pravo. Vsa ta kodifikacijska prizadevanja, izjemno pomembna za razvoj in razumevanje mednarodnega prava, so potrjevala izjemen in naraščajoč pomen mednarodnega prava in njegovo vlogo za urejanje mednarodnih odnosov. Ta navidezni paradoks, da je bila prav v času hladne vojne hkrati prisotna izjemna ekspanzija kodificiranega mednarodnega prava, je bil, to je dandanes jasno, izraz globlje težnje po zagotavljanju miru in varnosti v času permanentnega ideološkega in političnega spopadanja med blokoma. V bistvu takratnih razmislekov najpomembnejših voditeljev človeštva je bila vendarle navzoča samoohranitvena težnja: da je potrebno in mogoče prav z razvojem in uporabo mednarodnega prava omogočiti reševanje konfliktov in varovati mednarodni mir; upajmo, da je tako še dandanes. V tem času je mednarodno pravo stopilo v ospredje kot glavno sredstvo mirnega reševanja sporov v mednarodni skupnosti, nad katero je visel Damoklejev meč uničenja civilizacije, če ne bi zmogli reševati mednarodnih sporov z mednarodnim pravom (in ne s silo). Ta vzpon pomena mednarodnega prava je vplival tudi na to, da je bilo pri snovanju študija mednarodnih odnosov že na VŠPV, kasneje pa na FSPN in nazadnje na FDV, mednarodno pravo postavljeno močno v ospredje.

- 17.) Z vednostjo o vzponu pomena mednarodnega prava sem se vrnil s študija na Dunaju, prepričan, da je pri študiju mednarodnih odnosov izjemno pomembno mednarodno pravo, ki po eni strani določa okvire pravnega ravnanja držav, torej mejo med tem, kaj je v mednarodnem življenju v skladu s pravom in kaj ni. Hkrati pa je mednarodno pravo tudi sredstvo za uresničevanje interesov držav po mirni poti, torej sredstvo njihove zunanje politike. Še več, zlasti za države, ki ne razpolagajo z veliko močjo, ne z vojaško ne s politično in ne z gospodarsko ne s finančno, je prav mednarodno pravo najprimernejše sredstvo, na katero se more in mora opirati njihova zunanja politika (o tem sva v času, ko se je rojeval študij mednarodnih odnosov na VŠPV, pogosto razpravljala in soglašala s profesorjem Benkom). Zlasti zunanja politika držav, kakršna je bila takratna država Jugoslavija, še bolj pa to velja za našo sedanjo državo Republiko Slovenijo. To razumevanje naju je vodilo k zaključku, da naj ima mednarodno pravo pomembno mesto pri študiju mednarodnih odnosov na VŠPV; posledično ga ima še vedno na sedanji FDV. In ne le

- tam, temveč tudi na pravnih fakultetah pri nas. In tudi na Novi univerzi, ki je v naše univerzitetno in akademsko delovanje tudi na področju mednarodnih odnosov vnesla možnost pedagoškega in raziskovalnega dela na področju mednarodnih odnosov na temelju zasebne pobude.
- 18.) Za podobnost pogledov glede povezanosti med mednarodnim pravom in zunanjo politiko in vloge mednarodnega prava v mednarodnih odnosih in v zunanji politiki je bila verjetno pomembna tudi poklicna izkušnja profesorja Benka. Na univerzo je vstopil iz diplomatske prakse in tako je bilo pri njegovem akademskem delu in poučevanju mogoče vseskozi čutiti vpliv praktične diplomatske izkušnje. Sam pa sem šel ravno obratno pot k istemu cilju, povezovanju prakse in teorije pri razumevanju in proučevanju mednarodnih odnosov. Po skoraj treh desetletjih ukvarjanja s teorijo mednarodnih odnosov in mednarodnim pravom sem se znašel sredi zahtevne diplomatske prakse, kar še danes vidim kot veliko in izjemno prednost, ko spet predavam mednarodno pravo in mednarodne odnose. Ta prednost prepletanja prakse in teorije skozi mojo kariero bogati moje pedagoško delo z izkušnjami diplomatske prakse. Prav v povezanosti teorije in prakse sem videl posebno kvaliteto proučevanja mednarodnih odnosov že takrat, ko sem deloval na FSPN in sem se za to povezanost zavzemal tudi, ko sem bil njen dekan. Ko je stopila v življenje neodvisna Republika Slovenija, sem verjel, in še vedno je tako, da ima naša po moči sicer skromna država lahko odlično diplomacijo. Še več, prav zaradi malo drugih sredstev moči bi jo morala imeti – odlična, vrhunska diplomacija bi moral biti izpostavljen cilj naše države. V času nastajanja naše diplomacije po letu 1991 sem prav v FDV videl glavnega izvajalca usposabljanja naše diplomacije v vrhunsko, elitno. Za to sem se zavzemal, vendar sistematično prizadevanje za oblikovanje vrhunske slovenske diplomacije po 30. letih naše neodvisnosti ostaja bolj upanje, kot da bi postalo realnost.
- 19.) Rast od visoke politične šole v fakulteto in potem rast te fakultete v okviru UL je bila izjemna. V le nekaj desetletjih je zrastle v akademsko ugledno pedagoško in znanstveno institucijo. To velja (lahko bi dodal še zlasti) tudi za njen del, usmerjen k mednarodni problematiki. Poleg KMO se je v okviru raziskovalnega inštituta fakultete hitro oblikoval Center za mednarodne odnose in tudi Center za dežele v razvoju. Slednji je, dinamičen in uspešen, kmalu ubral pot samostojne raziskovalne institucije. Raziskovalni projekti na področju mednarodnih odnosov so takrat segali od temeljnih teoretskih raziskav mednarodnih odnosov do aktualne problematike varstva manjšin, človekovih pravic, pravice narodov do samoodločbe, položaja Slovenije v mednarodnih odnosih

(v 70. letih), problematike novega mednarodnega ekonomskega reda, problemov neuvrščенosti in še marsikam. Raziskovalni dosežki na področju mednarodnih odnosov na takrat že fakulteti so dobili mesto v številnih objavah, znanstvenih in strokovnih razpravah in monografijah; nekatere so še dandanes temeljne na svojih področjih, zlasti Benkove knjige o mednarodnih odnosih (Benko, 1977, 1987), o sociologiji mednarodnih odnosov (Benko, 2000), o razvoju mednarodne skupnosti (Benko, 1997, 2000a). Naj omenim tudi svojo monografijo o mednarodnem pravnem varstvu manjšin (Petrič, 1977) in monografijo o pravicah narodov do samoodločbe (Petrič, 1983), napisano z zavedanjem, da je potrebna in aktualna v naših osamosvojitvenih prizadevanjih.

- 20.) Tudi na pedagoškem področju je bilo v mladi, uveljavitve željni fakulteti veliko inovativnega razmišljanja in inovacijskih pobud, predvsem glede aktivnega vključevanja študentov v pedagoški proces z ustnimi nastopi, poročili o določenih temah, krajšimi in daljšimi seminarskimi nalogami in razpravami, tudi polemичnimi, med samimi študenti, marsikdaj tudi v tujem jeziku. Naj posebej omenim seminar, ki je bil več let trajajoči projekt sodelovanja med Katedro za mednarodno pravo in mednarodne odnose na Pravni fakulteti Univerze v Gradcu in KMO na takratni FSPN. To sodelovanje je trajalo od leta 1982 neprekinjeno celih 25 let. Skupini izbranih študentov na obeh straneh tega sodelovanja, kakih 10 do 15 na vsaki strani, sta med šolskim letom raziskovali in obravnavali isto dogovorjeno temo ali dve iz mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Obe skupini sta pripravili referate in koreferate o izbrani temi ter se nato srečali na skupnem dvodnevem srečanju in v nevtralnem, angleškem jeziku razpravljali, pogosto zelo polemичno, vedno pa zanimivo in zavzeto, o skupni problematiki, ki so jo proučevali skozi šolsko leto. To je bila za takratni čas kar izjemna oblika sodelovanja prek ločnice med Vzhodom in Zahodom v takratni Evropi. Kjerkoli sem to sodelovanje omenil, skorajda niso mogli verjeti, da zares poteka. Teme, o katerih smo razpravljali, so bile praviloma zelo aktualne. To je bil res izjemen primer sodelovanja prek železne zavesе na področju univerzitetnega izobraževanja. Kot takega se ga spominjajo tudi študenti, ki so pri tem sodelovali. Ko sem z odhodom v diplomacijo bivše države fakulteto zapustil (1989), je to zanimivo sodelovanje še do leta 2006 vodil prof. dr. Bojko Bučar.
- 21.) Tako rekoč od začetka obstoja in delovanja predhodnic sedanje FDV so bili njeni profesorji in raziskovalci močno vključeni v aktualna družbena dogajanja. V mislih imam prvenstveno seveda tiste s področja mednarodnih odnosov, katerih delo spremljam. V času t. i. Kavčičeve liberal-

ne vlade je bilo več sodelavcev fakultete med pomembnimi podporniki teženj k reformam, k večji svobodi v političnem in gospodarskem delovanju. Kar nekaj jih je bilo po padcu Kavčičeve vlade izpostavljenih pritiskom, sankcijam in oviram v svojem poklicnem delovanju. Mnogi sodelavci fakultete in tudi študentje so bili konec 80. let, v letih, ko je padel berlinski zid in je z njim padlo tisto, kar je simboliziral (zaprtost, avtoritarnost, oblast ene partije), in ko so se začeli procesi in dejavnosti, ki so vodili v neodvisno demokratično slovensko državo, nosilci teh procesov. Ne bom navajal njihovih dejanj in imen, rečem naj le, da so prav v nasprotju s pričakovanji ustanoviteljev VŠPV pred 60 leti ta šola in kasnejša fakulteta, krog družboslovcev na tej fakulteti in iz te fakultete postali eno od središč delovanja za demokratizacijo in za pot k neodvisni slovenski državi. V marsikateri konkretnosti so bila takrat (pred dobrimi 30 leti) razmišljanja in delovanja sicer različna in nič ni narobe s tem. Navsezadnje, različnost je bistvo demokracije, ravno za demokracijo pa so si prizadevali takratni nosilci napredka v slovenski družbi. V temeljni težnji po večji svobodi, po zrušenju enopartijskega režima in po lastni državi ter njeni umestitvi v krog evropskih demokracij pa je bila enotnost velika. Sam takrat, konec 80. let, nisem bil več vpet v fakulteto, a sem se čutil njen del, saj sem prav na njej in med njenimi študenti in kolegi profesorji, asistenti in raziskovalci preživel večino svojih dotedanjih ustvarjalnih let. Bil je to, navkljub vsem oviram in pritiskom po zlomu slovenske pomladi leta 1972, lep čas, saj sem med veliko večino kolegov in kolegic, pa tudi študentov na fakulteti, zlasti tistih, ki so se ukvarjali z mednarodnimi odnosi, jasno videl skupno usmeritev k svobodi posameznika in svobodi slovenskega naroda in k razvoju moderne neodvisne akademske, pedagoške in raziskovalne institucije na področju mednarodnih donosov in mednarodnega prava.

- 22.) V 30 letih svobode, demokracije, neodvisnosti je sedanja FDV, nekdanja VŠPV (izpred 60 let) in kasneje FSPN, šla svojo pot in zrasla v pomembno pedagoško in raziskovalno institucijo, tudi na področju mednarodnih odnosov, poleg sociologije, politologije, komunikologije, obramboslovja. Razlike, normalne v demokraciji, so v Sloveniji prerasle v razkol, ki bremeni slovensko družbo. In jo zavira, da bi zadihala s polnimi pljuči ustvarjalnosti kot moderna, zahodna ustavna demokracija, kar formalno tudi je. Obremenil je tudi razvoj te fakultete. Sam verjamem, da je FDV še vedno pluralna visokošolska znanstvena ustanova, ki sem jo pred pol stoletja v drugačnem času in okolju soustvarjal in v njeno pluralnost že takrat, čeprav je bilo to bolj upanje kot stvarnost, tudi verjel. Del pluralnosti so razlike in z marsičem in z marsikom na

sedanji FDV se ne strinjam in marsičemu tudi nasprotujem. A tako je v bistvu bilo že tudi pred 60 leti, le da razlike niso smele biti vidne. Nismo se o vsem strinjali, daleč od tega, in to smo vedeli. A vendarle, »šola«, ki smo jo pred 60 leti z različnimi pričakovanji ustvarjali zagnano in s prepričanjem, da je to korak k dobremu, je zrastle v veliko družboslovno fakulteto, ki mora ostati svobodno torišče izobraževanja in raziskovanj ter izvor novih idej. Bila naj bi eno od središč dialoga in tudi idejnih in strokovnih spopadov, hkrati pa mesto tolerance in branilec te v slovenski družbi. Mora biti eno od središč družboslovnega znanja, tudi znanja o mednarodnih odnosih, in zagovornik svobode duha, borec zoper enoumje. Tako sem jo videl že v tistih sivih časih pred 60 leti. Tako želim videti sedanjo FDV, še zlasti tisti del, ki se ukvarja s študijem in raziskovanjem mednarodnih odnosov: kot neodvisno središče znanja in modrosti, poštenja in spoštovanja svobode človekovega duha.

VIRI

- Benko, Vlado (1977): Mednarodni odnosi. Zbirka Sociološka in politološka knjižnica št. 6. Maribor: Založba Obzorja.
- Benko, Vlado (1987): Mednarodni odnosi. Druga, prenovljena izdaja. Zbirka Sociološka in politološka knjižnica št. 20. Maribor: Založba Obzorja.
- Benko, Vlado (1996): Znanost o mednarodnih odnosih. Zbirka Mednarodni odnosi. Ljubljana: Založba FDV.
- Benko, Vlado (1997): Zgodovina mednarodnih odnosov. Knjižna zbirka Sophia. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vlado (2000): Sociologija mednarodnih odnosov. Knjižna zbirka Sophia. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vlado (2000a): Zgodovina mednarodnih odnosov, 2. izdaja. Knjižna zbirka Sophia. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vladimir (2011): Od Visoke šole za politične vede do Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN). V: Monika Kalin Golob, Anton Grizold (ur.): Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi. Ljubljana: Založba FDV, str. 20–26.
- Petrič, Ernest (1977): Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin. Zbirka Sociološka in politološka knjižnica št. 7. Maribor: Založba Obzorja.
- Petrič, Ernest (1983): Pravica do samoodločbe – mednarodni vidiki. Zbirka Sociološka in politološka knjižnica št. 16. Maribor: Založba Obzorja.

VLOGA IN POMEN MEDNARODNIH
EKONOMSKIH ODNOSOV ZA RAZUMEVANJE IN
POUČEVANJE MEDNARODNIH ODNOSOV

Zasl. red. prof. dr. Marjan Svetličič

UVOD¹

Če kdaj, potem je pandemija covida-19 razgalila ter zaostрила vse razsežnosti, kompleksnosti, soodvisnosti, prepletenosti in krhkosti sveta in našega življenja. Vnesla je novosti, še bolj pa je okrepila že dolgo tleča protislovja in tendence. Brez pretiravanja lahko rečemo, da smo se prvič v moderni zgodovini zavedeli, kako soodvisni, ranljivi in nemočni smo, kako so problemi prepleteni in kako nujno je iskati rešitve v sodelovanju, kako nujni so med- in multidisciplinarni pristopi. Obenem pa, kako malo vemo o vzrokih takšne krize in še manj o tem, kako umiriti pandemijo (ali druge krize), jo nadzorovati, če že ne preprečiti, in seveda kako iz nje dolgoročno izplavati.

Naraščajoči ekonomski nacionalizem, spodbujen s Trumpovim *Najprej Amerika*, je nazorno pokazal, da so ekonomska vprašanja ena od glavnih prioritete zunanje politike, da njene cilje, motive in instrumente pogosto poganjajo ekonomskimi dejavniki. Tudi brexit ima korenine v ekonomskih dejavnikih, čeprav garniranih s političnimi. Teoretično že zdavnaj poraženi merkantilizem oziroma ekonomski nacionalizem se je s trgovinskimi vojnama in poplavo novih omejitev na področju mednarodne menjave vrnil skozi glavna vrata. Z njim pa napačna podmena, da sta svet in menjava ničelna vsota, da to, kar nekateri dobivajo, drugi zgubljajo.

Cilj prispevka je zato ugotoviti, kaj so glavni problemi, ki tarejo sodobni svet, ter kako lahko determinirajo vsebine poučevanja mednarodnih odnosov (MO) v Sloveniji in, končno, kateri so tisti dejavniki, ki vplivajo na to, da ima – oziroma bi morala imeti – mednarodna gospodarska tematika pomembno mesto v poučevanju MO.

Tri glavne teze tega prispevka so: prvič, da brez poznavanja realnih, ekonomskih gonilnih sil razvoja in družbenih sprememb nasploh ni mogoče razumeti sodobnega sveta. Drugič, da so mednarodni ekonomski odnosi (MEO) še posebej pomembni za razvoj majhnih odprtih gospodarstev. In tretjič, da ni nujno samo poznati ustreznih teorij, pač pa jih je treba stalno empirično preverjati v praksi ter se pri tem posluževati interdisciplinarnega/multidisciplinarnega, še bolj ontološkega pristopa, da bi dojeli celovitost in zapletenost odnosov. Pri tem ne smemo zapasti v vulgarni marksistični dialektični materializem. Velja pa, da je *nadgradnja*, da so družbeni odnosi v veliki meri pogojeni z razvojem materialnih sil, da je »gospodarstvo, po Polanyiju, od nekdaj vgrajeno v družbo in ko ga skušamo izdvojiti iz družbe in se do njega obnašamo kot do neodvisne institucije – torej neodvisne od družb, vrednot in drugih institucij, potem bomo gotovo naleteli na težave, politični konflikt, socialno in ekonomsko nestabilnost in nekakšen upor« (Rodrik, 2020).

1 Za koristne pripombe in sugestije na prvi osnutek prispevka se zahvaljujem B. Bučarju, M. Bučar, A. Burgerju, A. Jaklič, Z. Šabiču in B. Udoviču. Seveda sem sam odgovoren za končno besedilo.

MEDNARODNI GOSPODARSKI PROBLEMI: OSREDNJA NEVRALGIČNA TOČKA SODOBNEGA SVETA

Dandanes nas pestijo številni gospodarski problemi oziroma tisti, ki imajo v njih globoke korenine. Samo ozrimo se na naslovnice medijev. Kaj prevladuje v zadnjih desetih letih? Pandemija, kriza, globalizacija in deglobalizacija, trgovinske vojne, vzpon Kitajske in tektonske spremembe v svetu, klimatske spremembe in okoljski problemi, digitalizacija in z njo povezan kibernetski kriminal.² Ugledna revija *Foreign Affairs* objavi na primer članek z naslovom: *Ameriške dobavne verige so zdaj problem zunanje politike* (O'Neil, 2021). Skratka, ozek vidik mednarodnega ekonomskega sodelovanja izpostavi kot zunanjepolitični problem. Vse to se odvija v vse bolj ranljivem in nepredvidljivem, t. i. svetu VUCA (ranljivem, nepredvidljivem, kompleksnem in dvoumnem). V takih razmerah postaja en glavnih problemov zaupanje, ki je temelj vsakega, tudi gospodarskega sodelovanja. Letošnji Svetovni ekonomski forum je na primer med glavna tveganja na kratek rok opredelil nalezljive bolezni, krizo preživetja, ekstremne vremenske spremembe, kibernetsko varnost, digitalno neenakost, gospodarsko stagnacijo, terorizem, razočaranje mladih, erozijo socialne kohezije ter okoljsko škodo (WEF, 2021). Podrobna analiza kaj hitro pokaže, da so v njihovih koreninah globoko vtankani ekonomski problemi.

Že poprejšnja finančna kriza in sedaj pandemija sta razkrili dvovalentnost takih kriz. Po eni strani jih je naplavila, pospeševala (ne povzročila) globalizacija, obenem pa le z njeno pomočjo, z mednarodnim sodelovanjem, lahko te probleme obvladujemo in na dolgi rok opredelimo njihove korenine. Le tesno mednarodno sodelovanje je omogočilo razvoj cepiva zoper koronavirusno bolezen. Kriza se je tako pokazala tudi kot priložnost za spremembe. Priložnost, da se zamislimo o svojem antropocentričnem, darvinističnem, potrošniškem, *zmagovalec-dobi-vse* razvojnem modelu, ki rojeva takšne krize (tudi pandemije). Čeprav sta pandemija oziroma zdravje zdaj v ospredju, ne smemo pozabiti na globlje in dolgoročneje krize, kot so okoljska kriza in klimatske spremembe, ter na gospodarsko in socialno krizo kot posledici pandemije. Cepljenje bo vsaj zamejilo širjenje okužb in pripomoglo nadzoru takšnih pandemij. Okolja in klime pa ne moremo povrniti v poprejšnje stanje. Torej sta ta dva problema dolgoročnejša, bolj žgoča.

Vse gornje kaže, kako je za MO pomemben družbeni, ne le ekonomski (materialni) kontekst, v katerem se odnosi odvijajo (med državami, podjetji in posamezniki). Skratka, države niso edini akterji. To pa vodi v nujnost zapuščanja državocentrizma, ki je prevladoval (ali še prevladuje) v teorijah MO (pa tudi MEO) zlasti ameriških

2 Ob tem so seveda še vojna žarišča, človekove pravice, terorizem ipd.

avtorjev.³ Prva je to opazila S. Strange s svojim znamenitim člankom (1970),⁴ pozneje s knjigo *Države in trgi* (1988) ter morda še bolj z *Države in firme* kot rivali (Stopford et al., 1991).⁵

Položaj posameznika v tem svetu in tudi držav je odvisen od sposobnosti uspešnega spopadanja s temi problemi/krizami, od materialnih virov in kompetenc ter navsezadnje do pravočasnega odzivanja in prilagajanja vsem spremembam v okolju. Niso pa vse le materialna sredstva, s katerimi se razpolaga. Tudi mehka moč na njihovi podlagi (vključno z omenjenimi kompetencami) je pomemben vzvod konkurenčnosti. Obstaja namreč korelacija med proizvodnimi kapacitetami in mehko močjo. Kolesa mehke moči lahko delujejo le, če so dobro podmazana z oljem mehke moči (Ham, 2005). Z drugimi besedami to pomeni, da je naš položaj v svetu odvisen od našega znanja, pravočasnosti v odzivanju in prilagajanju zunanjim razmeram. Kot ugotavljamo, je vse to globoko ekonomsko vtkano v naše življenje. Pomen poznavanja mednarodnega gospodarstva je tako izjemnega pomena za razumevanje MO.

POMEN MEO ZA POUČEVANJE MO

S prihodom na Fakulteto za družbene vede (FDV) leta 1990 sem *podedoval* predmet MEO.⁶ Predmet ni bil zastavljen povsem enako kot podobni predmeti mednarodne ekonomike na ekonomskih fakultetah. Intonacijo so mu dajali nosilci. Razvojno se je koncept gibal od zelo ekonomsko zastavljenega predmeta, postopno bolj v smeri politično ekonomskega in nazadnje znova nazaj na bolj klasično vsebino mednarodne ekonomike. Takšna razvojna dinamika je bila povezana tudi z naborom drugih, sorodnih, ekonomsko naravnanih predmetov. Več kot jih je bilo, bolj se je predmet lahko osredotočil le na MEO. Manj kot jih je bilo, širši zajem vsebine je bil potreben.

3 Družbene vede so nasploh dokaj »vesternizirane«, pod prevlado zahodnih, zlasti ameriških avtorjev. Zato ne preseneča, da zanemarjajo pomen konteksta.

4 Po Brownu je ustvarila »mednarodno politično ekonomijo« in jo preoblikovala v eno od dveh ali treh osrednjih področij študija MO v Veliki Britaniji (Brown, 1999). Ugotavljala je, da niti teorije mednarodne ekonomike niti MO ne omogočajo razumeti mednarodne politične ekonomije, prav tako ne mednarodnega poslovanja. Mednarodna ekonomika zato, ker so ekonomisti pogosto naivni, misleč, da so ekonomski subjekti vedno racionalni, in ker zanemarjajo pomen politike ter moči, teorije MO pa zato, ker so prezaposlene z državami in vojaško močjo (Strange, 1970: 309).

5 Že to soavtorstvo nazorno kaže, kako potrebna je integracija mednarodne ekonomije in političnih ved. Stopford je bil namreč predavatelj na London Business School in priznan konzultant managerjem transnacionalnih podjetij.

6 Na to me je nagovoril E. Petrič na konferenci neuvrščenih držav v Beogradu leta 1989. Z njegovim odhodom za veleposlanika SFRJ v Indijo bi bila namreč katedra za MO, kot je rekel, oslabljen in bi potrebovala okrepitev, nekoga, ki obvlada teorijo in prakso MEO. Pred mano so predmet predavali V. Pertot, I. Fabinc, L. Adamovič, D. Dolinar in M. Vrhunec.

Glede na pomen in kadrovske možnosti smo kmalu predmet razdelili na dva. V prvem smo obravnavali realne tokove (MEO), v drugem (Mednarodne finance) pa se je kolega M. Mrak osredotočil na mednarodne finance.⁷ Na tak način je bilo več časa za poglobljeno interaktivno razpravo o obeh vidikih. Pomen mednarodne ekonomske tematike v programu se je z bolonjsko reformo povečal tudi z vključitvijo predmeta Politika mednarodnega poslovanja.⁸ Vključili smo tudi razvojne tematike v program (kasneje Mednarodna politična ekonomija⁹), ki jo je pokrivala M. Bučar, ter vsebine, povezane z Evropsko unijo (EU): Temelji EU in Politike EU.¹⁰ Morda je bilo bistvenega pomena, da je poučevanje temeljilo na mednarodno uporabljenih učbenikih Mednarodne ekonomike in Mednarodnega poslovanja,¹¹ tako da so naši študentje mednarodno konkurenčni.¹²

Pri snovanju programa smo sledili tisti smeri študija MO v svetu, ki je vsebovala mednarodne ekonomske predmete, bodisi kot mednarodno ekonomiko bodisi kot politično ekonomijo mednarodnih odnosov. Hkrati smo bili raziskovalno ves čas vpeti v preučevanje prakse MEO. Tesni stiki z gospodarstveniki in diplomati so nam omogočali neposredni vpogled v potrebna znanja in veščine. V raziskovalnih projektih smo prostor redno namenjali preučevanju potrebnih kompetenc, ki smo jih nato sistematično prenesli v učilnico in učna gradiva, izhajajoč iz načela didaktičnega »learning needs analysis«. V kontekst vgrajeno raziskovanje je rezultiralo tudi v razvoju predmetov, kot so Medkulturna pogajanja, Ekonomska diplomacija in Aktualni problemi mednarodne skupnosti (APMS). Druga smer študija MO v svetu skoraj ni vsebovala ekonomskih vsebin, pač pa se je »ljubosumno« oklepala le MO.¹³ Deloma je bila to posledica ostrega boja discipline za znanstveno priznanje znotraj političnih ved,

7 Na moje povabilo se nam je kolega M. Mrak pridružil januarja 1995 in s seboj prinesel bogate praktične izkušnje mednarodnih financ. Kar nekaj let je delal v UNIDO-ju in bil po osamosvojitvi eden glavnih pogajalcev pri reprogramiranju slovenskega dolga. Nekaj časa je bil profesor samo na FDV, zatem kombinirano še na EF. Leta 1998 pa se je matično preselil na EF, še naprej pa predava na FDV.

8 Na ta način smo presegli prevladujoč državo-centrični pristop v teoriji MO, saj je predmet analiziral vedenje podjetij in tudi drugih nedržavnih akterjev v MEO.

9 En od osnovnih učbenikov za ta predmet v svetu je Države in trgi (Strange, 1995), ki smo ga v slovenščino sami prevedli (M. Rojec, F. Štiblar in M. Svetličič).

10 Med izbirnimi predmeti se problematike MEO dotikajo tudi predmeti: Evropska ekonomska integracija in posredno Mednarodno varstvo okolja.

11 Obogatili smo jih še z nekaterimi svojimi deli, npr. Svetličič, 1996; Jaklič in Svetličič, 2005.

12 Ena od naših študentk, sedaj že profesorica, mi je prve dni iz ugledne univerze v Veliki Britaniji javila, kako dobro je, da smo študirali po učbenikih, ki se uporabljajo v svetu, ker so bili na nujni bralni listi (obvezno predelati) pred začetkom predavanj. Prihranilo ji je mnogo časa.

13 Zvezo med ekonomijo in politiko je v teorijah MO znova odkrila in artikulirala S. Strange šele po letu 1950 (Tooze, 2000: 4). Znova zato, ker je prvi to že davno opravil A. Smith.

a tudi nasploh. Mnogi »akademiki MO so bili prezaposleni s teorijo in metodologijo ter političnimi in strateškimi odnosi med državami, zanemarjali pa so druge vidike. Čeprav so se ukvarjali z istimi problemi, niso uspeli najti skupnega jezika« (Strange, 1970: 304). Zapletenost sveta, v katerem živimo, terja, »da mora vsak študent MO poznati temeljna ekonomska načela že v zgodnjih začetkih svojega študija, sicer jim jezika ene in druge discipline postaneta tuja. V nasprotnem primeru lahko postanejo mentalno/intelektualno trdi, ortodoksni in nesposobni razmeti/sprejeti nove ideje kasneje« (ibid., 1970: 314). Ločevanje MO in MEO namreč onemogoča razumeti celoto odnosov in njihovih učinkov ter kreiranja ustrezne politike.¹⁴ Potrebno je oblikovanje »hevrističnega meddisciplinarnega pogleda, vključujoč tudi zgodovino, teorije mednarodnega poslovanja in še druge discipline«, pravi Tooze (2000), ko analizira prispevek MO Strangeove. Z drugimi besedami, potrebni so bolj holistični programi, ki vsebujejo različne discipline in pristope.

Sami smo se za več mednarodne ekonomije v programu MO odločili v prepričanju, da brez razumevanja mednarodnega gospodarstva, gonilnih sil, ki ga poganjajo, in motivov v ozadju ne moremo razumeti MO. To je še prav posebno pomembno za mala odprta gospodarstva, kot je Slovenija, kjer so ekonomski interesi še toliko bolj v ospredju. Ne moremo biti namreč veliki in vplivni politični igralci, ki spreminjajo svet. Lahko smo, kot to teoretično pritiče malim državam, dobri, spoštovani in uspešni *posredniki* ter dobro in pragmatično skrbimo za svoje interese in včasih prodremo s kakšnimi dobrimi idejami na posameznih področjih kot nišni igralci tudi globalno. Za to je potrebna ustrezna specializacija za nekatera izbrana področja s primerjalnimi, strokovnimi prednostmi.

Takšna usmeritev je bila dobra izbira, saj sem pri izvajanju programa empirično ugotovil,¹⁵ da imajo študentje šibko ekonomsko predznanje.¹⁶ Ne samo da so bili nekateri študentje celo prepričani, da ne potrebujejo ekonomskih znanj, ampak je bilo

14 Njeno ključno vprašanje je vedno bilo »Cui bono?«, torej, kdo dobiva. In tako je tudi še dandanes.

15 S pomočjo anonimnega testiranja študentov (do- in podiplomskih), pa tudi udeležencev diplomatskega izobraževanja na Ministrstvu za zunanje zadeve (MZZ) sem hotel ugotoviti, kakšna predhodna znanja imajo, še preden se začno predavanja, da se v kasnejših predavanjih lažje pokrivajo praznine. Teste v okviru predmeta MEO sem izvajal vse od leta 1994 pri predmetu Menedžment in globalizacija (smer kadrovskega menedžment od leta 2010), pri Globalnem upravljanju pa le zadnja tri leta. Seveda so se vprašanja spreminjala. V tem prispevku se bom omejil le na nekaj pomembnejših rezultatov.

16 Splošna ocena je, da je poznavanje MEO šibko, da ne govorim o poznavanju avtorjev s področja MEO. Le redki so znali navesti vsaj kakšnega tujega avtorja (npr. Ricardo, Samuelson, Keynes, Stiglitz, Marx in celo Aristotel), torej nespecialistov za mednarodno gospodarstvo. Iz domačih logov podobna zgodba: nekaj imen profesorjev, tu pa tam so se pojavili J. Mencinger, A. Bajt, B. Kovač, D. Mramor, potem pa še kakšni politiki. Skratka, študentje niti dovolj ne berejo niti se ne zanimajo za to problematiko, četudi so bili anketirani tudi v času vključevanja v EU in OECD, npr. ko je bilo novic s področja gospodarstva obilo.

tudi znanje študentov, ki so bili v okviru programa Erazem v tujini, šibko.¹⁷ Mnogi sploh niso poslušali nobenih ekonomskih predmetov. Zanimivo pa je, da so po koncu predavanj družno ugotavljali, kako so se veliko novega naučili in kako pomembna so ekonomska znanja za razumevanje MO. Problem je, da so nekateri študentje (sicer manjšina) prepričani, da so MO popolnoma svoja disciplina, ki ne potrebuje nobenih ekonomskih znanj, ali pa nimajo smisla za razumevanje ekonomskih vidikov MO.¹⁸ Ti so trši oreh in zahtevajo še več (empiričnega) dokazovanja, kako številnih problemov MO ni mogoče razumeti brez ustreznega ekonomskega ozadja, brez interdisciplinarnega pristopa.¹⁹ Podobne so bile tudi ugotovitve pri izvajanju predmeta APMS, katerega namen je bil prav interdisciplinarna aplikacija različnih disciplin v analizo aktualnih problemov mednarodne skupnosti (vključevanje konteksta, realnosti). Tudi tu so študentje sami ugotavljali, kako pomembne so ekonomske razsežnosti problematike. Žal v zadnjem času ta dimenzija zgublja pomen znotraj tega predmeta.

Da ne bi ostali le na bolj makro, splošnem nivoju razlaganja MEO, smo z bolonjsko reformo uvedli še predmet Politika mednarodnega poslovanja, ki je vnesel v MEO mikro subjekte, podjetja, njihovo motivacijo in zakonitosti mednarodnega poslovanja. Rezultati njihovega poslovanja niso odvisni samo od trdih dejavnikov, njihove konkurenčnosti, pač pa tudi – tako kot na nivoju države – njihove mehke moči, njihovih komunikacijskih, prepričevalnih oziroma pogajalskih sposobnosti. Smo edina fakulteta Univerze v Ljubljani (UL), ki ima že vrsto let dodiplomski predmet Tehnika pogajanj, ki se mu je pred nekaj leti pridružil še podiplomski predmet Medkulturna pogajanja.²⁰ Ko srečujem diplomante MO na različnih funkcijah v ustanovah in podjetjih, mi skoraj enoglasno pravijo: »Da, profesor, MEO so bili pomembni,

17 Podobno je veljalo za druge podiplomske študente. Le nekaj posameznikov je na primer vedelo, zakaj države sploh mednarodno trgujejo (teorije primerjalnih prednosti), nove teorije mednarodne menjave pa so bile popolna uganka. Slabši so bili rezultati podiplomski študentov kadrovskega menedžmenta (razumljivo, saj program ne obsega predmetov s področja MEO), boljši pa pri kandidatih za diplomatski izpit in podiplomskih študentih, ki so poprej poslušali predmete iz nabora MEO.

18 Posledično se prepogosto zatekajo v pretirani normativizem, idealiziranje položaja.

19 Primer: pri nekdanjem predmetu Ekonomske integracije se je obravnavalo različne politične teorije integracij, kot so federalizem, (neo)funkcionalizem, (neo)institucionalizem, intergovernmentalizem, (neo)realizem ter tudi strukturalizem in konstruktivizem. Toda: kako lahko nekdo razume, zakaj se je na primer Slovenija želela vključiti v EU, če ne pozna teorije carinske unije in z njo povezanih učinkov odpravljanja trgovinskih ovir ter pomena dinamičnih učinkov integracij, torej ekonomskih teorij integracij?

20 Raziskave so namreč pokazale, da diplomati in poslovneži ne obvladajo dovolj medkulturnih pogajanj. Med največjimi napakami, ki so jih storili menedžerji, namreč navajajo prav napake v medkulturnem komuniciranju, ki so težko popravljive, medtem ko »izdelke in storitve še lahko popravimo, izboljšamo«. Posebno šibko je poznavanje oddaljenejših kultur (kitajske, japonske, indijske, pa tudi latinskoameriških).

toda to, kar res vsak dan rabimo in učinkovito uporabljamo, je, kar smo se naučili pri predmetu Tehnika pogajanj. » Zato skrb, da pomen tega predmeta na FDV slabi, ker naj ne bi bil akademski, pač pa veščinski, »čemur pa naj ne bi bilo mesto na univerzi«, trdijo nekateri. Popolnoma zgrešeno, saj študije napovedovanja potrebnih kompetenc v prihodnosti prav mehkim veščinam, ki jih ne morejo opravljati roboti (računajo ali proizvajajo na primer lahko), pripisujejo eno od najvišjih prioritet. Ne nazadnje to potrjuje tudi naša raziskava manjkajočih kompetenc izvajalcev prvega predsedovanja Svetu EU. Komunikacijske (artikulacija v tujem jeziku) in pogajalske veščine so bile izpostavljene med tistimi prednostnimi znanji, ki bi jih diplomati hoteli okrepiti pri naslednjem predsedovanju (Svetličič in Kajnc, 2009). Tudi kandidati za diplomatski izpit (MZZ) pripisujejo velik pomen poznavanju pogajanj.

Spremljanje in vpenjanje v svetovne tendence je seveda prvi pogoj za uspešno pedagoško delo. Internacionalizacija študija tako z vidika študentov kot izvajalcev programov, profesorjev, nam je to omogočala. Zlasti podiplomske programe smo v precejšnji meri izvajali s pomočjo priznanih tujih profesorjev.²¹ Skupaj z univerzami v tujini smo izvajali študijske programe in se intenzivno vključevali v mednarodne projekte.²² Uspeli smo pridobiti kar lepo število projektov Tempus in Jean Monnet.²³ Z njihovo pomočjo smo posodabljali svoje programe in izboljševali metode poučevanja.

POMANJKANJE ZNANJA O MEO JE RESEN PROBLEM

To ni splošen problem le pri študiju MO. Zamislite si, da gre mladi diplomat na letališče pričakat ministra za gospodarstvo določene države. V sproščenem pogovoru na poti z letališča gotovo nanese beseda na to, kakšna je gospodarska rast v Republiki Sloveniji (RS) v zadnjem letu, kakšen je BDP (ali ta na prebivalca), kateri so glavni izvozni izdelki ali kaj podobnega. Kakšen vtis bi dobil ta (sicer slabo pripravljen minister za ta obisk, kar se naj ne bi dogajalo, vendar je možno), če domači sogovornik teh podatkov ne bi poznal? Kaj bi si vi mislili, če bi bili sami v takem položaju v kakšni drugi državi? In prav to se lahko tudi zgodi, saj so le redki študentje vedeli, kakšen je slovenski BDP, kolikšen je na prebivalca. Tudi med kandidati diplomatskega izobraževanja jih je bilo kar nekaj, ki tega niso poznali. Porečete: »Pa saj ni cilj študija na univerzi učenje podatkov!« Prav imate! Cilj je usposobiti študente za samostojno kritično in ustvarjalno razmišljanje in delovanje. Toda nekatere podatke moramo

21 Tudi pokojna S. Strange je gostovala na FDV, T. Biersteker in S. Guzzini pa še vedno predavata.

22 Npr. z Univerzo v Trentu, Benetkami itn.

23 Na teme pogajanj v EU, oblikovanja trgovinske politike, krepitev kurikuluma osnovnih šol z EU-vsebinami ter okoljsko politiko.

poznati tako dobro kot odgovor na vprašanje, kako nam je ime. Podatki o BDP-ju so namreč osebna izkaznica države, mar ne?

Kaj pa, če bi pričakali evropskega komisarja za konkurenco in bi ga (napačno) naslovili evropski komisar za konkurenčnost? Zelo mogoče, saj več kot 90 % podiplomskih študentov in mnogi kandidati za diplomatski izpit ne razlikujejo med konkurenco in konkurenčnostjo.²⁴ Porečete: profesorske kaprice ali *detajlizmi*. A ni tako. Komisarja za konkurenco namreč ne skrbi, da sta Microsoft in Huawei konkurenčna, pač pa ga skrbi njuna zloraba konkurence na trgu, zato ju preganja, sproža sodne spore itd. Razlika je torej zelo vsebinska.

Tretji primer: ena od pomembnih nalog ekonomske diplomacije je tudi privabljanje tujih investorjev.²⁵ V ta namen morajo seveda diplomati poznati motive, ki podjetja potiskajo ali vlečejo v tuje naložbe. Pa jih poznajo? Mnogi ne. Na splošno so se mnenja o tujih neposrednih investicijah (TNI) spremenila od sprva zelo odklonilnega do zdaj zelo pozitivnega. Problem je znova v podrobnostih. Mnogi so prepričani, da si države želijo vhodnih TNI predvsem zaradi priliva kapitala, ne pa znanja, tehnologije, menedžerskih znanj ali dostopa do tujih trgov. Na vprašanje, kaj je z vidika domačina naložbe – podjetniško gledano – finančno dražje, TNI ali kredit, daleč največ diplomatom odgovori napačno, da so to krediti.²⁶ Je pa jasno, da tujemu investitorju pripada še dobiček, ki se dodaja višini obrestne mere (če je naložba seveda uspešna – in take si želimo, mar ne?). Torej so krediti po definiciji – podjetniško gledano – finančno cenejši kot TNI in le »bedak« (če bi sam znal proizvajati dani izdelek) bi vabil tujega investitorja s ciljem dobiti od njega kapital. Če sam vse znaš, najemi kredit in izvedi naložbo. Bo ceneje!

Odnos do globalizacije je bolj opredeljen. Večina testirancev jo smatra kot nevtralno, torej pozitivno in negativno obenem, malo manj pa, da je razvojno škodljiva.

24 Testi so vsebovali citate iz medijev, ki so mešali konkurenco in konkurenčnost. Le redkokdo je opazil napake. Med devetimi udeleženci diplomatskega izobraževanja so npr. leta 2017 samo trije zaznali razliko in leta 2019 le štirje med 18 kandidati. Med (domačimi in tujimi) študenti predmeta Globalno upravljanje sta leta 2020 samo dva zaznala razliko med konkurenco in konkurenčnostjo. Še slabše so se odrezali študentje kadrovskega menedžmenta, saj niti eden od petnajstih ni zaznal razlike med konkurenco in konkurenčnostjo leta 2020 in podobno tudi prejšnja leta.

25 Izbral sem le nekatere primere iz testov, ki najbolj ponazarjajo problem pomanjkljivih kompetenc.

26 Večina do- in podiplomskih študentov je navedlo napačen odgovor, da so TNI za deželo gostiteljico finančno cenejše od najetja kredita. Le eden med desetimi (predmet Globalno upravljanje) je leta 2020 trdil, da so TNI finančno dražje. Leto poprej pa vseh 22. Tudi podiplomski študentje menedžmenta smatrajo v veliki večini TNI za finančno cenejše. Položaj je skoraj identičen tudi pri kandidatih diplomatskega izobraževanja. Kar devet od desetih kandidatov je leta 2017 odgovorilo napačno, medtem ko večina na to vprašanje leta 2019 ni odgovorila.

Na splošno je moč zaključiti, da imajo pri opredeljevanju večjo težo čustva in poprejšnje »ideološko« prepričanje kot pa argumenti ali stroka.²⁷

S ciljem, da bi poudarili pomen spremljanja dela mednarodnih organizacij, testi vsebujejo tudi vprašanje, ali še velja mednarodni tekstilni sporazum. Pred letom 2015 skoraj nihče ni vedel, da ta sporazum že vrsto let ne velja več. V zadnjem času se je znanje izboljšalo. Namen tega vprašanja je namreč poudariti, kako pomembno je spremljati delo mednarodnih organizacij, saj je Svetovna trgovinska organizacija (WTO – World Trade Organization) sklenila, da ta sporazum ukine že v času svoje ustanovitve, da je veljalo več kot desetletno obdobje prilagajanja na to, a je mesec, preden je sporazum prenehal veljati, zavladata panika. Naslovi v medijih so odmevali: »Kaj bo pa sedaj z evropsko ali slovensko tekstilno industrijo«, ko ne bo več kvot, ko bodo »Kitajci preplavili svet s svojimi tekstilnimi izdelki?« Če bi spremljali delo Svetovne trgovinske organizacije, bi podjetniki in politiki imeli najmanj deset let časa za prilagajanje novi situaciji. Pa so vse skupaj prezrli. Zato zvonjenje po toči ni nič pomagalo. Treba bi se bilo le udariti po glavi; zakaj pa tega nismo vedeli, upoštevali in se pravočasno prilagodili?!

Prepričan sem, da se ob analiziranju rezultatov testov večina zaveda svojih zmot, in tako na konkretnem primeru osvoji potrebna znanja. Take razprave tudi dajo *meso* za bolj teoretično naravnana predavanja, saj se z njimi izpostavi aplikacija takšnega teoretičnega znanja v praksi in poudari tisti najpomembnejši nabor znanj, ki jih mora vsak znati kot *Pitagorov izrek*, četudi ga po njem vprašamo sredi noči.

MEDNARODNA EKONOMIJA IN ZUNANJA POLITIKA SLOVENIJA

Zavrtimo film v čas osamosvajanja Slovenije. Kaj so bile takrat zunanjepolitične prioritete? Nedvomno vključevanje v EU in NATO ter OZN in druge mednarodne organizacije. Med temi organizacijami je kar precejšnje število takih, ki imajo v svojem delokrogu mednarodno ekonomsko tematiko: EU, GATT oz. WTO, OECD, Svetovna banka itd. Torej smo znova pri MEO. Vse to ne vpliva le na MEO države, pač pa s svojimi različnimi sporazumi tudi na dejavnost naših podjetij. Zato je poznavanje njihovega ustroja in delovanja tako pomembno (zato imamo poseben predmet Mednarodne organizacije).

Kljub takšnim prioritetam ekonomska tematika sprva ni dobila ustreznega prednostnega mesta v zunanjepolitičnih strategijah (mimo vključevanja v EU in s tem povezanimi, v veliki meri, gospodarskimi temami) kot v njihovem diplomatskem

27 Dobro bi bilo teste ponoviti po predavanjih ali po koncu študija, da bi videli, ali so se mnenja kaj spremenila. Žal tega nisem storil. Večinoma dobri izpitni rezultati vendarle kažejo, da imajo argumenti svojo težo.

izvajanju. Diplomati, ki so pokrivali te organizacije, jih pogosto niti niso dobro poznali niti niso imeli interesa, da bi jih spoznali glede na svoj politični/izobrazbeni »pedigre«. Ekonomski vidiki zunanje politike tudi na svetih MZZ za zunanjo politiko niso imeli visoke prioritete.

Postopoma je prišlo do spoznanja, da je ekonomska diplomacija za male države prednost. Morda so bili prelomni dogodki posveti pri predsedniku vlade dr. J. Drnovšku (2003–2005), ki so se v največji možni meri posvetili prav ekonomskim temam. Na večini sem sodeloval, zato lahko povem, da je gospodarstvo takrat prvič prišlo do pomembne besede pri sooblikovanju zunanje politike. Kasneje je MZZ začel dajati poseben poudarek gospodarski diplomaciji, tudi z ustanovitvijo posebnega Direktorata za gospodarsko diplomacijo leta 2009. Učitelji Katedre za mednarodne odnose (KMO) smo si seveda intenzivno prizadevali za dvig pomena gospodarskih tem. Objavljenih je bilo niz člankov na to temo.²⁸ Zelo aktivno smo sodelovali v projektu vključevanja v EU, strategijah ekonomskih odnosov s tujino, strategiji gospodarskega razvoja in vseh različnih zunanjepolitičnih strategijah, inovacijski strategiji, strategiji spodbujanja TNI ter strategiji mednarodnega razvojnega sodelovanja; bili smo aktivni v mednarodnih organizacijah in združenjih, ki so jim naši profesorji in raziskovalci tudi predsedovali²⁹ oziroma v okviru le-teh izvajali svetovalno delo.³⁰ Profesorji KMO in raziskovalci CMO so tudi člani mnogih uredniških odborov priznanih mednarodnih revij s tematiko MEO in mednarodnega poslovanja.³¹ Kot člani (od leta 2009) združenja Trans European Policy Studies Association (TEPSA) smo vsako leto ustvarjalno sodelovali v pripravi predlogov za vsakoletna predsedovanja Svetu EU.³²

ODNOS MED TEORIJJO IN PRAKSO

Študentom vedno razlagam, da je pomembnejše, kot le imeti dobre argumente, znati le-te prepričljivo predstaviti. To je veliko uspešnejše, če so predstavljeni v obliki zgodb,

28 Več v prispevku M. Bučar in J. Arbeiter.

29 Ibid.

30 Med njimi za: UNCTAD, UNIDO, UNESCO, OECD, OVSE, UNDP, Evropsko komisijo, Svet Evrope, Evropski parlament, pa tudi za vlade držav Zahodnega Balkana na področju približevanja EU, konkurenčnosti in TNI.

31 Npr.: *European Journal of International Relations*, *International Business Review*, *International Journal of Emerging Markets*, *Transnational Corporations*, *Economia e politica industriale*, *Panoeconomicus*, *Economic and Business Review*, *International Studies Quarterly*, *Journal of East European Management Studies*, *Journal of Inspiration Economy*.

32 Ta organizacija v vsaki državi članici izbere po en vodilni inštitut, ki se ukvarja s problematiko EU. V Sloveniji je bil izbran Center za mednarodne odnose (CMO).

anekdot ali lastnih izkušenj. Pa naj to metodo tudi sam uporabim. Pred mnogimi leti mi je kolegica povedala, kako je po naključju ujela pogovor med našimi študenti. Eden je rekel: »Tale profesor pa res zanimivo predava, ker pove toliko svojih zgodb, primerov iz svojih številnih mednarodnih izkušenj.« Očitno nauki, argumenti v obliki zgodb padejo na plodnejša tla, so lažje pojmljivi.

Druga zgodba: še v času svojega dela na Centru za mednarodne sodelovanje in razvoj (CMSR, prej Centru za dežele v razvoju) sem kot konzultant UNDP izdelal študijo *Joint Ventures Among LDCs Through Technical Cooperation Among Developing Countries*. Nato sem jo moral predstaviti in zagovarjati zaključke in predloge na sedežu OZN v New Yorku. Za potrebe izdelave študije sem v mesecu dni prepotoval velik del Latinske Amerike in Azije, imel intervjuje s predstavniki vlad, podjetij in inštitutov. Precej naporno. Ko sem jo zaključil, sem pomislil: »Pa saj bi jo lahko napisal na osnovi literature, ne da bi šel na vsa ta potovanja!« Vendar pozor: na zagovoru sem spoznal, da to vseeno ne bi bilo enako. Ko sem zagovarjal predloge, sem trdil, da je tako, ker sem sam izkusil, ker so to zagovarjali podjetniki in uradniki itd. Skratka, imel sem (empirične) dokaze. Če bi pisal le na osnovi literature, bi bilo vse skupaj bolj na ravni: »Mislim, da je to tako.« Med »mislim« in »vem« je velika razlika. Kaj iz tega sledi?

Teorije so pomembne, saj lahko usmerjajo našo dolgoročno dejavnost, vendar brez empiričnih dokazov težko prepričajo. Med teorijo in prakso, kontekstom bi rekel Biersteker (1993), je dialektično razmerje, ki ga glavni tok teorij MO in mednarodne politične ekonomije niso zastopali. Na večini univerz v svetu študij MO, po mnenju S. Strange iz leta 1970, ni sledil dogajanjem v praksi. Za razliko smo *mednarodniki* na FDV stremeli, da smo ostali v stiku s prakso, z upravo, s politiko, s podjetji, z mednarodnimi organizacijami, s sorodnimi inštituti/mislišči, tako da smo lahko preverjali teorije v praksi.³³ Na ta način smo skušali najti kompromis med vulgarnim pozitivizmom, temelječem na stvareh, kot so (ki poudarja *svojo navidezno nevtralnost*), in preveč idealiziranim normativizmom oziroma kako naj bi bilo (ki ne skriva svoje *vrednostne ne-nevtralnosti*; Stanovnik, 2016).³⁴ Če hočemo najti tudi idealno zamišljene rešitve za probleme *na mizi*, je prvi pogoj, da dobro poznamo položaj. Zato je bilo potrebno in nujno sodelovanje pri že omenjenih strategijah ter v različnih posvetovalnih

33 Na primer s Columbia University na projektu Multinacionalke hitro rastočih držav, kjer sva s kolegico A. Jaklič predstavljala prve sezname multinacionalk iz tranzicijskih držav in nove vzorce internacionalizacije teh gospodarstev.

34 Pravniki podobno razlikujejo med *de lege lata* (obstoječi zakoni) in *de lege ferenda* (zakoni kot naj bi bili).

telesih različnih ministrstev.³⁵ Izvajali smo tudi izobraževanje za nosilce politike ali podjetja s področja zunanje politike (tudi v obliki diplomatske akademije; sprva na FDV) ali za menedžerje prek GZS in Ministrstva za gospodarstvo ter za posamezna podjetja. Zato kolega E. Petrič nima prav, ko pravi: »Po vstopu v diplomacijo sem hitro ugotovil, kako malo pri praktičnem diplomatskem delu koristijo razne teorije in modeli, ki jih snujejo in z njimi mučijo študente profesorji mednarodnih odnosov, ki praviloma nikoli niso sodelovali v diplomatski praksi« (Petrič, 2018: 148).³⁶ Prvič, ker nekateri profesorji take izkušnje imajo (tudi sam je predaval na FDV).³⁷ Drugič, ker niso samo uradne diplomatske izkušnje tiste, ki štejejo, pač pa tudi sodelovanje v mednarodnih organizacijah, na mednarodnih projektih, mednarodnih konferencah itd.³⁸ Tretjič, ker vse teorije vedno temeljijo na praksi – če ne na lastni, pa na praksi njihovih avtorjev, ker teorije nastajajo *ex post*, ne *ex ante*. Zato ni presenetljivo, da je bil vrhunski diplomat H. Kissinger najprej profesor ter šele nato diplomat. Petič, pomanjkanje neposrednih praktičnih izkušenj se lahko nadomešča z vključevanjem izkušenih praktikov v pedagoški proces.³⁹ Šestič, simulacije konkretnih pogajanj (skupaj z najboljšimi tujimi strokovnjaki) ter simuliranje primerov ali priprava konkretnih študij primerov na temo reševanja praktičnih primerov uspešno zapolnjujejo potrebo po vnašanju prakse v študijski in raziskovalni proces. Mimo tega študentje na praktičnih primerih razrešujejo probleme/dileme. K temu prispevajo tudi pogoste študijske ekskurzije na sedeže pomembnih mednarodnih organizacij (od Svetovne banke in IFC, OZN do WTO, Komisije EU, Nata, Unctada, Ekonomske komisije za Evropo, Unida itd.). In nazadnje lahko omenim še celo vrsto diplomantov MO FDV, ki so opravljali pomembne diplomatske funkcije, ker jim je ustrezna izobrazba

35 Za zunanje zadeve, za gospodarstvo (z vsemi različnimi imeni), za evropske zadeve, za raziskovalno dejavnost, Svetu za znanost in tehnologijo Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Službe vlade za razvoj, Svetu za konkurenčnost Gospodarske zbornice Slovenije itd.

36 Večji problem so lahko zunanji ministri brez zunanjepolitičnih izkušenj ali predhodnega znanja.

37 Utemeljitelj MO na FDV V. Benko je izšel iz prakse. Nekateri nosilci predmeta MEO kot npr. I. Fabinc, L. Adamović, M. Vrhunec so imeli bogate praktične izkušnje. Kolega M. Mrak je bil en glavnih pogajalcev o reprogramiranju dolga RS. Sodeloval je, skupaj s še mnogi drugimi *mednarodniki*, pri pogajanjih o vključevanju Slovenije v EU. Sam sem kot predstavnik bivše države sodeloval na mnogih konferencah (UNCTAD, G-77, UNESCO, UNIDO) in bil edini pogajalec v pogajanjih za Kodeks ravnanja transnacionalnih podjetij v okviru OZN.

38 CMO FDV je organiziral kar nekaj mednarodnih konferenc vodilnih organizacij s svojega področja dela. V tem prispevku, ki se ukvarja le z MEO, bom omenil le srečanje TEPŠA pred predsedniško konferenco leta 2008, letno konferenco European Business Academy (EIBA) leta 2004 ter European Association of Development Studies (EADI) leta 2002.

39 Če omenim le nekaj diplomatov, ki so sodelovali kot nosilci ali sonosilci posameznih predmetov: Z. Dragan, M. Jazbec, R. Kirn, M. Kosin, I. Simoniti, da ne govorim o velikem številu tistih, ki so se s predavanji vključevali s konkretnimi temami; ob njih tudi številni uspešni poslovneži (S. Češko, J. Škrabec, S. Petrič itd.).

dala primerne kompetence. Preveč jih je bilo, da bi jih naštevati. Naj jih le nekaj na vrhunskih državniških funkcijah: B. Pahorja, M. Brgleza, Z. Thalerja in S. Žbogarja.⁴⁰ Zaradi šibke zastopanosti Slovencev v jugoslovanski diplomaciji (samo E. Kardelj je bil npr. zunanji minister med letoma 1948 in 1953, nekaj pa je bilo namestnikov ali pomočnikov ministra) nismo podedovali ustreznih mednarodnih državniških izkušenj, tako da smo pozneje dosegli zavidljive rezultate. Skoraj tudi nismo razpolagali s kadri, ki so MO študirali v tujini, medtem ko je bilo le-teh v Srbiji in Hrvaški mnogo več. Ta manko se je zelo poznal v času osamosvajanja.

Izhajajoč iz takih spoznanj smo skušali ustvarjalno kombinirati spoznanja prakse s teorijo in bežati od usmeritev, ki preveč poudarjajo zapletene teorije, ki si ne tako redko *izmišljajo* nove, čeprav ne pomenijo bistvenega izboljšanje starih; tako v ekonomiji, ko se beži v *matematiziranje* in se na ta način pogosto skuša ugotoviti barvo oči mimoidočega, ne vidi pa se tovarnjaka, ki ga bo ravnokar podrl, kot se je slikovito izrazil Taleb (2012).⁴¹ Pri MO se pretirava s *proliferacijo teorij* (Dunne et al., 2013) s ciljem osamosvajanja od drugih disciplin, distanciranjem od njih, *detajliziranjem* oziroma *akademizacijo*, največ pod vplivom dominantnih ameriških in angleških avtorjev, in *metodologizacijo*, ki pogosto postaja pomembnejša od relevance (Svetličič, 2019: 501).⁴² Konkurenca med teorijami se zdi včasih spodbujena tudi z narcisoidnostjo avtorjev, da bi odkrili novo nišo in se tako uveljavili, pa čeprav na nekem majhnem problemu.⁴³ Na nek način lahko govorimo o določeni konvergenci usmeritev z ekonomskimi disciplinami. Yueh meni, da osredinjanje na tehnično usmerjene raziskave vodi k reševanju vedno ožjih vprašanj, saj lahko matematika zanje ponuja rešitve, medtem ko se velika (družbena) vprašanja – zaradi težav pri njihovem reševanju s pomočjo matematičnih pristopov – zaobidejo (Yueh, 2018).⁴⁴ Druge smeri ali povezovanje z drugimi disciplinami se marginalizira, celo zavrača kot neznanstvene. Takšne

40 Do leta 1999 smo našeli, da je FDV dala 13 ministrov, 10 ambasadorjev, dva predsednika parlamentarnih strank ter izjemno veliko uglednih novinarjev in medijskih osebnosti.

41 Ko nobelovec P. Romer (2015: 89) kritizira »matematičnizem« (mathiness), o ekonomskem modeliranju pravi, da s tem akademiki svojo politiko zamaskirajo kot znanost. Tudi Heilbroner (1996: 65) meni, »da je ekonomija zgubila stik z realnostjo, uporabljajoč matematiko in zapletene modele. To je kot ples angelov na konici bučike«. Seveda pa so modeli lahko zelo koristni, če se ustrezno interpretira njihove rezultate.

42 Lake (2013) meni, da se je disciplina v osemdesetih in devetdesetih organizirala okoli vrste komaj uporabnih, včasih škodljivih, teoretičnih stališč, kar je oviralo razvoj integriranega telesa znanja.

43 Po *vojni paradigmi* je sedaj nastopil *teoretični mir* ob pluralizmu idej (Dunne et al., 2013: 420).

44 Tako kritični pojmi, kot so neenakost, kriza (sploh okoljska) ali vzpon Kitajske, se skoraj niso pojavljali v akademskih člankih v najuglednejših revijah v obdobju 2008–2017 (Svetličič, 2018: 7–9 in Svetličič, 2019). Med 848 kategorijami klasifikacije v reviji Journal of Economic Literature se jih samo pet nanaša na neenakost, medtem ko tega pojma ni niti pri mednarodni ekonomiki niti pri razvojni ekonomiji (Galbraith, 2019: 1).

skrajnosti so nevarne za obe disciplini, saj taka samoizolacija vodi v zmanjšanje njihove relevantnosti in vpliva na dogajanja, na razvoj družbe. »Če pa hočemo, da bi disciplina MO izpolnila svoje poslanstvo, je potrebno združiti teorijo in svet (empirična osnova teorije) in ga s pomočjo teorij pojasnjevati in potencialno spreminjati različne mednarodne prakse in odnose« (Dunne et. al. 2013: 418).

SKLEP

V vse zapletenejši, soodvisni ter nestanovitni in nepredvidljivi mednarodni skupnosti postajajo ekonomski vidiki MO vse pomembnejši. Vseh sprememb in izzivov ni mogoče razumeti, ne da bi poznali ekonomska ozadja in gonilne sile. Tudi nasploh velja, da enodisciplinarni pristopi v takem kompleksnem in nepredvidljivem svetu VUCA ne zadovoljujejo. Radikalne negotovosti in turbulentne razmere pričajo o tem, da svet ni ergodičen. Proces se namreč ne spreminjajo po pravilih kot v ergodičnem svetu, pač pa neredno in z neskladno hitrostjo ter se samodejno ne vračajo v prejšnje stanje (Buckley, 2020: 1582). To seveda omejuje domet obstoječih teorij, saj so generalizacije, zakaj se kaj dogaja, vse težje. Lahko se zatečemo k abduktivnemu sklepanju in na temelju omejenih informacij oblikujemo logična, čeprav ne splošno veljavna stališča.

Potrebni so multidisciplinarni pristopi, pri katerih različne družboslovne discipline »govorijo druga z drugo in se poslušajo« (Rašković in Haynes, 2020: 4) v Fukoyaminiem duhu spontane družabnosti (Fukoyama, 1995). Podobno Guzzini (2013), ki pravi, da mnoge teorije naslavljajo iste probleme, ne da bi medsebojno komunicirale; drugače povedano: vračanje k politični ekonomiji A. Smitha. Morda niti to ne zadostuje, saj so problemi tako *zločesti* (wicked problems), da jih ni mogoče rešiti z uporabo racionalnih znanstvenih metod (Eden in Wagstaff, 2020: 3). Za to potrebujemo celostno izobražene strokovnjake, ki bodo razumeli in obvladovali novo mednarodno prizorišče. Za oboje lahko rečemo, da smo v študiju MO na FDV izvajali. Žal se vsi pomena tega področja ne zavedajo dovolj, saj prihaja do erozije pomena te tematike v programih.

Samo odlično poznavanje teorije ne zadostuje. Potrebno je preverjanje teorij v praksi, povezovanje teoretičnega in praktičnega znanja tako v pedagoškem kot raziskovalnem delu. Oboje smo na različne načine intenzivno gojili. Uspešni diplomanti in diplomantke,⁴⁵ objave in citati tudi v najuglednejših revijah s tega področja v svetu ter vodstvene funkcije in priznanja za dosežke doma in v tujini to potrjujejo.

45 Mnogi so uspešni profesorji na uglednih univerzah v tujini, uspešno delujejo v mednarodnih organizacijah, so uveljavljeni novinarji in so celo uspešni podjetniki.

VIRI

- Biersteker, Thomas I. (1993): *Evolving Perspectives on International Political Economy: Twentieth Century Contexts and Discontinuities*. *International Political Science Review* 14 (1): 7–33.
- Brown, Chris (1999): Susan Strange – a critical appreciation, *Review of International Studies* 25 (3): 531–535, <https://doi.org/10.1017/S0260210599005318>.
- Buckley, Peter (2020): The theory and empirics of the structural reshaping of globalization. *Journal of International Business Studies* 51 (9): 1580–1592.
- Dunne, Tim, Lene Hansen in Colin Wight (2013): The end of International Relations theory? *European Journal of International Relations* 19 (3): 405–425, <https://doi.org/10.1177/1354066113495485>.
- Eden, Lorraine in M. Fernanda Wagstaff (2020): Evidence-based policymaking and the wicked problem of SDG 5 Gender Equality. *Journal of International Business Policy*, Eden-Wagstaff2020_Article_Evidence-basedPolicymakingAndT.pdf.
- Fukuyama, Francis (1995): *Trust: The Social Virtues & The Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Galbraith, James (2019): A global macroeconomics – yes, macroeconomics, dammit – of inequality and income distribution, <https://www.elgaronline.com/view/journals/roke/7-1/roke.2019.01.01.xml>.
- Guzzini, Stefano (2013): The ends of International Relations theory: Stages of reflexivity and modes of theorizing. *European Journal of International Relations* 19 (3): 521–541.
- Ham, P. Van (2005): *Power, Public Diplomacy and the Pax Americana*. V: J. Melissen (ur.): *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, str. 47–66.
- Heilbroner, Robert (1996): Dismal Days for the Dismal Science. A chat with R. Heilbroner by Wechsler Linden. *Forbes* (22. 4.): 65.
- Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič (2005): *Izhodna internacionalizacija in slovenske multinacionalke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Lake, David (2013): Theory is dead, long live theory: The end of the great debates and the rise of eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations* 19 (3): 567–587.
- O'Neil, Shannon (2021): America's Supply Chains Are Foreign Policy Now. FP Flash points 16. 2., <https://foreignpolicy.com/2021/02/16/biden-supply-chains-manufacturing-foreign-policy-allies-globalization/>.
- Petrič, Ernest (2018): *Spomini in spoznanja; Diplomat, pravnik, politik*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Rodrik, Dani (2020): The best books on Globalisation recommended by Dani Rodrik. Interview by Sophie Roell, <https://fivebooks.com/best-books/globalisation-dani-rodrik/>.
- Romer, Paul (2015): Mathiness in the Theory of Economic Growth. *American Economic Review* 105 (5): 89–93.
- Raskovic, Matevž in Kati Takacs Haynes (2020): The Horse(wo)men of the Apocalypse: The 3 Ds of De-Globalisation. Paper presented at the AIB 2020 Online virtual conference, 8. 7. 2020.

- Stanovnik, Tine (2016): Med pozitivizmom in normativizmom. Gibanje za ekonomsko pluralnost 22. 9., <http://gibanjezaekonomskopluralnost.weebly.com/blog/med-pozitivizmom-in-normativizmom>.
- Stopford, John, Susan Strange with John Henley (1991): *Rival states, rival firms*. Cambridge University Press, New York.
- Strange, Susan (1970): International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect. *International Affairs* 46 (2): 304–317.
- Strange, Susan (1995): *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Svetličič, Marjan (1996): *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Svetličič, Marjan in Sabina Kajnc (2009): Neformalni viri vpliva v EU: trda in mehka znanja ter učinkovitost slovenske državne uprave v času predsedovanja Svetu EU. *Družboslovne razprave* 25 (61): 59–79.
- Svetličič, Marjan (2018): International Business and Inequality, *EIBAzine – International Business Perspectives*, Issue Number 23, November 2018: 6–8.
- Svetličič, Marjan (2019): How much are (we) academics to blame for the globalisation backlash? *Teorija in Praksa* 56 (May, Special Issue): 492–511.
- Taleb, N. Nassim (2012): *Antifragile: Things That Gain from Disorder*. Antifragile Quotes by Nassim Nicholas Taleb (goodreads.com).
- Tooze, Artigo de Roger (2000): Susan Strange, *Academic International Relations and the Study of International Political Economy*. *New Political Economy* (London) 5 (2): 280–289.
- Yueh, Linda (2018): *What Would the Great Economists Do? How Twelve Brilliant Minds Would Solve Today's Biggest Problems*. London: Penguin Press.

VLOGA IN POMEN RAZUMEVANJA KONCEPTA
VARNOSTI ZA ŠTUDIJ MEDNARODNIH
ODNOSOV

Red. prof. dr. Anton Grizold

UVOD

Namen prispevka je predstaviti konceptualni okvir varnosti kot strukturne prvine mednarodnih odnosov (MO) od davne preteklosti do danes in odgovoriti na vprašanje, zakaj je razumevanje tega pojma *conditio sine qua non* ne le za pozitiven razvoj MO *per se* oziroma za uspešno preprečevanje in reševanje varnostnih izzivov ter problemov ljudi, držav in sveta v celoti, ampak tudi za študij MO na Fakulteti za družbene vede (FDV) Univerze v Ljubljani (UL).

V zadnjih dveh desetletjih 21. stoletja je moderni mednarodni sistem dokončno postal globalen v pravem pomenu besede. Varnost na ravni sodobne države in mednarodnega sistema je dobila nove razsežnosti v kontekstu sedanjih kulturno-civilizacijskih sprememb (zlasti politično-ideoloških, vojaškostrateških, ekonomskih, okolijskih idr.). Temeljna značilnost globalnega mednarodnega sistema v tem obdobju je velika raznolikost akterjev, ki delujejo v njem – poleg nacionalnih držav so vse pomembnejši tudi subjekti civilne družbe (od posameznikov, interesnih skupin do organizacij) v svojem transnacionalnem povezovanju (transnacionalna podjetja, religiozna, revolucionarna, teroristična gibanja itd.). Ključna v današnji paradigmatici razpravi in študiju o MO je prav potreba, da se identificirajo nedržavni akterji in analizira njihova vloga pri zagotavljanju varnosti na ravni sodobne nacionalne države in celotnega mednarodnega sistema. V tem okviru je današnje raziskovanje MO nujno interdisciplinarno, saj mora zajeti ta kompleksni pojav celostno (zgodovinske, kulturne, politične, ekonomske, vojaške, socialne, psihološke, pravne, tehnološke idr. razsežnosti), in ne le tisti del problematike, ki se nanaša zgolj na odnose med državami. V tem smislu pa je ključno tudi poznavanje in razumevanje varnostnih procesov in pojavov v MO oziroma v svetu sploh.

Antipod varnosti je nevarnost kot rezultat ene ali več groženj hkrati in pomeni življenje v strahu. Današnja globalna kompleksna kriza, ki jo povzroča covid-19, je pokazala vso moč nevarnosti, ki jo ljudje po celem svetu neposredno občutimo. Ta kriza nas opominja, da se naša pričakovanja lahko spremenijo v trenutku, ko postane naše vsakdanje življenje ogroženo. Problem varnosti v MO pa je strukturno pogojen. Zato razumevanje varnostne problematike v teoriji in praksi MO najbolj vpliva na to, kako so identificirani varnostni problemi, ki jih je treba preprečevati ali reševati. Praksa kaže, da smo pri tem omejeni z dvema skrajnostma: preširoko ali preozko razumevanje varnosti, kar otežuje reševanje varnostnih problemov v današnji mednarodni skupnosti. Varnost v ožjem smislu namreč zajema odnose med ljudmi in njihovimi institucijami: želje, interesi v mreži kompleksnih mednarodnih interakcij pa so si različni, med seboj izključujoči ali celo antagonistični. Različni akterji v MO lahko sodelujejo ali si nasprotujejo. Temeljno vprašanje pri tem pa je, kakšne so posledice kooperativnih ali konfliktnih MO za svetovno ureditev, varnost in kakovost življenja ljudi v razmerah obstoječe mednarodne varnostne strukture, ki je utemeljena predvsem na decentraliziranem sistemu nacionalnih držav. Takšna ureditev je sama po sebi bolj slabo jamstvo za uspešno zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti.

Dejstvo namreč je, da človeštvo še nikoli v dosedanji zgodovini ni posedovalo tako uničujoče vojaške sile (z jedrskim, biološkim in kemičnim orožjem vred), s katero je mogoče večkrat uničiti svet. Tudi tekme v oboroževanju med državami so svojevrsten absurd človeštva, ki determinira tudi sodobne MO. Za študij in razumevanje sodobnih MO je torej bistvenega pomena poznavanje temeljnih konceptualnih izhodišč o pojavu varnosti v vseh njegovih razsežnostih na individualni, nacionalni, regionalni, mednarodni in globalni ravni.

VARNOST KOT STRUKTURNA PRVINA OBSTOJA IN RAZVOJA POSAMEZNIKA, DRUŽBE/DRŽAVE IN MEDNARODNEGA SISTEMA

Varnost je strukturna prvina MO od davne preteklosti. Ena največjih težav pri razumevanju sodobne varnostne problematike v MO je prav njena kompleksnost, ki jo določa množstvo različnih dejavnikov, procesov in struktur: od strateško-političnih, ekonomskih, kulturnih, verskih, demografskih, geografskih idr., obstoječih nacionalnih, mednarodnih in nadenacionalnih struktur, v katerih potekajo procesi odločanja in delovanja varnostnih politik in odnosov med njimi (Kolodziej, 2005), ter nenazadnje aktualne pojave oblike nevarnosti oziroma ogrožanja, npr. konflikti, vojne, terorizem, organizirani kriminal, naravne in druge nesreče, degradacija okolja, revščina, lakota in bolezni.

Varnost je od nekdaj razumljena kot vrednota, ki jo je treba zagotavljati kot eksistenčno dobrino vsakega posameznika in družbe kot celote. Med najzgodnejšimi zgodovinskimi viri, ki to potrjujejo, so zanimiva razmišljanja avtorjev iz obdobja stare Kitajske, npr. Sundzija, Konfucija, Mencija, iz antične Grčije npr. Platona, Aristotela, Tukidida, iz rimskega obdobja Cicera, svetega Ambrozija, svetega Avgušтина, Tomaža Akvinskega, iz srednjega veka npr. Machiavellija, Hobbesa idr. (Grizold, 2001: 90–94).

Tudi v obdobju moderne politične misli se na varnost v prvi vrsti gleda kot na vrednoto, za katero si je treba nenehno prizadevati. Po Wolfersovem mnenju lahko varnost v objektivnem smislu merimo z odsotnostjo groženj vrednotam, v subjektivnem smislu pa kot odsotnost strahu, da bodo te vrednote ogrožene (Wolfers, 1952: 484–485).

Za varnost kot vrednoto je torej pomembno, da si je zanjo treba nenehno zavestno prizadevati. V tem smislu se potreba po varnosti kaže kot težnja ljudi po preživetju oziroma kot odzivanje ljudi na ogrožajoče vplive iz okolja. Tako je varnost najprej vzgib za človekov biološki in družbeni obstoj in razvoj. Razvojno gledano, je varnost vgrajena kot biološki organizem, kot težnja organizma po preživetju v ogrožajočem okolju. Biološko je torej varnost pogoj za delovanje osnovnih življenjskih funkcij, kot so sprejemanje hrane, reprodukcija itd., ter je tako vzgib za zavestno delovanje, da se stanje varnosti zmeraj znova vzpostavlja. Zavestno prizadevanje za vzpostavitev stanja varnosti je civilizacijska in kulturna kategorija, ki zajema fizični, duhovni, duševni

ter gmotni obstoj posameznika v odnosu z drugimi posamezniki in družbe v odnosu z drugimi družbenimi skupnostmi (Grizold, 1994: 39). Varnost je torej imanentna strukturna prvina družbe, zajemajoča tiste pojave oblike družbenega življenja, ki se štejejo za družbene vrednote. Nanaša se tako na posameznika, družbo/državo kot tudi na mednarodno skupnost. Vse tri entitete si prizadevajo zagotoviti stanje varnosti.

Čeprav je zadovoljevanje varnostne potrebe posameznika, družbe/države in mednarodne skupnosti neločljiv del celote, pa med njimi ni harmonije.¹ Posameznik občuti potrebo po varnosti neposredno in jo zadovoljuje v odnosu z drugimi posamezniki, ki lahko prispevajo k njegovi varnosti ali pa jo ogrožajo, npr. tako da se pri tem ne ravna po družbenih pravilih in zakonih ter sebično upoštevajo le lastne interese. Zanemarjanje dejstva, da vsak posameznik zavedno ali nezavedno teži k uresničevanju svojih želja in interesov ter lahko pri tem uporabi tudi silo, prinaša tveganje, da nas lahko drugi posamezniki ogrožajo. Za Hobbesa je bila varnost ljudi najvišji cilj. Rešitev problema individualne varnosti v t. i. naravnem stanju je videl v vzpostavitvi suverene države, ki naj zagotavlja pravičnost in vladavino prava v družbenih odnosih (Tuck in Silverthorne, 1998: 143-144).

S pojavom moderne nacionalne države v prvi polovici 17. stoletja se razreši problem individualnega zagotavljanja varnosti v družbi in se pojavi problem zagotavljanja nacionalne varnosti v odnosih med neodvisnimi državami. Sodobne družbe in njihove države skrbijo za svojo varnost z nacionalnovarnostno politiko in sistemom, ki vključuje ne le sposobnost države za ohranitev vrednot svoje družbe pred vsakovrstnimi ogrožanji od zunaj in od znotraj, ampak v sodelovanju z ostalimi podsistemi v družbi zagotavlja institucionalni okvir za obstoj in razvoj družbe kot celote (Grizold, 2001: 134). Ko se država sooči na primer z vojno ali grožnjo z njo, postane preživetje najpomembnejša prvina vseh razsežnosti družbenega življenja (Booth, 2007: 101). Sodobna nacionalna varnost je vpeta v širše mednarodno okolje, pri čemer je odgovornost za zagotavljanje varnosti poleg držav in njihovih zvez domena vse bolj tudi mednarodnega sistema. Ta zagotavlja svojim članicam zunanjo suverenost na temelju predpostavke o obstoju mednarodne varnostne skupnosti, ki ji pripadajo vse države in ostali subjekti MO, zavezani, da upoštevajo njene vrednote in norme. Subjekti, ki mednarodnih vrednot in norm ne upoštevajo, so prepoznani kot kršilci in v tem pogledu viri ogrožanja varnosti. V tem smislu je mednarodna varnost notranji varnostni problem mednarodnega sistema držav oziroma sveta v celoti in je kot takšna kolektivna dobrina mednarodne globalne družbe in ne le dobrina posamezne države ali zvez držav (Grizold, 2001: 87).

1 V tem okviru se sodobna varnostna paradigma obravnava prek petih temeljnih konceptov: 1.) individualne, 2.) nacionalne, 3.) mednarodne, 4.) globalne in 5.) človekove varnosti.

Grožnje mednarodni varnosti prihajajo od znotraj, to je od drugih držav in ostalih subjektov MO. V Ustanovni listini (UL) Organizacije združenih narodov (OZN) je med drugim omenjena tudi predpostavka o obstoju mednarodne varnostne skupnosti.

Institucionalizirani izraz zagotavljanja mednarodne varnosti je sistem kolektivne varnosti OZN, s katerim se mednarodna skupnost od konca 2. svetovne vojne trudi ohranjati in vedno znova vzpostavljati stanje varnosti. To stanje vključuje vse tiste kulturno-civilizacijske prvine varnostne paradigme, ki se v današnjem obdobju razvoja MO štejejo za skupne vrednote mednarodne skupnosti. Kolektivno varnost lahko razumemo kot skupek prisilnih mehanizmov mednarodne skupnosti – vključno z vojaško intervencijo –, namenjenih odvrčanju članic mednarodne skupnosti od reševanja medsebojnih konfliktov z vojaško silo. Za delovanje sistema kolektivne varnosti sta bistvenega pomena univerzalnost članstva in doseganje konsenza za kolektivno akcijo (Sotlar et al., 2020: 63).²

Obstoječi mednarodni sistem zagotavlja svojim članicam v luči procesov globalizacije in internacionalizacije t. i. zunanjo suverenost (na temelju načel o prepovedi agresije in intervencije) ob upoštevanju dveh temeljnih kulturno-civilizacijskih načel – spoštovanju človekovih pravic in svoboščin ter ocenjevanju verodostojnosti držav kot subjektov MO po kriteriju spoštovanja in uveljavljanja demokratičnih postopkov pri njihovem delovanju. Ker pa vse države niso enako pripravljene in sposobne zagotavljati splošnih razmer za varnost svojih državljanov se v zadnjih desetletjih po koncu hladne vojne zastavlja legitimno vprašanje o tem, ali naj mednarodni sistem hkrati zagotavlja varnost držav in ljudi, ne glede na njihovo državljanstvo (Grizold et al., 2015: 10).

Nastajanje nove mednarodne ureditve po koncu hladne vojne poteka v okoliščinah omejevanja suverenosti nacionalnih držav tudi glede na obstoj in delovanje novih ne-državnih subjektov v MO (npr. nevladne organizacije, globalna interesna združenja, nadnacionalna podjetja itd.), ki dopolnjujejo ali celo prevzemajo funkcije, ki so bile nekdaj v izključni pristojnosti nacionalnih držav (Commission on Global Governance, 1995; Baylis and Smith, 2001: 20–27; Vukadinović, 2000: 146). Priznavanje zagotavljanja varnosti ljudi na ravni držav prek mednarodnega sistema bi zahtevalo

2 Sistem kolektivne varnosti v okviru OZN sestavljajo naslednji temeljni varnostni mehanizmi in instrumenti:

1. Prepoved uporabe sile in/ali grožnje s silo v odnosih med subjekti MO ter ničnost pridobitev, ki so posledica protipravne uporabe sile.
2. Uporaba treh skupin mehanizmov za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti: a) sredstva za mirno reševanje sporov, ki jih obravnava VI. poglavje UL ZN, b) akcije v primeru ogrožanja mednarodnega miru in varnosti, ki so opredeljene v VII. poglavju UL ZN in c) mirovne operacije kot svojevrsten kompromis med sredstvi za mirno reševanje sporov in mehanizmi vojaškega posredovanja, ki se operacionalizira z mandatom mirovnih sil ZN v vsakem konkretnem mednarodnem konfliktu.
3. Sodelovanje z vojaško-obrambnimi zvezami (čl. 51, VII. poglavje UL) regionalnimi organizacijami (čl. 52, VIII. poglavje UL) idr. (Grizold, 2001: 152–153).

poleg politične volje glavnih akterjev v mednarodni skupnosti tudi ustrezne organizacijsko-institucionalne spremembe obstoječega sistema kolektivne varnosti OZN, zato hitrih radikalnih sprememb na tem področju ne moremo pričakovati. Kljub temu se zagotavljanje vsaj nekaterih vidikov varnosti ljudi (civilnega prebivalstva, še zlasti starejših, žensk in otrok) v mednarodnih krizah in konfliktih v zadnjem desetletju vse bolj prenaša s suverenih držav na mednarodno skupnost. V tem okviru je mednarodna skupnost pod okriljem OZN sredi 90. let prejšnjega stoletja pričela razpravo o konceptu človekove varnosti (ČV). Pomembna mejnika pri oblikovanju vsebine in sprejetje koncepta človekove varnosti sta bila predvsem dva:

- 1.) Poročilo o človekovem razvoju v okviru Programa ZN za razvoj, v katerem je predlagano, da se pozornost pri razreševanju sodobne varnostne paradigme preusmeri od države na ljudi. Pri tem je bila človekova varnost opredeljena kot zaščita ljudi pred kroničnimi grožnjami, kot so lakota, bolezni, zatiranje. V poročilu je identificiranih šest največjih groženj človekovi varnosti: rast prebivalstva, gospodarske neenakosti, migracijski pritiski, degradacija okolja, trgovina z drogami in mednarodni terorizem (UNDP, 1994: 22–24).
- 2.) Drugi pomembni mejnik razvoja koncepta ČV predstavlja poročilo Komisije ZN o človekovi varnosti z naslovom »Človekova varnost zdaj«. V tem poročilu je med drugim izpostavljena zahteva, da mednarodna skupnost v novem varnostnem okolju po koncu hladne vojne preusmeri pozornost in aktivnosti od zagotavljanja varnosti držav k zagotavljanju varnosti ljudi (Ogata in Sen, 2003). Razprava o konceptu ČV se je razširila iz ZN v posamezne države, ki poskušajo upoštevati vsebino tega koncepta v svojih varnostnih in zunanjih politikah.³

Na prehodu v novo tisočletje je mednarodna skupnost v okviru nove varnostne paradigme pod okriljem ZN sprejela tudi koncept *odgovornost zaščititi* (Responsibility to Protect – R2P), ki je novo sredstvo mednarodne skupnosti za reševanje največje ogroženosti ljudi v primerih, kot so genocid, etnično čiščenje, vojni zločini in zločini proti človečnosti. Če določena država ne more ali celo ne želi izpolniti svoje odgovornosti za preprečitev oziroma razrešitev tovrstne ogroženosti ljudi, se je mednarodna skupnost dolžna odzvati (Grizold et al., 2015: 11).⁴

Zagotavljanje varnosti v sodobnem svetu je torej svojevrsten izziv in prioriteta, saj je uspešno odzivanje sodobne države in mednarodne skupnosti na kompleksno ogrožanje v nastajajoči novi svetovni ureditvi po koncu hladne vojne mogoče le s sodelovanjem vseh državnih in nedržavnih akterjev na globalni ravni pri zagotavljanju skupne varnosti sveta, ne glede na njihovo različnost in posebne interese (Sotlar et al., 2020: 11).

3 Več o konceptu ČV v MO v: Vogrin et al. (2008).

4 O uporabi koncepta odgovornost zaščititi na primeru reševanja krize v Libiji v: Grizold in Prašnikar (2015: 55–73).

VARNOST KOT PREDMET PROUČEVANJA V MEDNARODNIH ODNOSIH

Varnost, kot rečeno, je strukturna prvina MO od davne preteklosti do danes. V najstarejših civilizacijah (Babilon, Kitajska, Indija itn.) se je varnostna paradigma manifestirala zlasti v odnosih med prvobitnimi državami. V naravi odnosov med prvimi ozemeljsko organiziranimi in notranje strukturiranimi družbenimi skupinami, ki so dobile značaj države, je prevladovala prav varnostna razsežnost v smislu zagotavljanja njihovega preživetja in razvoja, zato je v tem obdobju zaslediti tudi razcvet vojaškoobrambnih zavezništev držav (Grizold, 1998: 62).

V okviru proučevanja MO obstaja vrsta teorij, ki ponujajo razlage o varnostni paradigmi na ravni države in mednarodne skupnosti. Ena od najstarejših tovrstnih teorij MO je npr. teorija ravnotežja moči, ki jo nekateri označujejo za najbolj vztrajno in kontroveržno teorijo od vseh teorij MO (Dougherty in Pfaltzgraff, 1997: 38). Poleg tega so poznane teorije, ki obravnavajo vlogo okolja v MO, vlogo mednarodnega sodelovanja in integracij, teorije odločanja in iger, simulacije in pogajanja itn.

Raziskovanje in izobraževanje o varnostnih problemih sodobne države in mednarodne skupnosti sta se pojavila kot posebno področje znotraj MO predvsem v Združenih državah Amerike (ZDA) v poznih 50. in 60. letih. Pred 2. svetovno vojno v ameriški politiki in znanosti skorajda niso posvečali pozornosti nacionalni varnosti. Huntington (1981) pripisuje glavni razlog za to prevladujoči liberalni tradiciji ZDA, ki je bila zelo nezaupljiva tako do področja MO kot do profesionalne vojske. Zato tudi ameriške univerze v tem obdobju niso posvečale znanstvenoraziskovalne in pedagoške pozornosti različnim razsežnostim varnostne problematike, kot so nacionalna varnost, vojaška moč države, vloga sile v MO, vojaško-politična zavezništva itd. Medtem ko so civilni znanstveniki proučevali predvsem zgodovino diplomacije, mednarodno pravo, mednarodne organizacije idr., pa so sorodne teme, npr. vojaška strategija ipd., ostale domena vojaških šol.

Konec 2. svetovne vojne je pomenil veliko spremembo tudi v raziskovanju in izobraževanju o varnostno-obrambni in vojaški problematiki. Status supersile je ZDA narekoval potrebo po znanstvenem proučevanju različnih vidikov nacionalne in mednarodne varnosti. V okviru tega se ustanovljajo različni raziskovalni inštituti (npr. RAND Corporation, ki ga je leta 1946 ustanovilo ameriško vojaško letalstvo) ter različni podiplomski študijski programi, ki so izobraževali in usposabljali strokovnjake za delovanje v posameznih segmentih nacionalnih in mednarodnih varnostnih struktur. Konec 80. let prejšnjega stoletja je večina ameriških univerz ponujala podiplomske programe s področja nacionalne in mednarodne varnosti. Tudi v povojni Evropi so v večini zahodnih držav raziskovanje sodobne varnosti izvajali v okviru različnih podiplomskih programov MO na univerzah. V večini evropskih socialističnih državah so prav tako posvečali največjo pozornost vojaškemu elementu nacionalne in mednarodne varnosti, ki se je do konca 80. let proučevala izključno znotraj vojaških raziskovalnih ustanov.

V nekdanji Jugoslaviji so varnost in obrambo proučevali najprej izključno v okviru vojaških raziskovalnih ustanov in ju pretežno pojmovali kot zadevo vojaških znanosti. Šele sredi 70. let prejšnjega stoletja so spodbudili nekatere civilne raziskovalne in pedagoške ustanove, da so začele proučevati tudi širše razsežnosti nacionalno-mednarodne varnostne problematike. Posebna oblika tovrstne spodbude je bilo oblikovanje dodiplomskih študijev splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite na nekaterih civilnih fakultetah, na katerih so se izobraževali civilni strokovnjaki za delovanje v institucijah nacionalnovarnostnega sistema takratne države. Tovrstni študij, najprej poimenovan po uradni obrambni doktrini takratne države – splošna ljudska obramba in družbena samozaščita – se je na današnji FDV UL po desetletnem razvoju preoblikoval in preimenoval v študij obramboslovja, ki se naslanja na posebno družboslovno disciplino obramboslovje (Grizold, 1992: 11; Malešič, 2013; Jelušič in Grizold, 2008; Bebler, 1996). Obramboslovje je bilo v svojem začetku utemeljeno predvsem na institucionalnem pristopu, s katerim se je proučeval zlasti en segment sodobne varnostne problematike, to je obramba kot funkcija in struktura sodobne države. Postopoma pa je svoj predmet proučevanja – obramboslovje – v različnih nacionalnih in mednarodnih raziskovalnih projektih razširilo od obrambnih na ostale razsežnosti nacionalne in mednarodne varnosti (socialne, gospodarske, politične, kulturne, okoljske, zdravstvene, izobraževalne idr.). S tem pa se je konstituiralo kot ekvivalent tistih znanstvenih disciplin, ki celovito proučujejo zapleten pojav varnosti na ravni posameznika, družbe/države in mednarodnega sistema (Jelušič in Grizold, 2008: 193–203).

VARNOST V KONTEKSTU MEDNARODNIH ODNOSOV IN MEDNARODNE OZIROMA SVETOVNE POLITIKE

Temeljne mednarodne varnostne razsežnosti v celotnem obdobju hladne vojne (od 1945 do 1990) so se neposredno izražale skozi ohladitve, zaostritve in popuščanje napetosti med glavnimi akterji v MO, med državami in tudi nedržavnimi subjekti, kot so multinacionalna podjetja, nevladne organizacije, interesne skupine itd. Mednarodno varnostno okolje so v tem obdobju določali mnogi dejavniki, od bipolarne mednarodne ureditve in na njej utemeljenih geopolitičnih, geostrateških in geoeonomskih razsežnosti. Temeljna gonilna sila MO v tem obdobju je bilo tekmovanje med posameznimi državami in skupinami držav (v okviru politično-obrambnih zavezništev) pri zagotavljanju lastne varnosti na račun drugih (zlasti rivalov nasprotnega bloka). Zunanji izraz takšnega grobega tekmovanja za doseganje varnosti so bile zlasti agresivne tekme v oboroževanju. V takšnem mednarodnem okolju in vzdušju grobega tekmovanja med državami je v politiki in stroki oziroma v znanosti, ki je proučevala varnost v MO in druga vprašanja v zvezi z varnostjo, obrambo in vojsvom, prevladoval etatistično-militaristični pristop, ki je izpostavljal pomen vojaškega ogrožanja in vojaškoobrambnih priprav države na morebitno vojno in v tem okviru pomen vojaške

moči države v MO (diplomacija je imela temu primerno podrejeno vlogo). V teoriji in praksi tega obdobja je bil koncept varnosti v glavnem osredotočen na vojaško moč in strateške odnose med državami. Šele v 80. letih prejšnjega stoletja se je ponovno intenzivirala razprava o konceptu varnosti, ki je presegala tradicionalno konceptualizacijo nacionalne in mednarodne varnosti znotraj glavne smeri raziskovalcev MO (Buzan, 1983; Booth, 2007: 97).

Mejo med mednarodnimi varnostnimi študijami (MVŠ) in MO kot znanstveno disciplino je težko določiti. Nekaj časa po 2. svetovni vojni je veljalo splošno prepričanje, da se MVŠ razlikujejo od MO po osredotočenosti na problem uporabe sile v MO, vendar je bila ta formulacija preširoka. Kajti pri tem problemu ne gre le za vojno kot sredstvo državne politike in vojaško moč države, ampak za vprašanje o temeljnih izhodiščih vojaške moči držav in predvsem razlogih za sodobne konflikte v MO, zaradi katerih imajo države in drugi akterji v MO vojaško moč (Buzan in Hanson, 2009: 16–19). Dejstvo pa je, da so se MVŠ zlasti konec 80. let prejšnjega stoletja vedno bolj razlikovale od MO po osredotočenosti na širše razsežnosti konceptov nacionalne in mednarodne varnosti (socialne, ekonomske, politične, obrambne, kulturne, okolijske, zdravstvene, izobraževalne idr.).⁵

Med raziskovalci in raziskovalkami v okviru MVŠ ne obstaja konsenz o enotni definiciji varnosti. Skupna točka, o kateri se bolj ali manj strinjajo, je opredelitev, da je varnost odsotnost ogrožanja (Booth, 2007: 100). Ta opredelitev varnosti omogoča identificirati tri bistvene elemente za razpravo o varnosti; ti so:

- 1.) referenčni objekt (nekdo ali nekaj je ogroženo),
- 2.) preteča ali dejanska grožnja ter
- 3.) želja in prizadevanje, da se referenčni objekt izogne grožnji oziroma njenim škodljivim posledicam.

Ko postavimo omenjeno ozko opredelitev varnosti v kontekst mednarodne oziroma svetovne politike, postane njena vsebina bolj zapletena, celo nerazumljiva in zamegljena. V tem širšem okviru MO in svetovne politike se za vsakega od navedenih elementov varnosti postavlja vrsta novih vprašanj, ki terjajo jasne odgovore. Npr.: na kateri referenčni objekt mislimo – posameznike, družbeno skupino, državo, skupino držav ali celoten planet Zemljo; nadalje, katera grožnja izbranemu referenčnemu objektu je primarna – vojaška, ekonomska, dolgoročna, kratkoročna itd.; in ne nena zadnje, kako se lahko referenčni objekt izogne oziroma zaščiti pred pretečo grožnjo – z diplomatskimi, političnimi, vojaškimi ali drugimi sredstvi.

5 Stephen M. Walt govori celo o renesansi MVŠ od sredine 70. let do 1990 glede nujnosti raziskovanja mednarodne varnosti interdisciplinarno, saj mora zajeti ta pojav celostno – torej upoštevati zgodovinske, ekonomske, kulturne, vojaške, politične, socialne, okolijske, psihološke idr. razsežnosti (Walt, 1991).

Kot trdi Booth (2007: 101), problem varnosti v sodobnih MO ni v vsebini koncepta, ampak v njegovem političnem pomenu. Politični pomen koncepta varnosti v MO danes temelji na ideji, da je varnost instrumentalna vrednota, ki posameznikom in družbenim skupinam omogoča ustvarjanje takšnih življenjskih razmer, ki so v današnjih kulturno-civilizacijskih okoliščinah dostojni. V tem smislu lahko zaključimo, da je zagotovitev preživetja posameznika in družbenih skupin dandanes prvi pogoj za zagotavljanje varnosti, ki mu nujno sledi še zagotavljanje razmer za dostojno življenje. Ko pa se družba ali država sooči z vojno ali z grožnjo z njo, postane zagotavljanje preživetja najpomembnejša prвина v vseh razsežnostih družbenega življenja (Booth, 2007: 101-102).

SKLEP

Iz dosedanje razprave o vlogi in pomenu razumevanja koncepta varnosti za študij MO v luči konceptualizacije varnosti lahko izpostavimo naslednje temeljne strnitve:

- 1.) V zadnjem desetletju po koncu hladne vojne je sodobni mednarodni sistem z okoli 200 članicami OZN dejansko postal globalen v pravem pomenu besede. Vprašanja varnosti na ravni nacionalne države in mednarodne skupnosti so dobila nove razsežnosti v kontekstu politično-ideoloških, vojaškostrateških in kulturno-civilizacijskih sprememb po letu 1990. Ključna v današnji razpravi o MO je prav potreba, da se identificirajo nedržavni akterji in analizirajo njihove vloge v nastajajoči novi mednarodni ureditvi, ki bo prilagojena popolnoma spremenjenemu mednarodnemu okolju in v tem okviru razreševanju nove varnostne paradigme v današnjem svetu. V okviru novega mednarodnega varnostnega okolja čaka raziskovalce MO in MVŠ nov razmislek o tem, kako zagotavljati varnost na ravni posamezne države in celotnega mednarodnega sistema ter v tem okviru poiskati odgovore tudi na vprašanja vzrokov za vojno danes, novih okoliščin, v katerih prihaja do uporabe sile, temeljnih mehanizmov in orodij za preprečevanje in razreševanje konfliktov znotraj držav ter v odnosih med njimi in nedržavnimi akterji. Drugo desetletje po koncu hladne vojne je v MO zaznamovalo usidranje strahu, nezaupanja in celo sovraštva, utemeljeno na različnem razumevanju človekove svobode, človekovih pravic in svoboščin, in poudarjanje pravice zgolj ene strani za zadovoljevanje lastnih potreb, interesov in načina življenja – tudi z uporabo sile (Grizold et al., 2015: 9).
- 2.) Imperativ današnjega sveta je poiskati skupno in celostno rešitev za zagotavljanje varnosti posamezne države, skupine držav, regij in sveta v celoti v luči nastajajoče nove svetovne ureditve v okviru novih oblik »postteritorialnega« upravljanja MO na nacionalni, regionalni in globalni ravni (Baylis and Smith, 2001: 30). V tem okviru se odpirajo nova vprašanja o oblikah skupnega delovanja držav in nedržavnih subjektov v MO pri zagotavljanju mednarodne varnosti. Kot možna alternativa dosedanjim odnosom vladanja (*government*) na področju zagotavljanja

mednarodne varnosti se ponuja nov pristop, ki zagovarja upravljanje (*governance*).⁶ Medtem ko se vladanje osredotoča na politični nadzor v okviru hierarhično urejene centralizirane države, pa se upravljanje nanaša na koordinacijo odnosov med različnimi subjekti MO, ki potekajo na subnacionalni, nacionalni, regionalni in mednarodni ravni (Pierre, 2000: 1–10).

- 3.) Ne glede na še vedno trajajoče razprave o razmerju med MO kot znanstveno disciplino in MVŠ pa je že jasno, da se je v obdobju po koncu hladne vojne utrdilo spoznanje, da je proučevanje varnostnih razsežnosti MO pomembno tako za teorijo kot prakso, kajti raziskovalce in raziskovalke sodobne varnostne paradigme čaka nov razmislek in iskanje rešitve tako o ustreznem razmerju med varnostjo in svobodo v družbi/državi ter v odnosih med družbami/državami kot tudi odgovor na vprašanje avtonomije sodobne nacionalne države pri zagotavljanju notranje (svojim državljanom in državljankam) kot tudi zunanje varnosti v mednarodnem okolju.⁷

Raziskovalci in raziskovalke varnostne paradigme v MO si prizadevajo z znanstvenimi metodami ugotavljati vzroke za varnostne izzive in probleme ter ponujajo znanja, na temelju katerih se lahko oblikujejo tudi varnostne politike, s katerimi rešujemo probleme. Pri tem skuša družboslovje pojasniti razmerje med pojavom in njegovim bistvom na današnji stopnji družbenega razvoja s tem, da proučuje človekovo naravo in poskuša razumeti delovanje ljudi kot posameznikov

6 Koncept upravljanja varnosti je utemeljen na predpostavki, da se sodobna država v okoliščinah kompleksnega ogrožanja usmerja k sodelovanju tako z drugimi državami kot tudi z nedržavnimi subjekti MO. Ta koncept temelji na treh temeljnih predpostavkah: 1.) najpomembnejša varnostna grožnja danes ni več vojna med državami, ampak so to druge grožnje, kot so terorizem, širjenje orožja za množično uničevanje, organizirani kriminal, širjenje nalezljivih bolezni, nenadne in nasilne množične migracije; 2.) kompleksnost današnjih varnostnih groženj je največji izziv nacionalnim državam in mednarodnemu sistemu, zato je uspešnost pri zagotavljanju varnosti odvisna od sodelovanja držav med seboj in z nedržavnimi akterji; 3.) norme o državnem monopolu o uporabi sile postanejo vprašljive v okviru razprav o stroških in koristih zagotavljanja varnosti (Krahmann, 2005: 22–23).

7 Postopna odprava bipolarnega mednarodnega sistema – tako v materialnem kot v ideološko-političnem pogledu – je med drugim povzročila odpravo glavnega razloga za oboroževalno tekmo med državami. Buzan in Hansenova (2009: 226–253) se sprašujeta, kaj naj bi nekdaj bipolarnost nadomestilo – morda globalna vojna proti terorizmu? Kakorkoli že, nekateri raziskovalci v okviru MVŠ so prepričani, da bo narava MO ter posledično mednarodne in globalne varnosti odvisna predvsem od razvoja situacije na Bližnjem in Srednjem vzhodu. Pri tem usmerjajo globalno pozornost na najbolj žgoče primere, ki ogrožajo regionalno stabilnost in varnost, kot so: dolgoletna državljanska vojna v Siriji, reševanje notranjih konfliktov v Iraku, Libiji in Jemnu, spodbuditev mirovnih pogajanj med Izraelom in Palestino, nevarne oblike terorizma, ki se širijo po svetu, migracijski tokovi, ki se intenzivirajo in naraščajo po številu migrantov ter so problem za regije in celine (Evropa, Afrika), epidemije in pandemije (najnovejšo povzroča koronavirus SARS-CoV-2) itd.

in povezanih v družbene organizacije, strukture in sisteme. Ker je kompleksnost sodobne družbe/države in MO vse večja, se pri njihovem proučevanju srečujemo z različnimi omejitvami; na primer: glavnih akterjev mednarodne politike je vse več – od držav, mednarodnih organizacij, multinacionalnih podjetij, interesnih skupin itd. –, zato je težko natančno in nedvoumno ugotoviti, kakšni so dejanski odnosi med glavnimi akterji v MO: kooperativni ali konfliktni ter ali želijo uveljavljati svoje interese z uporabo sile. Kakšne so posledice za svetovno ureditev, ko pride do uporabe sile? Kakšne so alternativne strategije in pristopi itd.? Skratka, poznavanje in razumevanje temeljnih zakonitosti varnostnih izzivov, težav in rešitev pri študiju MO je temeljna podstat, ki družboslovcem in družboslovkam omogoča ustrezno identificirati in razumeti sodobne varnostne težave države in sveta v celoti, kar je temeljni pogoj ne le za njihovo uspešno reševanje, ampak tudi ustvarjanje takšnih razmer v mednarodni skupnosti, v okviru katerih bomo lahko uspešno zagotavljali varnost ljudi, držav in sveta v celoti. V okviru družbenega konstruktivizma namreč predvsem znanje (simboli, pravila, koncepti) oblikuje način dojemanja sveta in obnašanja subjektov, ki ta svet vzpostavljajo in spreminjajo (Barnett, 2007).

- 4.) Vprašanje varnosti je neločljivo povezano z diplomatsko prakso (Benedejčič, 2021).⁸ O tem nazorno pričajo že izkušnja Žige Herbersteina, ki je v svojih Moskovskih zapiskih posvetil kar nekaj prostora opisu takratne ruske vojaške taktike in oborožitve. Z varnostnimi vprašanji se sicer od svojega nastanka ukvarja tudi sodobna slovenska diplomacija. Prvi mednarodni aranžma, v katerega je leta 1992 stopila Slovenija kot samostojna država, je bila namreč Konferenca za varnost in sodelovanje v Evropi, prvi večji slovenski angažma na mednarodnem parketu pa je predstavljalo članstvo v Varnostnem svetu OZN v obdobju 1998-1999. Včlanitev v Severnoatlantsko zaveznitvo (Nato) leta 2004 pa je sploh eden ključnih dosežkov slovenske diplomacije. Drugače tudi ni moglo biti, saj se je nova država rodila v vojni, nahaja pa se na geopolitičnem križu, ki ga je slovenski pisatelj Jože Javoršek zaradi možnosti za najrazličnejše prehode opisal kot »najbolj nevarno ozemlje Evrope« (Javoršek, 1969: 11).

Z izbruhom ukrajinske krize leta 2014 se je varnost na široko vrnila tudi v mednarodno diplomatsko prakso. Zato slovenska zunanje-politična strategija (MZZ, 2015) izrecno navaja, da poleg uporabe nacionalnih ukrepov Slovenija na nove varnostne izzive odgovarja z delovanjem v mednarodnih organizacijah in forumih, pri čemer te dejavnosti prvenstveno vključujejo področja nadzora

8 Nekdanji veleposlanik Republike Slovenije (RS) v Ruski federaciji in slovenski stalni predstavnik pri Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi in zvezi Nato.

oborožitve, razorožitve in neširjenja orožja za množično uničevanje.⁹ Sedanji položaj v mednarodni skupnosti namreč zaznamujejo ne le politična napetost med Vzhodom in Zahodom, temveč tudi kopičenje sil, prilagajanje vojaških doktrin ter prepletanje konvencionalnega in jedrskega načrtovanja. Vse to v evropski prostor vrača stare varnostne dileme, ki jih dodatno otežujejo novi pojavi, kot so terorizem, kibernetске in hibridne grožnje. To realnost je prepoznala tudi Evropska unija, ki si prizadeva okrepiti skupno varnostno in obrambno politiko s pobudami, kot je stalno strukturno sodelovanje.

- 5.) Varnost posameznika, družbe, naroda in države so koncepti, ki se dopolnjujejo in med seboj tesno prepletajo. Odsotnost ogroženosti – oziroma zaščita pred ogroženostjo – integritete je temeljni pogoj za človekovo preživetje. Čeprav se področje MO tradicionalno ukvarja s preživetjem držav kot takih, se je človeštvo že veliko pred obstojem sodobnih držav in ob njih organiziralo v številnih oblikah političnih skupnosti. Različne šole politične filozofije (realizem, liberalizem, konstruktivizem) na neki način vse obravnavajo vprašanje razumevanja izzivov človekovega preživetja, čeprav vsaka od njih temelji na drugačnih predpostavkah o svetu in ima različne predloge za to, kako doseči varnost. Medtem ko gre pri klasičnem razumevanju varnosti dejansko za moč in preživetje države, mednarodno ureditev ogrožajo ne le države z uporabo tradicionalnih ali hibridnih oblik ogrožanja, temveč transnacionalni nedržavni akterji, plenilske globalne korporacije in najrazličnejše vrste globaliziranih problemov, kakršni so, denimo, pandemija, podnebne spremembe in množične prisilne migracije. Dolgo je bil ključni kazalnik varnosti mir, bodisi kot odsotnost vojne (negativni mir) bodisi kot doseganje političnih ureditev, temelječih na socialni pravičnosti (pozitivni mir). Nedvomno težko trdimo, da so vojskovanje in nasilni spopadi kazalnik varnosti, čeprav bi lahko upravičeno trdili, da ima sila določeno vlogo pri ohranjanju varnega sveta, zlasti pri preprečevanju grozodejstev in uveljavljanju standardov mednarodnega vedenja, kakršno je preprečevanje nasilne zasedbe ozemlja kakšne države.

Čeprav imajo akademske institucije pogosto ločene oddelke za »varnostne vede«, »mirovne študije« in »MO«, gre dejansko za umetno delitev. Noben resen vodja države ali predsednik vlade ne more prezreti dejstva, da sta mir in varnost zelo komplementarna, čeprav v akademskem svetu pogosto zasedata ločeni področji oz. se vsaj spodbuja njuno ločevanje kot študijskih in analitičnih področij. Kljub temu da gre pri varnostnih in mirovnih študijah za poddisciplini splošnega področja MO, si obe s pridom sposojata vednost številnih drugih družboslovnih in naravoslovnih ved. Nedvomno lahko več o napačnem dojemanju, nasilju,

9 Tudi najnovejša Resolucija o strategiji nacionalne varnosti RS (Re SNV-2, 2019) vključuje med drugim zunanjo politiko, ki na področju varnosti stremi k zagotavljanju stabilnosti in varnosti RS v odnosu do mednarodnega okolja.

okrevanju in odpornosti izvemo od psihologov, nevroznanstvenikov, komunikologov, raziskovalcev s področja medicine ter kliničnih zdravnikov in terapevtov, ki se ukvarjajo s človeško travmo. Prav kakor teorija iger, analiza odločanja in vedenjska ekonomija, ki prispevajo k razumevanju odločitev o politikah in njihovemu oblikovanju (ter posledicah), se morajo tisti, ki proučujejo pojav varnosti nenehno učiti od vseh ved, ki se ukvarjajo z zagotavljanjem človekovega obstoja in blaginje ter z izzivi in problemi pri tem.

Ustvarjanje in razširjanje vednosti o varnosti – in miru – je torej ključno človekovo prizadevanje. K njima pa moramo pristopati celostno, ne tako, da ju ločujemo in razdvajamo. Namen te vednosti je najbolj dragocen, kadar spodbuja študente in študentke ter strokovnjake in strokovnjakinje k sprejemanju odločitev in politik, ki krepijo varnost na vseh omenjenih ravneh. To je zame najplemenitejši cilj naših akademskih prizadevanj (Wanis-St. John, 2021).¹⁰

Čprav bodo vedno, morda vse dokler bodo obstajale države, obstajala nasprotja med velesilami in regionalna nasprotja, je najboljša pot do mednarodnega miru in varnosti organiziranje MO na način, s katerim bomo kar najbolj povečali možnosti za sodelovanje med državami, globalno civilno družbo in svetovnimi gospodarskimi akterji. Države, katerih voditelji brezglavo kopičijo moč ali spodbujajo nezaupanje in sovraštvo do tega ali onega »Drugega«, kaj hitro pozabijo na poslanstvo zagotavljanja blaginje svojih družb.

Medtem ko nam je politična filozofija dala različne sistemske teorije varnosti in miru, smo s proučevanjem razpada držav, državljanskih vojn in ranljivosti držav dobili vpogled v družbene in politične dejavnike, ki prispevajo k sodobnim vojnam in nasilju. Družbe, ki razvijajo vrednote blaginje, politične participacije in socialne vključenosti državljanov, lahko ustvarjajo večjo stabilnost, mir in varnost in so bolj odporne proti notranjim in zunanjim destabilizirajočim ideologijam.

Prizadevanje za varnejši svet temelji tudi na sposobnosti znanstvenikov in strokovnjakov, da povečajo razumevanje vzrokov za negotovost varnosti. Temelji tudi na naši sposobnosti doseči soglasje glede politik in predstav tako o razvoju odnosov sodelovanja na mednarodni ravni kot tudi zdravih družb na nacionalni ravni.

VIRI

- Barnett, Michael (2007): Družbeni konstruktivizem. V: John Baylis in Steve Smith (ur.): Globalizacija svetovne politike: uvod v mednarodne odnose. Ljubljana: FDV, str. 332–333.
- Baylis, John in Steve Smith (ur.) (2001): *The Globalization of World Politics*. Second Edition. New York: Oxford University Press.

- Bebler, Anton (1996): Dvajset let obramboslovja na Slovenskem. V: Marjan Malešič (ur.): Razvoj obramboslovne misli. Ljubljana: FDV, str. 9–12.
- Benedežič, Andrej (2021): Varnostna politika v diplomaciji: stare dileme in novi izzivi. Intervju (9. 3. 2021), osebni arhiv.
- Booth, Ken (2007): *Theory of World Security*. New York: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry (1983): *People, States, and Fear. The National Security Problem in International Relations*. Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books LTD.
- Buzan, Barry in Lene Hansen (2009): *The Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press.
- Commission on Global Governance (1995): *The Report on Our Global Neighbourhood*. Oxford: Oxford University Press.
- Dougherty, James in Robert Pfaltzgraff Jr. (1997): *Contending Theories Of International Relations: A Comprehensive Survey*. Fourth edition. New York: Addison-Wesley Education Publishers Inc.
- Grizold, Anton (ur.) (1992): *Razpotja nacionalne varnosti. Obramboslovne raziskave v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.
- Grizold, Anton (1994): The Concept of National Security in The Contemporary World. *International Journal on World Peace* 11 (3): 37–53.
- Grizold, Anton (1998): *Međunarodna sigurnost*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Grizold, Anton (2001): Varnostna paradigma v mednarodnih odnosih. V: Evan Luard: Človek, država in vojna. Zbirka besedil. Ljubljana: FDV, str. 83–161.
- Grizold, Anton, Iza Tršar, Valentina Dobršek, Nina Žoher, Matej Vidic, Branka Stjepanović, Mateja Kopač, Špela Čavničar (2015): *Svet na prelomu. Varnostne skupnosti kot odgovor na kompleksno ogrožanje sodobnega sveta*. Ljubljana: Založba FDV.
- Grizold, Anton in Bernardka Prašnikar (2015): The concept of responsibility to protect and solving the crisis in Libya. *Review of International Affairs* 66 (1157): 55–73.
- Huntington, Samuel P. (1981): *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil–Military Relations*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jelušič, Ljubica in Anton Grizold (2008): Obramboslovje: od epistemološke uresničitve do internacionalizacije. V: Monika Kalin Golob, Nataša Logar in Anton Grizold (ur.): *Jezičkovna prepletanja*. Ljubljana: FDV, str. 189–203.
- Javoršek, Jože (1969): *Kako je mogoče*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kolodziej, Edvard A. (2005): *Security and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krahmann, Elke (2005): Security Governance and Networks: New Theoretical Perspectives in Transatlantic Security. *Cambridge Review of International Affairs* 18 (1): 15–30.
- Malešič, Marjan (2013): Aktualna vprašanja razvoja obramboslovja. *Teorija in praksa* 50 (2): 330–346.
- MZZ (2015): Slovenija: varna, uspešna in v svetu spoštovana: Zunanja politika Republike Slovenije, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/strateski-in-programski-dokumenti/strategija_ZP.pdf.
- Ogata, Sadata in Amartya Sen (Co-chairs and ten other Commissioners) (2003): *Human Security Now*. New York: United Nations.
- Pierre, Jon (2000): *Introduction: Understanding Governance*. V: Pierre, Jon (ur.): *Debating Governance*. Oxford: Oxford University Press.

- Re SNV-2 (2019): Resolucija o strategiji nacionalne varnosti republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije 59/19.
- Sotlar, Andrej, Anton Grizold in Janja Vuga Beršnak (2020): Institucionalizacija zagotavljanja nacionalne varnosti Republike Slovenije: konceptualizacija, razvojni mejniki, politika in sistem. Ljubljana: FDV.
- Tuck, Richard in Michael Silverthorne (ur.) (1998): Thomas Hobbes. On the Citizen. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDP (1994): (United Nations Development Programme): Human Development Report. New York: Oxford University Press.
- Vogrin, Andreja, Iztok Prezelj in Bojko Bučar (2008): Človekova varnost v mednarodnih odnosih. Ljubljana: FDV.
- Vukadinović, Radovan (2000): Posthladnoratovske tendencije mednarodnih odnosa. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Walt, Stephen M. (1991): The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly* 35 (2): 211–239.
- Wanis-St. John, Anthony (2021): On the importance of security in international relations. Intervju (25. 3. 2021), osebni arhiv.
- Wolfers, Arnold (1952): »National Security« as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly* 67 (4): 481–502.

(POLITIČNA) SOCIOLOGIJA
MEDNARODNIH ODNOSOV

Red. prof. dr. Bojko Bučar

Mednarodni odnosi so relativno mlada znanstvena disciplina. Njene začetke najdemo po koncu 1. svetovne vojne kot neke vrste mirovniške študije.¹ Seveda so morali takrat – tako kot danes – posegati na druga znanstvena področja. Na sistemski ravni to velja predvsem za zgodovino diplomacije, mednarodno pravo, mednarodne ekonomske odnose, politično ekonomijo, geopolitiko, demografijo, strategijo, sociologijo mednarodnih organizacij, komunikologijo in druge znanstvene discipline, ki v enem delu vstopajo v mednarodne odnose ali pa se jih kot pomožne znanstvene discipline uporablja za razumevanje mednarodnih odnosov.² Tudi zato se v ZDA (svetovno) največje profesionalno združenje imenuje Združenje za mednarodne študije (ISA – *International Studies Association*). Sčasoma, če malo poenostavimo, je poglobitni tok študija mednarodnih odnosov izšel v Združenem kraljestvu iz zgodovine, na evropskem kontinentu iz mednarodnega prava in v ZDA iz političnih ved.

Zaradi teoretske dihotomije med realizmom in idealizmom so stebri proučevanja mednarodnih odnosov postali ekonomija, predvsem mednarodni ekonomski odnosi, mednarodno pravo, predvsem javno in politologija. Toda, glede ekonomije je že Gramsci, ko je govoril o nacionalizmu, malce ironično ugotavljal, da se ne da vsega razložiti s »ceno žita na newyorški borzi«. Tudi kar se mednarodnega prava tiče, je treba nekaj dodati krilatici, da večina držav spoštuje večino mednarodnopravnih norm večino časa. In politologija, ki se ukvarja pretežno s proučevanjem politike, političnega življenja in odnosov, upravljanja ter tudi vlogo posameznika v politiki, ne zagotavlja razumevanja mednarodnih odnosov v vsej njihovi kompleksnosti.

V ZDA je razprava o tem, ali so mednarodni odnosi znanstvena disciplina, že zaključena v korist priznavanja discipline in se dandanes bolj sprašujejo o tem, katera teorija (realizem, liberalizem, konstruktivizem, normativizem itn.) in metodologija sta najustreznejši. Najrazvitejše raziskovanje na tem področju je povzročilo nekakšen »znanstveni imperializem« ameriškega pristopa proučevanja mednarodnih odnosov. Zaradi tega morda ni naključje, da se je ob koncu sedemdesetih let prejšnjega stoletja v Združenem kraljestvu pojavila t. i. angleška šola proučevanja mednarodnih odnosov.³

1 30. 5. 1919 sta se britanska in ameriška delegacija na pariški mirovni konferenci dogovorili o ustanovitvi znanstvenega inštituta za proučevanje mednarodnih odnosov. Tako leta 1920 nastaneta *Royal Institute of International Affairs* (Kraljevi inštitut za mednarodne zadeve) in *American Institute of International Affairs* (Ameriški inštitut za mednarodne zadeve). Izide tudi prva znanstvena revija *International Conciliation* (Mednarodna sprava). Oba inštituta in revija naj bi se ukvarjali z vprašanjem miru in prenosom spoznanj v praktično politiko. Istega leta je bil za poučevanje predmetnega področja ustanovljen Oddelek za mednarodno politiko na univerzitetnem vseučilišču Wales, Aberystwyth (Aberystwyth University, 2021).

2 Na subsistemski, večinoma nacionalni ravni lahko dodamo še upravne znanosti, primerjalne politične sisteme, ustavno pravo, sociologijo organizacij, zunanjo trgovino ipd. Na analizi nivoja posameznika gotovo še sociologijo, psihologijo, antropologijo, mikroekonomijo ipd.

3 Za utemeljitelja velja Hedley Bull (1977).

Gre za poskus celostnega pristopa k mednarodnim odnosom, pri čemer se družbene strukture in mednarodni red obravnavajo skozi svetovno zgodovino. V fokusu so trije temeljni koncepti: mednarodni sistem, mednarodna družba (ne mednarodna skupnost) ter svetovna družba.⁴ Pristop poskuša tudi na teoretičnem področju iskati sinergijo, zato naj bi izhajal iz liberalnega realizma. Britanec Buzan je zanimanje za tovrstno pojmovanje prenesel tudi v ZDA (Buzan, 2004), kjer se krepijo teze, da na svetu ne gre več za mednarodne odnose, ampak za svetovno politiko.

Še precej pred tem pa se je v Franciji razvila sociološka šola pri proučevanju mednarodnih odnosov (Aron, 1962), ki je najbrž zaradi jezikovne bariere potrebovala nekaj časa, preden so jo sprejeli v tujini.⁵ Gotovo je vplivala tudi na nastanek angleške šole o mednarodnih odnosih, v ZDA pa so začeli proučevati t. i. globalno družbo (*global society*). Ob tem se med drugim lahko sprašujemo, ali obstaja svetovno javno mnenje in kaj je to (Benko, 1994; Kaldor, 2003; Nanz in Steffek, 2004; Osée, Utangisila Bena et al., 2019). Aronov pristop je povzel tudi utemeljitelj znanosti o mednarodnih odnosih v Sloveniji (Benko, 2000) in nekaj kasneje je bilo tudi prevedeno eno od relevantnih knjižnih del (Devin, 2008).⁶

Če pogledamo Aronov pristop, ki smo ga dobili tudi v slovenskem prevodu (Aron, 2010: 215–403) in ga smiselno uporablja tudi Benko (2000: 127–309), vidimo, da se zaradi razumevanja velika pozornost namenja strukturi mednarodne skupnosti. Sestava določenega stroja ali organizma je namreč tista, ki nam razloži njegovo delovanje. V primeru mednarodne skupnosti je struktura precej obdelana, vendar ne smemo mimo dejstva, da se tudi neprestano spreminja. Znotraj klasifikacije pa ostaja problem hierarhizacije oz. vprašanje, kakšna sta teža in pomen posameznega strukturnega elementa v nekem časovnem obdobju.

Rahlo prilagojeno lahko strukturo mednarodne skupnosti razdelimo na faktorje, subjekte, odnose, procese in norme. Pa si jih na kratko ogledmo.

4 Zaradi utrjenosti in razširjenosti sintagme »mednarodna skupnost« jo bomo uporabljali tudi v pričujočem članku, čeprav govori precej argumentov v prid temu, da bi se morala glasiti »mednarodna družba«. Nekaj sta k temu gotovo pripomogla idealizem in normativizem s pogledom, kakšna bi zadeva morala biti.

5 ISA je npr. šele leta 2006 pričela izdajati revijo *International political sociology*, na pobudo svojih francoskih članov.

6 Po organski rasti proučevanja in poučevanja mednarodnih odnosov je v študijskem programu mednarodnih odnosov na FDV od študijskega leta 2007/8 do 2018/19 obstajal predmet *Struktura mednarodne skupnosti*. Njegova ukinitve je bila s strokovnega vidika nedvomno sporna, domnevno jo lahko pripišemo kadrovskemu deficitu, pomanjkanju sredstev in »kruhorborstvu«. Lahko pa je šlo zgolj za nerazumevanje predmetnega področja in nestrokovno odločitev.

FAKTORJI

Faktorji ali dejavniki so okvir, znotraj katerega delujejo subjekti mednarodne skupnosti. Četudi lahko vanj deloma prispevajo, so njihovi vložki tako minimalni, da celota deluje kot objektivni dejavnik. Ta okvir za subjekte predstavlja omejitve in izzive oz. priložnosti in možnosti za delovanje. V to kategorijo lahko prištevamo naravne pojave, prebivalstvo, ideologijo, družbeno-ekonomski razvoj, znanstveno-tehnološki napredek in morda še kaj.⁷

Narava

Pod naravne pojave prištevamo podnebje, vreme, naravne katastrofe in njihovo povezavo ter seveda bolezni. Ni sporno, da podnebne spremembe vplivajo na življenje. Podnebne spremembe lahko nastanejo dolgoročno ali pa nenadno, zaradi vesoljskih ali velikih naravnih katastrof, lahko pa tudi zaradi dejavnosti človeštva. Domneva se, da so številne civilizacije v zgodovini izginile prav zaradi podnebnih sprememb. Kakih 2000 let pr. n. št. naj bi tudi zaradi dolgotrajne suše propadla sumerska civilizacija v Mezopotamiji (Ghose, 2012). Podobno naj bi indska ali hrapanska civilizacija na severu Indije izginila okoli 2000 let pr. n. št., ko so zaradi podnebnih sprememb presahnile monsunske reke. Kakih 1000 let pr. n. št. je izginila stara civilizacija Sanksingdui na Kitajskem, domnevno zaradi močnega potresa in posledično spremembe rečnega toka. Civilizacija Nazca v Peruju je izginila okoli 500 let n. št. Izsekali so drevesa za poljedelstvo, nato je prišel El Niño, z njim pa poplave, ki so uničile namakalne sisteme. Okoli leta 1000 n. št. naj bi izginila tudi civilizacija Huari v Peruju, domnevno zaradi nekajdesetletne suše in še bi lahko naštevali (Jangoko, 2016).

Podnebje naj bi vsekakor pripomoglo k razvoju civilizacij. Velja, da so se prve civilizacije razvile ob sotočjih rek v ugodnih podnebnih razmerah (Evfrat in Tigris, Nil, Ind, Rumena reka ipd.). Tudi razvoju grške in rimske civilizacije naj bi botrovalo blago sredozemsko podnebje. V obdobju kolonializma so se Evropejci (bela rasa) razselili po celem svetu, toda pretežno po obeh zmernih podnebnih pasovih (Severna in Južna Amerika, Avstralija in Nova Zelandija itn.). Pri tem pa gredo nekateri še dlje in pravzaprav s podnebnimi razmerami dokazujejo sistem družbene ureditve. Zaradi potreb po namakanju naj bi se moral razviti centraliziran sistem upravljanja, iz česar naj bi izhajal t. i. azijski despotizem (Perzija, Kitajska, Rusija ipd.). V Evropi pa je pridelovanje hrane lahko potekalo brez velikih sistemov vodnega zajemanja (zajezi-tev) in umetnih kanalov, zaradi česar so lahko nastajale manjše upravne enote, med

7 Odvisno je, kako razumemo in klasificiramo dejavnike. Tako se lahko npr. postavi vprašanje, ali je vojaški dejavnik samostojen ali gre za kombinacijo znanstveno-tehnološkega, družbeno-ekonomskega, ideološkega in populacijskega dejavnika.

seboj manj odvisne in bolj konkurenčne. Konkurenca naj bi prinesla sicer konflikte in razvoj, toda tudi koeksistenco, ki je pogoj za demokracijo.⁸ Trgovino poznamo, odkar so civilizacije vzpostavile stik med seboj, in v veliki meri jo lahko pripišemo povpraševanju po blagu, katerega pridelavo pogojuje podnebje (npr. začimbe, določene vrste lesa, slonovina itn.).

Do nenadnih in radikalnih podnebnih sprememb pa lahko pride tudi zaradi naravnih katastrof. Tako se je pojavila teorija glede izbruha vulkana na otoku Krakatau (med Sumatro in Javo v Indoneziji) davnega leta 535 n. št. Znanstveniki vedo, da je bil izbruh vulkana neobičajno močan in da je v zrak (stratosfero) odnesel ogromne količine prahu, ki so zatemnile sonce. Zatemnitev sonca povzroči padec temperature, zmanjšanje vlage v zraku in s tem padavin ter posledično sušo. Po dolgih obdobjih suše pa vedno pridejo povodnji in poplave. Vrnitev v prejšnji podnebni sistem lahko traja nekaj deset, lahko tudi precej več kot 100 let. Lahko temu pripišemo bolj ali manj nenaden propad mesta Teotihuacan v osrednji Mehiki? Pomanjkanje hrane naj bi nastopilo zaradi takratne 30-letne suše, ki bi bila lahko posledica podnebne spremembe, ki jo je povzročil Krakatau. Pomanjkanje hrane in vode (ter s tem tudi higijene) je lahko sprožilo bolezni, zaradi česar je mesto postalo nepriljubljeno za okoliško prebivalstvo, posledično pa je to pomenilo upad gospodarskih aktivnosti. Kaže, da je prišlo do upora prebivalstva (morda zaradi izgube ugleda svečenikov, ker niso znali priklicati dežja in/ali zaradi neprilagojenih zahtev vladarja), ki je požgalo in porušilo takrat že obubožano mesto. Z izbruhom Krakatau povezujejo tudi dogajanja v Afriki in posledično v Evropi. Takrat naj bi tako kot v Srednji Ameriki tudi v Afriki zavladali suša in lakota. Celo podgane in miši naj bi umirale in bolhe z njih naj bi se v lovu za hrano selile na ljudi. Rekli smo že, da pomanjkanje vode pomeni tudi zmanjšanje higijene. Okoli Velikih jezer v Afriki naj bi temperatura padla pod 25° C, kar je idealno za razvoj bacila kuge. Prek trgovine s slonovino naj bi se kuga najprej prenesla v Egipt, nato v Bizanc in leta 547 naj bi prišla celo do Anglije. Bizanc si nikoli več ni prav opomogel, na zahodu Anglije naj bi bili Briti (Kelti) prek Galske (današnje Francije) bolj izpostavljeni kugi, ki je po naravni poti izpraznila ozemlje. Zato so lahko z vzhoda prodrli Angli in Sasi, ki so bili v povezavah z današnjo Skandinavijo in severno Nemčijo. Na podoben način se potem razlagajo še osnove za nastanek moderne Španije, Francije, Kitajske itn. V splošnem razpoloženju pričakovanja konca sveta zaradi podnebnega kaosa naj bi na Arabskem polotoku vzniknil tudi islam. Kakorkoli že, zaradi podnebne spremembe naj bi se sesul t. i. »stari svet«, kar naj bi po določenem času omogočilo nastanek novega, tj. renesančnega sveta.

8 Vplivi podnebja na družbeno ureditev so lahko vprašljivi, evropocentristični, ker tudi Evropa pozna neuvožene »despotizme«, kot sta fašizem in nacizem.

V novejšem času nekateri znanstveniki ugotavljajo, da bi lahko tudi človekova dejavnost povzročila nenadne (srednjeročno) podnebne spremembe. To je razvidno npr. iz poročila, ki ga je objavil UNEP – Program Združenih narodov za okolje (Dnevnik, 13. 8. 2002). Poročilo ugotavlja, da je tri kilometre debela (t. i. azijska rjava) meglica nad južno Azijo vzrok za sušo, poplave in pomanjkanje sončne svetlobe. Povzročila naj bi zmanjšanje pridelkov poljščin, zmanjšala padavine v zahodni Aziji, kjer že prevladuje suša, in povečala padavine na vzhodu celine, kjer so že tako pogoste poplave. Nastala naj bi kot posledica požiganja gozdov, odpadkov in povečanja emisij izpušnih plinov. Podoben manjši oblak naj bi nastajal že tudi nad Sredozemljem.

Seveda pa lahko podnebne razmere in spremembe vplivajo tudi na bilateralne odnose med državami oz. v državah. Mnogi razlagajo nerešljivost izraelsko-palastinskega konflikta s širjenjem ozemlja, naseljenega z Izraelci, ki naj bi v osnovi zagotavljal nadzor nad vodnimi viri. Grozodejstva v Darfurju naj bi izvirala iz pomanjkanja vode zaradi podnebnih sprememb in posledično boja za ozemlje, ki je še primerno za poljedelsko obdelavo. Poznamo pa tudi obraten primer: zaradi dviga morske gladine v Bengalskem zalivu je izginil otok New Moore. S tem naj bi se rešil bangladeško-indijski spor glede suverenosti nad otokom (Dnevnik, 26. 3. 2010: 40).

Tudi vreme je lahko del podnebnih sprememb, ki dejavno in tudi odločujoče posega v svetovno zgodovino. Tako naj bi se leta 1241 Mongoli morali – po zmagi nad poljsko-madžarsko vojsko – hitro povleči nazaj v Azijo. Mokra pomlad naj bi madžarsko ozemlje spremenila v močvirja, ki niso bila primerna za prehrano konj (Büntgen in Di Cosmo, 2016). Imamo pa še druge primere. V 13. st. je Kublaj Kan, mongolski cesar Kitajske, takrat najmočnejše države na svetu, dvakrat brezuspešno poskušal izvesti invazijo na Japonsko. Obakrat je njegovo floto potopil božanski veter »kamikaze«; danes domnevajo, da sta bila monsuna. Vreme je tudi bistveno vplivalo leta 1588 na neuspeh španske armade pri poskusu izkrcanja v Anglijo. Morda bolj znani so konci invazij na Rusijo (leta 1709 švedskega kralja Karla XII., leta 1812 Napoleona in leta 1941 Hitlerja). V vseh primerih je pomembno vlogo odigrala zima, ki je nedvomno spremenila želeni potek zgodovine. Malo bolj za lase privlečena domneva govori celo o tem, da naj bi bila – po hudih ekonomskih in političnih težavah v Franciji – huda toča povod za francosko revolucijo 1789 (Lee, 2006).

Potres v Lizboni na Portugalskem leta 1755 je zahteval tretjino portugalskega prebivalstva in nekateri menijo, da je to bistveno pripomoglo k ekonomskemu in s tem k političnemu zatonu Portugalske. Še več, katastrofa naj bi zasejala dvom v dobroto in moč Boga ter s tem v učenje in ugled cerkve. Potres naj bi spodbudil mislece, kot so bili Kant, Rousseau in Voltaire, ki so se osredotočili na človeka. Prišel je čas razsvetljenstva in s tem je postala pomembna človeška politika in iznajdbe.

Od tega, ko je leta 1972 Rimski klub izdal svoje poročilo Meje rasti, v katerem se je ukvarjal z vprašanji industrializacije, rastjo prebivalstva, črpanja neobnovljivih virov,

degradacijo okolja itn., je minilo že petdeset let.⁹ Pomemben kasnejši mejnik je bila leta 1987 objava dokumenta *World Commission on Environment and Development* (t. i. Bruntlandine komisije) z naslovom *Our Common Future*. Prepričanje, da so klimatske spremembe tudi antropogeno pogojene, se je z različnimi aktivnostmi krepilo do Kjotskega protokola leta 2005, ki je nato privedel do Pariškega sporazuma leta 2015. Večinoma velja, da lahko podnebne spremembe povzročijo katastrofo, zato mora človek zavreti vsaj tisti del, ki ga povzroča s svojimi aktivnostmi. Ker pa to ne more storiti samo ena ali le nekaj držav, so k problematiki zaščite okolja pristopile vse države. S tem pa je že nastal proces, ki iz mednarodnih odnosov prerašča v svetovno politiko.

Včasih se podnebne spremembe (manj vremenske in naravne katastrofe) prištevajo v geografski dejavnik, lahko ga pa obravnavamo tudi ločeno. Da zemljepis vpliva na položaj držav, njihove interese in posledično ravnanja, ne more biti nobenega dvoma. Moderna geografija povezuje zemljepisne karakteristike z družbenimi vplivi, kombinacijo človeka in prostora. S tem lahko povezujemo *manifest destiny* in Monroejevo doktrino v ZDA, nemški *Drang nach Osten* ali ruska prizadevanja za izhod na topla morja. Tako pridemo do teorij geopolitike, kasneje geoeonomije in celo geofeminizma.

Na koncu naravnih pojavov velja omeniti tudi nalezljive in smrtonosne bolezni. Omenili smo že bakterijsko bolezen kugo, ki se je v 14. st. vrnila v Evropo domnevno iz Azije in občasne izbruhe doživljala do 17. st. Zgodovino in razvoj človeške družbe je zaznamovala tudi t. i. španska gripa po 1. svetovni vojni, leto 2020 pa je zaznamovala koronavirusna bolezen, imenovana covid-19. Med državami je prišlo do konkurence in multilateralizem je utrpel škodo na račun suverenizma. V družbah sta se povečala nestrpnost in nacionalizem. Boj proti bolezni pa kaže tudi znake spreminjanja geopolitičnega vpliva posameznih držav v mednarodni skupnosti. Medtem ko ZDA in EU skrbita za cepljenje lastnega prebivalstva, Rusija in Kitajska preskrbujeta (plačljivo in neplačljivo) številne države po vsem svetu. Mehka moč bo lahko imela tudi daljnosežne posledice. Strokovnjaki svarijo, da to ni poslednja epidemija, s katero se srečuje človeštvo, saj je zoogeni izvor virusov skoraj neizčrpen. Zaradi podnebnih sprememb in taljenja permafrosta (večnega ledu) pa lahko morda pričakujemo pojav še nepoznatih bakterij, morda celo virusov.

Prebivalstvo

Prebivalstvo je drugi dejavnik, ki pogojuje obnašanje držav. Države sicer poskušajo uravnavati nekatere izzive, ki jih povzroča prebivalstvo, vendar iz različnih razlogov nimajo pretiranega vpliva na to problematiko. Številčnost prebivalstva je v zgodovini

9 Meadows, Donella H. et al. (1972) *The Limits to Growth – A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, New York: Universe Books. Slovenski prevod z naslovom *Meje rasti* je 1974 objavila Cankarjeva založba.

dostikrat igralo pomembno vlogo pri razvoju posameznih družb in njihovi vojaški moči. Naj ponazorimo: ko je leta 1941 Nemčija napadla Rusijo in v nekaj mesecih vrgla iz stroja od 2,5 do 5 milijonov vojakov, je slednja vpoklicala novih pet milijonov rezervistov. V korejski vojni (1950–53), ob grozečem porazu severnokorejskih sil, je Kitajska na pomoč poslala kakšnih 800.000 »prostovoljcev« in po potrebi bi jih lahko še več. Klasičen vojaški spopad, totalna vojna, z državami nad milijardo prebivalstva (Indija, Kitajska) predstavlja nepremagljiv izziv. V mirnem času pa številčnost prebivalstva načeloma vpliva tudi na blagostanje zaradi številčnosti delovne sile in velikosti notranjega trga, kar dela države bolj odporne pred mednarodnimi in svetovnimi ekonomskimi krizami. Seveda pa to velja za bolj razvite države, pri državah v razvoju prav številčnost prebivalstva zavira ekonomski razvoj, če ga merimo z BDP-jem na prebivalca. Poseben politični izziv predstavlja rast prebivalstva na narodnostno mešanih območjih, če pride do nesorazmernega povečanja ene družbene skupine nad drugo.

Pri ocenjevanju pomena prebivalstva je treba upoštevati še druge kazalce. Pomembna je izobrazbena struktura, ki se veže na razvitost posamezne družbe. Pomembna je tudi starostna struktura prebivalstva, ki lahko vpliva na imigracijsko politiko. S staranjem prebivalstva se srečuje večina držav, še posebej razvite, zato potrebujejo uvoženo delovno silo.¹⁰ Za države z nesorazmernim deležem mladostniške populacije pa velja, da zaradi pomanjkanja delovnih mest lahko hitro pride do nemirov in celo revolucij.¹¹ Določeno vlogo igra tudi spolno razmerje v populaciji, ki lahko celo rezultira v porastu kriminala, trgovine z belim blagom ipd.

10 Poročilo Združenih narodov iz leta 2007 ugotavlja, da je na svetu 1,2 milijarde mladih med 15. in 24. letom, ki predstavljajo 18 % svetovnega prebivalstva in 25 % vsega za delo sposobnega prebivalstva (UN DPI: World Youth Report, 2007 – Young People's Transition to Adulthood: Progress and Challenges, DPI/2493, december 2007). Vsak mesec milijon ljudi doseže dobo nad 60 let, od tega 80 % v DVR. Do leta 2050 se bo odstotek starostnikov dvignil z 10 na 22 % celotnega prebivalstva, toliko kot bo otrok pod štirinajstim letom starosti. To seveda med drugim prinaša precejšen problem v zvezi z medgeneracijsko solidarnostjo, saj se večja odstotek prebivalstva, ki ga mora vzdrževati aktivno prebivalstvo, ki mora po drugi strani zniževati stroške proizvodnje zaradi potreb po vse večji produktivnosti zavoljo konkurenčnosti v globalizacijskih odnosih.

11 Profesor Gunnar Heinsohn iz bremenskega Inštituta Raphaela Lemkina za raziskovanje ksenofobije in genocida (intervju v Sobotni prilogi Dela, 8. 6. 2002: 12-13) se ukvarja z nečim, kar bi lahko označili tudi za demografsko teorijo mednarodnih odnosov. Ugotavlja, da prihaja do revolucij in vojn, ko delež otrok v kakšni družbi preseže 30 ali 50 %. Takrat pride do tega, da imajo družine po več sinov, ki postanejo pogrešljivi v vojni. Obenem je mlajša generacija zaradi neperspektivnosti nezadovoljna, kar lahko privede do revolucij. Leta 2002 je bilo od 6,25 milijarde ljudi na svetu 4 milijarde mlajših od 35 let. Od tega ima Pakistan z 61 milijoni kar 41 %, Indija z milijardo približno 35 % in Kitajska z 1,2 milijarde prebivalcev približno 27 % mlajših od 15 let. Emmanuel Todd, doktor znanosti demografije, zaposlen na Francoskem nacionalnem inštitutu za demografijo v Parizu, je leta 1976 objavil knjigo Zadnji padec (*La Chute finale*), kjer je na osnovi demografskih kazalcev v Sovjetski zvezi napovedal zlom sovjetskega imperija.

Problematika prebivalstva je tudi v tesni povezavi z migracijami. Že človeštvo se je razširilo iz Afrike in rimski imperij je propadel zaradi »selitve narodov« z vzhoda, kar je imelo za posledico še obstoječi kolaž držav v Evropi. Še danes se v EU govori o združenosti v raznolikosti, kar poleg odobravanja predstavlja številne težave. V obdobju kolonializma so se Evropejci razširili po vsem svetu, Afričane pa so naselili v Ameriki. Še dandanes, nekaj stoletij za tem, ostaja eden od problemov rasno razlikovanje. V začetku 21. st. se je Evropa soočila z množičnimi migracijami z juga, ki so se morda res začele kot eksodus z vojnih območij, ki pa so hitro prerasle v ekonomske migracije z revnega juga na bogati sever. O tem nam tudi pričajo množične migracije iz Južne v Severno Ameriko. Glede na neskladje med revnimi in bogatimi državami (in učinkov informacijske tehnologije) ni pričakovati, da se bo ta trend umiril.

Nesorazmeren porast prebivalstva bo lahko vplival tudi na spremenjeno geopolitično vlogo posameznih držav in regij. Evropa npr. je leta 1900 imela 20 % svetovnega prebivalstva, leta 2000 približno 12 % in leta 2100 bo ob obstoječem trendu imela le še 4 % svetovnega prebivalstva.

Vprašanje številčnosti populacije ima tudi druge posledice. Prebivalstvo na svetu se povečuje. Leta 1987 je bilo 5 milijard ljudi, leta 2002 6,3 milijarde; za leto 2050 se pričakuje 9 milijard ljudi. Vemo, da so neke meje rasti. Ne vemo pa, kje in kdaj. Vemo, da se je Malthus, ki ni predvidel industrijske revolucije, zmotil v predvidevanjih neskladnosti med geometrijsko naraščajočim številom prebivalcev in aritmetičnim povečevanjem pridelave hrane. Kasnejši znanstveni in tehnološki razvoj sta nevtralizirala to nevarnost, vprašanje pa je, koliko časa še. Danes je tudi odnos do znanstvenih rezultatov bolj zadržan (npr. odpor do gensko spremenjenih organizmov, določenih gnojil itn.), vemo pa tudi, da so drugi materialni viri končni in neobnovljivi. Človeštvo je pred svojevrstno kvadraturo kroga, ko potekajo konference o populacijski problematiki. Proti omejevanju rojstev so Sveti sedež in muslimanske države ter tudi države s starajočim se prebivalstvom in pomanjkanjem aktivnega dela prebivalstva.¹² V državah v razvoju pa otroci predstavljajo zavarovanje (»pokojnino«, »rento«) za ostarele starše.¹³ Z drugimi besedami: politični, ekonomski in sociološki razlogi onemogočajo omejevanje rasti prebivalstva. Ali lahko s tem napovemo drastično zmanjšanje človeške populacije z radikalnimi sredstvi?

12 Kitajska npr. je morala odstopiti od svoje rigorozne populacijske politike »ena družina, en otrok«, ki je sicer pripomogla k zmanjševanju revščine, a je ob staranju prebivalstva povzročila pomanjkanje delovne sile.

13 V Indiji npr. so bile vse politike omejevanja rojstev neuspešne, ker jih prebivalstvo ni hotelo upoštevati.

Ideologija

Ideologija, sistem vrednot, je specifičen dejavnik v mednarodni skupnosti. Ideologija ima podobno značilnost kot filozofija in je izključujoča do drugih ideologij. To hitro pripelje od koeksistence do boja za prevlado. Križarske vojne niso bile bitke zgolj za ozemlje in bogastvo. Lahko bi tudi rekli, da je ideološki spopad, 30-letno vojno v Evropi med katoliki in protestanti, leta 1648 rodil sodoben mednarodni sistem. Kolonializem je nosil v sebi versko pogojeno rasno diskriminacijo, ki jo brez verskega predznaka opazamo še dandanes. Francoska revolucija leta 1789 je kljub restavraciji po dolgoletnih vojnah pustila neizbrisen pečat in spremembo družbeno-političnih sistemov. Po 1. svetovni vojni nastaneta s pojavom Sovjetske zveze prvi in drugi svet, ki sta ideološko nepomirljiva (svobodni trg vs. plansko gospodarstvo), vendar sta koeksistirala brez večjega spopada, kljub idejam o svetovni revoluciji idr. Tudi 2. svetovna vojna s svojo vsebino o rasni več- in manjvrednosti po eni strani ter demokracijo in totalitarizmom po drugi strani nosi konotacijo ideološkega spopada. V obdobju hladne vojne tudi nastanek gibanja neuvrščenih lahko pripišemo različnim ideologijam.

Po padcu Berlinskega zidu so nekateri napovedovali konec zgodovine, kar naj bi pomenilo prevlado ideologije liberalnega kapitalizma in svobodnega trga (Fukuyama, 1989, 1992). Kitajska se s tem ni strinjala in je razvila nekakšen model neliberalnega kapitalizma. Poglavitni spopad z ZDA je sicer gotovo izviral iz ekonomskih razlogov, toda ideološke konfrontacije ne moremo spregledati. Že v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so nekateri opozarjali na spopad civilizacij (Huntigton, 1996), do česar še nismo prišli, prav daleč pa tudi nismo. Posebna situacija je nastala po terorističnem napadu na Svetovni trgovinski center v New Yorku leta 2001. Ta je imel sicer globlje korenine, povezane z odnosom zahodnega do arabskega sveta. Sledil je oborožen spopad z različnimi terorističnimi skupinami, ki pa je nehoti povzročil ideološko konfrontacijo med islamom in krščanstvom, kar se je odrazilo tako v ameriških kot v evropskih družbah. Takratni ameriški predsednik je objavil Nacionalno varnostno strategijo, ki je med drugim razglasila za cilj širitev demokracije in človekovih pravic po vsem svetu, še posebno v muslimanskem.¹⁴ Sledile so intervencije v Irak in Libijo, vmešavanje v Sirijo, kar so nekateri povezovali z novimi križarskimi vojnami in muslimanski svet se je temu ustrezno odzval. Tudi če gledamo na palestinsko-izraelski konflikt kot na »mater terorizma«, ne moremo mimo nestrpnosti med islamom in judaizmom.

V obdobju svetovne gospodarske krize (2008), nenadzorovanega množičnega priliva migrantov (2015) in pandemije covida-19 (2020) opazujemo porast nacionalizmov v številnih državah. V svetu gre t. i. suverenizem na račun multilateralizma in

14 The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, [<https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2002.pdf?ver=2014-06-25-121337-027>]

integracijskih procesov. Že res, da je lahko pogojen z varnostnimi premisleki; ko pa se ideologija porodi, zaživi svoje lastno življenje.

Družbeno-ekonomski razvoj

Družbeno-ekonomski razvoj je v človeški družbi tako ali drugače vedno potekal. Skokovit napredek pa sta pomenili prva in druga industrijska revolucija. Prva industrijska revolucija (od konca 18. st. do konca 19. st.) se začne v Angliji z izpopolnitvijo parnega stroja leta 1769 in se v 19. st. razširi še na druge države. Pomeni prehod od manufakturne k industrijski proizvodnji in posledično delitvi dela in specializaciji. Najprej v tekstilni industriji (ok. leta 1780) in drugi lahki industriji, nato tudi v rudarstvu in železarstvu. Premog kot energetska surovina so začeli imenovati črno zlato. Revolucionarna sta preobrata v prevozu (železnice, parniki) in prenosu informacij (izum telegrafa in telefona). To seveda ne povzroči le revolucije v ekonomiji (industrijska pridelava, trgovina z novimi transportnimi sredstvi, komunikacije, ki olajšajo in pocenijo poslovanje), temveč tudi pri upravljanju države in vodenju vojne (hitrejše centralizirano upravljanje in vodenje, prevoz večjega števila svežih čet ipd.). Drugo industrijsko revolucijo (od konca 19. st. do 40. let 20. st.) pa označuje uporaba električne energije in nafte. Leta 1881 zgradijo prvo elektrarno, izumijo izmenični tok in razvijejo motor z notranjim izgorevanjem, tj. bencinski motor. Razvijejo se nove industrijske panoge. Ford T je bil prvi avtomobil, ki so ga izdelovali na tekočem traku in praktično motorizirali ameriško in evropsko celino. Začela se je tudi avtomatizacija v proizvodnji.

Znotraj tega in zaradi tega pa se pojavi organizirana delovna sila, nasprotje med kapitalom in delom, konflikt, ki se podržavi po prvi svetovni vojni z nastankom Sovjetske zveze (SZ). V večini evropskih držav vendarle pride do večje demokratizacije, predvsem v obliki parlamentarnih sistemov. Začenja se razvijati boj za človekove pravice, njegovo dostojanstvo in enakopravnost spolov. Vzporedno s tem nastajajo nacije in nacionalizmi. Po drugi strani pa se razmahne kolonializem, ki sicer blaži napetosti v kolonialnih metropolah, vendar zapusti dediščino, ki jo poznamo še dandanes kot razkorak med (bogatom) severom in (revnim) jugom. Priča smo tudi številnim drugim težavam, ki so dediščina kolonializma. Globalizacija je postala realnost, zdi se, da so vsi imeli kaj od tega, eni seveda precej več kot drugi. Je pa takratna globalizacija pokazala na potrebo ustanavljanja številnih mednarodnih organizacij, prve so začele nastajati že v 19. stoletju.

Seveda je šel razvoj naprej. Tretja industrijska revolucija ali »atomska vek« (od 40. do 60. let 20. st.) pomeni uvajanje novih virov energije, predvsem jedrske energije. Znanstveno-tehnično revolucijo (od 60. do 70. let 20. st.) označuje povečana vloga znanosti v industrijski proizvodnji. Znanost postane dokončno najpomembnejši proizvodni dejavnik. V informacijsko-komunikacijski revoluciji (od 70. let 20. st.) nastane družba, ki jo označuje razvoj sodobnih računalnikov in s tem takojšnji prenos informacij, kapitala idr. po vsem svetu.

V 60. letih, ko se zaradi atomskega orožja vojaškega spopada med obema supersilama ni dalo več zamisliti, je vodstvo Sovjetske zveze napovedalo tekmovanje na gospodarskem področju. Že res, da so prvi poslali v vesolje umetni satelit, vendar tekme v ekonomiji niso mogli dobiti. Tog sistem planskega namesto tržnega gospodarstva tekme ni mogel vzdržati. Morda se je tudi zato Kitajska usmerila v kapitalistični način proizvodnje. Po 2. svetovni vojni pa se je spremenil tudi pomen človekovih pravic.¹⁵ Pomanjkanje osebne svobode v povezavi z gospodarsko (ne)inicijativo, zanemarjanje inovacij in upadanje konkurenčnosti so zlomile sistem od znotraj. Ljudstvo je zahtevalo svobodo in padel je Berlinski zid. Za kratek čas je iz bipolarnega sveta nastal unipolaren svet pod voditeljstvom ZDA. Kaj kmalu pa zrastejo nove gospodarske sile (Kitajska, Rusija, Indija, tudi EU) in svet spet postane multipolaren.

Z razvojem informacijske tehnologije je posameznik postal bolj informiran in po eni strani bolj svoboden. Zunanji izrazi tega so uspešna nenapovedana zborovanja oz. demonstracije, vendar tudi nezakonite migracije. Po drugi strani pa tehnologija omogoča večje izkoriščanje človeka in večji nadzor države nad prebivalstvom.

Znanost in tehnologija

Da je bil človek že od nekdaj radoveden in je raziskoval, ne more biti sporno. V Evropi v srednjem veku lahko znanost in inovacije pripišemo tudi fevdalni razdrobljenosti in tekmovanju gospodarjev prostora za prevlado in obrambo. Precej premočrtno lahko tehnični razvoj umestimo v vojne oz. vojaške potrebe. Vendar gre tudi za nekaj pretiravanja, če rečemo, da so tehnološki izumi za civilno uporabo zgolj stranski produkt izumov za vojsko.

Omenimo samo nekatere izume. Brez topov Konstantinopol ne bi padel, kar je pomenilo konec vzhodnorimskega cesarstva in prihod Osmanov v Evropo. Kompas in drugi pripomočki za plovbo ponoči so omogočili svetovno trgovino in s tem začetek globalizacije. Tiskarski stroj je imel številne posledice, ena od njih je bila opismenjevanje prebivalstva. Učinke parnega stroja, telefona, bencinskega motorja itn. smo že omenjali. Razvoj aviatike po 1. svetovni vojni in izum reaktivnih letal po 2. svetovni vojni sta bili revolucionarni spremembi v transportu. Med obema vojnoma so razvili penicilin in tudi na drugih področjih se medicina neprestano razvija. Življenje ljudi se podaljšuje. Umetna gnojila omogočajo zadostno količino razmeroma poceni hrane. Raketna tehnologija iz 2. svetovne vojne je ponesla ljudi v vesolje. Dandanes lahko opazujemo, kako sta računalniška in informacijska tehnologija spremenili svet. Roboti začenjajo nadomeščati ljudi ob tekočem traku. Nove industrije, novi materiali. Govorimo lahko tudi o novi revoluciji (21. st.), ki jo karakterizirajo umetna inteligenca,

15 Ustanovna listina ZN leta 1945, Univerzalna deklaracija človekovih pravic leta 1948, dva pakta o človekovih pravicah leta 1975, Helsinška sklepna listina (njena tretja košara) leta 1975 itn.

roboti, internet, samovozeči avtomobili, tridimenzionalno tiskanje, nanotehnologija, sintetična biologija, kvantno računalništvo itn. Nekateri to imenujejo četrta industrijska revolucija in njene posledice za družbo lahko predvidevamo samo v njenih obrisih (Schwab, 2016/2017).

Omenili smo že, kako je znanost, kako so izumi postali najpomembnejši proizvodni dejavnik. Središče mednarodne ekonomije se seli v Azijo. Kitajska, Singapur, Malezija in Južna Koreja so še pred desetimi leti prijavile le tretjino vseh patentov pri Svetovni organizaciji za intelektualno lastnino (*World Intellectual Property Organization* – WIPO), leta 2020 pa že več kot polovico. ZDA in EU niso skrčile števila prijavljenih patentov, temveč so jih azijske države nesorazmerno povečale. Že nekaj let je Kitajska vsako leto povečevala število prijavljenih patentov za 16 %, medtem ko so jih ZDA povečevale le za 3 %. Leta 2019 je Kitajska prvič prehitela ZDA po številu prijavljenih patentov in obdržala vodstvo tudi v letu 2020.¹⁶ (Farge, 2021)

SUBJEKTI

Subjekti ali akterji v mednarodnih odnosih so vse tiste skupine ljudi in posamezniki, ki imajo neko zavedanje, interese, so sposobni delovanja in vplivajo na mednarodne odnose. V mednarodnem pravu sicer poznamo subjekte, ki so, kadar vplivajo na mednarodne odnose, tudi akterji v mednarodnih odnosih, vendar je slednja kategorija precej širša.¹⁷ Tudi optika proučevanja se v mednarodnih odnosih razlikuje. Govorimo o tem, da je mednarodna skupnost visoko strukturirana oz. zelo razdelana. Subjektov, ki vstopajo v mednarodne odnose, je vsak dan več.

Države

Najpomembnejši akterji v mednarodni skupnosti so še vedno države, ki pa se med seboj zelo razlikujejo, iz česar izhajajo njihovi različni interesi. Različni so politični sistemi, stopnja razvoja, kulture, ideologije itn., kar vse lahko generira nasprotja. Nasprotja so še vedno tudi naravna in različne lokacije pomenijo tudi različne klimatske razmere (npr. dvig podnebne temperature škodi številnim državam, številnim pa tudi

16 Četrto leto zapored je največji posamični prijavitelj kitajski Huawei, ki mu sledi korejski Samsung.

17 Subjekti mednarodnega prava so tiste fizične in pravne osebe, na katere se neposredno nanašajo mednarodnopravne norme, vendar imajo le takrat mednarodnopravno subjektiviteto, če so izpolnjeni določeni predpogoji. Mednje prištevamo: države, kvazidržavne entitete (npr. nesamoupravna ozemlja, ozemlja z začasno mednarodno upravo itn.), zveze držav (danes večinoma mednarodne vladne organizacije), Sveti sedež, Suvereni malteški viteški red, Mednarodni odbor Rdečega križa, vstajnike in upornike ter pogojno tudi posameznika. Vseh subjektov mednarodnega prava v njihovi funkciji subjektov mednarodnih odnosov v tem sestavku ne bomo obravnavali.

koristi).¹⁸ Problematiko lahko povzamemo tudi tako: države so v različnih regijah, ki so si med seboj različne, znotraj regije pa so si lahko zgodovinsko in kulturno-civilizacijsko sorodne. Imajo tudi individualno posebno zgodovino, ki vpliva na njihovo pojmovanje sveta. Nekatere imajo dolgo demokratično tradicijo, druge so demokracije v nastajanju, tretje imajo dolgo avtoritarno tradicijo. Nekatere so bogate, druge revne. Ene imajo obilo rudnih bogastev, druge so brez njih. Nekatere imajo geoekonomske prednosti, ker so v centru ali blizu centra, so dobro transportno in komunikacijsko povezane, druge so oddaljene, na periferiji ali polperiferiji, in so slabo ali komaj transportno in komunikacijsko povezane. Različen je tudi dostop do morja. Vse to vpliva na dojemanje njihovega položaja v svetu, na njihove interese in posledično do delovanja v mednarodni skupnosti (Henrikson, 2001).

Razlikujemo tudi pomen velikih in malih držav.¹⁹ Za velike in močne države velja, da določajo dnevni red v mednarodni skupnosti, in to uporabljajo tudi za uresničevanje svojih ciljev. Vendar pa so tudi male države zmožne dati svoj in pomemben prispevek k določanju problematike in vplivati na njihovo odpravljanje. Spomnimo npr. na vlogo in pomen gibanja neuvrščenih v 60. in 70. letih preteklega stoletja, nevtralnih in neuvrščenih držav v helsinškem procesu v Evropi ipd. Še danes so male otoške države izjemno pomembne pri dvigovanju zavesti in usmerjanju aktivnosti glede groženj podnebnih sprememb, nekatere male države pa pri spremembah v Svetovni trgovinski organizaciji (Lee in Smith, 2010). Moč malih držav je relacijska moč (zavezniki, prijateljske koalicije in strateško določene koalicije) ter moč v notranji homogenosti/integraciji družbe, politike, institucij, prizadevanj ipd. ob predpogoju kvalitetne uprave in človeških virov (Sørensen, 2019). Skratka, pozornost zaslužijo tako velike kot male države.

Posebna oblika političnega delovanja pa so redna neformalna združenja izvršnih oblasti držav, ki jih poznamo pod kraticami G7, G20 ipd. Države se tudi interesno *ad hoc* povezujejo za uveljavitev svojih interesov, predvsem v mednarodnih organizacijah.

Kvazidržavne entitete

Seveda poznamo tudi druge »teritorialne akterje«, iz zgodovine npr. mandatna, skrbniška, internacionalizirana ozemlja, še danes okupirana in nesamoupravna ozemlja itn. Velja pa omeniti tudi subnacionalne teritorialne enote, ki iz različnih razlogov in na

18 Nekatere države bodo morale opuščati pridelavo določenih poljščin, druge jih bodo lahko začele pridelovati (npr. žito). Severna pomorska pot bo za dva tedna skrajšala plovbo iz Azije skozi Sueški prekop do Evrope ipd.

19 Na tem mestu ne bomo analizirali obeh terminov, s čimer se sicer ukvarjajo številni strokovnjaki mednarodnih odnosov. Omenimo samo, da je klasifikacija enega in drugega težavna, da je v povezavi z družbenoekonomsko razvitostjo in nerazvitostjo, blagostanjem in revščino, vojaško močjo itn.

različne načine vplivajo na mednarodne odnose (npr. Tibet, Katalonija, Tajvan itn.).²⁰ Četudi ni konfliktnih odnosov, številne subnacionalne regije delujejo samostojno v mednarodni skupnosti, včasih vplivajo na obnašanje držav ali mednarodnih organizacij (Bučar, 1993).

Mednarodne vladne organizacije

Tradicionalno so akterji tudi mednarodne vladne organizacije (MVO).²¹ Res gre za »klube držav«, v katerih pa poleg izvršne oblasti dostikrat že sodelujejo tudi zakonodajne oblasti, pogosto še nevladne organizacije v različnih svojstvih itn. Poleg tega pa igrajo svojo vlogo sekretariati, vlogo, ki se ne ujema vedno s težnjami držav. Govorimo o tem, da so mednarodne organizacije skupek držav, toda poleg tega so še nekaj več.

Če lahko Nobelovo nagrado za mir uporabimo kot enega od indikatorjev vpliva na svetovni mir in s tem na mednarodne odnose, je treba dodati, da je *Organizacija združenih narodov* (OZN) to prestižno nagrado prejela leta 2001. Pred in po tem pa številne organizacijske enote znotraj »družine ZN«. ²² Leta 2012 tudi Evropska unija (EU).

Moremo pa k njim prišteti še institucionalizirane režime: nekoč Splošni sporazum o carinah in trgovini (GATT), danes Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) idr. S tem smo že prišli na področje, ki pokriva mednarodne institucije, kar pa je strogo znanstveno gledano celo v družboslovju zelo ohlapen termin. Zato se jih lahko obravnava ločeno od režimov (Benko, 2000: 171–174, 220–236), ki so tudi element strukture mednarodne skupnosti.

Multinacionalke

Bolj poznani in razvpiti akterji v mednarodni skupnosti so multinacionalke. Njihova moč izhaja že iz tega, da so njihovi prihodki in dobički večji, kot so proračuni številnih držav. Zgodovinsko gledano, zasebne družbe iz kolonialnih metropol so bile

20 Večinoma se pozablja, da je bilo prvo ozemlje, ki je izstopilo iz EU, Grenlandija, subnacionalna avtonomna enota Danske.

21 Za njihov pomen v mednarodni skupnosti omenimo samo nekatere: Združeni narodi s svojimi poveljnimi organi in specializiranimi agencijami, regionalne organizacije (EU, ASEAN, AU, OAD itn.), vojaško-politične organizacije (npr. NATO), Svetovna trgovinska organizacija, sektorske organizacije (OPEC itn.) itd.

22 Med letoma 1901 in 2020 npr. Urad visokega komisarja ZN za begunce v letih 1954 in 1981 (njegov predhodnik leta 1938), Sklad ZN za otroke (Unicef) leta 1965, Mednarodna organizacija za delo leta 1969, Mirovne sile ZN leta 1988, Mednarodna agencija za jedrsko energijo leta 2005, Medvladni panel za podnebne spremembe leta 2007, Organizacija za prepoved kemičnega orožja leta 2013, Svetovni program za prehrano leta 2020.

večinoma gonilna sila kolonizacije.²³ Po drugi svetovni vojni je bilo najbolj razvpitih t. i. »sedem sester« iz naftnopredelovalne industrije.²⁴ Niso samo nadzirale svetovnega trga z nafto in njenimi derivati, po potrebi so izsiljevale ali podkupovale vlade in če ni šlo drugače, tudi menjavale režime (npr. Iran leta 1956). Podobno so delovale tudi druge multinacionalke, npr. rudarska podjetja v Čilu leta 1973. Često multinacionalke sklepajo z državami sporazume, ki zahtevajo spremembo nacionalne zakonodaje oz. najdejo člene, po katerih mora država, če spremeni svojo zakonodajo v škodo zasebnih družb, tem plačati odškodnino celo za pričakovane dobičke. Eventualni spori naj ne bi bili več v pristojnosti nacionalnih sodišč, ampak mednarodnih arbitraž. Poseben problem je tudi njihov odnos npr. do okolja in delavskih pravic, zaradi česar se morajo s problematiko ukvarjati tudi mednarodne vladne organizacije.²⁵ V današnjem času zasledimo predvsem lobiranje gospodarskih subjektov (npr. tobačne industrije, industrije umetnih gnojil itn.), da mednarodne organizacije (npr. EU) ali države (ne) sprejemajo ukrepe v njihovo korist oz. škodo, seveda pa tudi veliko spornih ali nedovoljenih praks (npr. rudarske skupine Rio Tinto itn.). S kakšno močjo razpolagajo te družbe, lahko ponazorimo tudi s tem, kako se je v razmerah pandemije covida-19 EU neuspešno pogajala s farmacevtskimi družbami. Pri vsem tem pa ne moremo zanikati, da so multinacionalke dejstvo ter da tudi delujejo v korist prebivalstva. Ne nazadnje njihove raziskave in razvoj prinašajo inovacije za potrebe človeštva.

Informacijska tehnologija je prinesla nove izzive, možnosti in priložnosti, vendar tudi nevarnosti. Med drugim se je razvilo t. i. kibernetsko vojskovanje med državami. V zadnjem času pa igrajo pomembno vlogo digitalna tehnološka, informacijska in komunikacijska podjetja. Tako je podjetje Huawei sprožilo pravo »tehnološko vojno« med ZDA in Kitajsko, ki bo lahko odločala o tehnološki prevladi ene ali druge države. Tudi druga podjetja, kot sta Google in Apple, so zasebna in jih države težko nadzirajo ter povzročajo zaskrbljenost zaradi svoje mehke moči in praktično monopolnega

23 Zgolj kot vzorec omenimo npr. Dutch East India Company (Nizozemska), Deutsche Kolonialgesellschaft (Nemčija), South Africa Co. (Združeno kraljestvo), Mozambique Companie (Portugalska), Compagnie du Catanga (Belgija) itn.

24 V t. i. iranskem konzorciju so to bile Anglo-Iranian Oil Company (danes BP), Standard Oil Company of New Jersey, Standard Oil Company of New York (danes obe ExxonMobil), Standard Oil Company of California, Gulf Oil in Texaco (vse tri danes Chevron) ter Royal Dutch Shell. Po nacionalizaciji v 70. letih prejšnjega stoletja naj bi novih sedem sester nastalo znotraj ali v povezavi z OPEC. To naj bi bile državne naftne družbe iz Brazilije, Savdske Arabije, Irana, Kitajske, Malezije, Rusije in Venezuele.

25 Npr. OECD je že leta 1976 izdelala smernice za multinacionalke, ILO leta 1977 tristransko deklaracijo o načelih za multinacionalna podjetja in socialno politiko itn. Po letu 1992 so ZN zagnali kampanjo za korporativno družbeno odgovornost, ki ji je leta 2000 sledil globalni pakt za vzdržno in družbeno odgovorno ravnanje, leta 2006 načela za odgovorno investiranje, leta 2009 iniciativa za vzdržne borze, leta 2011 vodilna načela ZN za podjetja in človekove pravice itn.

položaja. Še bolj zunaj nadzora pa so spletna družbena omrežja, kot so Facebook, Twitter, Tik Tok, YouTube itn. Že res, da so tudi primerna za javno diplomacijo, vendar so uporabna tudi za dezinformacije, pri čemer sama odločajo, kdo sme kaj prek njih objavljati.

Mednarodne nevladne organizacije

Mimo mednarodnih nevladnih organizacij (NVO) ne moremo. Njihovo število in njihov vpliv na mednarodne odnose se neprestano večja – bodisi z učinkovanjem na vlade držav bodisi skozi delovanje na mednarodne organizacije in v njih. Spomnimo lahko na Mednarodni odbor Rdečega križa, ki je švicarsko društvo, a so mu države pod posebnimi pogoji celo priznale subjektiviteto po mednarodnem pravu. O organizacijah *Human Rights Watch* in *Greenpeace* najbrž ne gre izgubljeni besed. Napredek pri človekovih pravicah, varstvu okolja in na številnih drugih področjih gre v veliki meri pripisati prav nevladnim organizacijam. Med seboj se tudi povezujejo in ustvarjajo gibanja za spremembe v mednarodni skupnosti. Omenimo samo kampanjo za odpravo jedrskega orožja, globalno koalicijo nevladnih organizacij, ki je nastala leta 2007. V zgolj desetih letih je dosegla nastanek Pogodbe o prepovedi jedrskega orožja, za kar si je še istega leta (2017) prislužila Nobelovo nagrado za mir.²⁶ Kljub nasprotovanju številnih in najmočnejših držav je pogodba stopila v veljavo leta 2021. Nevladne organizacije ne dvigujejo samo zavedanja o določeni problematiki, ki kliče po urejanju, delujejo celo kot »normativni podjetniki«, angl. *normenterpreneurs* (Traisbach, 2017: 67-68). K nevladnim organizacijam lahko prištevamo tudi številna profesionalna združenja.²⁷ NVO igrajo pomembno vlogo tudi pri organiziranju ali samo podpori različnim gibanjem civilne družbe po svetu: nekoč delavskemu, kasneje študentskemu gibanju, dandanes gibanju za drugačno globalizacijo, feminizmu, zaščiti okolja itn.

Posebno vlogo igrajo državno upravljane nevladne organizacije. Te so lahko v zasebni ali javno-zasebni lasti, ki so jih ustanovili bodisi posamezniki bodisi civilna družba, a jih s točnim namenom delovanja v politični sferi financirajo države ali korporacije. Tako poznamo npr. National Endowment for Democracy, katerega člani so specialisti za menjavo režimov, ali Open Technology Fund, ki razvija tehnologije za izogibanje kibernetškemu nadzoru (s strani držav) in sisteme, ki zaobidejo internetske in radijske blokade (ukinitve) ali cenzure, kar počnejo avtoritarni režimi. V obdobju

26 To prestižno nagrado so prejele še številne NVO, npr. Stalni mednarodni urad za mir leta 1910, Mednarodni odbor Rdečega križa v letih 1917, 1944 in 1963, dve organizaciji kvekerjev leta 1947, Liga društev Rdečega križa (danes Mednarodna federacija Rdečega križa in Rdečega polmeseca) leta 1963, Amnesty International leta 1977, Konferenca o znanosti in svetovnih zadevah Pugwash leta 1995, Zdravniki brez meja leta 1999.

27 Med njimi sta vsaj dve organizaciji prejeli Nobelovo nagrado za mir: Mednarodni zdravniki za preprečitev jedrske vojne leta 1985 in Inštitut za mednarodno pravo leta 1904.

informacijske tehnologije se pojavljajo vedno novi akterji, npr. Global Engagement Center, Alliance For Securing Democracy idr., ki prek interneta poskušajo vplivati na druge družbe in mednarodno skupnost. Seveda so tudi bolj benigne, a politično nič manj pomembne organizacije, kot sta npr. Center for European Policy Analysis (CEPA) s sedežem v Varšavi, ki jo med drugim financirajo vlada ZDA, različni proizvajalci orožja idr., ali Atlantski svet, ki je mislišče Nata. Posebno poglavje so klasični množični mediji, kot so Voice of America, Radio Free Europe/Radio Liberty, Radio Free Asia itn. Na Zahodu označujejo kot državno upravljane medije, kot so Russia Today (RT), Sputnik in Xinhua, ne spregovorijo pa o BBC, CNN in drugih državno financiranih medijih. Pri državno upravljanih organizacijah smo omenili samo vrh ledene gore, saj države za svoje delovanje včasih uporabljajo tudi nacionalna društva, podjetja (npr. PR-podjetja) iz tujine.

K NVO lahko prištejemo tudi združenja sindikatov, političnih strank in drugih skupin pritiska. Analitiki dogajanj npr. v EU ne morejo mimo teh akterjev, ki znajo celo odločujoče vplivati na nekatere pomembne odločitve. Gre za nedržavne družbene skupine, ki igrajo vlogo v mednarodnih odnosih (Benko, 2000: 236–268)

Nedržavni oboroženi akterji

Če smo nedržavne družbene skupine omenjali že v kategoriji nevladnih organizacij, velja posebno pozornost nameniti prav nedržavnim oboroženim akterjem. Že od nekdaj so občasno pomembno vlogo v mednarodnih odnosih igrali vstajniki in uporniki, ki so omogočali vpletanje ene ali več držav v notranje zadeve neke države. V antikolonialnih revolucijah so to vlogo prevzela osvobodilna gibanja, ki pa so jih posamezne države obravnavale tudi kot teroristične organizacije. Seveda imamo še dandanes vstajnike ali upornike s podobno funkcijo. Osvobodilna gibanja so v OZN sčasoma postala obsoletna, ker so postala državna oblast bodisi mednarodno priznanih držav bodisi nepriznanih okupiranih držav. Konec 20. st. so se pojavile teroristične organizacije, ki so po eni strani vplivale na sodelovanje držav, multilateralizem in nujnost povezovanja, po drugi strani pa vplivale na širitev pravice do uporabe oborožene sile in relativizirale korpus zaščite človekovih pravic.

Posameznik

Nivo proučevanja posameznika in njegov vpliv na mednarodne odnose je posebna tematika. Zgodovina diplomacije se je že tradicionalno ukvarjala z vlogo in pomenom ter dejanji posameznikov, ki so vplivali na mednarodne odnose; pretežno s suvereni in šefi držav in vlad, a tudi z njihovimi ministri, svetovalci, poslaniki in drugimi, ki so igrali pomembne vloge. Seveda so posamezniki vedno determinirani s sistemom, različnimi omejitvami, zahtevami struktur ipd.; pomembne vloge imajo tudi njihova izobrazba, izkušnje in značaj. Za primer lahko navedemo funkcijo generalnega sekretarja ZN, ki ga pri delu omejuje mandat, volja in interesi držav članic in nenazadnje

sekretariat organizacije. Kljub vsem tem omejitvam pa so posamezniki igrali zelo različno svojo vlogo, odvisno od osebnih karakteristik.

Vendar na mednarodne odnose vplivajo tudi druge osebnosti, ne le najpomembnejši politiki. Omenimo lady Diano, valižansko princeso, ki je postala ikona mednarodne kampanje za prepoved protipehotnih min in je imela odločujočo vlogo pri nastanku t. i. Ottawske konvencije o prepovedi teh min. Kampanja je zato leta 1997 dobila Nobelovo nagrado za mir. Drug tak primer je lahko koncert Live Aid, ki sta ga leta 1985 zaradi lakote v Etiopiji in brezbržnosti razvitih držav do te problematike organizirala irski in škotski rock glasbenik, Bob Geldof in Midge Ure. S tem sta vplivala na to, da so humanitarna vprašanja prišla v fokus držav in posledično njihovega delovanja v mednarodni skupnosti. V novejšem času lahko omenimo Greto Thunberg, švedsko nepolnoletno okoljsko aktivistko, ki jo je 2019 revija Time razglasila za osebnost leta, pred tem pa za eno od stotih najvplivnejših oseb na svetu. Svetovnemu gibanju za ohranjanje okolja je dala neizbrisen pečat, vpliv na države pa je bil temu ustrezen.

Omenili smo samo tri primere bolj ali manj znanih in slavnih ljudi, ki so vplivali na mednarodne odnose, so pa seveda še številni drugi.²⁸ UNICEF, Sklad ZN za otroke, ki ponuja humanitarno in razvojno pomoč otrokom v deželah v razvoju in je dobil leta 1965 Nobelovo nagrado za mir, si pomaga s svojimi »ambasadorji« iz vrst umetnikov, športnikov idr.

Pogojno lahko sem prištevamo še organe in telesa, kamor posameznike izvolijo MVO-ji (pravzaprav države članice), vendar delujejo v osebnem svojstvu in niso predstavniki držav. Omenimo samo Meddržavno sodišče in Mednarodno pravno komisijo, jih je pa seveda še precej več.

ODNOSI

V mednarodnih odnosih se ukvarja z odnosi med državami večinoma politologija, če odmislimo ekonomske odnose, ki so tudi predmet ekonomije. Velja pa opozoriti, da so pozornosti vredni vsi odnosi med akterji mednarodnih odnosov. Večina raziskovalcev proučuje odnose, ki so večinoma področno, območno in časovno omejeni. Ti študijski primeri dajejo neprecenljivo gradivo za splošno teoretsko razmišljanje. Kljub temu nastane problem, ko hočemo sistematizirati in klasificirati odnose v daljšem časovnem obdobju, predvsem zaradi strukture in kompleksnosti mednarodne skupnosti.

Težava nastane že pri pojmovanju, kaj je odnos in kaj proces. Kaj pojmuje kot procese, je stvar razumevanja in pogleda na problematiko. V družbenem življenju

28 Med letoma 1901 in 2020 je 107 posameznikov najrazličnejših provenienc prejelo Nobelovo nagrado za mir (All Nobel Peace Prizes, 22. 03. 2021).

so skoraj vse procesi. Določen pojav ima svojo predzgodovino, rojstvo in razvoj, kulminacijo, upad in zaton, vedno pa tudi (vsaj začasno) nekaj preostankov.²⁹ Zato npr. lahko gledamo na odnose kot na zunanji izraz procesov (Benko, 2000: 269). V konceptualizaciji meddržavnih odnosov Benko tako klasificira mednarodne odnose kot kooperativni sistem, konfliktni sistem in sistem razvitosti in nerazvitosti (Benko, 2000: 271–305). Odnosi potekajo od kooperacije do konfliktov, kar določajo skupne potrebe in različni interesi držav oz. družb, organiziranih v države. Dialektika kooperacije in konflikta je podlaga za obnašanje subjektov. Kooperativni odnosi temeljijo na skupnih potrebah in skupnih interesih, nekakšnih recipročnih koristih. Zaradi različnih ideoloških nasprotovanj – ko konflikt še ni bil potreben ali pa je obetal neuspeh – so se odnosi imenovali »enostavna koeksistenca« (soobstoj brez sodelovanja med t. i. prvim in drugim svetom po 1. svetovni vojni), »miroljubna koeksistenca« (sodelovanje med prvim in drugim svetom po 2. svetovni vojni) in »aktivna miroljubna koeksistenca« (zahteve po politični in ekonomski emancipaciji tretjega sveta). Konfliktni odnosi v skrajni fazi pripeljejo do mednarodnih in internacionaliziranih oboroženih spopadov. Vprašanje, ki se pri tem zastavlja, je, zakaj prihaja do konfliktnih odnosov in kako je mogoče preprečiti konflikte. Pri mednarodnih odnosih kot sistemu razvitosti (svetovni Sever) in nerazvitosti (svetovni Jug) pa se išče vzroke za ta sistem in išče možnosti za preseganje tega stanja.

PROCESI

Na procese lahko gledamo tudi kot na družbenoekonomski in politični razvoj v državah in posledično v mednarodni skupnosti. Najprej imamo rudimentarno obliko mednarodne skupnosti, sčasoma pa je materialni in družbeno-ekonomski razvoj zahteval in omogočil, da so države začele sodelovati v institucionalnih okvirjih. Pojavijo se mednarodne organizacije. S kolonializmom se začne proces globalizacije, razvije se svetovni trg in poveča se medsebojna odvisnost. Poglobljajo se procesi kooperativne narave v svetovnem merilu in še posebej v regionalnih okvirjih. Botruje jim geografska, kulturna, zgodovinska, religijska in ponekod tudi jezikovna bližina, homogenost družbenoekonomskih sistemov, skladnost funkcionalnih interesov ipd. V političnoekonomski terminologiji lahko rečemo, da so se (se in se bodo) kooperativni procesi razvijali od enostavnega trgovinskega in investicijskega sodelovanja, prek prostotrgovinskih con, carinskih in monetarnih unij do ekonomskih in političnih unij. Manifestacija tega so režimi in mednarodne vladne organizacije, vsaj v enem primeru že z elementi nadnacionalne organizacije (EU).

29 Z biološko ponazoritvijo lahko rečemo, da ima večina živih bitij glavo, trup in rep ali da v flori opazujemo seme, kaljenje, rast in razcvet, nato propad in skozi humus novo življenje.

Od samega nastanka mednarodne skupnosti je temeljna skrb veljala ohranjanju miru in varnosti. To velja tako za sistem ravnotežja moči kot za sistem kolektivne varnosti. Pri tem je šlo vedno za poizkus ohranjanja svetovnega miru in varnosti, medtem ko so se zdeli omejeni spopadi neizogibni in s tem še dopustni, kljub sintagmi »nedeljivost miru«. Skrb za ohranjanje miru je v mednarodni skupnosti tako pomembna zato, ker brez miru postanejo vsa ostala človeška prizadevanja (po ekonomskem in kulturnem razvoju, blagostanju itn.) brezpredmetna.

Sčasoma sta se razvila dva različna koncepta vzdrževanja miru. Prvi predstavlja t. i. negativno ali pasivno varnost, ki ga karakterizirajo procesi: prepoved uporabe oborožene sile in grožnje s silo, omejevanje oboroževanja in razoroževanje ter ukrepi za krepitev zaupanja (v ožjem pomenu besede). K temu moramo prišteti še sredstva mirnega reševanja sporov in prisilne kolektivne akcije. Drugi koncept predstavlja t. i. pozitivno ali aktivno varnost, ki ga karakterizirajo procesi: rast medsebojne odvisnosti, sodelovanje na vseh področjih, predvsem ekonomskem, vendar tudi na športnem, zdravstvenem, kulturnem, znanstvenem itn. Razvoj gre celo naprej s pojavom mednarodne solidarnosti. Krepi se sodelovanje tako na globalnem kot na regionalnem območju, razvijajo se oblike medsebojnega sodelovanja, vključno z integracijami. In končno lahko k temu prištejemo še krepitev varovanja človekovih pravic ter okolja.

NORME

Na norme v mednarodni skupnosti lahko gledamo na dva načina. Za države predstavljajo nek okvir za delovanje, ki nalaga določene omejitve in ponuja določene priložnosti. To še posebej velja za novonastale države, ki se ob nastanku srečajo s pravili, ki jih morajo upoštevati, če jim je to prav ali ne, če jim odgovarjajo ali morda celo škodijo. V takem primeru so norme pravzaprav dejavnik oz. faktor. Če pa gledamo na države kot zakonodajalce v mednarodni skupnosti, kot subjekte, ki tvorijo norme, jih spreminjajo in ukinjajo, potem lahko na norme gledamo kot na samostojen element strukture mednarodne skupnosti. Tako kot države »rojevajo« subjekte mednarodnega prava, tako rojevajo tudi norme. Pri tem pa moramo upoštevati tudi kontekst nastanka, tj. tisto, kar so v mednarodnem pravu materialni viri za razliko od formalnih virov. Poleg tega zasluži pozornost način nastanka norm, njihova interpretacija in implementacija, vključno s pojavom njihovega nespoštovanja.

SKLEPNE MISLI

Kot smo videli, je struktura mednarodne skupnosti zelo razčlenjena in heterogena. Vendar brez njenega upoštevanja težko razumemo in razložimo dogajanje v njej. Pri tem je vseeno, iz katere teorije izhajamo (npr. idealizma, normativizma ali realizma), saj bo brez upoštevanja vloge in pomena posameznih strukturnih elementov teorija

ostala prikrajšana za svojo pojasnjevalno moč in pomen. Problem ostaja, kako konceptualizirati red in hierarhijo med posameznimi elementi strukture in znotraj njih. To ostaja naloga subjektivne kvalitativne presoje v kontekstu dogajanj določenega časovnega obdobja. S tem pa se odpre možnost subjektivnega tolmačenja dogajanj, kar lahko zasledimo pri večini analiz dogajanja v mednarodni skupnosti. Kvalitativno poudarjanje vloge in pomena določenih strukturnih elementov in zanemarjanje drugih je sicer nujno in koristno, neupoštevanje teh elementov zaradi nezavedanja ali neznanja pa ni dopustno.

VIRI

- Aberystwyth University (2021) Department of International Politics, Aberystwyth University, <https://www.aber.ac.uk/en/interpol/about/history/>.
- All Nobel Peace Prizes 22. 3. 2021, <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>.
- Aron, Raymond (1962): *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Calmann-Lévy (prevodi in ponatisi npr. 1967, 2003, 2010).
- Aron, Raymond (2010): *Mir in vojna med nacijami*. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vlado (1994): Mednarodni odnosi in javnost. *Javnost/The Public* 1 (1-2): 57–75, <https://javnost-thepublic.org/article/pdf/1994/1/4/>.
- Benko, Vlado (2000): *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: ZPS.
- Bučar, Bojko (1993): *Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij*. Ljubljana: FDV.
- Bull, Hedley (1977): *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan (kasnejši izdaji 1995 in pri Columbia University Press 2002).
- Buzan, B. Barry (2004): *From International to World Society? English School Theory and Social Structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Büntgen, Ulf in Nicola Di Cosmo (2016): Climatic and environmental aspects of the Mongol withdrawal from Hungary in 1242 CE. *Scientific Reports* 26. 5. 2016, vol. 6, št. članka 25606, <https://doi.org/10.1038/srep25606>.
- Devin, Guillaume (2008): *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: FDV.
- Farge, Emma (2021): China extends lead over U.S. in global patents filings, U.N. says. Reuters 2. 3. 2021, <https://news.yahoo.com/china-extends-lead-over-u-090705007.html>.
- Fukuyama, Francis (1989): The End of History?. *The National Interest*, Summer 1989, https://www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf.
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Ghose, Tia (2012): 200-year-long drought may have killed Sumerian language. *NBC News Digital* 4. 12. 2012, <https://www.nbcnews.com/id/wbna50073177>.
- Henrikson, Alan K. (2001): A Coming 'Magnesian' Age? Small States, the Global System, and the International Community. *Geopolitics* 6 (3): 49–86.
- Huntington, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.

- Jongoko, Paul (2016): 10 Recent Discoveries That Shed New Light On Ancient Civilizations. Listverse 7. 9. 2016, <http://listverse.com/2016/09/07/10-recent-discoveries-that-shed-new-light-on-ancient-civilizations/>.
- Kaldor, Mary (2003): The Idea of Global Civil Society. *International Affairs* 79 (3): 583–593.
- Lee, Laura (2006): 10 Surprising Ways Weather Has Changed History. *Live Science* 4. 10. 2006, <https://www.livescience.com/11339-weather-changed-history.html>.
- Lee, Donna in Nicola J. Smith (2010): Small State Discourses in the International Political Economy. *Third World Quarterly* 31 (7): 1091–1105.
- Nanz, Patrizia in Jens Steffek (2004): Global Governance, Participation and the Public Sphere. *Government and Opposition* 39 (2): 314–335, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1477-7053.2004.00125.x>.
- Osée, Utangisila Bena, Bijimine Tshipamba Bijoux, Shafiko Biasuba Didier, Elembe Oyangondo François (2019): Individuals and International Public Opinion as an Actor in International Relations. *Open Journal of Social Sciences* 7 (3): 478–490, <https://doi.org/10.4236/jss.2019.73039>.
- Schwab, Klaus (2016/2017): Četrta industrijska revolucija. Šenčur pri Kranju: FrodX, <http://frodx.com/cetrta-industrijska-revolucija>.
- Sørensen, Catharina (2019): Who is Big in Brussels?. *Tænketanken EUROPA: Paper* 3. 5. 2019.
- Traisbach, Knut (2017): *International Law. V: Stephen McGlinchey (ur.): International Relations*. Bristol: E-International Relations, str. 57–70, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/2016/12/International-Relations-E-IR.pdf>.

POMEN RAZISKOVANJA MEDNARODNIH
ODNOSOV

Red. prof. dr. Maja Bučar

UVOD

V današnjem svetu prevladuje prepričanje, da je znanje en najbolj pomembnih elementov napredka tako v gospodarstvu kot v družbi. Termin »družba oz. gospodarstvo znanja« se je uveljavil pri opisovanju okolja, ki ga aktivno oblikujemo v Evropi vsaj od Lizbonske strategije dalje (European Council, 2000). V ospredju številnih mednarodnih in nacionalnih razvojnih strategij je spodbujanje ustvarjanja novega znanja z izgradnjo ustreznih raziskovalnih kapacitet ter oblikovanje takih instrumentov in ukrepov, ki bodo dolgoročno spodbujali znanstveno dejavnost. Zastavljamo si ambiciozne cilje glede vlaganj v raziskovalno dejavnost, kader in infrastrukturo (cilj 3 % BDP-ja so že leta 2000 sprejele članice EU, Slovenija ga ima zapisanega v svoji Raziskovalno-inovacijski strategiji (Uradni list, 2011)). Tako v teoriji kot v praksi prevladuje prepričanje, da spodbujanje raziskovalno-razvojne dejavnosti gospodarstvom in družbam omogoča hitrejši gospodarski napredek, ohranja konkurenčnost gospodarstva in hkrati tudi zagotavlja napredek družbe. V literaturi zasledimo številne diskusije na temo primerne obsega vlaganj v znanost, organiziranosti raziskovalnega sektorja, razmerja med posameznimi vedami itd. (Lundvall in dr., 2009; Foray in dr., 2012; Soete, 2013; Aksnes in dr., 2017; EC, 2020; OECD, 2021 itd.).

Ob tem se vse pogosteje zastavljajo tudi vprašanja o učinkovitosti raziskovalne dejavnosti, o prispevku le-te k razvoju družbe in gospodarstva in posledično o učinkovitosti vlaganja v znanost. Taka vprašanja je znanstvena skupnost pogosto kritizirala kot izraz nezadostnega razumevanja raziskovalnega dela, ki ne sme biti podrejeno kriterijem trga, ampak pomeni posebno dolgoročno poslanstvo, predanost višjim ciljem in se ne sme omejevati z vprašanji družbene (ali še huje: ekonomske) koristnosti. Kot pravi dr. Mali: *»Danes celo med raziskovalci naletimo na anahronistično koncepcijo znanosti kot delovanje svobodnega kreativnega duha, ki mu družbeni prostor pomeni samo nekakšno nujno zlo. V tem smislu se na spoznavni napredek v znanosti gleda kot na nekaj, kar se praktično dogaja zunaj časa in prostora. O teh zastarelih koncepcijah nima smisla zgubljati besed, saj ob vseh družbenih spremembah, ki jih doživlja moderna znanost, ne nastopajo kot relevanten znanstveni argument.«* (Mali 2002: 8) Da raziskovalno delo ni samo sebi namen, je dandanes prevladujoče prepričanje, čeprav je dilema o znanstveni odličnosti in raziskovalni svobodi še vedno aktualna tema tako med raziskovalci kot med tistimi, ki krojijo raziskovalno politiko. Tudi vprašanja odnosa med t. i. temeljnim in aplikativnim raziskovalnim delom so v ozadju načrtovanja nacionalnih strategij s čisto praktičnim vplivom na razporeditev sredstev. Koliko sredstev naj se razdeli, upoštevajoč zgolj kriterij znanstvene odličnosti, in koliko za teme in projekte, ki jih uvrščamo med uporabne raziskave? Kaj je primeren kriterij znanstvene odličnosti? Objavljivost v danes izredno zahtevnem svetu znanstvenih publikacij, citiranje ali presoja evalvatorjev projektov? Ali kaj tretjega?

Družbena relevantnost sodobne znanosti je prav tako postalo eno od meril uspešnosti raziskovalnega dela. Evalvacijski kriteriji, ki se jih uporablja pri oceni projektov v okviru EU Horizonta 2020, pa tudi pri Javni agenciji za raziskovalno dejavnost

Republike Slovenije (ARRS), vsebujejo kot pomemben kriterij presojo družbeno-ekonomske relevantnosti. Tako se tudi nam zastavlja vprašanje, kako raziskovalno delo na področju družboslovja in še posebej raziskovalno delo na področju mednarodnih odnosov izpolnjuje ta cilj.

Namen prispevka je predstaviti nekaj dilem na področju raziskovalnega dela na sploh ter še posebej v družboslovju in specifično na področju mednarodnih odnosov. Izhodiščno tezo najdemo v uvodniku takratnega dekana k publikaciji, izdani ob petdesetletnici Fakultete za družbene vede: »Raziskave in razvoj so gibalna sila ne le ekonomije, temveč tudi tistega, čemur pravimo družbena nadgradnja. Država, uprava, politika, celo civilna družba se ne morejo modernizirati brez ustreznega znanja. Predvsem pa ne more biti dobrih študijskih programov, 'kvintesence' vsake fakultete, brez ustreznega raziskovanja.« (Bučar, 2011: 9) S pregledom raziskovalnega dela, ki je potekalo in še poteka v okviru Centra za mednarodne odnose (CMO), bomo iskali odgovore na vprašanja:

1. Kakšen je odnos med temeljnimi in aplikativnimi (uporabnimi) raziskavami na področju družboslovja, konkretno na področju mednarodnih odnosov? Je ločevanje smiselno in možno?
2. Kako raziskovalno delo vključuje teoretične pristope in empirično delo?
3. Kje se izkazuje družbeno-ekonomska relevantnost raziskovalnega dela na področju mednarodnih odnosov? In kako to relevantnost izpolnjujejo raziskovalne naloge CMO?
4. Kakšen je vpliv raziskovalnega dela na pedagoško delo? Se s pomočjo raziskovalnega dela dopolnjujejo in modernizirajo študijski programi mednarodnih odnosov?

TEMELJNE IN APLIKATIVNE RAZISKAVE V DRUŽBOSLOVJU

V opredelitvah, ki jih najdemo v leksikonih ali starejših publikacijah o raziskovalnem delu, so temeljne raziskave opredeljene kot tisto raziskovanje, ki je povsem teoretsko in usmerjeno v širitev baze znanja na določenem raziskovalnem področju (npr. OECD, 2015). Nekateri take raziskave poimenujejo tudi kot raziskovanje, ki ga primarno vodita raziskovalčeva radovednost in želja po odkrivanju novega, ne glede na uporabnost le-tega. Bolj prizanesljiva opredelitev je, da se v takem raziskovalnem delu ne sprašujemo o neposredni praktični uporabi svojega dela.

Po drugi strani pa je v ospredju aplikativnega raziskovanja iskanje konkretne rešitve za specifični problem. Raziskovalno delo ima tako jasen fokus in uporabi različna teoretska znanja (torej rezultate temeljnega raziskovanja) s ciljem oblikovanja uporabnega (inovativnega) rezultata, pogosto usmerjenega k naročniku (financerju) raziskave.

V sodobni znanosti je razmejitev med temeljnim in aplikativnim vse težja, saj tudi temeljno raziskovanje ni več ločeno od reševanja ključnih problemov, ki se postavljajo na specifičnem znanstvenem področju. Delno je k temu prispevalo hitro naraščanje stroškov raziskovalnega dela, ki ne zahteva samo vključevanja večjega števila izvajalcev

v raziskovalne skupine, ampak tudi združevanje sredstev iz različnih virov: poslovni sektor je v svetu danes večinski financer raziskovalne dejavnosti, tudi temeljnih raziskav. Delno pa je linearno logiko raziskovalnega procesa zamenjal sistem stalnih povratnih zank, pri čemer prihaja do prepletanja spoznanj v različnih raziskovalnih fazah, ko razvoj uporabnih rešitev pokaže potrebo po poglobljenem temeljnem znanju in se raziskovalno delo »vrne« v fazo temeljnega raziskovanja, zato da lahko v nadaljevanju naredi korak ali dva naprej, včasih tudi v povsem drugo smer. Te povratne zanke so še posebej prisotne na področju naravoslovja in tehnike, a tudi v družboslovju niso izjema.

Na to sta opozorila med drugimi tudi Narayanamurti in Odomosu: »Vložki so danes previsoki – z *globalnimi problemi, kot so podnebne spremembe, ki zahtevajo tehnološke rešitve, si ne moremo privoščiti raziskovalnega sistema, ki upočasnjuje napredek.*« (Narayanamurti in Odomosu 2016: 17) Tako predlagata organiziranje in financiranje znanstvenega dela kot cikel, ki poteka od odkritja do invencije in spet nazaj, torej kot model, ki »razbije« ograde disciplin in spodbuja sodelovanje med raziskovalci različnih znanstvenih ved in v različnih raziskovalnih skupinah: taka praksa se je že potrdila v nekaterih najbolj prodornih raziskovalnih inštitutih po svetu. Žal se v togih sistemih financiranja znanosti, v katerih se denar tradicionalno deli ne le med tipe projektov, ampak tudi med vede po v naprej določenih razmerjih, tak pristop organiziranja raziskovalnega dela težko uveljavi.¹

Da se opredelitev raziskovalnega dela mora prilagoditi novim razmeram, je vse bolj razvidno tudi v raziskovalni praksi. Če pogledamo razpise, ki jih objavlja EU v okviru Horizonta 2020, ne bomo našli posebnih razpisov za temeljne in aplikativne projekte, bosta pa kot pomembna kriterija pri izbiri izpostavljena oba: znanstvena odličnost na eni strani in družbeno-ekonomska relevantnost na drugi. ARRS še vedno ohranja delitev na temeljne in aplikativne projekte, a bolj po formi kot vsebini: za aplikativne projekte velja zahteva po sofinanciranju s strani (še) drugih naročnikov, družbeno-ekonomska relevantnost pa je element presoje pri evalvaciji tako temeljnih kot aplikativnih projektov.

Zdi se, da je na področju družboslovja meja med temeljnim in aplikativnim še bolj zabrisana, ker, kot opozarja dr. Svetlik: »*Skrb za uravnoteženost temeljnega, razvojnega in aplikativnega raziskovanja je izjemnega pomena za rast in razvoj družboslovnega raziskovanja, saj je poleg temeljnih družbenih pojavov treba raziskovati tudi aktualne probleme razvoja družbe, kar omogoča njen trajnostni in uravnovešeni razvoj.*« (Svetlik 2011: 87) Raziskovalno delo na področju družboslovnih del ne more potekati v vakuumu, saj je predmet raziskovanja družba v vseh svojih manifestacijah: gospodarski razvoj na nacionalni in mednarodni ravni, odnosi med državami in znotraj njih, sistemi upravljanja

1 Delovanje ARRS je tipičen prikaz togosti: čeprav se je pred leti uvedla kategorija interdisciplinarnih projektov, je bila le-ta deležna skromne finančne podpore, razmerja alokacije finančnih sredstev med posameznimi vedami pa iz leta v leto ostajajo (skoraj) nespremenjena.

odnosov, mednarodne organizacije, mednarodno pravo – vse to in še veliko več tvori vsebine znanstvenega dela. Pregled raziskav, ki so potekale na področju mednarodnih odnosov v okviru CMO, pokaže, da so se tesno prepletala temeljna teoretska vprašanja s proučevanjem pojavov v družbi in iskanjem ustreznih odgovorov na globalne, mednarodne, regijske in nacionalne izzive. Ločnice med temeljnim in aplikativnim torej praksa ne potrjuje, ravno obratno: medsebojno oplajanje obeh pristopov lahko ocenimo kot pomembne gradnike kakovosti in relevantnosti raziskovalnega dela. Izpostaviti velja tudi interdisciplinarnost kot eno od temeljnih značilnosti: že v prvih raziskovalnih nalogah najdemo prepletanje mednarodnih odnosov, mednarodnega prava, razvojnih študij, temu se v naslednjih letih pridruži še mednarodna ekonomija, mednarodno poslovanje, diplomacija idr. Tako kot so kompleksni problemi, ki so jih raziskovalci CMO naslavljali v svojem delu, tako so (bili) kompleksni pristopi in teoretska izhodišča, ki so jih v svojem delu zasledovali.

TEORIJA IN/ALI EMPIRIJA?

Raziskovalno delo povezuje tako teoretske kot empirične pristope ali kot je opozoril dr. Benko: »Kaj pa nam bo empirija brez teorije – in obratno.« (Bučar, 2011: 8) V tej smeri je potekalo raziskovalno delo tako v okviru t. i. programske skupine kot v okviru temeljnih projektov, v katerih so sodelovali raziskovalci CMO. Pregled metodoloških pristopov, ki so bili uporabljeni pri raziskovalnem delu, pokaže, da so bile uporabljene različne metode analize: od obširnih pregledov znanstvene in strokovne literature do analize primarnih dokumentov, od anket in intervjujev do obdelave statističnih podatkov. Tako lahko ugotavljamo, da so raziskovalci sledili usmeritvam, ki jih zagovarjajo v mednarodnih krogih, v katerih smatrajo, da je »razvoj študija mednarodne politike – vključno z povečano stopnjo relevantnosti teh raziskav za politiko – odvisen od več, in ne manj, rigorozne teorije ter več, in ne manj, sistematičnega empiričnega testiranja« (Frieden in Lake, 2005: 137).

Tudi z vključevanjem v mednarodne projekte so se raziskovalci znotraj CMO seznanjali z novimi pristopi in enakopravno sodelovali pri oblikovanju metodoloških pristopov. Dostop do podatkov ni bil vedno enostaven, a s svojim delom smo si pridobili možnost koriščenja baz podatkov pri Statističnem uradu (možnost gostovanja v varni sobi), pri Banki Slovenije, različnih ministrstvih ter agencijah. Na ta način zbrano gradivo je tvorilo osnovo empirije, ki pa smo jo še nadgradili z lastnimi anketami (med domačimi in tujimi podjetji, med odločevalci, med študenti itd.) tako doma kot tudi na tujem.² Pri analizi podatkov smo uporabljali različne statistične metode (podatkom

2 Tako se je v okviru temeljnega projekta o stereotipih izvedlo niz anket med študenti v bivših jugoslovanskih republikah.

in ciljem ustrezna multivariatna analiza; regresijske analize, panelne analize, analize časovnih vrst, metode razvrščanja, metoda paritve itd.), kvalitativno analizo zbranih podatkov in študije primerov. Na ta način smo sistematično preverjali teoretska izhodišča in dopolnjevali spoznanja, pridobljena s študijem znanstvenega gradiva.

Dilema med tem, kaj je bolj »znanstven« pristop – delati zgolj abstraktno teoretsko ali na osnovi zbiranja empiričnih podatkov –, je še ena od tistih, ki jih v poglobljenem družboslovnem raziskovanju ne bi smelo biti. Družboslovne vede – in tako tudi raziskovanje mednarodnih odnosov – se ne morejo dogajati v vakuumu; njihova osnovna namena sta analiza in razlaga dogajanja v družbi. Zato je preverjanje in dopolnjevanje teoretskih razmišljanj z empiričnimi podatki nujen pristop. Ali kot pravi Bhattacharjee: *»V znanosti so teorije in opazovanja med seboj povezani in ne morejo obstajati ene brez drugih. Teorije dajejo pomen in smisel temu, kar opazujemo, hkrati pa opazovanje pomaga potrditi ali poglobiti obstoječo teorijo ali oblikovati novo.«* (Bhattacharjee, 2012: 3)

Dejstvo je, da se raziskovalno delo sestoji prav iz kombinacije teorije in empiričnega opazovanja: oboje je sestavni del raziskovanja. Na eni strani se razvijajo/gradijo teorije – induktivno raziskovanje in na drugi se te testirajo – deduktivno raziskovanje. Še tako »elegantne« teorije nimajo posebne vrednosti, če ne ustrezajo realnosti. In obratno, ne glede na to, kakšno količino podatkov zberemo, če se jih ne da umestiti v ustrezen teoretski okvir, ne prispevajo veliko. Kombinacija enega in drugega pristopa poteka v spiralnem toku, ko se medsebojno oplajata in prispevata k boljšem razumevanju procesov in odnosov. Zato menim, da je pripisovanje večje vrednosti določenim raziskovalnim pristopom in zanikanje pomena empiričnim podatkom ali pa priseganje na izključno ekonometrično obdelavo podatkov kot edino res znanstveno delo lahko kontraproduktivno in vodi v nesoglasja med raziskovalci. Pri vsakem raziskovalnem delu je ključnega pomena predvsem dosledno spoštovanje vseh metod in kombiniranje več pristopov, da lahko pridemo do uporabnih zaključkov.

DRUŽBENO-EKONOMSKA RELEVANTNOST

Kot že omenjeno, se pri vrednotenju raziskovalnih dosežkov v vse večji meri odpira vprašanje prispevka znanstvenega dela k reševanju družbeno-ekonomskih problemov. Kriterij družbeno-ekonomske relevantnosti je ARRS uvedla pri ocenjevanju prijav in poročil o raziskovalnih programih in projektih, pozna ga evalvacijski obrazec pri projektih HORIZONT.

Pogosto se sicer zamenjuje pojem relevantnosti s tržnostjo: ali imajo dosežki raziskovalne dejavnosti tudi tržni potencial. Slednji se dosti lažje pokaže pri nedružboslovnih raziskavah. Za družboslovje pa ne gre toliko za tržno naravnost raziskav, gre v prvi vrsti za prispevek k reševanju temeljnih problemov, s katerimi se srečuje družba, in za svetovanje pri oblikovanju ustreznih politik, ki bodo tovrstne probleme uspešneje reševale.

Analiza raziskovalnih rezultatov CMO pokaže, da so teme, ki so se naslavljalje skozi leta, vedno sledile problemom, ki so se pokazali v bližnjem (nacionalnem) in širšem (mednarodnem) okolju. Zato pri teh vsebinah nikoli ni šlo za izogibanje povezave raziskovalnega dela družbeno-ekonomski relevantnosti. Ekonomske teme so se v še večji meri začele obravnavati po slovenski osamosvojitvi in z vključevanjem v EU,³ ko so raziskave iskale odgovore o spremenjenih pogojih vstopa na mednarodne trge za slovenska podjetja na eni strani in na drugi diagnosticirale razloge za (ne)zanimanje tujega kapitala za Slovenijo.

Kot družbeno-ekonomsko relevantno lahko ocenimo tudi bolj specifične raziskave posameznih politik EU (kmetijska, raziskovalna, inovacijska, itd.) ali razvoja na področjih, posredno povezanih z mednarodnimi odnosi (znanstveno-tehnološki razvoj, vpliv novih tehnologij na razvoj, preoblikovanje storitvenega sektorja, državne pomoči itd.).

Tu je potrebno izpostaviti še visoko vključenost CMO v ciljne raziskovalne projekte, ki so neposredni prikaz prenosa znanstvenih spoznanj v politiko na določenem področju.⁴ Na osnovi raziskovalnih rezultatov, pridobljenih v okviru programske skupine, in temeljnih projektov so bili raziskovalci CMO sposobni prepričati oblikovalce politik na različnih področjih, da jim lahko pomagajo pri analizi uspešnosti posameznih ukrepov, pri oblikovanju novih rešitev ali pri tekočem vrednotenju izvajanja politike na določenem področju. Izvajanje takih projektov morda ni tako znanstveno odmevno in ne vodi k objavam v visoko indeksiranih revijah, izpolnjuje pa eno od poslanstev znanstvenega dela: prispevati k razvoju družbe in gospodarstva, pri čemer se posebno v slednjem tudi generirajo sredstva za raziskovalno delo. Pogosto ravno v stiku s prakso (naj bo to v stikih z državno administracijo ali v stikih z gospodarstveniki) pridobimo pomembna spoznanja, ki nam dopolnjujejo razumevanje določenih trendov in razvoja dogodkov na področju mednarodnih odnosov, mednarodnega poslovanja in diplomacije, ter tako tvorijo pomembno povratno zanko k bolj teoretskem razmišljanju.

Na mestu je tudi opozorilo Friedena in Lakeja, da je nujno, da raziskovanje na področju mednarodnih odnosov vključuje znanstvena spoznanja v diskusijo, sicer ne ponuja posebnega prispevka – zgolj dobro informirano mnenje (Frieden in Lake, 2005). Več vemo o mednarodnih odnosih – in bolj ko zaupamo svojemu znanju –, več lahko posredujemo tistim, katerih naloga je oblikovanje zunanje politike. Zato mora osredotočenost raziskovalnega dela na konkretna vprašanja spremljati tudi ustrezen teoretski okvir, ki zagotavlja ključno dodano vrednost raziskovalnim rezultatom: ne gre le za posnetek stanja v okolju, ampak za interpretacijo le-tega skozi teoretska očala. Pri raziskovalnem delu v okviru CMO je neposredni prispevek k reševanju aktualnih vprašanj še večji, saj so bile ves čas naslavljanje teme, relevantne za Slovenijo: ali za raven

3 Pa tudi s povečanjem raziskovalne skupine CMO s prihodom petih raziskovalcev s Centra za mednarodno sodelovanje in razvoj med letoma 1991 in 1996.

4 V okviru CMO je bilo med letoma 2002 in 2021 izvedenih 24 ciljnih raziskovalnih projektov.

države in oblikovanje njenih politik ali za raven gospodarskih subjektov. Ne samo da to kaže na razumevanje potreb okolja in vgrajevanje teh vsebin v naše proučevanje, ampak gre tudi za odnos tako posameznih raziskovalcev kot raziskovalne skupine do družbe, ki jih »hrani«. Zato so očitki nekaterih, da se pretirano usmerjamo v »komercializacijo« svojega raziskovalnega dela, povsem neprimerni in podcenjujoči: ni smisel raziskovanja v raziskovanju samem (in visoko letečih objavah), ampak v prispevku, ki ga novo znanje daje k reševanju problemov v okolju, v katerem ustvarjamo.

PRISPEVEK RAZISKOVALNEGA DELA PEDAGOŠKEMU PROCESU

Ko raziskovalno delo poteka na visokošolskih institucijah, je pričakovano usmerjeno tudi v krepitev pedagoških vsebin. Nova spoznanja, do katerih v svojem raziskovalnem delu prihajajo pedagogi raziskovalci, se smiselno vgrajujejo v vsebino predmetov. Tako se zagotavlja, da se študentom posreduje aktualna dognanja. V učne vsebine se vključuje empirične podatke in študije primerov, analize politik na posameznih področjih in prikaze iz prakse.

Tudi raziskovalno delo v okviru CMO je redno prispevalo k izboljšavam na področju študijskih programov. Ker smo v preteklih letih spreminjali in dopolnjevali študij mednarodnih odnosov zaradi najprej prehoda na bolonjski študij in kasneje zaradi prehoda na sistem 3 + 2, se je v teh procesih še bolj odprl prostor za redefiniranje vsebin posameznih predmetov v skladu s spoznanji v raziskovanju. Ena od takih odločitev je bila uvedba nekaterih novih predmetov v študij mednarodnih odnosov (npr. predmet Mednarodna politična ekonomija), da se na ta način še poglobi znanje bodočih diplomantov in približa vodilne teme. Zdi pa se, da smo ob zadnji prenovi programov manj upoštevali aktualnost tem na raziskovalnem področju in prvenstveno izhajali iz zagotavljanja zaposlitve obstoječim kadrom. Tako so se skrčile prav tiste vsebine, ki so bolj interdisciplinarne in povezujejo ekonomsko, razvojno in politično dimenzijo mednarodnih odnosov in so sledile raziskovalnemu delu programske skupine CMO.

Druga, prav tako pomembna aktivnost, v katero so bili vključeni raziskovalci CMO, je bilo oblikovanje programa Evropske študije. Tako kot so na raziskovalnem področju z vključevanjem Slovenije v EU postale številne teme aktualne z znanstvenega vidika, se je pokazalo tudi na pedagoškem področju, da obstaja potreba po kadrih, ki bodo imeli dobro znanje o delovanju evropskih institucij, o politikah in načinih njihovega oblikovanja, vplivu, ki ga ima EU na države članice in njihove državljane. V vsebine študija so prispevali tudi drugi raziskovalni centri znotraj FDV, saj proučevanje naštetih vprašanj ni potekalo samo v okviru CMO, ampak širše.⁵ Interdisciplinarnost

5 Med drugimi v Centru za politološke raziskave, Centru za proučevanje organizacij in človeških virov, Centru za proučevanje kulture in religije itn.

programa je odražala celovitost pristopa, ki ga poznamo v raziskovalnem delu: poglobljena obravnava ene vsebine zahteva povezovanje z drugimi vsebinami, ki so povezane in vplivajo ena na drugo. Če obravnavamo evropske institucije, moramo poznati postopke odločanja v njih; sem sodijo npr. raziskave, ki so potekale v okviru Centra za politološke raziskave. Študij gospodarskega okolja v EU je vključeval prikaz vstopa slovenskih podjetij na ta zahteven trg: analiza le-tega je bila del raziskovalnega dela v okviru CMO. Zato menim, da je odločitev o ukinitvi tega študija prava zaušnica raziskovanju mednarodnih odnosov, saj je evropsko okolje dolgoročno tudi slovensko okolje in njegovo nepoznavanje izrazita škoda.

Poleg prenosa raziskovalnih spoznanj v pedagoško delo velja izpostaviti še en element povezanosti raziskovalnega dela s pedagoškim procesom: mentoriranje diplom, magistrskih in doktorskih del. Še posebej pri slednjih so teme disertacij »sledile« vsebinam raziskovalne usmeritve članov CMO. Na ta način se je še poglobljalo določena področja obravnave in uvajalo kandidate v raziskovalno delo.

Kombinacija raziskovalnega in pedagoškega dela in s tem prenosa raziskovalnih spoznanj v pedagoške vsebine bi bila lahko še bolj optimalna, če nas ne bi omejevale obstoječe sistemske rešitve znotraj visokega šolstva. Praksa, ki jo poznajo v številnih drugih državah, fleksibilnega prehajanja med pedagoškim in raziskovalnim delom, je žal pri nas močno zamejena s togimi predpisi in neprijazno prakso. Tako obstaja niz razlogov, zakaj pedagoški delavci vztrajajo na polni pedagoški obremenitvi, ki jim omogoča dopolnilno delo v obsegu 20 %. V takih razmerah se je težje odločati za razbremenitev v korist raziskovalnega dela, posledično je tudi pripravljenost (in zmožnost) za vključevanje v mednarodne projekte manjša. Raziskovalci, ki so hkrati pedagogi, se tako vključujejo v manjše raziskave ali pa so le med številnimi partnerji pri večjih – izogibajo se nastopanju v vlogi koordinatorja mednarodnega projekta. Brez mednarodnega raziskovalnega sodelovanja je relevantnost raziskav omejena, seznanjanje s teoretskimi spoznanji in razvojem metodologij skromnejše. Kljub večletnem opozarjanju na te dileme je odziv politike (pre)počasen,⁶ nekatere rešitve pa nas od tesnejšega prepletanja raziskovalnega in pedagoškega dela še oddaljujejo.⁷

KAKO NAPREJ?

Vprašanja, ki smo si jih zastavili na začetku, nimajo enoznačnih odgovorov. Veliko dilem o izvajanju in umeritvah raziskovalnega dela ostaja odprtih in se bo o njih še

6 Osnutek zakona o visokem šolstvu in tudi osnutek zakona o raziskovalno-razvojni in inovacijski dejavnosti sicer rahljata te določbe, a sta oba že nekaj let le v fazi osnutka.

7 Ena od takih rešitev je npr. omejitev vključevanja raziskovalcev v pedagoški proces na 20 % njihove zaposlitve. S tem je sicer sindikat želel doseči, da se sistemsko reši prehod mlajših kadrov v pedagoški proces, a je ob omejitvah zaposlovanja dosegel ravno nasprotno: t. i. »kombinatorcev« ni več.

veliko pisalo. Vendar ocenjujemo, da so nekatere med njimi povsem nepotrebne in ustvarjajo zgolj trenja med raziskovalci, kar prispeva k nekreativnemu vzdušju in neproduktivnemu medsebojnemu merjenju. Vrednotenje raziskovalnih rezultatov in iskanje ustreznih kazalcev, ki bi objektivno prikazali kakovost raziskovalnega dela, je eno od takih področij. Priča smo usmerjanju raziskovalnega dela glede na to, kje se bo lažje doseglo objavo v zadosti visoko uvrščeni znanstveni reviji, preštevanju točk in citatov, računanju povprečij ipd. Kvantitativni kazalci naj bi bili bolj objektivni pri vrednotenju, ampak: ali res vodijo k višji kakovosti in relevantnosti raziskovalnega dela?

Ta vprašanja presegajo namen prispevka, so pa še kako pomembna tudi za razvoj raziskovalnega dela in usmerjanje mlajših raziskovalcev. Izbira raziskovalnih področij bi morala slediti večplastnim ciljem: prispevati k temeljnemu znanjem, iskati družbeno relevantnost v smeri ustreznih rešitev za mednarodni in seveda slovenski prostor in ne nazadnje dopolnjevati študijski proces. V kolikor pa postaja ključno vodilo vprašanje objavljenosti, prihaja do razpršitve raziskovalnega dela, ki smo mu priča danes tako v okviru fakultete kot CMO, pri čemer vsak zase išče teme, ki bodo prinesle primerno objavo v zadosti visoko vrednoteni znanstveni reviji. Dolgoročno pa kot raziskovalna skupina izgublamo prednosti, ki jih ponujata širina in različnost profilov in bi lahko omogočila bolj celovito obravnavo družbeno-ekonomskih vprašanj.

VIRI

- Aksnes, Dag W., Gunnar Sivertsen, Thed Van Leeuwen in Kaja Wendt (2017): Measuring the productivity of national R&D systems: Challenges in cross-national comparisons of R&D input and publication output indicators. *Science and Public Policy* 44 (2): 246–258, <https://academic.oup.com/spp/article-abstract/44/2/246/2525560>.
- Bhattacharjee, Anol (2012): *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*, 2. izdaja. Textbooks Collection, http://scholarcommons.usf.edu/oa_textbooks/3.
- Bučar, Bojko (2011): Zborniku na pot. V: Monika Kalin Golob in Anton Grizold (ur.): *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 7–9.
- EC (2020): A new ERA for Research and Innovation, COM (2020) 628final, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f232e2ec-0345-11eb-a511-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>.
- European Council (2000): Lisbon European Council, 23rd and 24th March 2000, Presidency conclusions, https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm.
- Foray, Dominique, David C. Mowery in Richard R. Nelson (2012): Public R&D and social challenges: what lessons from mission R&D programs. *Research Policy* 41 (10): 1697–1702.
- Frieden, Jeffrey A. in David A. Lake (2005): International Relations as a Social Science. *The Annals of the American Academy* 600 (1): 136–156.
- Lundvall, Bangt-Åke, K. J. Joseph, Christina Chaminade in Jan Vang (2009): *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Mali, Franc (2002): Razvoj moderne znanosti. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Narayanamurti, Venkatesh in Toluwalogo Odumosu (2016): *Cycles of Invention and Discovery; Rethinking the Endless Frontier*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- OECD (2015): *Frascati Manual. Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*, <https://www.oecd.org/sti/frascati-manual-2015-9789264239012-en.htm>.
- OECD (2021): *Science, Technology and Innovation Outlook 2021*, https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2021_e7747a75-en#page1.
- Soete, Luc (2013): From emerging to submerging economies: new policy challenges for research and innovation. *Science, Technology, Innovation Policy Review* 4 (1): 1–13.
- Svetlik, Ivan (2011): Pomen družboslovnega znanstvenega raziskovanja. V: Monika Kalin Golob in Anton Grizold (ur.): *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 89–92.
- Uradni list (2011): Resolucija o raziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020 (ReRIS11-20); UL RS št. 43/11, <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO68>.

ŠTUDIJ IN RAZISKOVANJE MEDNARODNIH
ODNOSOV: KJE SMO BILI, KJE SMO IN KJE
BOMO?

Red. prof. dr. Zlatko Šabič

KJE SMO BILI

Ko sem se odločal za študij po srednji šoli, sem vedel le eno: da me zanima svet.¹ Živel sem v času Josipa Broza Tita, doživljenjskega predsednika Jugoslavije, ki so mu hvalnice peli vsi, od opernih pevcev do rokerjev. Takrat se nam je vsem zdelo, da je v mednarodnem pogledu Jugoslavija središče planeta. Tuji voditelji iz vseh regij sveta, ne glede na ideološke pregrade, so obiskovali tedanjo našo državo, si podajali roke, pomembne mednarodne konference, ki so se večinoma odvijale v Beogradu, so si sledile ena drugi. Že v srednji šoli sem nekaj slišal tudi o gibanju neuvrščenih, ne samo o samoupravljanju s temelji marksizma. In Titov pogreb, vsi ti številni državniki z vseh delov sveta – bil je le eden izmed dokazov in prikazov, da je bila Jugoslavija socialistična država, ki je resda gojila kult osebnosti in temeljila na presumpciji večne vladavine komunistične partije, kjer so bile človekove pravice in temeljne svoboščine omejene. Ni pa bila članica sovjetskega bloka, držav t. i. Varšavskega pakta; v primerjavi z njim je bila Jugoslavija, ko je šlo za omejitve človekove svobode, v bistveno boljšem stanju. In bila je spoštovana država, pomemben akter na svetovnem prizorišču, državljanke in državljani te države pa smo s svojimi potnimi listi lahko brez omejitev potovali v mnogo več držav kot državljanke in državljani omenjenega bloka.

Ravno ta mednarodna vloga države, v kateri sem se rodil, je spodbudila moj interes za mednarodno politiko. Odločitev, ki sem jo sprejel pred 35 leti, da bom študiral mednarodne odnose na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN), ni bila nikoli obžalovana, med drugim tudi zato, ker je bila fakulteta, ko gre za proučevanje mednarodnih odnosov, v mnogočem avantgardna.

Kje na FSPN je to bilo vidno? Odgovor lahko iščemo, morda bo to za koga presenetljivo, pri Edvardu Kardelju. Ta je leta 1956, pet let pred ustanovitvijo Visoke šole za politične vede (VŠPV) in v njenem okviru Katedre za mednarodne odnose (KMO), v reviji *Foreign Affairs* objavil članek, ki je povzemal značilnosti notranje- in zunanjepolitičnega razvoja Jugoslavije. Za dnevno rabo demoniziranja nekdane Jugoslavije in še posebej Edvarda Kardelja ta članek verjetno ponuja dosti zanimivega gradiva. Z vidika mednarodnih odnosov pa je Kardelj za tiste čase razvil nekatere teze, ki ne samo da so bile relevantne za tedanje obdobje; preživele so hladno vojno in so za današnje proučevanje mednarodnih odnosov še vedno aktualne.

Tako Kardelj med drugim pravi, da sta pogoja za stabilen razvoj mednarodne skupnosti dva. Prvi je spodbujanje t. i. aktivne miroljubne koeksistence (za razliko od »miroljubne koeksistence«, ki jo je zagovarjala Sovjetska zveza) ter minimiziranje, če že ne

1 Za prebiranje zgodnejših verzij tega prispevka se zahvaljujem uredniku, prof. dr. Bojku Bučarju in zasl. prof. dr. Marjanu Svetličiču. Ne eden ne drugi seveda nista odgovorna za končno besedilo, ki je pred bralcem.

odpravljanje, razvojnih razlik. Po Kardelju lahko sklepamo, da v mednarodnih odnosih ni prostora za naivneže, pacifiste in nevtralnost ni nekaj, kar se napiše na list papirja in potem pričakuje, da bodo to upoštevali vsi akterji. Odnosi med državami so bili, so in bodo vseskozi napeti, tudi do točke, ko grozijo vojne. Nikakršne iluzije ni kazalo gojiti, da bo kaj drugače tudi po letu 1945; konec koncev je bila blokovska razdelitev sveta v tistem času že jasno razvidna. Nujno je bilo aktivno iskanje ravnotežja moči, katerega izhodišče je »realistična ocena sil, ki trenutno delujejo na mednarodni sceni« (Kardelj, 1956). Širša slika, na kateri temelji ocena stanja v mednarodnih odnosih, je torej dinamična. Opomnik, da je temu tako in da se lahko razmerja moči začnejo spreminjati malodane čez noč, je bil dan že takrat, leta 1949, ko so komunisti prevzeli oblast na Kitajskem in tako prekrižali načrte v zvezi z vzhodno Azijo, ki jih je imel Zahod. Kitajska bi namreč lahko služila kot pomemben nevtralizator moči Sovjetske zveze (SZ), ki se je z Združenimi državami Amerike (ZDA) borila za mednarodno prevlado.

A to je le ena razsežnost koncepta aktivne miroljubne koeksistence; pomemben je tudi družbenokritičen pogled na mednarodne odnose. Mednarodna skupnost tistega časa ni bila samo zgodba o tekmi velesil, pač pa je bila tudi zgodba o pokolonialnem obdobju: čedalje večji neenakosti med državami, o nesorazmernem znanstveno-tehnološkem razvoju, o revščini in lakoti. Zaradi teh razlik se odvijajo procesi poglobljanja politične in gospodarske odvisnosti med državami, z njimi pa je ogrožena mednarodna stabilnost. Brez odprave ali vsaj zmanjšanja razvojne luknje, ki zeva med bogatimi in revnimi državami, ni mogoče pričakovati napredka v mednarodni skupnosti, v smislu uspešnega zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti – tudi o tem je pravzaprav že pisal danes prezrti Kardelj (1956: 595).

Za tiste čase so bile za področje mednarodnih odnosov to zelo napredne ideje. Glavnina proučevanja mednarodnih odnosov v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bil pogosto bolj opisne narave, s poudarkom na empiriji, ne refleksiji, tudi ideološki obremenjenosti raziskav se ni bilo mogoče izogniti. Vendarle pa med proučevalci mednarodnih odnosov v tistem času najdemo mislece z večjim občutkom za proučevanje procesov in odnosov v mednarodni skupnosti, z večjimi ambicijami po interdisciplinarnosti in preseganju ideološkosti. Mednje štejemo tudi zasl. prof. dr. Vlada Benka, ki je mednarodne odnose proučeval skozi tri razsežnosti: kot kooperativni sistem, kot konfliktni sistem in kot sistem razvitosti in nerazvitosti (Benko, 2000: 269–311).

Tako zastavljena se je slovenska misel o mednarodnih odnosih oziroma slovenski prispevek k proučevanju mednarodnih odnosov začela razvijati tako pedagoško, v okviru KMO, kot raziskovalno, v okviru Centra za mednarodne odnose (CMO). Ta misel je od začetka svojega delovanja v različnih oblikah prispevala k napredku in tudi avantgardnosti fakultete; kolikor je bilo mogoče, se ni spuščala, ko je šlo za proučevanje mednarodnih odnosov, v ortodoksnost. Teme, ki jih je odpirala, so bile za čas, v katerem se je to dogajalo, drugačne, včasih nenavadne, včasih nezaželene, zgodovina pa kaže, da so predstavljale velik prispevek k znanstvenemu opusu fakultete. Znanost o mednarodnih odnosih, kot jo je razvil zasl. prof. dr. Vlado Benko, je krasilo predvsem to, da ni pristajala na striktno ideološki pogled na svet (Benko, 1997). Znanost pod njegovim vplivom se

ni pustila upogniti niti racionalističnim debatam na Zahodu (realizem vs. liberalizem v različnih različicah), katerih cilj je bil primarno osmišljati vodilno vlogo ZDA. Njegov pogled ni bil usmerjen zgolj na vprašanja surove moči držav, pač pa tudi na stiske, ki so jih doživljali revnejši, šibkejši, ko so prav tako hoteli najti svoj prostor pod soncem.

V tem smislu je pomemben znanstveni prispevek zasl. prof. dr. Vlada Benka pri proučevanju gibanja neuvrčenih – za mnoge države, tudi za Jugoslavijo, pravzaprav edina realna pot k mednarodni afirmaciji – vsaka država, ki ni velesila, mora najti neko svojo zgodbo, neko »nišo«, kjer se bo uveljavljala kot akterka v mednarodnih odnosih. Vpliv profesorja Benka je bil v tem kontekstu močan takrat, ko smo imeli pred očmi mednarodno vlogo Jugoslavije in je močan še danes, ko se pogovarjamo o mednarodni vlogi Slovenije. Iz njegovih poudarkov je nastal zajeten kos literature o malih državah – seveda je k temu naporu pomagala tudi slovenska osamosvojitev. V Benkovih časih in torej v času Jugoslavije je bil izpeljanih nekaj drznih projektov. Med njimi kaže izpostaviti knjigo o samoodločbi narodov, ki jo je napisal prof. dr. Ernest Petrič, raziskovalec in pedagog na KMO (Petrič, 1984). Zasl. prof. dr. Marjan Svetličič je na fakulteto (kot novi vodja CMO) in na KMO prišel na prehodu iz stare v novo državo, z opusom, ki je bil za tiste čase prav tako avantgarden. Posvečal se je, denimo, transnacionalnim podjetjem (TP) in s tem tujim neposrednim investicijam ter tako odprl nova vrata proučevanju ekonomskih vidikov mednarodnih odnosov (Svetličič, 1985).² Do tedaj je bila ta tema v nekdanji državi sicer prisotna, a večinoma ideološko odklonilno. Prof. Svetličič je imel do te tematike bolj »praktičen« pristop, s čimer je tematika TP dobila svoje mesto v slovenskem znanstvenem prostoru.³ Mednarodni ekonomski odnosi so tako poleg mednarodnih odnosov kot samostojne discipline ter mednarodnega prava utrdili del železnega repertoarja in tristebrne vsebinske strukture študijskega programa KMO, v katerem pa je do tedaj že bilo jasno tudi naslednje: brez poznavanja tujih jezikov, odprtosti v svet in mednarodnega povezovanja ne bo preživel ne program, ne fakulteta, ne država, pa tudi ne njeni diplomanti in diplomantke. O vsem tem se je na katedri razmišljalo desetletja pred tem, ko je termin internacionalizacija postal del univerzitetnega besednjaka. S takim načinom razmišljanja smo zrasli, najprej v Jugoslaviji, zatem v Sloveniji.

KJE SMO (PO SAMOSTOJNOSTI)?

Na področju pedagoške dejavnosti s samostojnostjo Slovenije pri študiju mednarodnih odnosov ni prišlo do tektonskih sprememb. Ker so se na tem študijskem programu

2 O razvoju predmeta Mednarodni ekonomski odnosi, pred njegovim prihodom, prof. dr. Svetličič piše tudi v pričujoči publikaciji.

3 Ta komentar dolgujem prof. dr. Bojku Bučarju.

ideološke teme relativno manj pojavljale, ni bilo treba v takojšnjo in radikalno prenovu programov. Poučevanje mednarodnih odnosov je bilo del ponudbe – samostojna smer – programa politologija. Stanje je ostalo nespremenjeno do prve bolonjske reforme (2003–2005), ki je bila za poučevanje mednarodnih odnosov velikega pomena. Takrat je bilo mogoče temeljito prenoviti program ter študentom omogočiti nekaj, česar prej niso imeli (a so vedno izražali takšno potrebo): da se z mednarodnimi odnosi srečajo že v prvem letniku. Prvič v zgodovini poučevanja mednarodnih odnosov smo lahko sistematično delali na gradaciji – študij od splošnih vsebin h specifičnim, ki so omogočale pridobivanje konkretnih, interesom posameznih študentk in študentov prilagojenih kompetenc, kot tudi pridobivanje različnih veščin ter znanja več tujih strokovnih jezikov. Pomemben je bil tudi identitetni vidik. Prvič v zgodovini Slovenije in širše regije se je za področje mednarodnih odnosov uvedla podelitev strokovnega naziva, neposredno vezanega na področje študija. Z začetkom izvajanja prve bolonjske reforme smo namreč pridobili podeljevanje strokovnega naziva diplomant/diplomantka mednarodnih odnosov – to je bil vse prej kot zanemarljiv napor, v katerega sem bil aktivno vključen, in ki je terjal ogromno časa, namenjenega prepričevanju in lobiranju, od fakultete, prek univerze pa vse tja do Državnega zbora. V tem smislu je bil zaokrožen napor prof. dr. Bojka Bučarja, ki je predstavljal most med postopnim umikom zasl. prof. dr. Benka iz pedagoškega procesa in prihajanjem novih kadrov. Prof. dr. Bučar je namreč dosegel, da je Univerza v Ljubljani (UL) že precej pred prvo bolonjsko reformo začela podeljevati nazive magister/magistrica znanosti s področja mednarodnih odnosov ter doktor/doktorica znanosti s področja mednarodnih odnosov.

S to novo razsežnostjo poučevanja mednarodnih odnosov na FDV so se povečala tudi pričakovanja in s tem odgovornost do študentov. Gradacije namreč ni brez privrženih pedagogin in pedagogov na KMO. Treba je priznati, da smo tu imeli srečno roko. Na katedri se je s študenti vedno veliko delalo, jih pogosto vključevalo v projekte,⁴ omogočalo njihovo samorealizacijo, treniranje v prepotrebni veščinah, kot so javno nastopanje in pogajalske tehnike, opravljanje študijskih obveznosti pa je postalo povsem primerljivo s fakultetami v tujini. V določenih segmentih študija se

4 Večina kolegic in kolegov s katedre je s pomočjo vsebinskih prispevkov študentk in študentov objavila številne strokovne in znanstvene publikacije, tako doma kot v tujini. Dva takšna projekta, na katera sem sam, ko gre za sodelovanje s študentkami in študenti, še posebej ponosen, sta zbornik o Organizaciji (nekdaj Konferenci) za varnost in sodelovanje v Evropi, OVSE (KVSE), izdan leta 2005, ob trideseti obletnici Helsinške sklepne listine ter pravljica z naslovom »S Feliksom okoli sveta mednarodnih odnosov«, ki je izšla leta 2017. Študija o OVSE-ju je prvo delo v Sloveniji ki se je celovito ukvarjalo s to mednarodno institucijo (Šabič, 2005). »Feliks« pa je prvo poljudno delo v zgodovini Slovenije, ki skuša disciplino mednarodnih odnosov celovito približati širši javnosti (Juričič in Šabič, 2017). Vključevanje študentov v pripravo publikacij v sodelovanju s člani in članicami KMO je marsikaterim študentkam in študentom dalo dodatno samozavest ko so videli, kako je njihovo študentsko raziskovanje lahko nagrajeno ne samo z oceno, pač pa tudi z javno objavo.

je že pred samo bolonjsko reformo orala tudi ledina. V tem smislu je bil avantgarden predmet Aktualni problemi mednarodne skupnosti, kot se je izvajal pred bolonjsko reformo. Vrhunec predmeta je bilo zaključno srečanje študentk in študentov mednarodnih odnosov s študentkami in študenti mednarodnega prava Univerze v Gradcu. Ta srečanja, ki so potekala od začetka osemdesetih let dalje, so bila rezultat sistematičnih priprav študentov skozi cel semester, ki je terjal obsežen študij primarnih virov ter sekundarne literature. Kolikor vem, je to bil edini tako organiziran predmet na fakulteti, to sodelovanje pa je vodilo v trajno sodelovanje tudi novih generacij pedagogov na KMO in na Univerzi v Gradcu.

Posebno preizkušnjo je v bolonjskem sistemu predstavljal prehod s prve stopnje na drugo stopnjo študija, na kateri se je študij mednarodnih odnosov srečal z novimi, zahtevnimi problemi. Prvi se je nanašal na raven študija. Vizija študija na drugi stopnji je bila jasna: doseči, da bodo študij mednarodnih odnosov na ljubljanski univerzi prepoznali kot kakovosten tudi v tujini in da se bodo nanj vpisovali tudi tuji študenti. Ta odprtost navzven ni vedno potekala enostavno, je pa pripeljala do dobrih rezultatov. Študenti, ki so se vpisovali in se še vpisujejo na program, prihajajo z vsega sveta, iz Avstralije, ZDA, Rusije, pa iz Španije, Nizozemske, z Zahodnega Balkana. Ne pomnim enega študenta ali študentke iz tujine, ki bi se pritoževal/a nad kakovostjo našega drugostopenjskega študija – prej obratno: zahteven študij cenijo in na različne načine ohranjajo stike s KMO.

Večje težave, a predvidljive, so se pojavljale pri študentih, ki so na prvi bolonjski stopnji mednarodne odnose diplomirali na FDV. Ti so bodisi takoj začeli karierno pot bodisi so iskali možnosti študija v tujini, nekaj jih je spremenilo smer študija, običajno po absolventskem letu, ki so ga preživeli praviloma v tujini, opravljajoč številna pripravništva. Del študentk oz. študentov se je po uspešno opravljenem študiju na prvi stopnji odločil za nadaljevanje študija mednarodnih odnosov na FDV tudi na drugi stopnji. S perspektive učitelja lahko rečem, da so se ti študenti večinoma izkazali kot nadpovprečni, celo odlični. Lahko bi rekli, da so dozoreli. Užitek jih je poučevati. Po petletnem študiju zares pridobijo vse kompetence, ki jih predstavlja dvostopenjski študij mednarodnih odnosov. Zadrega se pogosto pojavi le na koncu študija. Medtem ko večina tujih študentov oz. študentk ostaja osredotočena na pripravo magistrskega dela in se temu primerno organizirajo pri dokončanju študija, študentke in študente iz Slovenije že med magistrskim študijem pritegnejo karierne možnosti in absolventsko leto, ki jim pripada tudi ob zaključevanju na drugi stopnji študija. Ker so diplomantke in diplomanti mednarodnih odnosov iskan kader, se v prenekaterem primeru zgodi, da na drugi stopnji opravijo vse obveznosti, razen magistrskega dela, slednjega pa odlašajo dolga leta, tudi desetletje in več, ker so vmes dobili zaposlitev (velikokrat za nedoločeni čas), ki onemogoča osredotočenost na raziskovanje za magistrsko nalogo.

Druga bolonjska reforma, katere proces popolne uvedbe se zaključuje ravno v času pisanja pričujočega prispevka, bo, tako kot prva bolonjska reforma, prava neznanka. Ob prvi bolonjski reformi smo bili zelo skeptični. Ni bilo povsem jasno, kako kakovostni bodo bolonjski diplomanti v primerjavi s tistimi, ki so študij

končali po starem sistemu. Slednji so namreč morali ob zaključku spisati obsežno diplomsko delo, ki mu je sledil pogosto zahteven zagovor. Z bolonjsko reformo se je ta, recimo mu izpit zrelosti, na prvi (dodiplomski) stopnji izgubil. Nov bolonjski eksperiment s sistema 4 + 1 na sistem 3 + 2 bo še večji izziv. Po izkušnjah s prvo stopnjo novega sistema, ki se zaključuje ravno v času pisanja tega prispevka, lahko že rečem, da se bo izziva treba zelo resno lotiti, še posebej ko gre za komuniciranje o celovitosti študija (da se mednarodne odnose lahko resno študira samo pet let skupaj, ne samo tri leta).

Več dilem je tudi, ko gre za odprtost študija navzven. Tuji študenti so se zlahka odločali za podiplomski študij mednarodnih odnosov na FDV, dokler je ta bil enoleten. Dvoletni študij pa je povezan z večjimi stroški in logističnimi problemi. KMO je sicer na tuje študente pripravljena. Povezuje se s tudi s tujimi univerzami, npr. z uvedbo t. i. dvojnih diplom (o čemer več v nadaljevanju besedila), čas pa bo pokazal, ali so te »improvizacije« dovolj oziroma ali smo naredili dovolj, da študenti oz. študentke potrdijo atraktivnost vsebin študija s tem, da se brez odlašanja vpišejo tudi na drugo stopnjo.

Za razliko od pedagoškega področja so se mednarodni odnosi kot disciplina nekoliko slabše razvijali na raziskovalnem področju, ni pa to posebej vplivalo na število objav, med katerimi je kar nekaj tudi zelo kvalitetnih. V prvem obdobju osamosvojitve so raziskovalke in raziskovalci na CMO sicer kar nekako pozabili na Benkove usmeritve, kar pa je ustrezalo času in spremenjenim okoliščinam. Slovenija ni bila več zgolj provinca v Jugoslaviji (ali prej v Avstro-Ogrski), pač pa samostojna država. Raziskovalke in raziskovalci so se manj usmerjali k znanosti kot taki, bolj so se odzivali na sprotne potrebe države. Tako so, izhajajoč iz različnih disciplin – poleg mednarodnih odnosov še ekonomije in prava – na začetku razvoja nove države svojo raziskovalno energijo, vsak s svojega področja, usmerjali v proučevanje malih držav v mednarodnih odnosih in na ta način pomembno prispevali k mednarodnemu poznavanju te tematike.

Kasneje se je CMO lotil različnih tem, združenih pod naslovom raziskovalnega programa z nazivom Slovenija v mednarodnih odnosih, še pred tem pa se je proučevalo možnosti in priložnosti za uveljavljanje Slovenije v mednarodni skupnosti. Vse opravljene in objavljene raziskave seveda še zdaleč niso bile omejene zgolj na »primer Slovenije«. CMO je, pod vodstvom zasl. prof. dr. Marjana Svetličiča, ki je center vodil med letoma 1990 in 2013, vseskozi stavil na raznolikost in puščal ogromno prostora za nove ideje, spodbujal je inovacije. Zato je CMO tudi postal vodilna raziskovalna institucija za proučevanje mednarodnih odnosov v Sloveniji, kjer so se lahko razvile raziskovalke in raziskovalci, ki so svoj prostor pod soncem začeli iskati na novih področjih mednarodnih odnosov in drugih družboslovnih disciplin. V ospredju sta bila problematika razvoja in vloge zveze NATO in še posebej Evropske unije (EU) v mednarodnih odnosih. Članstvo v obeh organizacijah je bilo takrat namreč v središču nacionalnega interesa Slovenije. Kot druge primere pa lahko omenimo mednarodni regionalizem in institucije, tuje neposredne naložbe, inovacije, (tehnološki) razvoj,

storitve, ekonomsko diplomacijo, pomen nevladnih akterjev, Zahodni Balkan, mednarodne režime ter manjšinska vprašanja v mednarodnih odnosih.⁵

Raziskovalni kader na CMO je bil vseskozi raznolik. V njem danes, tako kot nekoč, najdemo tako ekonomiste kot tiste, ki prihajajo s področja mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Specifika te skupine so dolgo časa bili t. i. hibridni raziskovalci, to je tisti, ki so po nazivu sicer migrirali z enega znanstvenega področja na drugega, a so večinoma manj pozornosti posvetili povezovanju med obema. To pa ne pomeni, da »zgodbo o uspehu« pri povezovanju med znanstvenimi disciplinami tako na CMO kot na KMO ni (bilo). Lep primer take zgodbe je pedagoška in raziskovalna dejavnost zasl. prof. dr. Marjana Svetličiča. Doktor ekonomskih znanosti, z diplomom iz politologije, je s prepletanjem tematik iz politike in gospodarstva uspešno gradil področje mednarodnih ekonomskih odnosov, kjer je razvil svojevrsten, študentom všečen pristop k mednarodnim ekonomskim vprašanjem. Drugi primer je že omenjeni predmet Aktualni problemi mednarodne skupnosti, kjer so se pogosto soočala vprašanja mednarodnega političnega okolja, v katerem je umeščeno mednarodno pravo. Predmet je skupaj s kolegom z graške univerze, prof. dr. Konradom Gintherjem, zasnoval prof. dr. Ernest Petrič, uspešno nadaljeval pa prof. dr. Bojko Bučar, ki je v predmet postopoma vključeval mlajše kolegice iz kolege iz KMO.

Prostora za nove zgodbe o uspehu je veliko. Spremembe, ki smo jim priče v raziskovanju družboslovja, in ki se odvijajo praktično pred našimi očmi, kar kličejo po takih zgodbah. Tu nas čakajo pomembne naloge. O razvoju znanosti o mednarodnih odnosih recimo ne na KMO ne na CMO nikoli nismo opravili resnega pogovora, z izjemo analize skupine znanstvenic in znanstvenikov, ki je ocenjevala stanje discipline v Srednji Evropi, tudi s poudarkom na Sloveniji (že omenjena Roter 2009). A to se utegne spremeniti, če bodo uveljavljene ideje iz raziskovalne strategije Republike Slovenije, ki se nakazuje z novo zakonodajo, v pripravi ravno v času pisanja tega prispevka. Ta naj bi se približala usmeritvam, ki v raziskovalnem prostoru EU vladajo že nekaj časa. Ta deluje nekako po pravilu, če ga pretvorimo v slovensko okolje, da »šteje ideja, ne SICRIS-točke«. Za razvoj ideje pa je potrebno imeti koherentno raziskovalno področje in ustrezno vsebinsko kompetentne znanstvenice in znanstvenike.

Slednjega, in vloge posameznih disciplin v njem, na CMO doslej ni bilo potrebno identificirati, zdi pa se, da bo zdaj to nalogo treba opraviti, če naj CMO ohrani svojo konkurenčnost doma in v tujini. Končni rezultat te razprave je lahko samo eden: nadgraditi tradicijo, a ne biti odvisen od nje. Dediščina, ki jo v prihodnost nosi CMO, je pestrost profilov sodelavk in sodelavcev. Treba bo čimbolj izkoristiti znanja

5 Izbor iz tega opusa je pod vodstvom urednika prof. dr. Bučarja dodan k tej publikaciji, zato se mu v tem prispevku ne posvečam posebej. Bi pa sam po sebi moral biti deležen pogostejše posebne, obsežne refleksije. Primer take (samo)refleksije najdemo v prispevku prof. dr. Petre Roter v posebni številki revije *Journal of International Relations and Development* (Roter 2009).

in potenciale vseh raziskovalnih profilov, prisotnih v CMO. Več članic in članov raziskovalne skupine je mednarodno močno vpetih, so uveljavljeni, ali pa dobro na poti proti mednarodni uveljavitvi. Če raziskovalna skupina želi biti umeščena kot mednarodno primerljiva, mora ohraniti to širino, a jo tudi teoretsko osmisliti (vso mednarodno dogajanje namreč še ni disciplina mednarodni odnosi), kar bo omogočilo pogoje za konkretno akumulacijo znanja znotraj discipline mednarodnih odnosov, posameznih drugih disciplin ter interdisciplinarnih študij. Izogniti se mora tudi sponam preteklosti, saj so pred nami novi izzivi, mnogo kompleksnejši, veliko bolj medkulturni, veliko bolj prežeti s tehnološkimi izzivi, in tokrat, glede na to, kdo vse dandanes nastopa v mednarodnih odnosih oz. vstopa vanje, tudi resnično globalni. To je nek nov, drugačen izziv, s katerim se srečuje sodobna znanost o mednarodnih odnosih, zato ga ne na raziskovalnem področju (CMO) in ne na pedagoškem (KMO) ne kaže podcenjevati.

Ob častitljivem jubileju, šestih desetletjih obstoja znanosti in pedagoškega dela v Sloveniji je, ko gre za področje mednarodnih odnosov, mogoče veliko slaviti. Vse uspehe in dosežke je pravzaprav nemogoče naštet. CMO je bil po objavah dolgo časa v samem vrhu raziskovalnih skupin s področja družboslovja. Iz KMO izhaja utemeljitelj discipline mednarodnih odnosov. Nekdanji vodja CMO je prejemnik prestižnega priznanja Ambasador znanosti Republike Slovenije. Člani in članice KMO oz. CMO so vodili največje organizacije, kot je npr. World International Studies Committee (WISC). KMO se podpisuje pod eno največjih družboslovnih konferenc v Sloveniji, vsekakor pa največjo na FDV – leta 2008 je tam je gostovalo prek 1.100 udeležencev iz 70 držav. Član KMO je eden izmed ustanoviteljev European International Studies Association (EISA), osrednje evropske organizacije za mednarodne odnose. Član KMO je bil na neposrednih volitvah izvoljen v upravni odbor *International Studies Association* (ISA), ki šteje prek 6.000 članic in članov. Člani/ce CMO so dejavni v upravljanju *European Business Academy* (EIBA), katere članstvo sega v 50 držav na svetu. Revija *Journal of International Relations and Development* je najboljša vzhodnoevropska revija za področje mednarodnih odnosov in ena uglednejših in prepoznavnih v mednarodnem merilu, njen solastnik je CMO, njen ustanovitelj je prof. dr. Bučar. Med člani in članicami KMO oz. CMO najdemo Fulbrightovega štipendista, ugledne svetovalce v EU, Svetu Evrope in OVSE ter raznih institucijah OZN, povpraševanje po njihovih ekspertizah najdemo v podjetjih in medijih, domačih in mednarodnih. Na pedagoškem področju imamo nosilce fakultetnih in univerzitetnih priznanj za najboljše učiteljice in učitelje, za njihov prispevek k mednarodnemu ugledu Univerze v Ljubljani. Naše kolegice in kolegi so prepoznani po vpeljevanju novih metod za poučevanje. Aktivno iščejo stik s podjetji in na ta način omogočajo študentom dodatne možnosti, da se spopadajo s praktičnimi izzivi. A tisto, kar res šteje, je, kako se bodo ti pretekli uspehi nadaljevali v prihodnost. Kljub številnim dejavnikom, ki posredno ali neposredno vplivajo na razvoj človeštva, kaj šele na razvoj znanosti, pa se zdi, da lahko kot pedagogi/nje in raziskovalci/ke na področju mednarodnih odnosov z optimizmom zremo v čas,

ki je pred nami. Pri tem ne gre za floskulo, pač pa za sklep, potrjen s konkretnimi ugotovitvami.

PRIHODNOST

Kako torej naprej? Izzivi za prihodnost so tako na pedagoškem kot na raziskovalnem področju. V pedagoškem smislu je z novo bolonjsko reformo, zasnovano in opravljeno med letoma 2014 in 2017, družboslovje na FDV, z njim pa tudi študij mednarodnih odnosov, doživelo hud udarec. Neugodne finančne razmere so fakulteto prisilile v sanacijo, katere neposredna posledica je bila zmanjšanje števila predmetov in pedagoških ur ter stroga omejitev novega zaposlovanja. Ta nerazvojni vidik je velik izziv za vse študijske programe na FDV, ne samo za študijski program Mednarodni odnosi. Reforma je privedla tudi do ukinitve Evropskih študij kot samostojnega programa in s posledičnim oblikovanjem evropskega modula v tretjem letniku dodiplomskega študija. Vseeno pa možnosti za razvoj ostajajo. Začetna podlaga zanj je pravzaprav več kot solidna.

Kljub nekaterim žrtvam, ki se jim v procesu krčenja programa ni bilo mogoče izogniti, je študijski program mednarodnih odnosov ohranil tradicijo in integriteto. Še vedno so v njem enakopravno zastopane vse ključne discipline, poleg mednarodnih odnosov še mednarodna ekonomija (mednarodni ekonomski odnosi) in mednarodno pravo. Še vedno ponuja enak nabor tujih jezikov. Še vedno je odločno interdisciplinaren. Ohranja povezovanje s politologijo, hkrati pa ponuja specifične vsebine, ki jih med drugim podpirajo tudi raziskovalne aktivnosti članic in članov KMO. Tradicija kadrovske sestave, ki naj jo, kolikor je to le mogoče, sestavljajo člani in članice, izobraženi/e v tujini, se ni prekinila od takrat, ko je prof. dr. Bojko Bučar prišel v Slovenijo z opravljenim magisterijem iz primerjalnega prava na Univerzi v New Yorku. Danes se KMO lahko pohvali še s članico z doktoratom z Univerze v Cambridgeu, članom z doktoratom z Univerze Harvard, ter članom z magisterijem s Svobodne univerze v Berlinu. Internacionalizacija je bila vseskozi v genetskem zapisu katedre. To se ne bo spremenilo, saj se KMO prek že omenjenih dvojnih diplom povezuje z drugimi fakultetami v tujini, konkretno z Univerzo v Passauu in z Univerzo v Gradcu. Sodeluje tudi v mednarodnem programu s skupno diplomom s področja človekovih pravic in demokratizacije *EMA*.⁶ V prihodnosti bi se ta trend, še posebej na področju dvojnih diplom, moral še krepiti; prestižnost partnerskih univerz bo dokazovala mednarodno vrednost študijskega programa Mednarodni odnosi.

6 Več o programu na: EMA, The European Master's Programme in Human Rights and Democratisation, <https://gchumanrights.org/education/regional-programmes/ema/about.html>.

Kar se vsebinskega pedagoškega dela tiče, se pot naprej začne od zadaj, od tam, kjer so se začeli razvijati mednarodni odnosi v Sloveniji. Tako kot študenta ali študentko v nekdanji Jugoslaviji tudi v ospredju sodobnega študenta ali študentke ni evropocentrično gledanje na mednarodne odnose. Sodobnih študentov, tako kot njihovih vrstnikov v Sloveniji pred mnogimi desetletji, ne zanima zgolj Evropa. Zanima jih svet, trendi v njem, kjer Evropo vidijo le kot del mednarodne skupnosti. Klasične teme na področju mednarodnih odnosov – npr. vloga velesil, pomen mednarodnih organizacij, nedržavnih akterjev, skupni problemi in transnacionalni pojavi, kot tudi nove tehnologije in nove ideološke povezave – potrebujejo nove vsebine, nove interpretacije. EU in evropske institucije ostajajo in morajo ostati v središču naše pozornosti, saj smo tu, v Evropi, doma. Hkrati pa se je treba zavedati, da je študij prihodnosti študij brez meja. Nujen je napredek pri izgradnji nujne infrastrukture za poučevanje raziskovanje. Za področje Vzhodne Azije se že izgrajuje. Filozofska fakulteta in FDV sta v prostorih slednje vzpostavili Raziskovalno središče za Vzhodno Azijo (EARL), ki je ravno v letu 2021 postalo tudi član Mreže raziskovalnih infrastrukturnih centrov Univerze v Ljubljani. Ne kaže zanemariti tudi sodelovanja z regijo Zahodnega Balkana (nekdanje Jugoslavije). Tam so naši učitelji še vedno cenjeni in zaželeni partnerji. Nikakor ne na zadnjem mestu pa je aktualno tudi vprašanje inovativnih načinov poučevanja, na kar sem že opozoril.. Delo s študenti, spodbujanje njihovega študija, razmisleka in razvoj kompetenc, kot je sposobnost kritičnega mišljenja, so ključni v nadaljnjem razvoju katedre.

Omeniti velja tudi odnos do učbenikov. Učbeniško posredovanje znanj je sicer bolj smiselno za srednješolsko izobraževanje, morda za prvi letnik univerzitetnega študija, ko je treba osvojiti temeljne vsebine in pojme, pa še to zgolj kot temeljna literatura, ki ne more biti edino, kar študenti preberejo in študirajo. Zelo hitro pa je treba mednarodne odnose študirati pri samem viru – torej ključnih besedilih oz. avtorskih refleksijah. Kaže biti pozoren tudi na morebitne očitke o »zastarelosti« učbenikov, ki jih je treba pravočasno zajeti in odgovore na te »očitke« tudi ustrezno skomunicirati.⁷

Res velik izziv bo za poučevanje mednarodnih odnosov v prihodnosti predstavljal doktorski študij. Fakulteta se na tem področju čedalje bolj sooča z več dejavniki

7 V tem kontekstu kaže izpostaviti izjemno koristno razpravo, ki se je pred kratkim odvijala med člani/cami KMO/CMO glede zastarelosti učbenikov. Šlo je za presojo o tem, ali je knjižno delo nekega tujega avtorja, ki je sicer staro par desetletij in se uporablja kot temeljna študijska literatura pri enem izmed ključnih predmetov programa, primerno za študente – ali ne bi kazalo uvesti kak novejši učbenik. Razprava je izkristalizirala razlikovanje med učbenikom in temeljnim delom ter temeljnim čtivom. Temelj študija mednarodnih odnosov na FDV tako npr. predstavlja Benkovo delo, ki ni klasični učbenik. V svoji najnovejši verziji je formalno staro več kot dve desetletji (Benko, 2000), toda po svoji vsebini in sporočilnosti je brezčasno in kot tako izjemno pomembna, v našem okolju temeljna študijska literatura. Seveda je to brezčasnost treba vedno znova aktualizirati, postaviti v zgodovinski kontekst: brez ustrezno usposobljenih učiteljev nobena Benkova ali katerakoli druga literatura, noben učbenik in nobeno temeljno delo pri študentih ne bodo dosegli zaželenega učinka.

in procesi, ki jih bo treba nasloviti. Po eni strani je študij čedalje bolj na preprihu primerjav z doktorskimi študiji v tujini, kar seveda pomeni, da mora zagotavljati standarde, ki bodo študijski program Mednarodni odnosi ohranili na zemljevidu za študente privlačnih študijev. Tu se zastavlja vprašanje, ali je vse odvisno samo od izvajalcev doktorskega študija na področju mednarodnih odnosov. Trenutni koncept doktorskega študija na FDV namreč ne omogoča ustrezne zastopanosti vseh disciplin na fakulteti; za razliko od nižjih stopenj študija so na doktorski stopnji v ključnem, prvem letniku študija, prisotne samo štiri. Zato kaže problematizirati takšno stanje in podvomiti, ali to prispeva k večji konkurenčnosti ponudbe fakultete. Pomembno je izpostaviti tudi dejstvo, da se fakulteta sooča s kandidati oz. kandidatkami, ki doktorski študij razumejo kot strokovni in ne kot znanstveni študij. Temu ustrezna so njihova pričakovanja, a tudi velika razočaranja, ko ugotovijo, da so morda nekateri problemi, ki jih želijo proučevati za doktorat, zanimivi, niso pa znanstveno relevantni. Univerzitetna pravila so glede vprašanja izvirnosti disertacije področju *znanosti* dovolj jasna in predstavljajo izziv dokorskemu študentu, čeprav je hkrati tudi res, da univerzitetni razpisi, ki terjajo predložitve doktorskih dispozicij na vsega petih straneh (!), niso v pomoč.

Ko gre za področje raziskovanja, je največji izziv za prihodnost, ki bo pomembno vplival na nadaljnji razvoj znanosti o mednarodnih odnosih v Sloveniji in v mednarodnem okviru in da se ohrani primerjalna prednost CMO, iskanje stičnih točk med članicami in člani centra, ki po svoji stroki pokrivajo mednarodne odnose, mednarodno ekonomijo in mednarodno pravo, a tudi diplomacijo in evropske študije. Kot že omenjeno, prioriteto vprašanje, na katerega mora odgovoriti CMO, je področje delovanja, ki ga želi razvijati, v kontekstu discipline mednarodnih odnosov. Šele ko bo to jasno, bo mogoče ocenjevati, kje lahko določena znanja pridejo bolj prav. CMO mora, tako kot celotna raziskovalna srenja v Sloveniji, meriti visoko, in to vedno, kajti razvoj mednarodnega raziskovalnega prostora to terja. V tem smislu je mogoče za prihodnje raziskovalno delovanje predvideti in hkrati zasledovati naslednje usmeritve: konec dobe raziskav s periferije, tj. tipa »the case of Slovenia«; Slovenija že dolgo v ničemer ne izstopa tako, da bi proučevanje (samo) njenega primera pomenilo prispevek k znanosti; možnost objave takega »primera« v ustrezno prepoznani mednarodni reviji ali knjigi sicer ni nemogoča, saj ni mogoče izključiti primerov, kjer bo Slovenija npr. vodilna v neki dejavnosti. Je pa zagotovo možnosti za tovrstno objavo mnogo manj, kot jih je bilo v preteklosti, če seveda neželeni trendi, s katerimi se soočamo v času pisanja tega prispevka (rast populizma, izključevalna zunanja politika, omejevanje medijske svobode in temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter odrekanje vrednotam kot je vladavina prava) ne postanejo stalnica.

Kaže biti pripravljen na prihodnji scenarij, v katerem točkovna uspešnost posameznika ne bo več nujno ključna za raziskovalno uspešnost in vplivnost raziskovalne skupine kot celote. Odmik od pretežno, če ne izključno, kvantitativnega merjenja znanstvene uspešnosti je prava usmeritev, saj išče povezave števila objav s kakovostjo objav (objava v nizko citirani mednarodni reviji je mednarodna, vprašanje pa je, koliko

je zares vplivna v smislu njenega izvirnega in relevantnega doprinosa k znanosti) ter prispevkom objave na področju, ki ga naslavlja (vsak raziskovalec ali raziskovalka, ki želi upravičevati svojo prepoznavnost na področju, ki ga proučuje, bi moral/a vsaj enkrat objaviti samostojno raziskavo v osrednji mednarodni reviji ali publikaciji s tega področja). Uveljavitev v mednarodnih publikacijah je zamudno delo, v sedanjem merjenju raziskovalnih uspehov se, resnici na ljubo, pogosto tudi ne izplača. Primerjava med pridobljenim številom točk z objavo pri mednarodni založbi in objavo v angleškem jeziku v domačih logih pokaže, da drastične razlike med njima ni. Še več, vrednotenje objav v tujini včasih vodi tudi v absurde.⁸ S spremembo ocene raziskovalnega uspeha lahko ravno ta kriterij, tj. mednarodno priznana vloga znanstvenika na področju, ki ga proučuje, in ne le SICRIS-točke brez kvalitativne analize izvora, iz katerega se prislužijo, naredi razliko med uspešnim in neuspešnim raziskovalcem oz. raziskovalko.

Omreženost, ugled in s tem prepoznavnost CMO in njegovih raziskovalk in raziskovalcev je treba vseskozi krepiti. Zaostanek na tem področju pomeni smrt za raziskovalno skupino. Zanj je nujno, da v njej sodelujejo avtorji z odličnimi mednarodnimi povezavami in s priznanji, ki skupino profilirajo in promovirajo tako navzven kot navznoter. Še pomembnejša je teamska spodbuda, kjer se skupina ne prepusti individualnim raziskovalnim preferencam (te seveda dopušča), ampak spodbuja medsebojno sodelovanje – interdisciplinarno obravnavanje mednarodnih problemov. Še posebej pomembno pa je sistemsko spodbujati tiste članice ali člane raziskovalne skupine, ki so raziskovalno najmočnejši, imajo dobre povezave. Vsak raziskovalni center bi v tem kontekstu moral biti strateško predrzen. Prvič v smislu, da bi svojemu odličnemu raziskovalcu oz. raziskovalki namenil večji del sredstev, ga začasno (a varno) razbremenil pedagoškega dela in računal (upal) na pozitivne rezultate (npr. uspešno prijavo mednarodnega projekta, odlične objave), ki bi lahko pripeljali do zaposlitve novih raziskovalcev ali raziskovalk, medtem ko bi zamenjavo na pedagoškem delu katedra iskala z mednarodnim razpisom. Drugič v smislu, da bi raziskovalna skupina – torej CMO – razpoložljiva sredstva vložila primarno v zaposlitev obetajočega mladega strokovnjaka ali strokovnjakinje iz tujine,

8 Tako je, denimo, od povabila za objavo v znani *Oxford Bibliographies*, ki smo jo raziskovalci na KMO prejeli od svetovno znanega znanstvenika s področja mednarodnih odnosov, prek dvojne anonimne recenzije do končne objave minilo več kot eno leto. Delo, ki obsega 11.000 besed in je obsežen analitični pregled literature za področje, ki smo ga obravnavali, je v SICRIS-u ocenjeno z desetimi točkami, kar je v tem primeru pomenilo 3,33 točke za vsakega izmed treh avtorjev, ki smo sodelovali pri tem projektu. Zagotovo bi ta prispevek zlahka objavili bodisi v domačih bodisi v tujih logih in za to pridobili na desetine točk. Vendar nam prisotnost v Oxfordovi publikaciji tega ranga šteje mnogo več, kot kakršnekoli točke. V labirinte tipoloških zakonitosti se sicer nisem spuščal, lahko pa vseeno ponudim zanimivo primerjavo: mentorstvo pri magistrskem delu je ocenjeno s tremi točkami, pa tudi to seveda neodvisno od tega, koliko dela mentor/ica vложи v spremljanje študenta oz. študentke v procesu pisanja magistrskega dela in kakšen je končni rezultat: je magistrsko delo zgolj površinski opis neke problematike ali pa je po svoji kvaliteti celo izviren prispevek k znanosti.

ki bi okrepil/a in nadgradil/a vlogo centra pri proučevanju določenega raziskovalnega problema.⁹ Nič od tega ni mogoče pričakovati, če raziskovalni skupini manjka kohezivnosti, ki jo lahko (o)krepi, naj ponovim, jasno definirano področje raziskovanja. Prav v opredeljenem raziskovalnem področju je najlažje oblikovati raziskovalne ideje in določiti nosilce za njihovo razdelavo v obliki projektne prijave. Da bi sploh prišli v kakršno koli presojo, morajo biti predlogi sodobnih projektov napisani na vsega nekaj straneh. Kot mi je zaupal uveljavljeni raziskovalec, za temi »nekaj stranmi« stoji mesece, če ne celo leta trdega raziskovalnega dela, medsebojnih pogovorov. Taki pogovori niso mogoči, če znotraj skupine ni več ekspertov za področje, z dobrimi povezavami v tujini.

Nenazadnje bo za CMO v prihodnje pomembno dajati še več poudarka na problemska področja, kjer na prvem mestu šteje znanost, ne država, iz katere prihaja avtor (že omenjeni odklik od »the case of« pristopa). V tem kontekstu je veliko stičnih točk, kjer se lahko raznolika znanja v okviru CMO srečajo in vodijo k dobrim raziskavam. Podnebne spremembe, regionalizem, migracije, človekove pravice, vpliv in vloga znanstveno-tehnoloških dejavnikov (digitalizacija, umetna inteligenca), odziv države in mednarodnih institucij na zunanje pritiske, izzivi obstoječi mednarodnopravni ureditvi, demokracija v mednarodnem prostoru, obravnava problemov razvitosti in nerazvitosti in integracijski procesi (v Evropi in drugod), proučevanje različnih vrst konfliktov in njihovih razsežnosti so le nekatera področja, kjer je mogoče intenzivno sodelovanje med sodelavkami in sodelavci v CMO, ki pokrivajo temeljne discipline centra.

SKLEPNA MISEL

Ena izmed ključnih odlik študija in raziskovanja mednarodnih odnosov je konkretnost v njegovi splošnosti. Specializacija je pomembna, nikakor pa ni nujna, niti zadostna garancija za uspešno kariero. Vsekakor je treba spodbujati študentke in študente, da se posvečajo in izpopolnjujejo v tematikah in na področjih, ki so jim posebej zanimiva. Dejansko to na različne načine tudi počno. Tisto, kar pa jim mora biti skupno, je kozmopolitskost in sposobnost kritičnega razmisleka. Razvoj sveta, prepletenost družbenih in znanstveno-tehnoloških dejavnikov ter njihovo razumevanje so lastnosti, ki jih je od ozko specializiranega diplomanta nemogoče pričakovati. Od diplomanta oz. diplomantke mednarodnih odnosov se vedno pričakuje, da ima široko podlago, kot ponavadi rečejo delodajalci doma in v tujini, ki radi zaposlujejo naše diplomante in diplomantke ter magistre in magistrice, tako v javnem kot v zasebnem sektorju. Od njih se pričakuje sposobnost razumeti procese in odnose na vseh ravneh življenja, ne samo na mednarodni.

9 Težko je verjeti, da bi lahko, ob obstoječih plačnih normativih pritegnili uveljavljene, svetovno znane raziskovalce ali raziskovalke: brez dodatne finančne podpore, recimo iz zasebnega sektorja, si jih je praktično nemogoče privoščiti.

Sposobnost komunikacije, koordinacije, intuicije in nenazadnje tudi empatije šteje v to kategorijo nujnih kvalitiet naših diplomantk in diplomantov. Teh sposobnosti roboti še nimajo – ko jih bodo imeli, človeka ne bomo več potrebovali. Zato tudi znanstvena pozornost na procese in odnose v mednarodni skupnosti ne more biti nič manjša, kot je bila v času zasl. prof. dr. Vlada Benka. Svet je bil konflikten takrat in je konflikten danes. Možnost vojaškega spopada večjih razsežnostih ni zanemarljiva. Zato je toliko bolj pomembno iskati idejo, ki osmisli vlogo znanosti v družbi, državi in mednarodni skupnosti glede na dane okoliščine. V tem kontekstu navezava v tem prispevku na socialistično Jugoslavijo kot okolje, v katerem se je razvijala slovenska državnost pred osamosvojitvijo, ni naključna. Jugoslavija se je prek *ideje* o neuvrščeniosti uspešno izognila blokovski opredelitvi. Naloga znanosti o mednarodnih odnosih tako ni samo popisovati pretekle ali sedanje trende, pač pa jih razumeti in o njih aktivno razmišljati. Z izgradnjo svojega raziskovalnega prostora in večje kohezivnosti ter povezljivosti znanj je tudi možnost teamskega dela in porajanja *idej* večja, z njimi pa možnost odtisa, ki bi ga pustila tradicija proučevanja mednarodnih odnosov, kot jo poznamo v Sloveniji, postane toliko večja.

Kje bomo? Sam vedno rad gledam desetletje naprej. Na tej poti ne smemo spati na lovorikah in se zavedati, da bo prizadevanje za zainteresirane, radovedne in ambiciozne študente in sodelovanje v kakovostnih mednarodnih raziskovalnih ekipah čedalje zahtevnejše. Na to se lahko pripravimo le tako, da smo sami vsaj tako, če ne celo bolj zainteresirani, radovedni in ambiciozni kot študenti, vendar pri tem ne smemo pozabiti na temelje, iz katerih razvijamo disciplino. Prihodnjega razvoja znanosti o mednarodnih odnosih v Sloveniji si tako ne znam predstavljati na način, da bi naš domet ostal Evropa. Evropski integracijski procesi seveda ostajajo pomemben del našega pedagoškega in raziskovalnega fokusa, toda odprtost v svet, druge regije, bo morala biti večja, kot kdaj koli doslej.

Bodočega razvoja si ne znam predstavljati brez povezovanja in komuniciranja z drugimi disciplinami. Širši javnosti nepoznano dejstvo je, da sta v procesu pridobitve uradnega priznanja akademskega naziva diplomant/ka mednarodnih odnosov, v katerem sem bil aktivno udeležen, s svojim vplivom odločilno posredovala dva tedanja vplivna politika, oba sociologa, ki sta, med drugim, razumela pomen zasl. prof. dr. Vlada Benka in za razvoj mednarodnih odnosov v Sloveniji. Razvoja mednarodnih odnosov si ne znam predstavljati niti brez naslavljanja znanstveno-tehnoloških sprememb prek povezovanja z naravoslovnimi in tehničnimi znanostmi.¹⁰ Na normativ-

10 Izjemno zanimiva izkušnja je bil projekt »prYde – multimedijška platforma za promocijo dediščine«, ki je bil izveden leta 2015, kjer smo sodelovali mentorji-predstavniki Fakultete za elektrotehniko, FDV in podjetja 3fs d. o. o, ki ga je predstavljal Matic Bitenc, projektni vodja, diplomant evropskih študij in razvijalec znane aplikacije Toshl. V njem so sodelovale študentke in študenti treh fakultet in štirih študijskih programov. Iz FDV-ja sta bili udeleženi dve študentki mednarodnih odnosov ter študent smeri Sociologija-upravljanje organizacij, človeških virov in znanja.

nem področju moramo biti še posebej pozorni, saj vse zgoraj omenjeno neposredno zadeva tisto, na kar smo najbolj občutljivi in kar ne želimo, da se nam odvzame, ne nam, ne komurkoli na svetu: vladavina (mednarodnega) prava, varstvo nedeljivih človekovih pravic in svoboščin, mir.

Ne glede na to, o čem bomo pisali ob 70. obletnici mednarodnih odnosov v Sloveniji, dejstvo ostaja: znanje ne zastara, znanje se dopolnjuje in nadgrajuje. »Mednarodniki« do preteklosti nimamo mačehovskega odnosa, in to z razlogom. Menda obsoletna in menda ideološko neprimerno obravnavana tematika v preteklosti za »mednarodnike« še kako ostaja aktualna, če smo le intelektualno pošteni do sebe in vsega, kar smo študirali, kar smo doslej objavili, iz česar smo diplomirali, magistrirali, doktorirali. V danem času, obdobju, je naše znanje temeljilo na tistemu, kar nam je bilo na razpolago, in tega v 60 letih, odkar se v Sloveniji poučujejo in raziskujejo mednarodni odnosi, nikoli bilo malo, če si le hotel študirati. Sam nikoli ne bi vpisal te študijske usmeritve, če mi ne bi omogočila svobodnega prebiranja vse literature, domače in tuje, brez ideoloških pregrad in zavor. Svet pač ni bil, ni in nikoli ne bo črno-bel. Različni režimi njih ideologi so poskušali dokazati nasprotno – nikomur ni uspelo. Zato se za prihodnost študija in raziskovanja mednarodnih odnosov v Sloveniji v naslednjih desetih letih in naprej ne bojim.

VIRI

- Benko, Vladimir (1997): Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Benko, Vladimir (2000): Sociologija mednarodnih odnosov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Juričič, Tamara, Zlatko Šabič, v sodelovanju z Delfino Biščak, Tjašo Božič in Tamaro Kajtazović (2017): S Feliksom okoli sveta mednarodnih odnosov. Ljubljana: samozaložba, <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/katedra-za-mednarodne-odnose/s-feliksom-okoli-sveta-mednarodnih-odnosov-kon%C4%8Dna.pdf?sfvrsn=0>.
- Kardelj, Edvard (1956): Evolution in Jugoslavia. *Foreign Affairs* 34 (4): 580–602.
- Petrič, Ernest (1984): Pravica narodov do samoodločbe. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Roter, Petra (2009): At the centre and the periphery simultaneously: the incomplete internationalization of Slovenian International Relations. *Journal of International Relations and Development* 12 (2): 180–186.
- Šabič, Zlatko (ur.) (2005): Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi. Ljubljana: Založba FDV.
- Svetličič, Marjan (1985): Zlate mreže transnacionalnih podjetij. Ljubljana: Delavska enotnost.

GENEZA KATEDRE ZA MEDNARODNE ODNOSI

Red. prof. dr. Bojko Bučar

Visoka šola za politične vede (VŠPV), ki je bila ustanovljena leta 1961, je bila pravzaprav institucionalizacija dotedanjega partijskega izobraževanja za potrebe stranke in politike. Ne le tedanje vzhodnoevropske države, tudi etablirane stranke zahodnih demokracij so poznale in še dandanes poznajo sisteme izobraževanja za svoje kadre. Žal so se po osamosvojitvi te izkušnje v Sloveniji nekam izgubile, to tudi razloži stanje politične kulture. Posebnost je morda bila zgolj v tem, da je takrat v Sloveniji nastala prava visoka šola in se je rodila ambicija, da se razvijejo znanstvena področja. V začetku politične vede, sociologija in novinarstvo. Znotraj političnih ved so že bili nastavki za proučevanje in poučevanje mednarodnih odnosov: poučevanje tujega jezika in številni strokovni predmeti.

Kar se tujih jezikov tiče, si bom dovolil nekaj progresije. Leta 1961 se je najprej poučevala angleščina in v manjši meri ruščina (prof. N. Bulatović - Kansky), temu so leta 1963 dodali nemščino (prof. E. Bučar) in leta 1967 še francoščino (izvajalec Francoski kulturni center). Pouk se je najprej izvajal s konzultacijami in v fonolaboratoriju, sčasoma pa je postajal vse bolj klasičen (tudi zaradi naraščajočega števila študentov). Do zanimivega razpleta dogodkov je prišlo v začetku 80. let z reformo usmerjenega izobraževanja, ko so mednarodni odnosi dejansko postali samostojna študijska smer. Pri pogojih za vpis na program sem, po izkušnjah iz tujine, zahteval znanje dveh tujih jezikov, ker smo v programu predvideli poučevanje dveh tujih jezikov vsa štiri leta, namesto enega dve leti kot do tedaj.¹ Zaradi tega smo z ministrstva za izobraževanje dobili dopis, da je to protizakonito, ker ne poučujejo vse srednje šole dveh tujih jezikov, in da s tem zapiramo prehod. Vztrajal sem iz strokovnih razlogov in fakulteta me je podprla. Zaradi tega smo dodatno uvedli italijanščino (zaradi srednješolcev iz Primorske), nekaj kasneje pa še španščino (zaradi ene od gimnazij iz Ljubljane). Obudili smo tudi poučevanje ruščine, ki je pred leti zamrlo zaradi pomanjkanja študentskega interesa. Ruščina je bila namenjena študentom, ki bi se vpisali brez osnovnega znanja drugega tujega jezika, soroden slovanski jezik pa bi v najkrajšem možnem času lahko solidno obvladali.² Ker sta bila dva tuja jezika zahtevana na dodiplomski ravni, smo leta 1989 na podiplomski ravni uvedli in zahtevali tretji tuj jezik. Izkazalo se je, da zaradi študentskega predznanja dveh različnih tujih jezikov nismo mogli izpeljati poučevanja tretjega tujega jezika, ki bi ga vsaj del študentov ne imel že na dodiplomskem študiju. Zato smo zahtevali, da mora študent zgolj prinesiti potrdilo,

1 Izvajalci zunanje politike v tujini večinoma poleg materinega jezika, tudi če je ta svetoven, obvladajo vsaj še dva tuja jezika. Seveda ne glede na to, ali so znanje pridobili v absolviranih programih svojega izobraževanja ali pa zunaj tega. Slednje je takrat v Sloveniji bilo (morda je še danes) velika, velika izjema.

2 Seveda pa je bilo jezikovno izobraževanje odprto za vse študente, saj je bilo poučevanje strateško pomembno. V 80. letih prejšnjega stoletja je npr. v ZDA vsakdo, ki je znal ruščino, takoj dobil zaposlitev v najprestižnejših podjetjih. Tudi v Sloveniji npr. se je Krka zanimala za naše diplomante, ki bi obvladali ruščino.

da je opravil tretji tuj jezik v obsegu, kot je bil predviden s študijskim programom. Kvaliteto potrdil je nadzirala Katedra za tuje jezike. Omembe vredno je, da četudi so študentje opravljali svoje učenje tretjega tujega jezika na najrazličnejših, večinoma plačljivih ustanovah, glede tega nikoli nismo imeli nobene pripombe ali pritožbe. Iz tistega časa je še ena zanimiva zgodba: ko me je zanimalo, zakaj se ne uporablja obstoječi fonolaboratorij, sem dobil odgovor, da je ta zastarel in neuporaben. Zato smo se prijavili na razpis Tempus (1999–2001) skupaj z Univerzo v Strasbourgu, ki poleg mednarodnih odnosov namenja veliko pozornost učenju tujih jezikov. Cilj programa je bil uvajanje »evropskih vsebin« v naše kurikule, kar je sicer malo kasneje prišlo v poštev pri naših dejavnostih. Iz sredstev projekta smo dobili tudi otipljivo zadevo (kar je bil vseskozi naš cilj) v obliki novega, sodobnega fonolaboratorija za pribl. 36 oseb. Laboratorij pa ni bil niti enkrat uporabljen in je nekje po letu 2012 izginil, vsaj nam neznano kam. Tuji jeziki so se najkasneje z bolonjsko reformo 2005/6 preimenovali v »strokovne tuje jezike«.³ Pustimo ob strani razmisleke o poučevanju strokovnosti, stranski produkt tega je bilo vnovično postavljanje pod vprašaj poučevanje ruščine kot tujega jezika. In to v času, ko bi morali študentom ponuditi (ne le dopuščati) učenje npr. kitajščine in arabščine. Razvoj je pač šel svojo pot in Katedra za tuje jezike je čisto legitimno začela predvsem gledati na svoje interese, vprašanje, zakaj so sploh na fakulteti, predvsem pa korist študentov sta se preselila v drugi plan.

Toda vrnimo se k začetkom poučevanja mednarodnih odnosov. Prizadevanjem po strokovnosti in znanstvenosti pedagoškega in raziskovalnega osebja visoke šole gre pripisati, da se je po samo sedmih letih ustanova preimenovala v Visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo ter leta 1970 v Fakulteto (FSPN), ki je postala članica Univerze v Ljubljani. Politologija, ki je bila povezana z ostalimi študijskimi smermi, se je takrat poučevala še kot enovit študij (dodiplomski predmetnik 1969). Vsi študentje na fakulteti so poslušali Novejšo politično zgodovino (Južnič) in Mednarodne odnose I (Benko).⁴ Politologi so poslušali tudi predmete, kot so bili Sodobna delavska in socialistična gibanja (Trček, nato Živanov), Mednarodni odnosi II, kar je bilo mednarodno javno pravo (Petrič) in Mednarodni ekonomski odnosi (Benko, nato Adamovič). Znotraj politološkega študija pa je obstajala mednarodna usmeritev, če so študenti izbrali ustrezne izbirne predmete. Takratni najvišji organ fakultete, pedagoško-znanstveni svet, je iz širšega nabora letno določal izbirne

3 Utemeljitev so bile, da univerza ni naklonjena večinskim predmetom, da je na univerzi zgolj Filozofska fakulteta (FF) upravičena poučevanja tujih jezikov ipd. Zlobneži so takrat komentirali, da bodo naši študentje solidno obvladali jezik stroke – s slovenskim/slovanskim naglasom.

4 Morda bi lahko omenili še predmet Demografija, ki bi lahko postal pomemben za mednarodne študije, vendar je predmet po odhodu nosilca (Dolfe Vogeltnik) v 80. letih ugasnil.

predmete.⁵ Politologi, ki so uspešno opravili te predmete, so pridobili naslov diplomirani politolog z navedbo, »da so uspešno opravili študijske obveznosti iz skupine predmetov za mednarodne odnose« (dodiplomski predmetnik 1974/75).⁶ Prof. Benko je o tem zapisal: »Odločitev o uvedbi mednarodne usmeritve znotraj politološke smeri /je bila/ v veliki meri spodbujena od čedalje večjega interesa, kakršnega je bilo čutiti zadnje čase pri odgovornih političnih in izvršilnih organih v naši republiki za vzgojo naraščaja v diplomatsko-konzularni službi. Zadnji premiki v političnem sistemu – in v tej zvezi afirmacija državnosti republik – te potrebe še bolj zaostrujejo« (Benko, 1971: 567). K temu lahko dodam, da je politika vseskozi do osamosvojitve države res imela posluh za študij, raziskovanje in poučevanje mednarodnih odnosov. Po osamosvojitvi, v duhu pluralizma in demokracije, je ta podpora precej nihala od močne podpore do ignorance.

Konec 70. let prejšnjega stoletja, ko sem se vrnil z magisterijem iz primerjalnega prava z New York University, me je prof. dr. Ernest Petrič povabil, naj pridem k njemu na fakulteto za asistenta. Takrat je bilo to lažje reči kot narediti, ker so se že poznali začetki reforme usmerjenega izobraževanja (povezovanje teorije in prakse).⁷ Končno sem se leta 1979 zaposlil na fakulteti, vendar najprej v knjižnici kot dokumentalist, ker praksa v republiški skupščini ni zadostovala. Pridobil sem naziv asistent in prevzel vaje pri nekaterih predmetih. Menil sem, da gre za začasno zadevo, ker sem imel druge načrte, ki pa so se izjalovili.⁸ Odločil sem se za nostrifikacijo svojega magistrskega študija in tudi s tem ni šlo gladko. Na fakulteti so menili, da moram nostrifikacijo vložiti na Pravni fakulteti (PF).⁹ Na mojo vlogo so mi tam

5 Širši nabor izbirnih predmetov je za mednarodno usmeritev predvideval naslednje: Mednarodni ekonomski odnosi, Regionalne integracije, Sodobna diplomacija, Zgodovina mednarodnih odnosov, Mednarodne organizacije, Družbeno ekonomski in politični problemi dežel v razvoju, Mednarodnopravne obveznosti in pravice Jugoslavije, Mednarodno javno pravo, Mednarodno zasebno pravo, Delovna razmerja in socialna varnost ter (drugi) tuj jezik. Iz predmetnika 1969 ni razvidno, zakaj so nekateri predmeti navedeni kot obvezni in izbirni, niti kateri izbirni so bili razpisani katero leto. Zaradi skromnega števila študentov lahko domnevamo vsakoletni omejen nabor izbirnih predmetov, ki so tako postali »obvezni izbirni predmeti« za mednarodno usmeritev.

6 Žal nimamo podatkov, koliko študentov se je za to odločilo.

7 Pred zaposlitvijo v pedagoški sferi je posameznik moral izkazati, da je deloval v »praksi«. Zato sem najprej moral opraviti prakso, ki sem jo uspel dobiti v takratni republiški skupščini.

8 Zaprošil sem za doktorski študij na Univerzi Harvard v Bostonu. Sprejeli so me in me celo oprostili šolnine. Stroške za pot bi finančno še zmogel, za bivanje v ZDA pa mi ni uspelo dobiti štipendije. Prestižne univerze v ZDA opozarjajo, kar je za slovenske razmere znanstvena fantastika, da je pri njih študij tako zahteven, da ne omogoča dela ob študiju. To sem poznal in izkusil že za časa svojega magistrskega študija. Nato sem zaprosil za sprejem na Dunajsko diplomatsko akademijo, kjer pa je rezultat bil enak.

9 Kasneje sem v arhivu videl, da so sicer priznavali v tujini pridobljeno izobrazbo teologom, filozofom in morda tudi drugim profilom.

odgovorili, naj vlogo raje povlečem, ker bi moral opraviti diferencialne izpite, ki bi obsegali praktično celoten štirileten dodiplomski študij.¹⁰ Izbira, ki mi je ostala, je bila, da na FSPN vpišem še enkrat magisterij, tokrat iz politologije. Toda dvoletni znanstveni magistrski študij na FDV je takrat potekal enovito (kar malo spominja na današnji doktorski študij).¹¹ Ker sem bil že preveč usmerjen v mednarodne odnose, mi tak študij ni ustrežal in zaprosil sem za individualen magistrski študijski program na politologiji, s predmeti z vsebino mednarodnih odnosov, kar mi je bilo odobreno.¹² Ker je bilo potrebno izdelati nove učne načrte, se je zadeva malo zavlekla, dobra stran tega pa je bila, da je nastala osnova za kasnejši formaliziran študij mednarodnih odnosov.¹³ Omeniti še velja, da je leto pred mojo zaposlitvijo fakulteta izvajala enoletno specializacijo iz mednarodnih odnosov, in to akreditacijo smo prenašali naprej, kar se je pokazalo kot pomembno, predvsem po osamosvojitvi. Zadeva je zamrla z bolonjsko reformo.

Katedra za politologijo se je zaradi študijskih usmeritev organizacijsko delila na seminarje in en od njih je bil Seminar za mednarodne odnose. Po igri naključja sem

10 Kolegi so mi svetovali, naj za nostrifikacijo zaprosim v Skopju, kjer po izkušnjah ne bi smelo biti težav. Toda med tem so na PF izgubili vso mojo originalno dokumentacijo, za kar so se mi pisno opravičili.

11 Podiplomski študij je potekal na področju socioloških, politoloških ali komunikoloških znanosti. Obsegal je pet predmetov, od katerih so trije bili skupni: Marksizem in sodobni socializem (Bibič), Teorija in praksa jugoslovanske družbe (Mlinar) in Metodologija družboslovnega raziskovanja (Toš). Dva predmeta pa sta bila iz področja študija (podiplomski predmetnik 1980/1981). Npr. v generaciji 1983/85 je en od študentov politologije imel predmet Mednarodni odnosi III (Benko) in v zvezi z mag. nalogo Primerjalni politični sistemi (Bebler). (Vir: Boris Jesih)

12 Tak študij je bil (in je) običajen na FF, na FSPN pa je predstavljal izjemo, ki pa je bila dovoljena. Če ne bi šlo za institucionalni imperializem, bi tak način študija lahko bil zelo uporaben in koristen za današnji doktorski študij.

13 Vpisal sem se v študijskem letu 1979/80. Predmetnik: Dežele v razvoju (Južnič), Mednarodne organizacije (Petrič), Mednarodni ekonomski odnosi (Benko, Petrič), Mednarodni odnosi IV (Petrič) in Mednarodni odnosi III (Benko). Za ilustracijo naj navedem učni načrt zadnje navedenega predmeta. Potekal naj bi 2-3 semestre in zajemal pet »tematskih območij«: Teorija mednarodnih odnosov, Politična ekonomija sodobnega mednarodnega sistema ter Izbrana poglavja iz: sociologije mednarodnih odnosov, meddržavnega komuniciranja in globalnih mednarodnih političnih odnosov (trikotnik ZDA-SZ-Kitajska; neuvrščenost kot mednarodno politična praksa in evropska varnost). Magistriral sem leta 1986 iz politoloških znanosti, ker magistrskega študija mednarodnih odnosov še nismo uspeli izvajati. Potrebno je bilo počakati, da je prva generacija zaključila dodiplomski študij mednarodnih odnosov.

leta 1983 postal v. d. predstojnika Seminarja za mednarodne odnose.¹⁴ Tak je bil kontekst mikrookoliščin, ko je tudi Slovenijo zajela reforma usmerjenega izobraževanja.

Reforma usmerjenega izobraževanja je bila nekakšna jugoslovanska verzija kasnejše, nam danes poznane bolonjske reforme. Zgledovala se je po skandinavskem modelu daljše osnovnošolske izobrazbe (za vse), sinergiji družboslovne in tehnične izobrazbe v srednjih šolah ter usmerjenem izobraževanju v srednjih in visokih šolah. Želela je povezati šole (šolstvo) in tovarne, danes bi rekli gospodarstvo.¹⁵ Način implementacije te ideje je najavljal katastrofo. V strokovnih krogih in deloma tudi v političnih krogih, ki niso želeli nobenih sprememb, so kritike bile silne. Deloma zaradi tega, deloma zaradi politične krize v Jugoslaviji reforma nikoli ni bila izpeljana do konca. Je pa leta 1980 Slovenija sprejela svoj tozadevni zakon in potrebno ga je bilo implementirati tudi na fakultetni ravni.¹⁶

Sam sem v zakonu (o usmerjenem izobraževanju) videl predvsem izziv, da utemeljim »diferenco specifik« študija mednarodnih odnosov (tj. usmerjenost), kar je tudi uspelo. Iz usmeritve se je rodila študijska smer Mednarodni odnosi.¹⁷ Večjih težav ni bilo, razen te, da je reforma zahtevala dolgotrajno sestankovanje in prepričevanja na fakultetni ravni (zadržki so bili do celotnega koncepta in zahtev reforme, ne posebej do rojstva študijskih smeri).¹⁸ Potrebno pa je bilo vplivati na zainteresirano javnost.¹⁹ Študijska smer je bila zasnovana kot študij na dodiplomski in podiplomski ravni (magistrski in specialistični študij). Iz uspešno opravljenega magistrskega študija je po takrat veljavnih pravilih lahko sledil tudi doktorski študij. Na dodiplomski ravni so diplomanti dobili naziv »diplomirani politolog – smer Mednarodni odnosi«,

14 Tistega leta je prof. Petrič odšel poučevat mednarodno pravo na univerzo v Adis Abebo, prof. Benko pa je bil že kakšnih pet let v pokoju. V dolžnosti predstojnika sem bil, ker še nisem imel opravljenega doktorata znanosti. Sem pa moral skrbeti tudi za leta 1981 ustanovljen Center za proučevanje mednarodnih odnosov do leta 1990 (razen 1987–89), ko je predstojnik postal Svetličič. Poleg mlajših kolegov/ic mi je bila v veliko pomoč tajnica gospa Vlasta Ažman.

15 Ideološko osnovo najdemo predstavljeno v knjigi (Šušar, 1977).

16 Zakon o usmerjenem izobraževanju (Ur. l. SRS, št. 11/80). Z dopolnitvami je veljal do leta 1996 (Ur. l. RS, št. 12/96)

17 Iz dodiplomskega predmetnika 1981/82 to še ni razvidno, iz predmetnika 1985/86 pa že. Žal vmesni predmetniki niso bili na voljo, da bi lahko natančno določili, katerega leta se je študijski program Politologija – smer Mednarodni odnosi začel izvajati.

18 Prof. Bibič, predstojnik Katedre za politologijo, mi je tudi pravil, kako je ob tistem času z nekaj kolegi obiskal že precej bolnega Viktorja Korošca (1899–1985), svojega profesorja rimskega prava na PF, legendo med profesorji in člana SAZU. Tožili so mu glede težav implementacije izobraževalne reforme, njenih možnih posledic ipd. Prof. Korošec naj bi jim rekel: »Doživel sem tri države in številne reforme. Ko sem bil mlad, sem se vedno precej sekiral, dokler nisem spoznal, da lahko predavam samo tisto, kar znam.«

19 V tem smislu lahko razumemo objavi, kot npr. Bučar, 1984; 1985.

magistranti »magister mednarodnih odnosov«, specializanti »specialist mednarodnih odnosov«, doktorandom pa je UL lahko podelila generičen naziv »doktor znanosti«, vendar z navedbo, da gre za »doktorat znanosti s področja mednarodnih odnosov«.

Pri koncipiranju študijske smeri se je vedno treba zgledovati po prevladujočih tujih praksah, s posebnim ozirom na prakso najprestižnejših tovrstnih študijev. K temu je vedno potrebno dodati vsebine, ki so še posebej pomembne za družbo in državo, v kateri se predmeti poučujejo. Na koncu se morajo ideje prilagoditi obstoječim ali dosegljivim kadrovskim možnostim.²⁰ Pri nastanku študijske smeri Mednarodni odnosi sem izhajal iz troedinosti oz. »svete trojice« strokovnih stebrov znanosti o mednarodnih odnosih: mednarodni politični odnosi, mednarodni ekonomski odnosi (MEO) in mednarodno pravo.²¹ Pri slednjem smo poiskali pomoč pri Katedri za mednarodno pravo na PF (Bohte, Türk), MEO pa so tudi predavali zunanji predavatelji (Dolinar, Vrhunec). Mednarodnih političnih odnosov ne takrat ne kasneje nismo vzpostavili kot poseben predmet. Deloma lahko to pripišemo pomanjkanju kadra, deloma pa temu, da smo bili še trdno usidrani v politologiji s številnimi predmeti, ki so deloma pokrivali to problematiko.²² Sem iskal tudi sinergijo s predmeti drugih ved na fakulteti. Omenim naj samo Sociologijo religije.²³ Kot zunanje sodelavce smo angažirali predavatelje za predmet Diplomatski praktikum (M. Kovačič, Simoniti).²⁴ Uspeli smo zaposliti tudi štiri asistente/ke (Kozič, Jalušič, Brinar in Šimonovič).

Zanimivo je bilo, da so bili proti »pretiranemu« zaposlovanju tudi nekateri posamezniki, ki so menili, da bi moral biti gremij proučevalcev in poučevalcev na FDV

20 Nekje v začetku tega tisočletja so me kontaktirali iz mreže univerz, ki poučujejo tematsko področje človekoljubne pomoči (NOHA – Network of Humanitarian Assistance), s predlogom, da se jim priključijo UL. Na konferenci, ki smo jo sklicali v Ljubljani in na kateri so bili prisotni predstavniki slovenskih največjih nevladnih organizacij, so se vsi strinjali, da bi potrebovali tovrstno izobraževanje. Iniciativa je padla v vodo, ker med potencialnimi izvajalci tega študijskega programa ni bilo niti interesa niti kadrov.

21 Ta tri področja tvorijo srž mednarodnih odnosov, seveda pa je potrebno črpati še iz številnih pomožnih znanosti.

22 Npr. sam predmet Mednarodni odnosi, zgodovina (s svojimi različnimi nazivi), Aktualni problemi mednarodne skupnosti idr.

23 Kako pomembna je religija v mednarodnih odnosih, gotovo ni potrebno utemeljevati po 11. 9. 2001. Ameriški predsednik je leta 2018 prenesel veleposlaništvo iz Tel Aviva v Jeruzalem na željo evangeličanske skupnosti. Toda že ob ustanovitvi študijske smeri Mednarodni odnosi je bil viden konflikt med hindujci in muslimani, ki se je podržaval v odnosu med Indijo in Pakistanom. Pri znanje avtokefalnosti pravoslavnih cerkva se tudi pozna na mednarodnih odnosih. Vloga Svetega sedeža je bila že od nekdaj pomembna itn.

24 Simoniti, ki je dlje časa sodeloval s fakulteto, je s svojim eruditstvom zaslužen, da je leta 1995 pri DZS v slovenščini izšla knjiga klasika realistične šole mednarodnih odnosov Hansa Morgenthaua Politika med narodi. Nato je leta 1996 ustanovil zbirko Mednarodni odnosi v Založbi FDV ter postal njen prvi urednik. Zbirka se je lepo prijela, žal pa se klasiki niso več prevajali.

majhen in kvaliteten. Sam sem menil obratno, pod pogojem, da so posamezniki kvalitetni in da skupina deluje skladno in koherentno. V tem smislu smo pazili, kolikor se je dalo, da so posamezniki sodelovali v raziskovalnih projektih s temami, iz katerih so nato končali svoj študij (magisterij, doktorat) in ki so bile vezane na strateški razvoj študijskega programa.²⁵ Prof. Benko je to komentiral takole: »Podlaga za spreminjanje in evolucijo pedagoških programov je bilo raziskovalno delo, v njem pa so se sčasoma uveljavile tudi potrebe družbene prakse, kar je zlasti očitno pri raziskovalni nalogi ‚Mesto in vloga SR Slovenije v mednarodnih odnosih‘, ki v Centru za mednarodne odnose na RI FSPN poteka od leta 1981.« (Šimonovič, 1988)

Sredi 80. let je Slovenija sprejela politiko »2000 mladih raziskovalcev do leta 2000« in jo podprla s finančnimi sredstvi. To je bilo seveda dobrodošlo (in potrebno), implementacija je celo presegla zastavljeni cilj. Na srečo se je politika nadaljevala tudi po letu 2000, le kadri so se preimenovali v nove raziskovalce.²⁶ Kot pravijo, preži hudič vedno v podrobnostih, kar velja tudi za implementacijo. Njihova primarna dolžnost je dokončati študij (doktorat), zaposleni pa so na raziskovalnih centrih. Ti seveda vidijo korist v tem, da novi raziskovalci delajo na projektih, s katerimi se člani centrov financirajo. Večina teh projektov pa je zaradi zahtev financerja(ev) aplikativno usmerjena. To pomeni, da se novi raziskovalci v svojem študiju usmerijo v zelo ozka in specializirana področja, kar je lahko sicer dobro za raziskovalne dosežke. Pojavi pa se problem, ko se po zaključku študija poskuša te raziskovalce v celoti prevesti v pedagoški proces. Takrat nujno pride do proliferacije posebnih predmetov, kar gre lahko samo na škodo formativnih predmetov posamezne znanosti.²⁷ Morda je še bolj problematično, če mentor novega raziskovalca študijsko sploh ne usmerja in si ta sam določi temo ter si poišče mentorja svoje disertacije.²⁸

Sčasoma je zaposlovanje pedagoških asistentov, predvsem zaradi sistema financiranja, postala znanstvena fantastika. Nekoč so bili asistenti pomočniki profesorja, ki si jih je izbral in naj bi ga tudi nasledili. Ko se je to zazdelo preveč »fevdalno«, so asistenti

25 Vključevali pa smo tudi že posamezne študente/ke, ki so pozneje diplomirali/e iz tovrstnih tem, npr. Suhadolnik, T. Kovačič, Radovič idr.

26 Njihove pravice in obveznosti ter njihovo financiranje se je sčasoma spreminjalo (npr. enkrat so morali sodelovati v pedagoškem procesu, drugič tega niso smeli itn.), kar bomo v pričujočem sestavku zanemarili.

27 Velja seveda za cel visokošolski prostor, tudi za celotno našo fakulteto. Naj kot primer navedem, kako sem pri koncipiranju evropskih študij želel vzpostaviti predmet Evropska kultura, pa sem od kulturologov dobil le ponudbo za Evropski film. V primeru znanosti o mednarodnih odnosih pa lahko spomnim na to, da je predmet Struktura mednarodne skupnosti (tj. sociologija mednarodnih odnosov) izginil iz predmetnika 2019/20.

28 Za ilustracijo naj navedem, kako sem pri koncipiranju evropskih študij predvidel predmet Zunanja politika EU. Kar nekaj posameznikov je pretendiralo na nosilstvo (brez zunanje trgovine), za predmet Kohezijska politika pa ni bilo kandidatov.

postali asistenti pri predmetih. Vse pa je bilo odvisno od sistema financiranja.²⁹ Zadeve so se še zaostriale po bolonjski reformi, ki je vse predmete skrajšala na 60 ur/leto (od npr. 120 ali 90 ur/leto). Visokošolski učitelji morajo opraviti 180 ur/leto v razredu, kar pomeni, da morajo izvesti tri predmete v celoti, brez asistentov.³⁰ Če bi hoteli imeti asistenta, ki bi prevzel vaje v polovičnem obsegu predmeta, bi morali poučevati šest predmetov. Vendar se zadeva pri tem ne konča. Asistenti morajo opraviti 300 ur/leto v razredu; če prevzamejo vaje v polovičnem obsegu predmeta, morajo sodelovati pri desetih predmetih (Pravilnik, 2018). O kvaliteti tega sistema ni potrebno izgublјati besed, pa tudi o pritožbah študentov ne, da se snov ponavlja, da ne želijo vpisati predmeta pri učitelju, ki so ga dva- ali trikrat že poslušali itn. Seveda bi lahko bilo vse drugače, če bi obstajal sistem sistematičnega in dolgoročnega financiranja bazičnih raziskovalnih projektov, kjer bi bili lahko posamezniki t. i. »dvoživke«, zaposleni v raziskovalnem in pedagoškem sektorju. Morda bi potem tudi raziskovalni rezultati bili bolj redki, vendar bolj vredni za znanost in morda celo bolj opazni in priznani v tujini. Toda končajmo s pobožnimi željami (*wishful thinking*) in se vrnimo k razvoju študijskega programa Mednarodni odnosi.

Leta 1989 smo začeli z izvajanjem magistrskega študija mednarodnih odnosov (dveletni znanstveni magistrerij) in kot novepečeni doktor znanosti iz mednarodnih odnosov sem moral prevzeti tudi koordinacijo tega magistrskega študija.³¹ Magistrski študij je bil namenjen poglobljanju znanja iz mednarodnih odnosov in za pripravo na samostojno raziskovalno delo. Študij se je izvajal do bolonjske reforme in je zajemal relevantne teme, ki jih na dodiplomskem nivoju nismo mogli v celoti pokriti. Omenim naj samo razpis za magistrski študij v letu 1991/92, ki smo ga delovno in promocijsko imenovali »Evropa 1992« (podpis Maastrichtske pogodbe).³² Vedno sem

29 Še v zgodnjih 80. letih prejšnjega stoletja je plačo pedagoških delavcev nakazovala država neposredno, kasneje pa je pričela nakazovati forfetarna sredstva (*lump-sum*) svojim podizvajalcem, tj. univerzam, ki so same sprejele svoje kriterije razdeljevanja. Zanimiva bi bila raziskava, kakšne posledice so sredstva finansiranja, njihov način in višina, imele na razvoj visokega šolstva.

30 Visok slovenski politik, diplomant obramboslovja na FDV, je to komentiral, da profesorji delajo samo šest ur na teden.

31 Postal sem prvi doktor znanosti iz mednarodnih odnosov na Univerzi v Ljubljani (1989). Tako sem iz v. d. predstojnika Seminarja za mednarodne odnose lahko postal predstojnik tega seminarja.

32 Tega seveda ne bi mogli koncipirati in izvesti brez pomoči prof. Gintherja in as. Isaaka s Katedre za mednarodno pravo in mednarodne odnose Pravne fakultete Univerze v Gradcu, s katero smo od leta 1982 imeli letna strokovna srečanja študentov obeh fakultet. Izvedla sta predmet Politika in pravo evropskih organizacij. Prav tako sta imela zasluge prof. Kumar iz EF UL s predmetom Jugoslavija in Evropa 1992 ter prof. Türk iz PF UL s predmetom Evropsko varstvo človekovih pravic (podiplomski predmetnik 1991/92).

poskušal pridobiti ugledne profesorje iz tujine in domovine.³³ Študij je bil zahteven, v tistem času potreben le, če je posameznik želel nadaljevati z doktorskim študijem, pri zaposlitvi ali napredovanju pa ni igral nobene vloge. Vpis na študij je bil zadovoljujoč, pri številu tistih, ki so ga uspešno zaključili z magisterijem, pa bi si lahko želeli več.

Toda leto 1989 je pomenilo novo prelomnico iz čisto drugega razloga. Ni še minilo 10 let, ko se je tega leta fakulteta odločila za vnovično prenovo svojih študijskih programov, s tem pa je posegla tudi v svojo organizacijsko strukturo. Spremembe so doživele vse študijske smeri, na novo se je ustanovila študijska smer Kulturologija.³⁴ Ker kot humanistična izobrazba ni sodila v nobeno od obstoječih kateder, so, po vzoru na FF, ustanovili oddelke.³⁵ Poleg kulturološkega oddelka so oddelki postale tudi vse dotakratne katedre, seminarji pa katedre. Tako se je leta 1991 rodila tudi Katedra za mednarodne odnose (KMO) in doletela me je čast, da sem postal njen prvi predstojnik. Tega leta se je fakulteta ponovno preimenovala in postala je Fakulteta za družbene vede (FDV).

Sama reforma dodiplomskega študija je prinesla sicer nekaj manjših sprememb, smo pa še vedno vztrajali na sinergiji z ostalimi programi. Tako smo npr. na dodiplomski ravni ohranili Primerjalno religiologijo (prej Sociologija religije), uvedli Sociologijo kulture, Varnost v mednarodnih odnosih ipd.³⁶ Tudi nekaj novih asistentov smo lahko zaposlili (Šabič, nato Brglez, Šterbenc itn.), resda tudi zato, ker so nas kar trije od štirih asistentov zapustili.

Vendar sem imel takrat drugo idejo: razviti območne študije. To je bilo mogoče samo v sodelovanju s FF. Naša fakulteta je poznala A- in B-študij že iz 70. let, seveda samo za študijske programe. V 80. letih so Mednarodni odnosi že bili svoj študijski program, ampak A- in B-študij na fakulteti nista nikoli prav zaživela. Zato sem

33 Zunanji predavatelji, poleg spoštovanja vrednih učiteljev s FDV, so med drugim bili: prof. Erjavec iz BTF UL (Kmetijska politika EU), prof. Kračun z Univerze v Mariboru (Ekonomska diplomacija), z Univerze v Gradcu prof. Benedek (World Trade Organization), prof. Kicker (Prohibition and Prevention of Torture in International Law) ter prof. Isaak (The EU as Part and Actor of the International Legal Order), prof. Komac iz Inštituta za narodnostna vprašanja (Evropsko varstvo manjšin), prof. Kumar iz EF UL (Slovenija in evropske integracije) itn.

34 Dekan Toš, prodekana Hribar in Rupel.

35 Oddelki so bili med drugim mišljeni kot organizacijske oblike usklajevanja raziskovalnega dela v raziskovalnih centrih in pedagoškega dela v katedrah. To se je v glavnem izkazalo za pobožne želje, kar velja še posebno za oddelke, ki imajo raznorodne študijske in raziskovalne usmeritve. Na to kaže tudi razmerje med številom študijskih smeri in številom raziskovalnih centrov (11 : 20 v letu 2021). Že res, da obstaja med njimi močna personalna povezava, toda prav ta lahko deluje integrativno ali pa dezintegrativno.

36 Varnost je ena temeljnih preokupacij mednarodne skupnosti. Kultura je pomembna pri izvajanju zunanje politike. Čeprav Slovenija praktično nima kulturno-informacijskih centrov, pa zavzema v zunanje-politični strategiji poleg gospodarske diplomacije tudi kulturna diplomacija pomembno mesto.

predvidel nov B-študij mednarodnih odnosov in šel na pogovore z FF. Obetal sem si študente sinologije, japonologije, morda kakega zgodovinarja ipd. S FF smo sklenili dogovor glede pogojev in kraja vpisa ter druge zadeve glede obveznosti na posameznem študiju (spregledali pa problem naziva diplomantov). Študij je stekel brez posebnih težav. Zainteresiranih študentov je bilo malo, so bili pa zelo kvalitetni. Zadeva se je zapletla, ko je prvi diplomiral in se nismo mogli dogovoriti glede naziva.³⁷ Spor je prišel pred univerzo in univerza je dala prav FF. Ker sem menil, da bi to pri zaposlovalcih lahko bila nelojalna konkurenca do naših rednih študentov, ker bi zaposlovalec prej izbral posameznika, ki ima dve diplomi in ne le eno, smo vpis na B-študij politologije mednarodnih odnosov zaprli.³⁸ Ko je fakulteta v drugi bolonjski reformi prešla na sistem 3 + 2 in postala kompatibilna s bolonjskim sistemom na FF, sem predlagal ponovne pogovore s FF glede sodelovanja pri A- in B-študiju. Žal katedra tokrat ni imela za to posluha, češ da se morata najprej dogovoriti obe fakulteti.³⁹

Čas preimenovanja fakultete je sovpadal s slovensko osamosvojitvijo. To je bil seveda historičen dogodek, v katerem je vsakdo sodeloval na svoj način: s publiciranjem, obveščanjem tujih strokovnih javnosti o dogajanju, nekateri kolegi so oblekli uniforme itn. Pojavila se je tudi priložnost za znanost o mednarodnih odnosih. Že od konca 80. let, ko je prof. Benko utemeljeval mednarodne odnose kot znanstveno disciplino (Benko, 1988), so se pojavile pobude za ustanovitev strokovnega društva in

37 FF vsem svojim dvopredmetnim študentom priznava nekakšno dvojno diplomu (v našem primeru npr. bi to bilo diplomirani sinolog in diplomirani politolog, smer Mednarodni odnosi), četudi je en študij opravljen kot A in drugi kot B. Mi za B-študij nismo imeli predvidenega diplomskega dela, zgolj seminarsko nalogo in izpite. Za nas bi bilo logično, da diplomant dobi naziv npr. diplomirani sinolog in politolog smeri Mednarodni odnosi. FF je predlagala, naj od študentov še mi zahtevamo izdelavo diplomske naloge. To naknadno seveda ni bilo možno niti formalno niti vsebinsko, saj mu ne moremo priznati diplome z manj kot polovico obveznosti ostalih diplomantov (ker gre za B-študij).

38 Zanimivo je, da me je nekaj mesecev kasneje poklicala generalna tajnica univerze, češ da šele sedaj razumejo problem in naj zadevo sprožim še enkrat. To sem zavrnil, ker smo morali prvo diplomu že podeliti in ker smo zaprli vpis. Mislim pa sem si, da naj kar sami sprožijo nov postopek, če so ugotovili, kaj je narobe.

39 Dogovori od zgoraj navzdol se le redko obnesejo. Nekje na začetku našega tisočletja je UL spremenila svojo politiko do Univerze na Primorskem, ki je bila dotlej pod anatemo konkurenčne klavzule. Nasprotno, pričela je spodbujati skupne študijske programe (če lahko sodelujemo s tujimi univerzami, ni razloga, da ne bi sodelovali z univerzami v Sloveniji). Ker smo bili neposredno nagovorjeni, sem se udeležil nekaj sestankov, v upanju, da bi lahko sodelovali pri indijskih študijah. Kmalu se je izkazalo, da želje niso realnost, ker se je pojavil problem bivanja študentov, potnih stroškov predavateljev ipd. Tudi sodelovanje s tujimi univerzami ne bi potekalo tako uspešno, kot poteka brez EU-sredstev Erasmus.

specializirane publikacije.⁴⁰ Katedra ima poleg ostalega dolžnost skrbeti za znanstveno področje, ki ga pokriva. Zato sem začel s pobudo za ustanovitev obojega, društva in revije. Pobuda za ustanovitev društva je prišla tudi z Ministrstva za zunanje zadeve (MZZ). Strnili smo moči in leta 1991 ustanovili Slovensko društvo za mednarodne odnose (SDMO). Ko sem ga koncipiral, sem tudi predvidel ustanovitev revije in tako je leta 1994 izšla prva številka dvojezične (slovenščina/angleščina) revije, *Revija za mednarodne odnose (problemi politike, prava in ekonomije)/Journal of International Relations (Issues of Politics, Law and Economy)*.⁴¹

Zadeva je imela svojo pot. Kljub začetni močni podpori MZZ (minister Peterle) se je kmalu pokazalo, da je dvojezičnost predraga, sodelavci z MZZ pa niso bili stimulirani za sodelovanje, kot je bilo mišljeno (objava zunanjepolitične dokumentacije in drugi prispevki). Uredništvo je bilo v Centru za mednarodne odnose na FDV in ko je ta od Centra za mednarodno sodelovanje in razvoj prevzel še revijo *Development and International Cooperation*, ni kazalo drugega, kot da se reviji združita. Nastala je revija *Journal of International Relations and Development*, ki jo je kot glavni in odgovorni urednik prevzel Zlatko Šabič in je tudi zaslužen, da se je revija lepo mednarodno uveljavila.⁴² SDMO se je s tem strinjalo, ker v reviji ni videlo dodane vrednosti, prevzeli pa so društvo v celoti diplomati in postalo je nekakšno diplomatsko društvo.⁴³

V tistem času sem se s kolegom Simonitijem tudi trudil, da bi uveljavili podoben sistem kot ga pozna Avstrija. Tam namreč mlajši učitelji in sodelavci (asistenti) lahko zapustijo univerzo in prebijejo od pol do dveh let na njihovem MZZ in predstavništvih v tujini, nato pa se vrnejo na univerzo. Rečeno mi je bilo, da tega naša delovna zakonodaja ne dopušča.

Nastanek države Slovenije je prinesel drugo priložnost. Glede na skromne človeške vire in nujnosti po kvaliteti diplomatskega kadra se je porodila ideja o izobraževanju tako diplomatov kot drugega osebja in tudi spremljevalcev. Najprej sem leta 1991 izdelal osnutek ideje o Diplomatski akademiji in predlog za izobraževanje kadrov s

40 Če so mednarodni odnosi stroka, je zaželeno (ali nujno), da obstaja tudi strokovno društvo. En od kriterijev znanosti pa je sistem za diseminacijo njenih rezultatov. V svetu so temu namenjene številne revije, v Sloveniji pa tega ni bilo.

41 Sam sem se malo spogledoval z uspehom revije *The Public/Javnost*, ki se je uspela uvrstiti v prestižen *Social Sciences Citation Index (SSCI)*, kar bi koristilo našim raziskovalcem.

42 Sam sem le malo poskrbel, da je leta 1999 revija postala uradna revija *Združenja za mednarodne študije Srednje in Vzhodne Evrope (CEEISA)* ter da nam je izvršni sekretar ameriškega združenja *International Studies Association (ISA)* Tom Volgy odprl pot do založniške hiše *Palgrave Macmillan*.

43 Da bi društvo ostalo na strokovni ravni mednarodnih odnosov sem kasneje predvidel ustanovitev Slovenskega združenja za mednarodne študije. Od strokovnjakov zunaj fakultete sem izkusil zadržan odnos (čemu nam bo še eno strokovno društvo in kaj bomo imeli od tega?), društvo s članstvom zgolj s FDV pa ni imelo pravega smisla. Idejo sem moral opustiti.

področja mednarodnih odnosov.⁴⁴ Oboje je bilo odklonjeno kot neprimerno času, saj naj bi MZZ imelo pomembnejše naloge.⁴⁵ Da bi ideja bila bolj strokovno podprta, sem za leto 1992 predlagal izvedbo raziskovalnega projekta, ki pa ni bil podprt ne s strani MZZ ne s strani MZT.⁴⁶ O razlogih zavrnitve lahko samo ugibam. MZZ se je odločilo za interno izobraževanje, ki zaradi nejasnosti ciljev, ciljnih skupin ipd. ni prineslo ustreznih rezultatov. Leta 1995 je MZZ pričelo snovati ustanovitev Diplomatske akademije, kar je realiziralo v naslednjem letu.⁴⁷ Takratni zunanji minister (Thaler) je imel razumevanje, da je določene vsebine potrebno zagotoviti z javnim izobraževanjem, ki bi zagotavljalo izdajo javne listine (diplome). Prišlo je do podpisa Sporazuma o sodelovanju med MZZ in UL, ki je predvideval, da bo FDV izvajala podiplomski specialistični študij mednarodnih odnosov za potrebe »delavcev na področju zunanjih zadev države in diplomacije«.⁴⁸

Prvo generacijo smo vpisali v študijskem letu 1996/97 in do leta 2002 je program absolviralo pet generacij. Za izvajanje programa smo poskušali biti vključujoči in pritegniti najkvalitetnejše posameznike, ki so bili na razpolago.⁴⁹

Kot koordinator specialističnega študija lahko ocenim, da z aranžmajem nihče ni bil zadovoljen. Nekateri kandidati so imeli težave z dokazovanjem znanja dveh tujih jezikov, kar smo zahtevali za vpis. Specializanti niso bili zadovoljni, ker so zadevo smatrali kot dodatno delovno obveznost, ki jo drugi zaposleni niso imeli, predvsem pa niso videli, kako bi ta izobrazba lahko vplivala na njihovo napredovanje oz. kariero. Poleg tega niso bili zadovoljni z dejstvom, da bodo upravičeni do naziva specialist (in ne magister).⁵⁰ Njihovi šefi, direktorji sektorjev, so menili, da odsotnost slušateljev enkrat na teden moti redni delovni proces, zato jim često niso dovolili odsotnosti z dela. Zaposleni, ki niso bili izbrani kot slušatelji, pa so videli grožnjo svoji karieri, ker ne bodo imeli opravljene enake izobrazbe. K temu lahko dodam, da je en od gene-

44 Seveda nisem bil edini. Glej npr. Kosin, 1997: 235 ali Jazbec, 1999.

45 Takratni zunanji minister Rupel me je zavrnil z besedami, da nujno potrebuje dobre kadre, ki jih zato ne more poslati na izobraževanje, slabih pa naj se ne bi splačalo izobraževati.

46 Naslov projekta se je glasil Izdelava predloga optimalne vsebine in oblike izobraževanja kadrov s področja mednarodnih odnosov (ustanovitev diplomatske akademije).

47 Na MZZ so izdelali Programsko zasnovo Diplomatske akademije. Kdaj natančno je prišlo do slavnostne otvoritve v vladni palači, ni znano. STA je 4. 2. 1996 poročala, da bo Slovenija to pomlad dobila svojo Diplomatsko akademijo.

48 Sporazum je bil podpisan 13. 2. 1996. Zanimivo je, da se je FDV obvezala, da bo v javnih objavah »omenjala tudi ime Diplomatske akademije« (čl. 5).

49 V izvajanje so bili pritegnjeni poleg predavateljev iz naše fakultete in strokovnjakov iz MZZ še predavatelji iz EF in PF, angleščino so poučevali sodelavci Britanskega sveta (British Council Teaching Institute), francoščino pa iz Francoskega inštituta Charles Nodier.

50 Po takrat veljavni praksi in pravilih bi se po opravljeni specializaciji sicer lahko vpisali na magisterij, morali pa bi izdelati magistrsko nalogo. S tem pa je bilo zahtevano preveč.

ralnih sekretarjev zahteval, da moramo spustiti kriterije pri ocenjevanju. Rezultat na koncu je bil, da so vsi, ali vsaj velika večina, uspešno absolvirali predmete, le redki pa so uspešno zaključili in obranili specialistično nalogo.

V začetku leta 2003 nas je takratni zunanji minister (Rupel) obvestil, da MZZ odstopa od Sporazuma o sodelovanju, ker ni več interesa po tovrstnem izobraževanju. Nejasno ostaja, kako so novinarji takrat prišli do informacij, da je bil problem v slabi kvaliteti specialističnega študija, o čemer so me spraševali. V bistvu so želeli izobraževanje prenesti na zasebno Pravno fakulteto in diplomatsko akademijo v Portorožu, kar se na srečo ni zgodilo, saj bi to bil svojevrsten unikum.⁵¹ S tem se je končala zgodba našega sodelovanja pri izobraževanju diplomatov.⁵² Me je pa malo presenetilo, da je po pisanju medijev 23. 9. 2020 MZZ sporočil, da je prvič, odkar je Slovenija samostojna, pričela delovati diplomatska akademija.⁵³ Zgleda, da je v Sloveniji prišlo do navade, da se zgodovina prične s pisanjem pisca.

V času po osamosvojitvi se je dogodila še ena prijetna zadeva. Fulbrightov štipendist Charles Bukowski, profesor mednarodnih odnosov na Univerzi Južne Karoline, se je leta 1994 odločil, da bi štipendijo izkoristil za poučevanje v Ljubljani. Za to, da upravičijo enoletno ali polletno štipendijo, morajo štipendisti precej ur poučevati na univerzi, kjer gostujejo, sklad pa seveda krije vse stroške. Seveda smo ga bili veseli in po takrat veljavnih pravilih se je nekaj učiteljev lahko razbremenilo za tisto leto.⁵⁴ Ker Ljubljana ni med bolj priljubljenimi destinacijami ameriških profesorjev, smo morali čakati do leta 2005 (kljub osebnemu spodbujanju nekaterih profesorjev), da se je pojavil nov interesent, Walter C. Clemens jr., profesor mednarodnih odnosov na Bostonski univerzi. Ta zaradi zapletov s skladovo administracijo ni uspel realizirati svojega prihoda.⁵⁵ Kasneje je fakulteta spremenila svojo politiko in začela pričakovati od profesorjev, ki so oddali svoje ure, da bodo dobili ustrezno znižan dohodek. Ker na fakulteti ni zadosti prostih ur oz. predmetov, je to seveda pomenilo konec teh aranžmajev. Pomembno je, da je administracija uveljavila svoje. Nekje z bolonjskim

51 Konec leta 2003 je Svet za visoko šolstvo zavrnil akreditacijo »portoroške diplomatske akademije«, tožilstvo pa je celo začelo preiskavo zaradi suma zlorabe položaja.

52 Nekaj kasneje sem še sodeloval na sestanku glede ponovne uvedbe izobraževanja, kjer pa je predstavnik sindikata trdil, da vse, kar potrebujejo, sta znanje angleščine in večina nastopanja v javnosti.

53 Zanimivo, da obstaja Pravilnik o delovanju Diplomatske akademije z dne 11. 9. 2001 (Pravilnik, 2001).

54 Študentje mednarodnih odnosov so bili zadovoljni z njim, nekaj študentov drugih smeri, ki so ga izbrali kot izbirni predmet, pa se je pritožilo, da ne predava v slovenščini. Protest se je tako razmahnil, da sem moral v razred, da pomirim vroče glave. Uspelo je.

55 Fakulteti je doniral svojo knjižnico in celo plačal prevoz zanjo. V naši knjižnici, ki se je vedno otepala s financami za svoj fond, pa niso bili nič veseli, ker je zaposlenim to pomenilo dodatno delo.

načinom študija in željo po večji internacionalizaciji (kar pripomore pri uvrstitvi na lestvicah najboljših univerz) je UL sicer zagotovila sredstva za gostovanje tujih učiteljev, ki lahko pridejo le za kratek čas zaradi svojih obveznosti doma. To sicer ni edina ovira boljši in uspešnejši internacionalizaciji, kaže pa stanje duha, s katerim je ves čas treba računati.

Leta 2003 sem se kljub ugovorom nekaterih kolegov odločil, da ne bom več kandidiral za predstojnika katedre.⁵⁶ Menil sem, da katedra ne more biti odvisna od ene osebe, da je čas za spremembe in večjo vlogo mlajših kolegov. Prepričan sem bil, da se bo kljub različnim pogledom in interesom, moral najti ustrezen kompromis v dobro znanosti o mednarodnih odnosih in homogenosti kolektiva. Dobri nameni pa tlakujejo pot v različne smeri. Kakorkoli, predstojnik je nato postal Šabič, kasneje Brglez itn. Sam sem se poskušal čim manj vmešavati v dnevno delovanje katedre, da ne bi bil nek »star, tečen stric iz ozadja«, »nekakšna globoka katedra«, kar seveda ne pomeni, da nisem poskušal tvorno sodelovati.

Tako sem npr. (na prošnjo Academic Solutions iz Londona) v letu 2005 organiziral poletno šolo z naslovom Conflict Management in the Balkans za tuje študente. Potekala je tri leta, nato pa je interes za tematiko upadel in poletne šole nismo več izvajali. Bila je pomembna, saj je bilo treba predtem določiti postopke organiziranja takšne dejavnosti na fakulteti, vključno s priznavanjem kreditnih točk. Od tega so imele nekaj koristi predvsem kasnejše poletne šole, tudi tiste, ki so bile pod okriljem Katedre za mednarodne odnose.

Leta 2003 se je fakulteta odločila, da bo kot ena prvih znotraj UL prešla na »bolonjski način študija«. Odpor v javnosti in strokovnih krogih, tudi na naši fakulteti, je bil precejšen. Sam sem bil imenovan v posebno komisijo za pripravo prehoda iz starega v novi način študija. Osebnostno nisem bil nikoli nenaklonjen ideji bolonjskega študija, ker je bil kopija anglosaškega sistema, praktično uveljavljenega v ZDA, Združenem kraljestvu, na Nizozemskem in morda še kje. To so uspešne in razvite družbe, in če sistem deluje za njih, ni vrag, da ne bi tudi za nas. Kot običajno pa se je zadeva zapletla pri izvedbi (hudič je v podrobnostih, je govoril ugleden slovenski diplomat Ignac Golob).

Politiki je bilo po godu, da naj bi se čas študija skrajšal na dodiplomskem nivoju na tri leta, tako bi se tudi pocenil. Stari študijski sistem je trajal štiri leta, kar je veljalo formalno, dejansko pa so vsi študenti izkoristili še peto leto (absolventska staž), ker so takrat morali opraviti obsežno diplomsko delo.⁵⁷ Prav, ukine se lahko diplomsko delo,

56 Dve leti pred tem, leta 2001, sem izdelal prvo domačo stran študija mednarodnih odnosov, ki pa je naletela na kritike kolegov, da je neprofesionalna. Dobra stran tega je bila, da sem kolege spodbudil k nastanku »profesionalne« domače strani.

57 Na tem mestu ne bomo komentirali tega, kako so študentje podaljševali svoj študentski status na šest do osem let, ker so prevladovali večinoma ekonomski razlogi.

ki ga bolonjski način študija ne pozna.⁵⁸ Znanje iz štirih letnikov se lahko skrči na tri leta, s pogojem, da so skupine študentov manjše in je omogočeno bolj individualno delo z njimi. Pri tem je politika naredila prvi spregled, saj bi se tako študij nujno podražil.⁵⁹ Druga značilnost bolonjskega načina študija pa je, da se študiju začnejo s precej enostavnejšimi, uporabnimi predmeti in se s težjimi, bolj bazičnimi predmeti študentje srečajo v višjih letnikih. To je v nasprotju z nemško-francoskim, kontinentalnim načinom študija, kjer so temeljni, formativni predmeti na začetku študija in jim kasneje sledijo bolj specializirani predmeti. Če hočeš torej piramido pridobivanja znanja obrniti na glavo, če hočeš temeljne predmete iz prvega letnika prestaviti v višji, tretji ali četrti letnik ali na podiplomski študij, bi izvajalci teh predmetov ostali brez dela, dokler prva generacija študentov ne bi prišla v višje letnike. Ta »sobotna leta« pa bi nekdo moral plačati in politika ni bila pripravljena na to. Skratka, reforma se je morala izvesti, vendar brez dodatnih sredstev. Temu ustrezen je bil rezultat. K temu lahko prištejemo še nerazumevanje pedagoškega kadra, ki je izhajal iz pojmovanja, da se bo zgolj študij skrajšal, ne pa da se bo transformiral iz študija v učenje. Težavo je predstavljala tudi prepoved »veriženja« predmetov (da moraš za določen predmet pred tem absolvirati en, dva ali tri točno določene predmete).

Ker smo bili ena od prvih fakultet, ki je šla v reformo po bolonjskem sistemu, je padla odločitev, da gremo v sistem štiriletnega dodiplomskega študija (1. stopnja) in enoletnega strokovnega magistrskega študija (2. stopnja), torej t. i. sistem 4 + 1. Zaradi številnih neznank finančne in administrativne narave se je zdelo, da je to najhitrejši, najenostavnejši in najcenejši način za realizacijo reforme, bil pa je tudi en od dveh dovoljenih načinov. Obenem smo si obetali večji dotok tujih študentov na 2. stopnjo, ki jim je gotovo lažje priti študirat za eno leto kot za dve. Bolj ali manj sem samo opazoval in samo obrobno sodeloval pri prenovi študija mednarodnih odnosov.⁶⁰ Prekletstvo in blagoslov reforme je bilo, da so se morali vsi predmeti skrajšati s 120 ali 90 ur na 60 ur. To je po drugi strani pomenilo, da se je lahko povečalo število predmetov. Predmeti so se lahko na novo razporejali po vertikali, kar je nekoliko oslabilo »zavodski imperializem«. KMO je to izkoristila, strokovni predmeti, ki so se do takrat večinoma poučevali od tretjega letnika dalje, so lahko zdrknili v nižje letnike, celo v 1. letnik.

58 Ob enem so se lahko prekinile diskusije, čemu sploh služi izdelava diplomskega dela. Za učenje pisanja člankov ali policy analiz so bila preobsežna, za pisanje knjig preskromna. Učenje samostojnega raziskovalnega dela pa je pripadalo magistrskim nalogam.

59 Pokojni prof. Veljko Rus je rad rekel: »Marija Terezija je na osnovnih šolah omejila število učencev v razredu na 30, kralj Aleksander je na srednjih šolah omejil število dijakov v razredu na 30, nikoli pa ni bilo junaka, ki bi na višjih in visokih šolah omejil število študentov pri posameznem predmetu.«

60 Zaslužni za to prenovo so bili številni člani katedre pod vodstvom Zlatka Šabiča.

Tako se je rodil samostojen študijski program Mednarodni odnosi in po uspešnem dokončanju študija je študent pridobil naziv »diplomant/ka mednarodnih odnosov«.

Izkoristil sem priliko in predlagal ustanovitev dveh novih študijskih programov: Razvojne študije in Evropske študije. Prvega je bilo potrebno prepustiti sociologom, za drugega pa je lahko skrbela KMO.⁶¹ Ker je bila Slovenija tik pred vstopom v Evropsko unijo (EU) in je ta tema bila »lajtmotiv« vseh diskusij, sem menil, da ne bo težav pri koncipiranju tega študija, ki je bil sicer mišljen kot fakultetni študij s sinergijo vseh študijskih smeri. Na moje presenečenje so se pojavile težave tako pri ponujenih vsebinah kot pri ustreznem kadru. Nastala je študijska smer, pri kateri bi si lahko še marsikaj želeli, vendar sem menil, da so to težave začetka vsake študijske smeri in se bodo zadeve sčasoma gotovo izboljšale. Težava s fakultetno študijsko smerjo se je kazala tudi v strokovnem zapiranju kateder pri sodelovanju s tem programom, delno iz finančnih razlogov, delno iz strahu pred konkurenco in delno iz »strokovnega suverenizma«.⁶² Zanimivo, da so se zadržki kazali celo v katedri, ki naj bi skrbela za ta študij, vsaj do takrat, ko je pričela groziti ukinitve tega študija.

V tem času se je pokazala še ena priložnost. Leta 2003 sem bil povabljen na *European Inter-University Centre for Human Rights and Democratisation* (EIUC) v Benetkah, ki je med drugim izvajal magistrski študijski program *European Master's Degree in Human Rights and Democratisation* (E.MA). Želeli so, da bi UL postala članica centra in soizvajalka magistrskega študija. UL se je strinjala in leta 2004 smo postali 36. članica centra in izvajalka magistrskega programa. V organizacijski strukturi izvajalk je obstajal t. i. notranji krog univerz, ki so podeljevale skupno diplomo (Joint Degree), ki se v EU pojmuje kot najvišja stopnja akademskega (pedagoškega) sodelovanja.⁶³ Če že sodelujemo, se je zdelo smiselno, da se priključimo k izdajanju

61 Formalno je študijska smer dobila ime Evropske študije – družboslovni vidiki, zaradi ugovora FF, da so evropske študije njihovo področje (dekanja FDV je trdila, da bodisi sprejmemo to poimenovanje bodisi študija ne bo). Nič ni pomagal ugovor, da so ti študiji povsod po svetu uveljavljeni brez »dodatkov«, niti da družboslovna fakulteta ne more poučevati drugega kot družboslovne vidike. Ne vem, ali so na FF razmišljali o smeri Evropske študije – humanistični vidiki, kar bi bil morda svetovni unikum.

62 Diskusija se je razvila tudi glede tega, ali strokovno področje sodi med znanstvena področja, za katera je pristojna univerza. Že res, da se v številnih državah strokovna področja poučujejo na visokih strokovnih šolah (Fachhochschule, University of Applied Sciences) in znanstvene vede na univerzah, toda zaradi specifičnega razvoja visokega šolstva v Sloveniji se ustrezne visoke šole niso razvile, univerze pa niso bile preveč natančne pri tem, da bi poučevale samo znanstvene discipline. Velja seveda tudi za FDV, zato je bil študij tudi odobren.

63 S skupno diplomo smo poskušali tudi drugje. Po dolgih pripravah smo leta 2014 vložili predlog za akreditacijo dveltnega magistrskega programa Evropske študije, ki bi bil skupni program in skupna diploma z mednarodno ustanovljeno *South East European University* (SEEU) v Makedoniji. Po številnih težavah na univerzi in akreditacijski agenciji je bila akreditacija čez nekaj let odobrena. Zaradi finančnih, kadrovskih in administrativnih problemov pa študij nikoli ni zaživel.

skupne diplome, zato sem leta 2006 sprožil postopek akreditacije študijskega programa v Sloveniji. Postopek je bil zaključen leta 2009 in UL je postala ena od devetih univerz, ki so takrat podeljevale skupno magistrsko diplomu.⁶⁴ Vsaka dobra stvar ima seveda tudi svojo slabo (in obratno). Zaradi tega, ker je magisterij postal študijski program v Sloveniji, je Slovenija (npr. sklad Ad futura) prenehala štipendirati slovenske študente, ker naj ne bi šlo za študij v tujini (četudi so študentje en semester študirali v Benetkah, drugi pa na eni od številnih evropskih univerz z izjemo v svoji državi). Zanimivo je, da FDV tega študija nikoli ni sprejela povsem za svojega.⁶⁵

V družbenih procesih razvoj nikoli ni premočrten, nihalo vedno zaniha tudi v drugo smer. S prehodom na bolonjski način študija je bilo potrebno tudi reformirati študij 3. stopnje (doktorski študij), ki je do takrat zahteval le izdelavo doktorske disertacije. Ukinjeni so bili znanstveni magisteriji, nadomestili so jih strokovni magisteriji, po vzoru tujine je bilo treba vpeljati predmetnik za 3. stopnjo študija. Obrnjena piramida znanj in vedenj posamezne discipline pa je zahtevala poglobljeno poučevanje (študij) teoretično najzahtevnejših tem. Ideja in namen sta bili nujni in hvalevredni, a pri realizaciji se je spet zapletlo. Kljub odporom številnih posameznikov, ki je temeljil na strokovnih argumentih, je univerza vztrajala na administrativnem stališču, da je kvantiteta študijev prevelika. V ozadju je bil finančni vidik, ki je upošteval skromno število doktorskih študentov in finančno nevzdržnost izvajanja predmetov. Tako je prišlo do interdisciplinarnega doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje, ki ga izvajata FDV in FF v sodelovanju z drugimi članicami UL.⁶⁶ FDV je z izvajanjem programa začela v študijskem letu 2009/10, ob istem času kot strokovne enoletne programe 2. stopnje. Institucionalna španovija 3. stopnje predstavlja precejšen problem pri upravljanju študija, predvsem z vidika sprememb različnih pogojev študija, ki morajo biti sprejeti soglasno, ob tem da so interesi in okoliščine študija na različnih institucijah različni. Po vsebinski plati zgledajo zadeve še kar zadovoljive, ker se študij deli na študijska področja. Med njimi so npr. mednarodni odnosi, evropske študije in diplomacija, ki zadevajo strokovno področje KMO. Toda v praksi izgleda zadeva tako, da je predmetnik sestavljen iz štirih predmetov, od katerih sta dva (Teorije družbe ter Metodologija in epistemologija družbenih ved) obvezna za študente vseh 33 študijskih področij, ki jih pokriva FDV, en predmet je vezan na mentorja doktorske disertacije in zgolj en predmet pokriva predmetno področje. Tako gre res za študijski program družboslovja (kar je vedno bil interes nekaterih pri vseh reformah študija na

64 Kmalu za tem sem svoj položaj nacionalnega direktorja prepustil kolegici Petri Roter. Menil sem, da je to edino pravilno, ker se je kolegica strokovno ukvarjala s človekovimi pravicami.

65 Npr. ne razpisuje programa med ostalimi svojimi programi, v pregledu potreb po reakreditaciji je ta program vedno manjkal, vlekli so se finančni zadržki itn.

66 Akademija za glasbo, Teološka fakulteta, AGRFT, Fakulteta za socialno delo in Akademija za likovno umetnost in oblikovanje.

vseh stopnjah), in četudi se od doktorskih študentov zahtevata intelektualna širina in strokovna globina, menim, da vsaj slednjemu ni zadovoljeno v zadostni meri.⁶⁷ Spominjam se npr. obiska direktorja Diplomatske akademije iz Zagreba, ki izvaja dodiplomski in podiplomski študij diplomacije, na katerem so se pozanimali za prehod njihovih diplomantov na naš doktorski študij. Ko so si ga ogledali, so menili, da jim ta študij ne ustreza. Ne morem reči, da jih ne razumem.⁶⁸

Nekje leta 2010 je tudi FDV zajela finančna kriza, ki se je kot gospodarska kriza v Sloveniji začela kakšni dve leti prej. Obseg finančnih sredstev, ki jih je dobivalo visoko šolstvo, se je precej skrčil in fakulteta je bila prisiljena v racionalizacije. Ena od žrtev tega, sicer ne edina, so bile Evropske študije, ki jih je leta 2016 fakulteta preprosto ukinila.⁶⁹ KMO se je zelo prizadevala, da se to ne bi zgodilo, toda zaman. Niso pomagali ne argumenti o družbeni potrebnosti študija ne interes študentov, ki je iz leta v leto rasel, niti ponudba transformacije v angažiranje več rednih predmetov iz drugih študijskih smeri, kar bi pocenilo izvedbo. Tudi argument, da gre za fakultetni interdisciplinarni medprogramski študij, ni zalegel. Prevladal je institucionalni argument, da lahko vsaka katedra upravlja le en študijski program, v ozadju pa nanašalno mnenje, da skrbi KMO le za svoj »kruh«.

Fakulteta je morala še skozi eno reformo, ko se je odločila za prehod iz bolonjskega sistema študija 4 + 1 v 3 + 2 (tri leta do- in dve leti podiplomskega študija). S samo idejo ni bilo nič narobe, ker je tovrsten način študija prevladujoča praksa (*mainstream*) ne le v Sloveniji, temveč tudi v tujini. To prinaša gotovo številne prednosti, če ne drugače, za prehodnost študentov iz programa na program in iz institucije na institucijo. FDV je s tem sistemom začela v študijskem letu 2018/19. Pri tej reformi sam v glavnem nisem več sodeloval, sem pa opazal določene težave. Predmeti so se znova razporejali med 1. in 2. stopnjo in znotraj njiju, vendar kriteriji za to niso bili jasni. Zdi se mi, da nikoli ni bilo premisleka, kakšen je odnos med do- in podiplomskim študijem in komu sta sploh namenjena. Kdo naj študira na 1. stopnji, kje se bo zaposloval in kakšne kompetence potrebuje? Čemu je namenjen drugostopenjski študij? Gre

67 Študentje mednarodnih odnosov in diplomacije ne morejo razumeti, zakaj raje ne poslušajo teorije in metodologije preučevanja mednarodnih odnosov.

68 Na tem mestu se ne bom spuščal v druge težave pri doktorskem študiju. Npr. vprašanje monitoringa obveznosti profesorjev in študentov, diseminacije znanstvenih izsledkov ipd. Morda je še največji problem, da imajo naši doktorski študentje, ki so v veliki večini študentje ob delu, na razpolago enako časovno omejitev kot redni študentje (načeloma tri leta). Ko je na UL izredni študij še potekal na resen, odgovoren način, je bila dolžina študija rednih in izrednih študentov sicer enaka, toda izvedba izrednega študija je trajala še enkrat dlje (obveznosti enega letnika so opravljali dve leti z enakimi obveznostmi kot redni študentje). Potem ko se je izredni študij izrodil v lukrativno dejavnost ob tretjinskih obveznostih in je nastal vik in krik v javnosti, je univerza spet izenačila dolžino študija, toda – zdi se – brez prilagojene izvedbe.

69 Takrat nisem bil več skrbnik študija, ker so me pred tem brez vprašanja zamenjali.

za poglobljanje dodiplomskih znanj ali za njihovo specializacijo; ali je namenjen »ne-našim« študentom? In če je temu tako, ali se zahtevajo predhodna znanja (in katera), ali pa smo odprti za vse profile (kar je intenca bolonjskega študija) in je temu ustrezna vsebina študija? Bomo potem še atraktivni za »naše« dodiplomske diplomante?

Morda je k temu doprinesel tudi razvoj znotraj KMO in personalna povezava z raziskovalnim delom oz. njegovo institucionalizacijo v raziskovalnem Centru za mednarodne odnose. Nekje do leta 2014 je obstajala določena kontinuiteta pri vodenju katedre, kasneje pa so se predstojniki pogosto menjali, bili odsotni ipd. To ne pomeni, da niso pretežno dobro vodili vsakodnevne strokovnega, administrativnega in vodstvenega dela oz. opravljali svojih obveznosti kot predstojniki katedre. Pri tem se je razvila problematična praksa. Razvrščanje predmetov po letnikih in semestrih, razpisovanje izbirnih predmetov in njihov umik, menjava nosilcev in asistentov ipd., kar vse velevajo reforme (ali pa tudi ne), resda predstavlja občutljivo in težavno tematiko. Toda novost, ki se vse bolj uveljavlja, je, da se odločitve ne sprejemajo s strokovnimi argumenti in konsenzom, temveč bolj s preglasovanjem, političnim načinom sprejemanja odločitev na račun akademskega načina. To povzroča dodatne delitve ob že tako krhki simbiozi članov katedre. Poleg tega se predstojniki nikoli niso (ker se zaradi omejenih mandatov tudi niso mogli) posvetili strategiji, strateškimi razmislekom o prihodnosti znanosti o mednarodnih odnosih, o potrebi raziskovanja s tem v zvezi in s potrebami ter zahtevami pri poučevanju.

Leta 2017 me je fakulteta obvestila, da se moram naslednje leto upokojiti. Na razpis za svoje delovno mesto sem se prijavil, izbirna komisija me je ocenila za najboljšega kandidata in podaljšali so mi zaposlitev za dve leti. Leta 2020 so ponovili razpis, nova izbirna komisija se je odločila za boljšega kandidata, in tako sem se oktobra 2020 upokojil. S tem mi je prenehalo članstvo v katedri, ostali pa so spomini. Dva moja predmeta je prevzel novosprejeti visokošolski učitelj, enega pa kolega iz katedre. Sicer nista imela referenc za predmete, katerih nosilstvo sta prevzela, toda takratna predstojnica katedre mi je zagotovila, »da se bosta že naredila v petih letih«. Katedri v imenu znanosti in stroke želim vse dobro.

VIRI

Arhiv avtorja

- Benko, Vlado (1971): Deseta obletnica desete fakultete ljubljanske univerze: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo: vloga, delovanje in program. Mednarodna usmeritev. *Naši razgledi* 20 (19): 567.
- Benko, Vlado (1988): Akumulacija in specializacija raziskovanj: V znanosti o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 25 (7-8): 1048–1051.
- Bučar, Bojko (1984): Študij mednarodnih odnosov. *Naši razgledi* 33 (15): 434–435.
- Bučar, Bojko (1985): Znanost o mednarodnih odnosih in vzgoja kadrov. *Teorija in praksa* 22 (7/8): 936–939.

- Dodiplomski predmetniki: citirani: 1969, 74/75, 81/82, 85/86, 2019/20; pregledani: 1969, 70/71, 74/75, 77/78, 81/82, 85/86, 77/88, 90/91, 91/92, 2019/20-21/22.
- Jazbec, Milan (1999): Slovenec v Beogradu 1987–1991. [Samozaložba]
- Kosin, Marko (1997): Kakšno profesionalno diplomatsko službo bi rabila Slovenija. *Teorija in praksa* 34 (2): 228–240.
- Podiplomski predmetniki: citirani: 1980/1981, 1991/92; pregledani: 1991/92, 93/94–96/97, 98/99, 2004/5, 05/6, 06/7, 21/22.
- Pravilnik (2001): Pravilnik o delovanju Diplomatske akademije z dne 11. 9. 2001 (št. ZKD-NB-324/01), ki ga je izdalo MZZ na osnovi ZZZ-1 (ur. l. RS 45/01).
- Pravilnik (2018): Pravilnik o delovni in pedagoški obveznosti visokošolskih učiteljev in sodelavcev UL, št. 012-12/2016-29 z dne 4. 1. 2018.
- Šimonovič, Zdenka (1988): Povzetek razprave Stanje, vloga in razvojne perspektive znanosti o mednarodnih odnosih na Slovenskem, MC CK ZKS 27. 10. 1988 (lasten arhiv).
- Šušar, Stipe (1977): Škola i tvornica. Zagreb: Školska knjiga.

KRONOLOGIJA RAZISKOVALNEGA DELA CENTRA ZA MEDNARODNE ODNOSE

Red. prof. dr. Maja Bučar in doc. dr. Jana Arbeiter

UVOD

Prispevek temelji na pregledu zelo različnih, precej neurejenih virov in dokumentov o ustanovitvi, delovanju in raziskovalnem delu današnjega Centra za mednarodne odnose (CMO). Zdi se, da potrebujemo obletnice zato, da se zavemo pomena dokumentiranja preteklosti in šele takrat ugotovimo, kako malo se učimo na podlagi preteklih izkušenj in kako skromno je naše poznavanje dela naših predhodnikov, celo tistih, ki so še med nami in z nami tudi še ustvarjajo. Hkrati je prebiranje in celo ustvarjanje arhiva pokazalo, kako je bilo raziskovanje na področju mednarodnih odnosov od samega začetka vpeto v mednarodno okolje, v pedagoški proces, kako tesno je bilo in je še vedno vpeto v dnevno politiko in v obravnavanje relevantnih družbeno-političnih debat. A tako kot so zapisi prvih predstojnikov CMO slabo hranjeni, tako nam je tudi vsebina teh del premalo poznana, pa čeprav se zdijo nekatere njihove analize znova izjemno aktualne za današnje razprave o mednarodnem okolju in umeščenosti Slovenije v njem.

OD USTANOVITVE DO ODCEPITVE

Za Fakulteto za družbene vede (takrat še Visoka šola za politične vede) velja kot prelomno leto pri razvoju raziskovalnega dela leto 1966, ko so se ustanovili prvi raziskovalni centri. Med prvimi petimi je bil tudi Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju (CPSDVR).¹ Po besedah Marjana Svetličiča, že takrat vključenega v delo Centra, je bila pri usmeritvi vsebine raziskovanja pomembna vloga študentov, ki so s pomočjo izkušenejših kolegov Staneta Južniča in Vlada Benka hoteli poglobiti svoje znanje o deželah v razvoju (DVR) oz. na področju gibanja neuvrščenih. Pod predstojnikom Vladom Benkom so se začele raziskave o pomenu politološkega, sociološkega in ekonomskega proučevanja gibanj in razvoja v DVR z vidika uveljavljanja temeljnih načel jugoslovanske politike neuvrščenosti. Raziskovanje mednarodnih odnosov naj bi zajemalo proučevanje mednarodnih odnosov in zunanje politike Jugoslavije, pojav socializma kot svetovnega procesa ter primerjalno raziskovanje političnih sistemov. Že ob ustanovitvi se je kot možne uporabnike raziskav opredelilo družbenopolitične skupnosti in organizacije na ravni federacije, republike in občin, strokovno-politične in upravne organe na področju mednarodnih odnosov ter potrebe pedagoškega procesa.

Sicer skromno, predvsem na podlagi bibliografij predstojnikov Centra dokumentirano obdobje začetnih let nam pokaže, da so se raziskovalci Centra ukvarjali

1 Za pomoč pri iskanju dokumentacije se zahvaljujeva tajnici CMO Poloni Mlinarič, ki je po različnih arhivih uspeła zbrati podatke o sodelavcih Centra od leta 1966 dalje in njihovih objavah, ki pokažejo usmeritev raziskovalnega dela.

s številnimi temami v mednarodnem okolju: od opredelitve velikih in malih držav v mednarodnem okolju (Benko, 1969; 1971; Petrič, 1969), dežel v razvoju (CP-SDVR, 1968), posameznih držav (Južnič, 1965; Benko, 1967; 1973; Petrič, 1967) ter drugimi temami. Ob pestri paleti tem, ki so se obravnavale, je med raziskovalci Centra prišlo do razhajanja o njegovi temeljni usmeritvi: na podlagi ustnega izročila je do odločitve o izločitvi iz sestava fakultete prišlo zaradi želje nekaterih po še večji stopnji sodelovanja z gospodarstvom. Tako je CP-SDVR leta 1973 postal samostojna raziskovalno-svetovalna organizacija in se je razvil v eno največjih tovrstnih institucij na območju bivše Jugoslavije.²

Raziskovalno delo na področju mednarodnih odnosov v sklopu fakultete ni prenehalo, se pa je – sodeč po dostopni dokumentaciji – do leta 1981 odvijalo na osnovi posameznih raziskovalnih nalog, posamičnih projektov³ in magistrskih in doktorskih del. V tem času je nastalo tudi nekaj zanimivih raziskovalnih del, ki prav tako odražajo vsebinsko usmeritev Centra (Petrič, 1974; 1977; 1980a-b; Južnič, 1977; 1979; Benko, 1978; 1979; Pavlič, 1977). Leta 1981 se (ponovno) tudi formalno ustanovi Center za proučevanje mednarodnih odnosov pod vodstvom Ernesta Petriča.

BOGATA VSEBINA RAZISKOVALNIH NALOG V OBDOBJU 1981–1991

Na podlagi poročil o raziskovalnem delu po letu 1981 ugotavljamo, da je v tem obdobju očitno prišlo do bolj sistematičnega financiranja raziskovalnega dela. Raziskovalno delo je potekalo v okviru dveh programskih sklopov: »*Raziskovanje mednarodnih odnosov in razvoj novih mednarodnih ekonomskih ureditev*« pod vodstvom Vlada Benka (Benko, 1981a-b) ter »*Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih*« pod vodstvom Bojka Bučarja. Za celotno obdobje med letoma 1981 in 1991 so za oba programska sklopa dostopna letna poročila, ki so v tistem času zajemala tudi obširna raziskovalna

2 Od leta 1991 posluje kot Center za mednarodno sodelovanje in razvoj (CMSR).

3 Pavlič, Breda (1975) Multi(trans)nacionalne družbe in razvoj družbene zavesti v deželah v razvoju; Drčar- Murko, Mojca (1976) Evropska mirovna ureditev kot zametek organiziranih mednarodnih političnih in pravnih prizadevanj za spremembo svetovne politične nadgradnje; Benko, Vlado (1976) Dejavnost neuvrščenih držav v Organizaciji združenih narodov; Pavlič, Breda (1977) Množično komunikacijska politika transnacionalnih družb in procesi emancipacije neuvrščenih dežel in dežel v razvoju, I. del; Južnič, Stane (1978) Kolonializem in dekolonizacija; Petrič, Ernest (1978) Mednarodnopravni položaj slovenske skupnosti v Italiji po Osimskih sporazumih; Klinar, Peter (1978) Družbeni procesi sodobnih mednarodnih migracij v Evropi; Južnič, Stane (1979) Kolonializem in dekolonizacija, II. del; Klinar, Peter (1980) Družbeni procesi sodobnih mednarodnih migracij v Evropi, II. faza; Južnič, Stane (1980) Kolonializem in dekolonizacija, III. del.

besedila.⁴ Na ta način lahko analiziramo ne le aktualne teme v določenem obdobju, ampak tudi gibanje članstva Centra.

V okviru programskega sklopa »*Raziskovanje mednarodnih odnosov in razvoj novih mednarodnih ekonomskih ureditev*« se je leta 1981 dalo specifičen poudarek pravici narodov do samoodločbe (mednarodnopravni vidiki). Kot razberemo v uvodnem delu poročila, so avtorji ugotavljali, da »[po] l. 1945 smo priča zanesljivo eni najbolj spektakularnih sprememb v sodobni zgodovini mednarodne skupnosti: odpravi kolonializma in emancipaciji novih, neevropskih držav v mednarodno skupnost. Mednarodna skupnost je tako prvič v zgodovini postala dejansko svetovna, univerzalna, vse človeštvo obsegajoča. Ta siloviti proces je potekal v imenu gotovo enega najdinamičnejših in najdalekosežnejših političnih načel, kar jih pozna zgodovina politične misli, zgodovina mednarodnih odnosov in zgodovina mednarodnega prava – načela pravice narodov do samoodločbe. Opirajoč se na to načelo, so narodi razbili 'ječe narodov' in mogočne kolonialne imperije. V imenu samoodločbe tudi danes poteka političen, pa tudi oborožen boj v številnih območjih sveta. Številne teme, ki se danes pojavljajo na naslovnih straneh najuglednejših časopisov, so v svojem bistvu problemi samoodločbe. Palestinsko vprašanje, Namibija, Južna Afrika, Z. Sahara, Ciper, Afganistan, Kampučija, Salvador so le nekatera med njimi. Proces dekolonizacije, odprave klasičnega kolonializma, je zanesljivo v končni fazi« (Benko, 1981a: 1). Raziskovalno delo (Petrič, Bučar in Kozić, 1981a-f) podrobno analizira pravno ureditev, postopke, ovire in možnosti narodov do samoodločbe in je bilo objavljeno tudi v knjižni izdaji (Petrič, 1984).⁵

Leta 1982 se je v raziskovalnem sklopu pod vodstvom Vlada Benka obravnavalo temo *Neuvrščenost kot mednarodnopolitična praksa*. V poročilu avtorji izpostavljajo, da »obstaja vtis, da ni razlik med rezultati politološke analize in stališči politične prakse tedaj, ko obravnavata neuvrščenost kot protagonista boja za politično emancipacijo. Da do bistvenih razlik ne prihaja, se zdi razumljivo spričo idejne oz. programske usmeritve neuvrščenega gibanja in njegove praktične dejavnosti predvsem v procesu dekolonizacije, pa boja za ekonomski razvoj in naposled tudi ustvarjanja takšnih pogojev v mednarodni skupnosti – krepitve OZN in njenih funkcij – ki naj bi omogočili uresničitev temeljnih ciljev«. (Benko, 1982: 1). V isti sklop sodi tudi drugo poročilo (Petrič in dr., 1982).

V okviru drugega raziskovalnega sklopa se obravnava predvsem vprašanje sklepanja mednarodnih pogodb s strani SRS. Tako avtorji ugotavljajo, da »pri proučevanju mesta in vloge SR Slovenije v mednarodnih odnosih zavzema problematika sklepanja, izvajanja

4 Za razliko od današnjih poročil, v katerih zgolj navedemo podatke o objavah, se je v tistem času prav v poročilo vključilo celotno besedilo, ki je nastalo v okviru posameznega raziskovalnega sklopa. Zato ne preseneča, da so posamezna poročila obsegala tudi prek 1000 strani, vsebovala pa so besedila vseh sodelujočih.

5 Poglavlja o Namibiji, Falklandskem/Malvinskem otočju, Zahodni Sahari in Cipru je prispeval Bojko Bučar.

in prenehanja mednarodnih pogodb nedvomno zelo pomembno mesto. Po eni strani je pravica do sklepanja pogodb eden osnovnih atributov suverene države kot originalnega subjekta mednarodne skupnosti. Po drugi strani pa je sama mednarodna pogodba izraz volje dveh subjektov mednarodnega prava s ciljem, da se s tem doseže določeno pravno dejstvo oz. da se recipročno vzpostavijo določene pravice in dolžnosti. Ta problematika pa postane posebno zapletena z obstojem federalnih držav, ki so po eni strani kot vsaka unitarna država edinstven subjekt v mednarodnem pravu, po drugi strani pa notranji pravni red omejuje pristojnosti federacije. Vprašanje ima dva izrazito nasprotujoča si vidika: mednarodnopravnega in ustavnopravnega vsake posamezne sestavljene države» (Bučar B., 1982: 1).

Neuvrščenost in družbeni razvoj v manj razvitih državah ostajata v ospredju raziskovalnega dela v letu 1983. V sklopu raziskovalne naloge *Razvoj mednarodnih odnosov in nove mednarodne ekonomske ureditve* se obravnava vprašanje miroljubnega načina reševanja sporov med neuvrščenimi državami ter pravice narodov do samoodločbe (Petrič, 1983a-c; Bučar, 1984b), vprašanje o neuvrščenosti kot mednarodnopolitični praksi, pri čemer se je analiziralo glasovalno obnašanje neuvrščenih držav v Generalni skupščini Združenih narodov (GS ZN), da se ugotovi »stopnjo kohezivnosti in odzivnosti v njihovi skupnosti, in to v vprašanjih, ki so bistvenega pomena za idejo neuvrščenosti in njena temeljna načela« (Benko, 1983a: 1; 1983b). Sestavni del raziskave je bila tudi primerjava med vsebino resolucij, ki so jih neuvrščene države sprejele na svojih srečanjih in drugih konferencah, in vsebino resolucij, o katerih so glasovale v GS ZN. Tretji sklop se je usmeril v raziskovanje o teorijah nerazvitosti in razvoja (Južnič, 1983).

Nadaljevalo se je tudi delo v okviru raziskovalnega sklopa *Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih* (Bučar B., 1983). »V tej fazi se je nadaljevalo delo na temi Razdelitev pristojnosti med SFRJ in SR na področju mednarodnih odnosov, s posebnim poudarkom na tehničnih vprašanjih sklepanja mednarodnih pogodb. Preliminarne študije pa so bile izdelane še za naslednje teme: mednarodno večstransko regionalno sodelovanje SRS (primer DS Alpe-Jadran), podružabljanje politike, predvsem zunanje politike, se je nadaljevalo s proučevanjem vloge občin in mesta v mednarodnih odnosih ter s problematiko kadrovanja in organiziranosti SRS za delovanje v mednarodnih odnosih« (ibid., 1983: 3). V sklop raziskav tistega obdobja sodijo še Murko (1983; 2004) ter Šimonovič (1987).

Podobne vsebine so se naslavljale tudi v okviru obeh sklopov raziskovalnega dela v letih 1984 in 1985; v tem obdobju se je razširil nabor sodelujočih.⁶ Vsebinsko so se posvetili institucionalni organiziranosti SRS na področju mednarodnih odnosov, pri čemer so posebno pozornost posvetili organizacijskim povezovanjem na področju ekonomskih odnosov s tujino. Prav tako so poizkušali narediti določen pregled

6 Poleg že omenjenih (Benko, Južnič, B. Bučar) se med sodelavce Centra uvrstijo še B. Kozić, M. Brezovšek, V. Jalušič, M. Kovačič, F. Žižek, I. Brinar ter zunanji sodelavci I. Lenardič, S. Devetak in M. Vrhunc.

zunanjepolitične dejavnosti SRS v zadnjih desetih letih, pri tem pa so posebno pozornost posvetili sodelovanju SRS z DVR (Benko, 1985a; 1985b; Petrič, 1985a, 1985c; Petrič in dr., 1985b; Južnič in dr., 1985). Obenem so proučevali vlogo teritorialnih enot v mednarodnih odnosih, še posebno jugoslovanskih federalnih enot, pri čemer so se v večji meri posvetili problematiki sklepanja mednarodnih pogodb (Bučar B. in dr., 1984; Bučar, 1984a). Ob tem pa so tudi posvetili pozornost določeni specifiiki Slovenije v mednarodnih odnosih, tj. sodelovanju delov slovenskega naroda v zamejstvu in vprašanjem obmejnega gospodarskega sodelovanja.

Raziskovalno delo v letu 1986 je obsegalo pri raziskovalnem sklopu Mesto in vloga SR Slovenije v mednarodnih odnosih dve raziskovalni področji. Prvo je obsegalo multilateralno čezmejno regionalno sodelovanje Slovenije kot specifičen primer vstopanja teritorialne enote neke države v mednarodne odnose. »Pri tem je /bila/ posebna pozornost posvečena regionalnemu sodelovanju v Evropi, še posebno v alpskem prostoru, kjer je ena najuspešnejših oblik sodelovanja prav DS Alpe-Jadran« (Bučar B. in dr., 1986: 1). Drugo področje pa sta bili študiji posebnih primerov, kako Slovenija vstopa v mednarodne odnose. Raziskovalno skupino je zanimala »teritorialna enota kot gostiteljica mednarodnih organizacij in institucionalno delovanje federalne enote v znanstvenem, tehničnem, kulturnem in prosvetnem mednarodnem sodelovanju« (ibid.).

V istem letu je potekalo raziskovalno delo tudi v sklopu *Raziskovanje mednarodnih odnosov in nove mednarodne ureditve* (Benko in dr., 1986; Petrič in dr., 1986).⁷ V okviru posameznih raziskav so bila raziskana naslednja konkretna vprašanja: spori in konflikti med neuvrščenimi, politični sistemi v DVR, politični sistem Etiopije in povezanost izobraževalnega sistema s procesi reprodukcije družbe, prvo obdobje (do l. 1948) jugoslovansko-italijanskih odnosov (Jeri, 1987) s posebnim poudarkom na mejni problematiki.

V raziskovalnem programu za leto 1987 se je v okviru raziskovalnega sklopa *Raziskovanje mednarodnih odnosov in nove mednarodne ekonomske ureditve* nadaljevalo »raziskovanje konfliktov med neuvrščenimi, hkrati pa se je ponovno po letu 1982 usmerila pozornost na problem mirnega reševanja teh konfliktov. Nadaljevalo se je tudi proučevanje jugoslovansko-italijanskih odnosov in procesov regionalizma. V okviru problematike neuvrščenih se je raziskovalo politične sisteme v DVR, pri čemer se je pozornost usmerila na nekatere tipične primere. Raziskovalo se je tudi pravne in ekonomske ter politične vidike sodelovanja SFRJ z državami Evropske gospodarske skupnosti (EGS)« (Benko in dr., 1987: 1; Petrič in dr., 1987).

V okviru raziskovalnega sklopa *Mesto in vloga SR Slovenije v mednarodnih odnosih* je bilo v letu 1987 raziskovalno delo delno usmerjeno v poglobljanje analize nekaterih vprašanj, ki so bila predmet proučevanja v predhodnih letih, delno pa so se načela

7 Med sodelavci zasledimo nova imena: A. Suhadolnik, Z. Šimonovič, J. Jeri in V. Godina.

nova vprašanja v mednarodnem sodelovanju republike. Tako so nadaljevali »proučevanje procesov regionalizma, ki so postajala vse pomembnejši vidiki mednarodnega sodelovanja v sodobnem svetu in poskušali dopolniti spoznanja o organiziranosti gospodarstva za vključevanje v mednarodne ekonomske odnose« (Bučar B. in dr., 1987: 4). Poskušali so tudi »proučiti vključevanje SR Slovenije v mednarodno sodelovanje na področju kulture in izobraževanja. Zbrali so začetne informacije o sodelovanju SR Slovenije s teritorialnimi enotami v tujini in o njeni dejavnosti na področju skrbstva za izseljence in zdomce. V letu 1987 so tudi zbrali in analizirali empirične podatke o organiziranosti slovenskih občin in mest za delovanje v mednarodnih odnosih, njihovem neposrednem mednarodnem sodelovanju in njihovem vključevanju v mednarodne odnose republike in federacije, obdelali pa so tudi podatke o delovanju Komisij ZK za mednarodno sodelovanje na nivoju občin, mest in regij« (ibid.).

Uokvirjanje raziskovalnega dela znotraj obeh sklopov pokaže dvojje: na eni strani izhodiščne teme ostajajo osrednja vsebina – torej se zagotavlja določena stabilnost proučevanja, ki omogoča poglobljeno delo. Po drugi strani pa je očitno široko zastavljen raziskovalni sklop omogočil tudi sprotno prilagajanje dogajanju v mednarodnem prostoru in osredotočanje na teme, ki so bile v določenem letu v ospredju. Tako se je npr. v letu 1987 kot novo vprašanje pojavilo vprašanje sodelovanja Jugoslavije z EGS, v 1988 pa obravnava spopada med Iranom in Irakom (v sklopu siceršnjega preučevanja konfliktov med neuvrščenimi državami). Regionalizem se pokaže kot stična točka obeh raziskovalnih sklopov: v prvem kot obravnava odnosov med SFRJ in Italijo ter splošno sodelovanje Jugoslavije z EGS (Petrič in dr., 1988; Bučar B. in dr., 1988). V drugem sklopu pa se je proučevalo obe najpomembnejši in najširši evropski regionalni organizaciji – Skupščino evropskih regij, ki ima politično funkcijo, ter Evropski center za regionalni razvoj, ki je v bistvu strokovno tehnično združenje evropskih regij. Poleg tega se je nadaljevalo proučevanje mesta in vloge lokalnih teritorialnih enot (manjših od republike in večjih od krajevnih skupnosti) v mednarodnih odnosih in so raziskovalci obdelali primer mesta Ljubljane. Ob tem so začeli proučevati tudi mednarodno dejavnost obeh slovenskih univerz kot primer vključevanja posamičnega subjekta v mednarodne odnose.

Z letom 1989 postane nosilec raziskovalnega sklopa *Mednarodni odnosi in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve* Bojko Bučar. V poročilu so zajeti rezultati raziskovalnega dela, ki je bilo usmerjeno »v proučevanje sodobnih trendov v gibanju neuvrščenih, eksperimentiranje s socializmom v nerazvitih državah, odnose med Italijo in Jugoslavijo v obdobju po prvi svetovni vojni in vprašanje meje med njima ter politike interesnih sfer in njenih posledic, zlasti v Evropi. Predmet proučevanja so bili tudi politična ekonomija globalizma, politični in pravni vidiki sodelovanja SFRJ z EGS, fenomen mednarodnega regionalizma oz. mednarodnega večstranskega sodelovanja evropskih regij in mesto ter vloga občin SR Slovenije v mednarodnih odnosih« (Bučar B. in dr., 1989: 1; Bučar B. in Šimonovič, 1989; Bučar B., 1989).

Oba temeljna raziskovalna sklopa sta se nadaljevala tudi v letih 1990 in 1991. Tematsko pride do premika k ekonomskim vprašanjem, tudi zaradi vključitve Marjana Svetličiča kot vodje programskega sklopa, hkrati je manj ukvarjanja z razvojnimi

procesi v DVR, delovanjem neuvrščenih ter drugimi vprašanji, vezanimi na vzpostavitev nove mednarodne ureditve (Benko in dr., 1990; Bučar B., 1990a-b; Bučar B. in Svetličič, 1990; Svetličič in dr., 1990). Vse bolj izrazito so v ospredju evropski integracijski procesi ter krepitev slovenske državnosti v mednarodni skupnosti. V okviru obeh tematskih sklopov je raziskovalna skupina analizirala položaj Evrope v sodobnem svetu, Evropsko monetarno unijo, Evropo 92 in transnacionalna podjetja.⁸ Raziskovalno delo se je osredotočilo na vprašanje osamosvojitve Slovenije (Bučar B., 1990c-d), na mednarodne vidike le-te in dileme (Bučar B., 1990e) ter mednarodno diplomatsko uveljavljanje Slovenije. V poročilu za 1991 so raziskovalci ugotavljali, da se »svet in zlasti Evropa nahajata v zapletenih razmerah, polnih velikih tveganj in nepredvidljivosti. Samo temeljito poznavanje in realno ocenjevanje dolgoročnih trendov, tekoče spremljanje ter ne nazadnje tudi spretno diplomatsko uveljavljanje svojih interesov lahko omogoči Sloveniji doseči optimalen položaj v evropskih integracijah. Procesi politične integracije niso enoznačni niti linearna ekstrapolacija ekonomske integracije« (Svetličič in dr., 1991: 5).⁹

OD OSAMOSVOJITVE DO OBLIKOVANJA PROGRAMSKE SKUPINE

Očitno je turbulenca ob osamosvojitvi posegla tudi v raziskovalni prostor, saj letnih poročil o raziskovalnem delu ni več v arhivih CMO (tudi ne v arhivih FDV). Zato vmesno obdobje do poročil o raziskovalnem delu po letu 1996 obravnavamo na podlagi bibliografij članov CMO v tem obdobju. Veliko pozornosti raziskovalcev je usmerjeno v vrednotenje položaja Slovenije v mednarodnem okolju (npr. Bučar B., 1992; Benko, 1993; Rojec in Svetličič, 1993a; Svetličič, 1994a; 1995). Starosta mednarodnih odnosov na Slovenskem, Vlado Benko je med letoma 1997 in 2000 objavil svojo »trilogijo« o mednarodnih odnosih (Benko, 1997a; 1997b; 2000). Na podlagi objav drugih članov Centra pa sklepamo, da je bilo raziskovalno delo usmerjeno v proučevanje malih držav v mednarodnih odnosih (Bučar B., 1994; Petrič, 1996) ter nadaljnjemu delu na vprašanjih regionalnega sodelovanja (Bučar B., 1995; Šabič, 1995) in obravnavi posameznih držav (Petrič, 1994; Bučar in Kuhnle, 1994). Refleksija na dogajanja v mednarodnem prostoru je seveda bila tudi prisotna (Svetličič, 1993; 1994b-c).¹⁰

8 Poleg že omenjenih raziskovalcev zasledimo še M. Žagar in Z. Šabič.

9 Svetličič, Marjan, Irena Brinar, Bojko Bučar, Stane Južnič, Zlatko Šabič, Marko Vrhunec in Mitja Žagar (1991): Mednarodni odnosi in razvoj mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu za leto 1991. Ljubljana: RSS.

10 To obdobje zajema tudi raziskovalno delo v okviru temeljnega projekta Slovenija v mednarodnih odnosih, ki ga je vodil Svetličič, a žal navedenega poročila ni bilo moč najti.

Se je pa CMO v tem času v sodelovanju s CMSR uspešno vključil v evropski projekt PHARE-ACE: *Foreign direct investment and privatization in Central and Eastern Europe: a comparative analysis of concepts, experiences and policy issues in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovenia*, na podlagi katerega je prišlo do mednarodnih objav ter nadaljnega vključevanja v evropske in mednarodne projekte (Rojec in Svetličič, 1993b; Svetličič in Rojec, 1994; Artisien-Maksimenko in dr., 1995).

Leta 1994 se je v delo Centra vključil tudi Mojmir Mrak, leta 1996 pa so se pridružili še trije raziskovalci iz CMSR: Matija Rojec, Metka Stare in Maja Bučar. Poleg mladih raziskovalcev Milana Brgleza, Zlatka Šabiča, Andreje Trtnik (danes Jaklič) in Nataše Logar je prav ta trojka predstavljala prve »polne« raziskovalce, saj niso bili vključeni v pedagoški proces. So pa iz svojega predhodnega Centra prinesli kot doto temeljni projekt *Procesi in načini internacionalizacije*, ki ga je vodil Rojec.

Številčnejša raziskovalna ekipa je pomenila tudi razširitev obravnavanih tem ter proaktivno vključenost v slovenski in mednarodni raziskovalni prostor.¹¹ Raziskovalno delo se poleg stalnice – obravnave Slovenije v mednarodnem prostoru – usmerja v proučevanje držav v tranziciji in sprememb, ki jih je prinesel prehod na nov politični sistem na različnih področjih, evropskih integracijskih procesov, procesov globalizacije, tehnoloških sprememb in sprememb na področju znanosti in tehnologije ter drugih tem (Bučar B., 1996), ki odražajo tudi specializacijo članov Centra.

V tem času je Center skrbel tudi za izdajo dveh mednarodnih revij: *Journal of International Relations in Development and South-South Cooperation*. Sčasoma sta se reviji združili pod skupnim imenom *Journal of International Relations and Cooperation*, ki danes izhaja pri založbi *Palgrave MacMillan* in je indeksirana v SSCI. Raziskovalci CMO so sodelovali tako v uredniškem odboru kot pri sami tehnični skrbi za revijo.

PROGRAMSKA SKUPINA KOT TEMELJNI OKVIR RAZISKOVALNE DEJAVNOSTI

Z reorganizacijo financiranja raziskovalne dejavnosti v Sloveniji in uvedbo raziskovalnih programov, ki zagotavljajo večletno relativno stabilno podporo, je tudi CMO uspel s prijavo raziskovalnega programa *Mednarodni odnosi* za obdobje 1999–2003. Osnovni cilj raziskovalnega programa je bilo analiziranje in kvalitativno/kvantitativno ovrednotenje implikacij sodobnih procesov globalizacije/internationalizacije

11 Sodeč po dokumentaciji so med letoma 1997 in 1999 potekali naslednji projekti: slovenska temeljna projekta Majhne države v procesih transformacije mednarodni skupnosti, MZT J5-7766, ter Procesi in načini internacionalizacije, MZT J5-7787, ter mednarodni projekti: PHARE-ACE II; COST Social Shaping of Technology; Targeted Socio-Economic Research project: Process re-engineering in Europe: choice, people and technology.

na položaj in vlogo malih držav ter njihovih odzivov in prilagajanj tem procesom. V tem okviru so obravnavana tako vprašanja, povezana s politično-ekonomskimi kot institucionalnimi razsežnostmi teh procesov, predvsem vprašanje, ali lahko mala država s pomočjo regionalne integracije optimalno rešuje svoje razvojne probleme. Analizirali so se odnosi med velikimi in malimi državami v EU (Svetličič in Jaklič, 1999; Rojec, 2000; 2001), pozicioniranje Slovenije v teh odnosih ter kratkoročni in dolgoročni stroški in koristi članstva v EU za Slovenijo (Brinar in Svetličič, 1999; Šušteršič, Rojec in Mrak, 2001; Bučar B. in Brinar, 2001). Kot odziv na aktualno dogajanje se je v raziskovalni program vključilo tudi vprašanje Slovenije v razširjeni EU ter Natu (Šabič in Bukowski, 2002; Gaber, Šabič in Žagar, 2003). Pomemben del programa je bil usmerjen v analiziranje načinov, s katerimi se lahko male države in njihova podjetja vključujejo v mednarodne ekonomske odnose in se prilagajajo, tako da presežejo slabosti majhnih trgov (Svetličič in Rojec, 2003; Jaklič in Svetličič, 2003; Bučar M., 2001; 2002; Stare, 1999; Roter, 2003). Eden od ciljev programa je bilo ugotoviti, s kakšnimi strukturnimi spremembami in oblikami mednarodnega političnega in ekonomskega sodelovanja lahko Slovenija izboljša svoj konkurenčni položaj in s tem uspešnost v mednarodnih odnosih (Bučar M. in Stare, 2002; 2003; Stare, 2002).

Prvemu raziskovalnemu programu je sledilo njegovo nadaljevanje leta 2004 z naslovom *Možnosti in priložnosti Slovenije in njenih akterjev v pogojih članstva v EU (2004–2008)*. Iz zaključnega poročila razberemo, da so člani programske skupine raziskovali spreminjajoče se pogoje delovanja v mednarodnih odnosih (Šabič, 2008; Svetličič, 2004), spreminjajoče se pogoje delovanja EU in v EU, spreminjajočo se vlogo EU v svetu in Slovenije v tem kontekstu (Rojec in dr., 2004; Brglez in Zajc, 2004; Mrak in dr., 2004), vpliv procesov globalizacije na Slovenijo in EU (Svetličič, Jaklič in Burger, 2007), dinamiko strukturnih reform (Stare, Jaklič in Kotnik, 2006; Stare in Bučar M., 2005) kot determinante procesov realne konvergence v Sloveniji, vpliv inovacijske dejavnosti podjetij in prenosa tehnologije na rast produktivnosti, pomen inovacijske in R & R politike za inovacijsko dejavnost podjetij, sodobne trende v razvoju storitev in njihov vpliv na Slovenijo, razvojne vidike neposrednih tujih investicij, procese izhodne internacionalizacije in razvoj.

Relativno stabilno financiranje na podlagi raziskovalnega programa so člani Centra še dopolnili z nacionalnimi in mednarodnimi projekti (predstavitev v nadaljevanju), kar je omogočilo impresivne rezultate tako glede objav kot vključenosti v znanstveni prostor.¹² Doktorski študij so končali trije mladi raziskovalci, ki so bili vključeni v delo programske skupine. Odmevnost dela skupine se odraža tudi v vpetosti članov

12 Dela programske skupine so zajela 64 izvirnih znanstvenih člankov (od tega 11 v revijah SSCI), 6 preglednih znanstvenih člankov, 45 poglavij v monografskih publikacijah, 10 znanstvenih monografij itd.

programa v vodstvenih telesih mednarodnih znanstvenih in drugih združenj ter organov.¹³

Možnosti in priložnosti Slovenije in njenih akterjev v procesih globalizacije (2009–2014) je bil naslov naslednjega raziskovalnega programa. Teoretični okvir raziskovanja predstavlja po eni strani disciplina mednarodnih odnosov, iz katere izhajajo teorije mednarodne politične ekonomije, zunanje politike, mednarodnih ekonomskih odnosov in mednarodnega poslovanja; po drugi strani pa sodobne teorije endogene rasti/razvoja in različne teorije, ki opredeljujejo delovanje in razvoj akterjev/subjektov, ki vstopajo v procese globalizacije. Primarni cilj raziskovalnega programa je bil, da se na temelju originalnih empiričnih raziskav oblikujejo nova spoznanja na področju teorije in prakse globalizacije ter v odzivanju subjektov nanjo. Izvedeni cilji so bili: (i) krepitev konkurenčnosti in mednarodnega položaja Slovenije, slovenskih podjetij in drugih akterjev, (ii) krepitev sposobnosti za učinkovito delovanje v organih EU in drugih mednarodnih organizacijah, (iii) predlaganje elementov strategije in politike slovenskega delovanja v pogojih globalizacije.¹⁴

Med najodmevnejša dela se je v zaključno poročilo o raziskovanem programu vključilo naslednjih pet rezultatov: Kajnc (2009), Udovič in dr. (2011), Damijan in dr. (2013), Kunčič (2014) in Di Meglio, Stare in Jaklič (2012). Doktorski študij je končalo pet mladih raziskovalcev, od katerih so štirje vključeni v delo programske skupine. Poleg njih je v mentorstvu oziroma somentorstvu članov programske skupine doktorski študij končalo še osem študentov.

Financiranje raziskovalne skupine se je nadaljevalo v okviru raziskovalnega programa *Slovenija in njeni akterji v mednarodnih odnosih in evropskih integracijah* (2015–2020). Tudi v tem obdobju ostaja osnovni teoretični okvir raziskovanja nespremenjen. Sestava raziskovalne skupine omogoča interdisciplinarni pristop, kar je za kompleksna vprašanja na področju mednarodnih odnosov ključnega pomena.

13 Člani CMO so imeli visoke vodstvene funkcije npr.: M. Stare bila predsednica European Association for Research on Services (RESER), M. Bučar je bila članica Izvršnega odbora EADI (2005 do 2017, potem pa B. Udovič) ter podpredsednica njenega Upravnega odbora. M. Svetličič je bil predsednik in podpredsednik EIBA (kasneje M. Rojec, A. Jaklič in trenutno A. Burger) ter član Sveta TEPSA, podpredsednik Cost projekta in član svetovalne skupine EU za mednarodno znanstveno sodelovanje. B. Bučar je bil v obdobju od 2008 do 2014 izvršni sekretar World International Studies Committee, med letoma 2014 in 2017 pa pomočnik izvršnega sekretarja. Prav tako je bil član Znanstvenega sveta International Scientific Conference Minorities for Europe of Tomorrow (ISCOMET) (1992–1993) ter podpredsednik Association of Central and East European Schools of International Studies (ACEESIS) (1993–1996). V obdobju 1995–2001 je bil član Steering Committee of the Standing Group for International Relations of the European Consortium for Political Research (ECPR) itn.

14 Realizacija zastavljenih ciljev se je odrazila v objavi 98 znanstvenih člankov (od tega 44 v revijah, indeksiranih v SSCI oziroma Scopusu, 5 v kategoriji A1 in 19 v kategoriji A2), 63 poglavij v monografskih publikacijah (od tega 33 pri priznanih tujih založbah), 21 znanstvenih monografijah itd.

Vsebina raziskovanja v okviru raziskovalnega programa je zajela dva ključna tematska sklopa: 1.) Razvoj mednarodne politike in njen vpliv na zunanjo politiko Slovenije, s poudarkom na regionalnem delovanju države v okviru evropskih regionalnih in transregionalnih institucij; 2.) Dejavniki razvoja (slovenskih) ekonomskih subjektov in nacionalnega gospodarstva v pogojih globalizacije.¹⁵

Med deset najodmevnejših objav v tem obdobju, ki hkrati tudi odražajo pestrost raziskovalnih tem, ki jih skupina obravnava, uvrščamo Jaklič in dr. (2020); Zupančič, Kočan in Vuga (2020); Rojec in Knell (2018); Strban, Rataj in Šabič (2018); Cerović, Bučar M. in Stare (2018); Udovič (2018); Erjavec in Lovec (2017); Gonza in Burger (2017); Dikova in dr. (2016), Roter in Bojinović (2015).

ŠIROKA PALETA DRUGIH NACIONALNIH RAZISKOVALNIH PROJEKTOV

Ob relativno stabilni osnovi, ki jo je za raziskovalno delo zagotavljalo financiranje programske skupine, se je tudi s pomočjo vključevanja mladih raziskovalcev delovanje CMO zelo razširilo. Skupina je redno sodelovala na razpisih za temeljne projekte, za mlade raziskovalce ter samostojno ali v sodelovanju s sorodnimi raziskovalnimi institucijami na razpisih za ciljne raziskovalne projekte (CRP).

Tako so se od leta 2000 dalje izvedli naslednji temeljni projekti oziroma se je v njih pomembno sodelovalo: Dejavniki vplivanja majhnih držav na velike sile: SLO-US 020 (Svetličič); Procesi in načini internacionalizacije (Rojec);¹⁶ Medkulturne razlike in stereotipizacija: prednost ali slabost pri političnem in gospodarskem sodelovanju med državami nekdanje Jugoslavije (Udovič);¹⁷ Determinante in učinki pozicioniranja slovenskih podjetij v globalnih verigah vrednosti (Damijan);¹⁸ Kako pospešiti rast

15 Rezultati raziskovanja so bili uporabljeni v objavah 100 znanstvenih člankov (od tega 20 v revijah, ki jih indeksira SSCI, 56 pa v revijah, ki jih indeksira Scopus; 14 člankov je bilo v kategoriji A1, 13 v kategoriji A2, 23 v kategoriji A3 in 27 v kategoriji A4), 58 znanstvenih sestavkih v monografskih publikacijah, 17 znanstvenih monografijah. Zaradi pandemije covida-19 se je financiranje programa podaljšalo še v leto 2021, zato bo končni izplen tega obdobja še večji.

16 Raziskovalni projekt ARRS, http://www.sicris.si/public/jqm/prj.aspx?lang=slv&opdescr=search&opt=2&subopt=400&code1=rsr&code2=&psize=1&hits=1&page=1&count=&search_term=20074&id=1016&slng=&order_by=.

17 Digitalna knjižnica Slovenije, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-J9HYT6ZQ/49e929ef-ab1c-4471-9124-dc37473bffe6/PDF>.

18 Raziskovalni projekt ARRS, http://www.sicris.si/public/jqm/prj.aspx?lang=slv&opdescr=search&opt=2&subopt=400&code1=rsr&code2=&psize=1&hits=1&page=1&count=&search_term=03939&id=9303&slng=&order_by=.

slovenskih podjetij: strukturna dinamizacija, granularnost, internacionalizacija in inovativnost (Damijan).¹⁹

V program za usposabljanje mladih raziskovalcev je bilo po letu 1991 vključenih 17 kandidatov, od katerih jih je 13 že uspešno zaključilo svoj doktorski študij. Kar deset jih je CMO tudi obdržal in večino tudi vključil v pedagoški proces, trije so nadaljevali svoje kariere v mednarodni organizaciji in tujih raziskovalnih organizacijah.

Vpetost raziskovalnega dela CMO v prakso se jasno pokaže skozi številne Ciljne raziskovalne projekte (CRP), ki jih je Center izvajal oz. je sodeloval kot partnerska institucija. Temeljno poslanstvo CRP je zagotavljati znanstveno in strokovno oporo državi/ministrstvu pri oblikovanju politike in ustreznih instrumentov za njeno izvajanje. Razvejanost tem, ki smo jih pokrili raziskovalci CMO, pokažejo, kako interdisciplinarno je naše raziskovalno delo in kako prodorno vključeno v slovenski *policy* prostor.²⁰

19 Raziskovalni projekt ARRS, http://www.sicris.si/public/jqm/prj.aspx?lang=slv&opdescr=search&opt=2&subopt=400&code1=rsr&code2=&psize=1&hits=1&page=1&count=&search_term=03939&id=17331&slng=&order_by=.

20 B. Bučar (2001–3) Slovenija in nadaljnji razvoj Evropske unije, CRP VP-0532. Stare (2002–5) Merjenje neposrednega in posrednega prispevka informacijsko-komunikacijskih dejavnosti h gospodarski rasti, CRP V5-0794. Rojec (2004–6) Krepitev spillover učinkov neposrednih tujih investicij v Sloveniji, CRP V5-0923. Stare (2006–8) Učinkovitost, konkurenca in ovire v tržnih storitvah, CRP V5-0208. Rojec (2006–8) Kako do večje učinkovitosti razporejanja javnofinancijskih sredstev za povečanje konkurenčnosti gospodarstva: analiza učinkovitosti državnih pomoči in predlogi za njeno izboljšanje, CRP V5-0201. Svetličič (2006–8) Implikacije dolgoročnih prognoz razvoja sveta, EU in držav BRIK na slovensko strategijo odnosov z velikimi silami, CRP V5-0269. M. Bučar (2008–10) Učinkovitost ukrepov Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo za spodbujanje inovacij in tehnološkega razvoja v slovenskih podjetjih v letih 2007 in 2007, CRP V5-0448. Rojec (2008–10) Kako do večje učinkovitosti razporejanja javnofinancijskih sredstev: Analiza učinkov državne pomoči na omejevanje konkurence, CRP V5-0408. Rojec (2010–12) Determinante neposrednih tujih investicij v in iz Slovenije in identifikacija ekonomsko-političnih ukrepov za pospeševanje vhodne in izhodne internacionalizacije Slovenije, CRP V5-1009. Burger (2010–12) Učinek vladnih protikriznih ukrepov na delovanje podjetij v pogojih gospodarske recesije, CRP V5-1005. Svetličič (2010–12) Kako povečati kakovost in učinkovitost slovenske ekonomsko-gospodarske diplomacije, CRP V5-1039. Jaklič (2010–12) Evalvacija izvajanja politike konkurenčnosti v obdobju 2004–2009 s predlogi sprememb in novih ukrepov in kazalnikov, CRP V5-1011. Šabič (2016–18) Slovenski znanstveniki doma in po svetu, CRP V5-1657. Burger (2016-17) Analitične podlage za revizijo S4 v letu 2018, CRP V5-1645. M. Bučar (2016–19) Strateško razvojno inovacijska partnerstva kot orodje krepitve inovacijske sposobnosti slovenskega gospodarstva, CRP V5-1646. Lovc (2018–20) ITzaSKP – Zasnova informacijskih rešitev v podporo izvajanju Skupne kmetijske politike Evropske unije na podlagi podatkov, CRP V5-1810. Burger (2019-20) Prestrukturiranje podjetij: sistem zgodnjega opozarjanja in primeren odziv države, CRP V5-1931. M. Bučar (2019–22) Spremljanje in presoja učinkov strateških razvojno-inovacijskih partnerstev, CRP V5-1931.

Tudi vključevanje CMO v mednarodno raziskovalno okolje je zelo pestro: od manjših, zelo fokusiranih raziskav do vključevanja v projekte okvirnih programov. Posebej lahko izločimo projekte, ki so omogočali širitev in poglobljanje pedagoškega procesa²¹ ter tiste, ki so dopolnjevali raziskovalno delo programske skupine.²²

Poleg navedenih projektov so bili raziskovalci CMO vključeni v niz manjših tako domačih kot mednarodnih projektov, vrednotenj in konzultantskih nalog, priprave mednarodnih konferenc (npr.: EADI, EIBA, TEPSA, WISC itd.) ter različnih gostovanj tujih in domačih strokovnjakov.

-
- 21 Bučar M. (1998–2000) Training for Accession (TEMPUS), Brinar (1999–2001) Introducing European Studies Curricula (TEMPUS Phare), Svetličič (2010–2013) Linking Interdisciplinary Integration Studies by Broadening the European Network (Lisboan), Bojinović Fenko in Udovič (2012) Innovative teaching for continuing learning of EU integration (EU-EACEA), Bučar B. (2011–2014) European Universities on Professionalization on Humanitarian Action (EU-LLP-EUPHA), Udovič in Bojinović Fenko (2013–2014) Problem based learning (PBL) and cross-curricular teaching (CCT) of the EU (EU-JM-PROCROS), Bojinović Fenko in Udovič (2014–2015) Enhanced EU content in primary school curricula (EU4PRIM), Bojinović Fenko (2016–2019) EU Environmental Policy: Internal and External Dimensions (EU-E+/JMo-EU ENVI), Jaklič (2018–2021) Open Access Digital Video Case Library for Teaching International Business (EU-E+VCL4IB).
 - 22 Bučar M. (1994–1998) TSER – Process re-engineering in Europe: choice, people and technology; Svetličič (2001–2002) Phare ACE Outward internationalization facilitating transformation and EU Accession; The case of Czech Republic, Hungary and Slovenia; Svetličič (2001–2002) PHARE-ACE P98-1162-R – EU-integration-driven investment networking: Outward foreign direct investment of candidate countries ; Svetličič (2002–2003) Prince project EUCON: From the European Convention to Public Discourse: Debating our Common European Future; Brinar (2003–2003) Prince project EPIN: European Policy Institutes Network on the Future of Europe Debate, Centre for European Policy Studies – CEPS; Svetličič (2002–2004) FP5 Accompanying Measure project: CEEC Debate: »The debate on finalite politique of the EU in the applicant countries from Central and Eastern Europe«; Šabič (2003–2005) FORNET, Foreign policy governance in Europe-research network modernising, widening and deepening research on a vital pillar of the EU; Svetličič in Roter (2003) EC Jean Monnet: Negotiating European Union; Bojinović Fenko (2005–2009) EU CONSENT, Mreža odličnosti (Network of excellence); Roter (2005–2010) GARNET Mreža odličnosti (Network of Excellence), Šabič in Kajnc (2005–2007) EC-Jean Monnet, Shaping the EU Trade policy; Kajnc (2007–2009) Middle size and small EU member states in European foreign policy: The dynamics between Europeization and co-shaping potential. The case of Spain and Slovenia; Stare (2008–2011) ServPPN The Contribution of Public and Private Services to European Growth and Welfare, and the Role of Public-Private Innovation Networks; Burger in Rojec (2008) CERGE-EI – International Fragmentation of Production and Firm Productivity: In Search of Focus Effect; Roter (2008–2010) EU-MuLTIPART, Multi-Stakeholder Partnerships in Post-conflict Reconstruction: The Role of the European Union, Šabič (2013–2014) EU-JM-IRA – AcadEU Post Yugoslav network on the EU; Šabič (2013–2016) EU-PADEMIA – Erasmus Academic Network on Parliamentary Democracy in Europe; Bučar M. (2017–2019) EU-E+/Citizens, PopEU – Anti EU-rhetoric versus own national interests? Nationalistic populism and its reception in Central Europe.

CMO DANES IN JUTRI

Bogata dediščina omogoča raziskovalcem Centra dobro podlago za delo v prihodnje, tako v okviru programske skupine kot v sklopu drugih projektov. Kljub menjavi generacije (v letih 2020-2021 se od aktivnega dela poslavljajo štirje člani) ima skupina s pomočjo mladih raziskovalcev zadosti potenciala, da ne le nadaljuje delo, ampak ga s skupnimi močmi še nadgradi in ohrani osrednje mesto kot raziskovalno jedro na področju mednarodnih odnosov, z vso potrebno interdisciplinarnostjo, ki jo proučevanje te tematike potrebuje.

VIRI

- Artisien-Maksimenko, Patrick, John H. Dunning, Maria Illes, Wladyslaw Jermakowicz Marjan, Svetličič, Alena Zemplerova, Alena Rojec in Matija Rojec (ur.) (1995): Final research report. Foreign direct investment and privatization in Central and Eastern Europe: a comparative analysis of concepts, experiences and policy issues in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovenia: ACE research project, contract no. ACE-92-0108-R. Ljubljana: Centre for International Cooperation and Development.
- Benko, Vlado (1967): Posvetovanje o Kitajski. *Teorija in praksa* 4 (3): 499–506.
- Benko, Vlado (1969): Majhne in srednje države v svetovni politiki. *Teorija in praksa* 6 (2): 183–194.
- Benko, Vlado (1971): Majhne in (srednje) države v sodobnih mednarodnih odnosih s posebnim ozirom na nerazvite države. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1973): »Okrogla miza« o Čilu. *Teorija in praksa* 10 (11/12): 1120–1142.
- Benko, Vlado (1978): Stanje in perspektive znanosti o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 15 (1/2): 69–70.
- Benko, Vlado (1979): Dejavnost neuvrščenih držav v Organizaciji združenih narodov: 1. del. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1981a): Dejavnost neuvrščenih držav v Generalni skupščini II. 1. del. Ljubljana: RSS. Proučevanje različnih vidikov mednarodnega sodelovanja.
- Benko, Vlado (1981b): Neuvrščenost in problemi mednarodnega miru in varnosti na svetovni ravni. *Teorija in praksa* 18 (12): 1439–1452.
- Benko, Vlado (1982): Neuvrščenost kot mednarodnopolitična praksa: dejavnost neuvrščenih držav v GS OZN. 4. faza. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1983a): Neuvrščenost kot mednarodnopolitična praksa. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1983b): Glasovalno ponašanje neuvrščenih držav v generalni skupščini OZN. *Teorija in praksa* 20 (1): 121–138.
- Benko, Vlado (1985a): Neuvrščenost kot mednarodnopolitična praksa: letno in končno poročilo 1985: pregled rezultatov raziskovalnega dela, doseženih v obdobju 1981–1985. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1985b): Neuvrščenost kot strategija emancipacije. *Teorija in praksa* 22 (7/8): 830–839.
- Benko, Vlado, Irena Brinar, Janko Jeri, Stane Južnič, Ernest Petrič in Vesna V. Godina (1986): Neuvrščenost kot mednarodnopolitična praksa. Ljubljana: RSS.

- Benko, Vlado, Ernest Petrič, Bojko Bučar, Irena Brinar, Janko Jeri in Stane Južnič (1987): Mednarodni odnosi in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve. Neuvrščенost kot mednarodnopolitična praksa. Mirno reševanje sporov med neuvrščенimi. Mednarodno regionalno sodelovanje Jugoslavije. Jugoslovansko-italijanski odnosi od londonskega pakta do osimskih sporazumov. Družbenopolitični procesi v deželah v razvoju. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado, Marjan Svetličič in Bojko Bučar (1990): Neuvrščенost kot mednarodnopolitična praksa. Ljubljana: RSS.
- Benko, Vlado (1993): Analiza zunanje politike: merljivi in nemerljivi faktorji v zunanji politiki: (s posebnim ozirom na Slovenijo). Ljubljana: Center za mednarodne odnose, Fakulteta za družbene vede.
- Benko, Vlado (1997a): Zgodovina mednarodnih odnosov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Benko, Vlado (1997b): Znanost o mednarodnih odnosih. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Benko, Vlado (2000): Sociologija mednarodnih odnosov. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Brglez, Milan in Drago Zajc (ur.) (2004): Globalizacija in vloga malih držav: Slovenija v procesih globalizacije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Brinar, Irena in Marjan Svetličič (1999): Enlargement of the European Union: the case of Slovenia. *Journal of European public policy* 6 (5): 802–821.
- Bučar, Bojko (1982): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih: raziskovalno poročilo. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1983): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih: raziskovalno poročilo. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko, Bogdan Kozič, Vlado Benko in Stane Južnič (1984): Razvoj mednarodnih odnosov in nove mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu za leto 1984. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1984a): Multilateralno regionalno sodelovanje SRS. II. del. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1984b): Pravica narodov do samoodločbe na primeru republike Ciper. Teorija in praksa 21 (7/8): 822–834.
- Bučar, Bojko, Irena Brinar, Alenka Suhadolnik in Zdenka Šimonovič (1986): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih: Poročilo o delu 1986. Multilateralno regionalno sodelovanje. Centralism, regionalism and democracy – a case study of Yugoslavia. Institucionalno delovanje SR Slovenije v mednarodnih odnosih (študij posebnega primera ZAMTES). Proces regionalizma v Evropi – študija posebnega primera: Delovna skupnost Alpe-Jadran. Mednarodne organizacije s sedežem v SR Sloveniji. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko, Irena Brinar, Bogdan Benko, Miran Jus, Zdenka Šimonovič in Tatjana Kovačič (1987): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih: poročilo o delu za leto 1987: priloge k letnemu poročilu. Slovensko-beloruski odnosi. Predstavnštva gospodarske zbornice Jugoslavije v tujini. Poslovne skupnosti. Regio-primer čezmejnega regionalnega sodelovanja. Delovanje komisij pri OK ZKS, MK ZKS in MS ZKS za mednarodno sodelovanje. Sodelovanje SR Slovenije s provinco Sichuan. Vloga kulturne in izobraževalne skupnosti Slovenije v mednarodnem sodelovanju SRS. Mesto in vloga občin in mest SR Slovenije v mednarodnih odnosih. Skrb SR Slovenije za izseljence in delavce na začasnem delu v tujini. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko, Zdenka Šimonovič, Samo Kropivnik in Sandra Radovič (1988): Mesto in vloga SR Slovenije v mednarodnih odnosih: poročilo o delu za leto 1988. Ljubljana: RSS.

- Bučar, Bojko, Vlado Benko, Stane Južnič, Janko Jeri, Irena Brinar, Zdenka Šimonovič, Iztok Simoniti in Marko Vrhunec (1989): Mednarodni odnosi in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu za leto 1989. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1989): Mednarodni regionalizem – mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij: doktorska disertacija. Ljubljana: [B. Bučar].
- Bučar, Bojko in Zdenka Šimonovič (1989): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko in Marjan Svetličič (1990): Mesto in vloga Slovenije v mednarodnih odnosih: poročilo o delu za leto 1990. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1990a): Declaration on the Sovereignty of Slovenia. Regional contact: journal for the exchange of experience and ideas on regionalism, cross-border co-operation and cultural interchange between regions, preservations of cultural heritage of regions and ethnic groups and the protection of minorities in the Europe 1990 (1): 19–22.
- Bučar, Bojko (1990b): Mednarodno regionalno sodelovanje Jugoslavije. Poročilo o opravljenem delu v okviru tematskega sklopa. Ljubljana: RSS.
- Bučar, Bojko (1990c): O dveh poteh Slovenije v Evropo. Teorija in praksa 27 (10/11): 1285–1288.
- Bučar, Bojko (1990d): Oblike predstavljanja subnacionalnih ozemeljskih enot v mednarodni skupnosti. V: Berni Strmčnik in Stane Krajnc (ur.): (Kon)federalizem - večinsko odločanje in konsenz (zbornik referatov). Ljubljana: Slovensko politološko društvo, str. 239–250.
- Bučar, Bojko (1990e): Oblike predstavljanja subnacionalnih ozemeljskih enot v mednarodni skupnosti. Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso 45 (5/7): 263–270.
- Bučar, Bojko (1992): Universalism and Regionalism in Slovene Foreign Policy. Development & international cooperation 8 (14/15): 139–149.
- Bučar, Bojko (1994): Political aspects of co-operation on culture and education and the problem of minorities. Balkan forum: an international journal of politics, economics and culture 2 (4): 231–242.
- Bučar, Bojko in Stein Kuhnle (ur.) (1994): Small states compared: politics of Norway and Slovenia. Bergen: Alma Mater.
- Bučar, Bojko (1995): International cooperation of European subnational regions. Journal of international relations: issues of politics, law and economy 2 (1/4): 4–17.
- Bučar, Bojko (1996): Ethnic conflict, peacekeeping and peace-making towards 2000: second generation peacekeeping: zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju temeljnega raziskovanja.
- Bučar, Bojko in Irena Brinar (2001): Selected issues in accession negotiations between Slovenia and the EU. V: Janusz Adamowski in Konstanty Adam Wojaszczyk (ur.): Negotiations of the EU candidate countries. Warszawa: The Institut of the political sciences of Warsaw university, str. 141–155.
- Bučar, Maja (2001): Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo? Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bučar, Maja (2002): Catching-up with information technology: a viable option for transition economies?. Emergo 9 (3): 66–82.
- Bučar, Maja in Metka Stare (2002): Slovenian innovation policy : underexploited potential for growth. Journal of international relations and development 5 (4): 427–448.
- Bučar, Maja in Metka Stare (2003): Inovacijska politika male tranzicijske države. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Cerović, Julija, Maja Bučar in Metka Stare (2018): Montenegro's road to sustainable tourism growth and innovation. *Sustainability* 10 (12): 1–20.
- CPSDVR (1968): *Gospodarski odnosi Jugoslavije z deželami v razvoju (materiali s posvetovanj)*. Ljubljana: Center za proučevanje sodelovanja z deželami v razvoju.
- Damijan, Jože, Matija Rojec, Boris Majcen in Mark Knell (2013): Impact of firm heterogeneity on direct and spillover effects of FDI. *Journal of comparative economics* 41 (3): 895–922.
- Dikova, Desislava, Andreja Jaklič, Anže Burger in Aljaž Kunčič (2016): What is beneficial for first-time SME-exporters from a transition economy: a diversified or a focused export-strategy?. *Journal of world business* 51 (2): 185–199.
- Di Meglio, Gisela, Metka Stare in Andreja Jaklič (2012): Explanation for public and private service growth in the enlarged EU. *The Service industries journal* 32 (4): 503–514.
- Erjavec, Emil in Marko Lovec (2017): Research of European Union's Common Agricultural Policy: disciplinary boundaries and beyond. *European review of agricultural economics* 44 (4): 732–754.
- Gaber, Slavko, Zlatko Šabič in Mitja Žagar (ur.) (2003): *Prihodnost Evropske unije: zbornik*. Ljubljana: Državni zbor Republike Slovenije.
- Gonza, Gregor in Anže Burger (2017): Subjective well-being during the 2008 economic crisis: identification of mediating and moderating factors. *Journal of happiness studies* 18 (6): 1763–1797.
- Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič (2003): *Enhanced transition through outward internationalization: outward FDI by Slovenian firms*. Aldershot; Burlington (VT): Ashgate.
- Jaklič, Andreja, Krzysztof Obloj, Marjan Svetličič in Luka Kronegger (2020): Evolution of Central and Eastern Europe related international business research. *Journal of business research* 108: 421–434.
- Jeri, Janko (1987): Zahodna meja 1945–47: ob 40-letnici mirovne pogodbe z Italijo. *Teorija in praksa* 24 (1/2): 31–44.
- Južnič, Stane (1965): *Kam gre Latinska Amerika*. Ljubljana: Komunist.
- Južnič, Stane (1977): *Države v razvoju in dejavniki, ki zavirajo dekolonizacijo*. Teorija in praksa 14 (10/11): 1181–1202.
- Južnič, Stane (1979): *Kolonializem in dekolonializacija*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Južnič, Stane (1983): Problemi birokratske vladavine – s posebnim osvrtnom na nerazvijene države. *Pogledi: časopis za kritičku teoriju društva i kulture* 13 (1): 198–208.
- Južnič, Stane, Ernest Petrič in Vesna V. Godina (1985): *Družbeni in politični procesi v DVR: letno in končno poročilo 1985*. Ljubljana: RSS. Razvoj mednarodnih odnosov in nove mednarodne ekonomske ureditve.
- Kajnc, Sabina (2009): The Slovenian presidency: meeting symbolic and substantive challenges. *Journal of common market studies* 47 (Annual Review): 89–98.
- Kunčič, Aljaž (2014): Institutional quality dataset. *Journal of institutional economics* 10 (1): 135–161.
- Mrak, Mojmir, Matija Rojec in Carlos Silva-Jauregui (ur.) (2004): *Slovenia: from Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank.
- Murko, Ivo (1983): *Obmejna problematika, posledice vojne in tehnična vprašanja sklepanja pogodb: letno in medfazno poročilo*. Priloga k letnemu poročilu št. 10. Ljubljana: RSS.
- Murko, Ivo (2004): *Meje in odnosi s sosedi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Pavlič, Breda (1977): Transnacionalne družbe in razvoj družbene zavesti v deželah v razvoju: teoretična izhodišča za kritično analizo vloge transnacionalnih družb v mednarodnem komuniciranju, s poudarkom na razvoju sociokulturnih vrednot v deželah v razvoju, doktorska disertacija. Ljubljana: FSPN.
- Petrič, Ernest (1967): Nekaj mednarodnopravnih vidikov vietnamske vojne. Naši razgledi 28 (1): 1408–3701.
- Petrič, Ernest (1969): Posebnosti politike »malega« naroda. Teorija in praksa 6 (5): 722–732.
- Petrič, Ernest (1974): Mednarodni odnosi v novi ustavi – načela. Teorija in praksa 11 (3): 262–271.
- Petrič, Ernest (1977): Samoodločba in narodne manjšine. Teorija in praksa 14 (3): 187–203.
- Petrič, Ernest (1980a): Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Petrič, Ernest (1980b): Samoodločba manjšin – pravica do odcepitve – varstvo manjšin: s posebnim ozirom na predlog [!] Deklaracije OZN o pravicah manjšin. Ljubljana: Raziskovalni inštitut FSPN.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981a): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. I. del. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981b): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. II. del. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981c): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. III. del. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981d): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. IV. del: Primer Namibije. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981e): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. V. del: Primer Zahodne Sahare. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar in Bogdan Kozič (1981f): Pravica narodov do samoodločbe – mednarodno pravni vidiki: končno poročilo. VI. del: primer Cipra. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Vlado Benko, Bojko Bučar in Stane Južnič (1982): Raziskovanje mednarodnih odnosov, mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih, družbeni procesi v DVR. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest (1983a): Peaceful settlement of disputes among non-aligned states. The Non-aligned World 1 (4): 456–463.
- Petrič, Ernest, Vlado Benko in Stane Južnič (1983b): Razvoj mednarodnih odnosov in nove mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu 1983. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest (1983c): Mirno reševanje sporov med neuvrščenimi državami: končni elaborat: priloga k letnemu poročilu. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest (1984): Pravica do samoodločbe: mednarodni vidiki. Maribor: Založba Obzorja.
- Petrič, Ernest (1985a): Humano poslanstvo samoodločbe. Teorija in praksa 22 (1/2): 110–116.
- Petrič, Ernest, Bojko Bučar, Irena Brinar, Vlasta Jalušič, Iztok Lenardčič, Miha Vrhunec in Bogdan Kozič (1985b): Mesto in vloga SRS v mednarodnih odnosih (vloga teritorialnih enot v mednarodnih odnosih): Letno in končno poročilo 1985. Vloga teritorialnih enot v mednarodnih odnosih (končno poročilo). Vloga SRS v odnosih z DVR (priloga k letnemu poročilu). Vloga in pomen SISEOT v SRS (priloga k letnemu poročilu). SISEOT v ekonomskih odnosih s tujino v SRS (priloga k letnemu poročilu). Obmejno gospodarsko sodelovanje SFRJ in SRS s sosednimi državami (priloga k letnemu poročilu). Prerez zunanjepolitičnega delovanja 1975–1985 (priloga k letnemu poročilu). Institucionalna

- struktura SRS za delovanje na področju mednarodnih odnosov III. del (priloga k letnemu poročilu). Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest (1985c): Socialistične prvine etiopske revolucije in porevolucionarnega razvoja: letno in končno poročilo 1985. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Vlado Benko, Janko Jeri, Stane Južnič, Vesna V. Godina in Bojko Bučar (1986): Raziskovanje mednarodnih odnosov in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve: letno poročilo 1986. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Vlado Benko, Janko Jeri in Stane Južnič (1987): Raziskovanje mednarodnih odnosov, strategija gospodarskega sodelovanja med deželami v razvoju, mednarodno regionalno sodelovanje Jugoslavije: poročilo o delu za leto 1987. Ljubljana: RSS.
- Petrič, Ernest, Vlado Benko, Stane Južnič, Janko Jeri, Bojko Bučar, Irena Brinar in Marko Vrhunec (1988): Mednarodni odnosi in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu za leto 1988. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Petrič, Ernest (1994): Dolgoročni vidiki ameriške zunanje politike. Teorija in praksa 31 (1/2): 79–87.
- Petrič, Ernest (1996): Zunanja politika majhnih držav. Teorija in praksa 33 (6): 876–897.
- Rojec, Matija in Marjan Svetličič (1993a): Foreign investment in Slovenia: experience, prospects and policy options. *Communist economies & economic transformation. Journal of the Centre for Research into Communist Economies* 5 (1): 103–114.
- Rojec, Matija in Marjan Svetličič (1993b): The role of inward foreign direct investment in transformation of socialist into market economy: the case of Slovenia: final report. Ljubljana: Centre for international cooperation and development.
- Rojec, Matija (2000): Restructuring and efficiency upgrading with FDI. V: Gabor Hunya (ur.): *Integration through foreign direct investment: making Central European industries competitive*. Cheltenham: Edward Elgar Publ.
- Rojec, Matija (2001): The restructuring of firms in foreign privatisation in Central and Eastern European countries. *Transnational corporations* 10 (3): 1–24.
- Rojec, Matija, Janez Šušteršič, Boštjan Vasle, Marijana Bednaš in Slavica Jurančič (2004): The rise and decline of gradualism in Slovenia. *Postcommunist econ.* 16 (4): 459–482.
- Rojec, Matija in Mark Knell (2018): Why is there a lack of evidence on knowledge spillovers from foreign direct investment? *Journal of economic surveys* 32 (3): 579–612.
- Roter, Petra (2003): Language issues in the context of »Slovenian smallness«. V: Farimah Daftary in François Grin (ur.): *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute, str. 211–241.
- Roter, Petra in Ana Bojinović Fenko (2015): Parliamentarisation in a post-conflict context: the Kosovo Assembly Support Initiative. *Parliamentary affairs* 68 (4): 775–793.
- Stare, Metka (1999): Determinants of Producer Services Development in Slovenia. *Eastern European Economics* 37 (6): 54–70.
- Stare, Metka (2002): The Pattern of Internationalisation of Services in Central European Countries. *The Service Industries Journal* 22 (1): 77–91.
- Stare, Metka in Maja Bučar (ur.) (2005): *Učinki informacijskokomunikacijskih tehnologij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Stare, Metka, Andreja Jaklič in Patricia Kotnik (2006): Exploiting ICT potential in service firms in transition economies. *Serv. ind. j.* 26 (3): 287–302.

- Strban, Grega, Primož Rataj in Zlatko Šabič (2018): Return procedures applicable to rejected asylum-seekers in the European Union and options for their regularisation. *Refugee survey quarterly* 37 (1): 71–95.
- Svetličič, Marjan, Bojko Bučar, Vlado Benko, Irena Brinar, Janko Jeri, Stane Južnič in Marko Vrhunec (1990): Mednarodni odnosi in razvoj nove mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o opravljenem delu v okviru programskega sklopa. Ljubljana: RSS.
- Svetličič, Marjan, Irena Brinar, Bojko Bučar, Stane Južnič, Zlatko Šabič, Marko Vrhunec in Mitja Žagar (1991): Mednarodni odnosi in razvoj mednarodne ekonomske ureditve: poročilo o delu za leto 1991. Ljubljana: RSS.
- Svetličič, Marjan (1993): Globalization, economic integration, and political disintegration. *Development & international cooperation* 9 (16): 99–118.
- Svetličič, Marjan (1994a): Izzivi tehnološke strategije Slovenije. *Teorija in praksa* 31 (5/6): 442–451.
- Svetličič, Marjan (1994b): Crossroads of the world on the verge of the 21st century. *Journal of international relations: issues of politics, law and economy* 1 (1): 10–23.
- Svetličič, Marjan (1994c): Razpotja na pragu enaindvajsetega stoletja. *Revija za mednarodne odnose: problemi politike, prava in ekonomije* 1 (1): 10–21.
- Svetličič, Marjan (1995): Multinacionalna podjetja in razvojna strategija Slovenije. *Teorija in praksa* 32 (5/6): 390–408.
- Svetličič, Marjan in Matija Rojec (1994): Foreign direct investment and the transformation of Central European economies. *Management International Review* 34 (4): 293–312.
- Svetličič, Marjan in Andreja Jaklič (1999): European Union enlargement: is enthusiasm waning?. *Eastern European economics* July/August 1999 (37/ 4): 70–96.
- Svetličič, Marjan in Matija Rojec (ur.) (2003): Facilitating transition by internationalization: outward direct investment from Central European economies in transition. Burlington (VT); Hants: Ashgate.
- Svetličič, Marjan (2004): Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Svetličič, Marjan, Andreja Jaklič in Anže Burger (2007): Internationalization of small and medium-size enterprises from selected Central European economies. *East. Europ. econ.* 45 (4): 36–65.
- Šabič, Zlatko (1995): International parliamentary organs in European institutional organisations: selected cases. Ljubljana: Center for International Relations at the University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences.
- Šabič, Zlatko in Charles J. Bukowski (ur.) (2002): Small states in the post-Cold War world: Slovenia and NATO enlargement. Westport (Conn.)/London: Praeger.
- Šabič, Zlatko (2008): Building democratic and responsible global governance: the role of international parliamentary institutions. *Parliam. aff.* 2008 (61/2): 255–271.
- Šimonovič, Zdenka (1987): Mesto in vloga občin in mest SR Slovenije v mednarodnih odnosih. Ljubljana: RSS.
- Šušteršič, Janez, Matija Rojec in Mojmir Mrak (2001): Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU: strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Udovič, Boštjan, Tanja Žigon in Moe Marija Zlatnar (2011): Specificities of translating the diplomatic language. *Slavistična revija* 59 (3): 269–291.

- Udovič, Boštjan (2018): *Zgodovina (gospodarske) diplomacije*. 2., dopolnjena izd. Ljubljana: Založba FDV.
- Zupančič, Rok, Faris Kočan in Janja Vuga Beršnak (2020): Ethnic distancing through aesthetics in Bosnia-Herzegovina: appraising the limits of art as a peacebuilding tool with a socio-psychological experiment. *Journal of Southeast European & Black Sea studies* 21 (1): 101–123.

IN MEMORIAM
ZASL. RED. PROF. DR. VLADIMIR BENKO
(*1917–2011†)

Kolega Benka, kot smo ga klicali na fakulteti, se spominjam še iz študentskih časov, z začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Študentje smo imeli prav poseben odnos do njega. Za večino takratnih študentov se predmet Mednarodni odnosi I ni zdel preveč pomemben, saj so mednarodni odnosi po takratnem pojmovanju sodili bolj v Beograd kot v Ljubljano. Posmehljivo rečeno, tujina je za večino segala nekam do Trsta ali Celovca. Vedeli pa smo, da je predmet študijsko pomemben kot temeljni obvezni predmet za vse takratne študijske smeri in z univerzitetno-študijskega vidika temu ni nihče oporekal. Kreatorji študijskih programov, med katerimi je bil tudi Benko, so izkušnje črpali in uporabili z obiska na Univerzi v Uppsali in Visoki šoli za upravne in politične vede v Parizu (Benko, 2011a: 21). Svoj status v študijskem kurikulumu kot temeljni skupni predmet vseh smeri je predmet počasi izgubljal po odhodu prof. Benka v pokoj, paradoksalno pa ga je izgubil prav z reformo ob osamosvojitvi, kot je včasih razočarano potožil. Sam se je že v sedemdesetih letih ukvarjal z vprašanjem mednarodnih odnosov kot znanstvene discipline (Benko, 1974), tezo pa je potrdil še v devetdesetih letih (Benko, 1996, 1997). Relevantnost teh študij se je pokazala tudi s ponatisom po njegovem odhodu (Benko, 2011). Ko sem še sam študiral, je stal njegov predmet Mednarodni odnosi I ob boku Obči sociologiji I prof. dr. Petra Klinarja, Obči politologiji I prof. dr. Adolfa Bibiča in ob predmetu Javno mnenje in komunikacije prof. dr. Franceta Vrega. Čeprav se je institucija že od leta 1968 imenovala Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo (VŠSPN) in je od leta 1970 kot fakulteta obdržala ime predmetnega poučevanja Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN), so se kot temeljne discipline obravnavale zgolj sociologija, politologija in komunikologija. Je pa takrat še prevladovalo prepričanje, da morajo vsi študentje, še posebno pa politologi, razumeti, kaj se dogaja po svetu. Mednarodni odnosi so se ožje povezovali s predmeti Zgodovina mednarodnih odnosov (zgodovina hladne vojne) prof. dr. Vlada Benka, Novejša politična zgodovina in Družbeno-ekonomski in politični problemi dežel v razvoju prof. dr. Staneta Južniča, Mednarodni odnosi II (kot se je imenovalo mednarodno pravo) in Mednarodne organizacije prof. dr. Ernesta Petriča ter Sodobna delavska in socialistična gibanja prof. dr. Save Živanova, ki je prihajal iz Fakultete političnih nauk v Beogradu. To pa je bil humus, na katerem se je lahko razvil študij mednarodnih odnosov.

Predavanja prof. dr. Vlada Benka niso bila množično obiskovana. Razlogov je bilo več. Najprej je šlo za nasledek izročilne kontinentalnoevropske univerzitetne miselnosti, ki je v praksi pomenila, da predavanja niso obvezna. Drug razlog je bil, da kolega Benko ni slovel po večini govorca, ob tem, da je njegov jezik izražal zapletenost in prodornost njegove misli in razmišljanja. Ta mu je omogočala, da se je od maturanta klasične gimnazije v Ljubljani (1937), prek diplomiranega romanista (1942) Filozofske fakultete takratne Kraljeve univerze v Ljubljani (R. universita di Lubiana) in prek doktorata iz pravnopolitičnih znanosti na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani (Benko, 1965) razvil v očeta znanstvenega proučevanja mednarodnih odnosov. Sam moram še danes kakšen njegov stavek ali odstavek prebrati dvakrat, preden dojamem

večplastnost in vzročno-posledično zvezo njegovih misli. Spominjam se tudi zagovora svoje doktorske disertacije leta 1989, ko mi je kot član komisije postavil nekaj vprašanj in najbolj me je zaskrbelo, ali sploh razumem njegova vprašanja. Po zagovoru mi je sicer rekel, da mu je naloga všeč – kot je on znal reči –, »zavoljo tega«, ker je del sociologije mednarodnih odnosov, področja, ki ga je sam prevzel za svojega (Benko, 2000). Z njim se je spoznal ob svojem študijskem bivanju v Parizu, predvsem skozi avtorja Raymonda Arona, ki ga razume kot utemeljitelja in pripadnika zgodovinsko-sociološke šole (Benko, 2000: 66–72). Prevod Aronove knjige *Mir in vojna med nacijami*, tako ljube kolegu Benku, je leta 2010 prevedla lektorica na FDV, mag. Mojca Jarc (Aron, 2010). Še s poskusno verzijo smo razveselili tudi kolega Benka. Toda naj se povrnem k odnosu nas študentov do profesorja.

Ne vem, ali se je tega zavedal, toda študentje smo mu šteli v dobro, da je imel pri svojem predmetu *Mednarodni odnosi I* skripto (Benko, 1962, 1970), kar ni bil običaj pri vseh drugih predmetih – in to nam je olajšalo študij ter razumevanje njegovih misli. Tudi kasneje so študentje vedno imeli privilegij, da jim je bil na razpolago njegov učbenik (Benko, 1977, 1987). Vendar ugodnost učbenika ni bil pglavitni vtis, ki smo si ga študenti vtisnili v spomin. Pravzaprav so to bile zadeve obrobnega značaja, kot tudi ves naš kurikularni študij takrat. Pri njem so budili pozornost aristokratski govor, celotna pojava in obnašanje. Veljal je za »gospoda« v lepem pomenu besede, kar je bila v obdobju »tovarišev« redka izjema – na naši fakulteti morda edina. In opazili smo, da ga tako obravnavajo tudi kolegi predavatelji in zaposleni. Mnogo kasneje sem videl, da ga na enak način spoštujejo tudi kolegi iz časov, preden je prišel na fakulteto. A da ne bo pomote: njegovo srce in intelekt sta kazala na širino duha pri dojemanju stvarnosti – po srcu in prepričanju je bil »tovariš«. Moja generacija študentov je bila prva, ki na predavanja, vaje in izpite večinoma ni več prihajala v oblekah, belih srajcah in kravatah, temveč v jeansu in podobni opravi. Mnogi so nas gledali postrani – ne pa kolega Benko. Bili smo generacija, ki je bila angažirana zunaj takratnih uradnih struktur (razen v študentski organizaciji), generacija, ki je sodelovala na Radiu Študent in pri študentskem časopisu *Tribuna*, ki je demonstrirala po ulicah in pomagala pri zasedbi Filozofske fakultete. Nekateri smo takrat že previdno zahtevali večstrankarski sistem, npr. Gibanje 13. novembra (dandanes, ob praksi udejanjanja tega političnega modela, se gotovo komu dvignejo obrvi). Spominjam se, kako so se na univerzi takratni študentski voditelji srečali s takratnim predsednikom Izvršnega sveta, danes bi rekli predsednikom vlade, legendarnim Stanetom Kavčičem, in ta se je v vsej resnosti situacije najprej obregnil ob enega naših kolegov, Jašo Zlobca, zakaj ni prišel na srečanje z njim v obleki, temveč v kavbojkah. Jaša mu je mirno zabrusil, da študentje nimamo toliko denarja kot on. Ko je profesor Benko izvedel za to, mi je rekel: »Pa kaj hočejo ti oblastniki, kaj si predstavljajo? Spominjam se, kako so partizani med vojno z delegacijo prišli v Italijo v izpranih in oguljenih partizanskih uniformah, saj nismo imeli drugega, pa so nas elegantni Britanci toplo in prijazno sprejeli.« Zaradi duha časa, svojih diplomatskih izkušenj ali preprosto zaradi svojega karakterja je bil

sam na fakulteti vedno lepo oblečen. Ne gizdalinsko, prej bi rekel skromno, vendar vedno urejeno. Znal se je nositi. Celo zasebno, ko je bil v jeans opravi od glave do pete, npr. takrat, ko sem ga srečal, ko je pešočil na železniško postajo, ko je bil že v pokoju in je še vedno predaval, ko se je nežno držal za roke s svojo soprogo, s katero sta bila namenjena v toplice, kamor je letno hodil zaradi zdravja. Takrat v študentskih letih seveda o tem nismo vedeli nič, niti nismo veliko razmišljali, menili smo, da je njegova pojava karakteristika dekana.

Med letoma 1961 in 1967 je bil predavatelj na Visoki šoli za politične vede (VŠPV) in med letoma 1967 in 1970 njen tretji direktor, s tem da je bil leta 1967 izvoljen za izrednega profesorja in se je šola leta 1968 preimenovala v VŠSPN, leta 1970 pa v Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN, danes Fakulteto za družbene vede – FDV) in Benko je postal njen prvi dekan (1970–1974); za rednega profesorja je bil izvoljen leta 1973. Študente je to nekoliko presenetilo, saj smo menili, da že pred tem ni mogel biti nič drugega kot redni profesor. V veliki meri je bil osebno zaslužen za to, da je takratna visoka šola postala fakulteta in deseta članica Univerze v Ljubljani.

Ko so se začeli politični pritiski na fakulteto, jih študentje – kljub dejavnosti policije in takratne Udbe med nami in proti nam – nismo dojemali tako tragično kot delovni kolektiv na fakulteti, kajti bili smo mladi, nepremagljivi, nesmrtni in resnica je bila na naši strani. In še avtonomija univerze nas je ščitila – v tistih časih uniformirana policija ni smela na univerzitetna tla. Po drugi strani se nam je zdelo, da bo profesor Benko vzdržal pritiske. Vedeli smo, da je nosilec partizanske spomenice iz leta 1941 z ilegalnim imenom Leon (malo spominja na očetovo ime Leopold). Ni bil eden tistih, za katere so ilegalci govorili, da je OR (kdor ne ve, kaj je to pomenilo – ostali mi boste oprostili – naj povem: »oprezna rit«, kar je bila oznaka za tiste, ki si niso upali sodelovati z Osvobodilno fronto (OF)). Benko je bil od leta 1941 aktivist OF, zadolžen na univerzi za filozofsko in pravno fakulteto. Takrat je postal tudi skojevec (član Zveze komunistične mladine Slovenije) in nato član Komunistične partije Slovenije. Logično je bilo, da se je kot sin napredne železničarske delavske družine včlanil v avantgardo delavskega razreda, kot so to takrat pojmovali. Domnevno zaradi izdajstva so ga Italijani leta 1942 internirali v taborišča Gonars, Monigo in Visco. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 se je vrnil v Ljubljano in postal pripadnik Varnostno-obveščevalne službe, nato pa so ga premestili na osvobodjeno ozemlje.

In očitno mu med vojno ni bilo lahko. Tisti časi, kot mi je pripovedoval, so mu načeli zdravje, ki se nikoli ni več popolnoma povrnilo, zaradi česar je kasneje moral zapustiti diplomacijo. Slabo zdravje ga je spremljalo naprej na fakulteti in je gotovo tudi vplivalo na njegovo – kljub letom – prezgodnjo smrt. Avreola, da so prvoborci ljudje, ki so načelni, neustrašni in predani, se jih je držala in celo takratni Centralni komite Zveze komunistov je moral to upoštevati. Nekoč, ko je bil dekan, sta k njemu prišla dva pripadnika Državne varnosti, danes bi rekli, na informativni pogovor. Zvest svojemu preteklemu delovanju jima je hitro pokazal vrata. Kar završalo je po fakulteti,

saj je bilo to za tiste čase nezaslišano. Ko sem ga vprašal, kaj se je zgodilo, mi je rekel: »Prišle sta dve persone iz Udbe in me hotele zaslišati. Rekel sem jima, da naj takoj zapustita fakulteto, da če me hočejo zaslišati, naj pridejo njuni šefi, smrkvca me že ne bosta zasliševala. Malo prestar sem za to in predobro poznam to službo. Vrgel sem ju skozi vrata.« Prav prepričanost v novi in boljši svet je po vojni vodila kolega Benka, da se je priključil avantgardi avantgarde delavskega razreda, kot so to takrat pojmovali, Organizaciji za zaščito naroda oz. Državni varnosti, a prav zaradi metod ni vzdržal dolgo in je leta 1952 raje prevzel dolžnosti v diplomatski službi. Na žalost je moral diplomatsko službo zapustiti zaradi bolezni, mi pa smo s tem imeli srečo, saj se je podal v akademske vode in leta 1961 postal višji predavatelj za predmeta Mednarodni odnosi in Zunanja politika SFRJ na takratni VŠPV. Med drugim je njegova funkcija (1954–1958) 1. sekretarja jugoslovanske ambasade v Stockholmu na Švedskem vplivala na to, da se je začel posvečati problematiki politike nevtralnosti, nevtralizma in stalne nevtralnosti, kasneje, v spremenjenih okoliščinah, pa neuvrščенosti. Leta 1966 je na fakulteti postal prvi predstojnik raziskovalnega Centra za proučevanje dežel v razvoju. Po odhodu tega centra s fakultete je postal nepogrešljivi član raziskovalne skupine leta 1981 ustanovljenega Centra za proučevanje mednarodnih odnosov, ki še danes, z rahlo nestrokovnim in piarovskim preimenovanjem v Center za mednarodne odnose, deluje v okviru Inštituta za družbene vede (kot raziskovalnega dela FDV).

Kakorkoli že, takrat v sedemdesetih letih me je po razpravi v študentski organizaciji kot vodjo študentske organizacije na fakulteti doletela dolžnost in čast, da sem se moral najaviti pri dekanu in mu izraziti vso študentsko podporo pri njegovih prizadevanjih za obrambo akademske avtonomnosti pred vmešavanjem politike. Opazil sem, v nekem kratkem trenutku, da ga je študentska podpora ganila. Ena njegovih karakteristik je sicer bila, da je tudi pri razumskem razmišljanju pogosto na hitro pokazal svoja čustva – včasih s stavkom ali dvema, morda le z mimiko ali vsaj s pogledom. Opredeljeval se je, ni bil vzvišeno vrednostno nevtralen. Tak je bil tudi na predavanjih in konzultacijah. Toda študentje mu nismo izrazili podpore zgolj iz političnih razlogov, temveč tudi za to, ker je skrbel za študente. Kot prvi dekan je sprostil sredstva za študentsko organizacijo, ki jih je fakulteta že leta pred tem dobivala, toda porabila za kdo ve kaj. S finančno injekcijo smo lahko lažje izdajali vsaj tri študentska glasila na fakulteti. Kljub prostorski stiski nam je tudi dodelil sobo za naše delovanje, kar je celo razumel takratni asistent, danes cenjeni akademik prof. dr. Slavko Splichal, ki je sobo moral zapustiti.

Vendar je dekan Benko tudi sicer zagovarjal interese in upravičene zahteve študentov. Spominjam se, kako smo študentje zahtevali, da morajo biti trije izpitni roki, do katerih smo bili takrat upravičeni pri vsakem predmetu, zunaj obdobja predavanj, dva v juniju in eden v septembru. Tako je vsak študent imel možnost trikrat opraviti izpit pri istem predmetu in se zato vpisati v višji letnik ali zapustiti univerzo, ni pa mu bilo treba pavzirati. Bili so drugi časi in le redkim profesorjem se je zdelo, da bi svoj dragoceni čas, namenjen raziskovanju, pisanju ali kdove čemu, morali izven organiziranega vzgojno-izobraževalnega semestra nameniti študentom.

Na pedagoško-znanstvenem svetu, takratnem najvišjem organu fakultete, je bil dekan Benko jasen: »Spoštovani kolegi, vsak od vas ima točno določeno število dni dopusta,« – kar je bilo približno mesec dni – »ki ga lahko koristite, kot želite. Ostali čas morate opravljati svojo delovno obveznost na delovnem mestu. In tu ste zaradi študentov. Študentje imajo pravico, da lahko trikrat opravljajo izpit.« Z rahlo stisnjenimi zobmi in brez ugovora so ga kolegi poslušali. Ko smo študentje zahtevali reformo študija, se je odzval takole: »Res je s tem študijem precej narobe. Študentje, sestavite komisijo, vanjo bom imenoval predstavnika pedagoških delavcev, pripravite program in izpeljali bomo reformo.« Na žalost zadeve nikoli nismo izpeljali do konca. Tito je napisal pismo, »odstopili so« Staneta Kavčiča, študentska organizacija je bila razpuščena. Dve leti pozneje, po svojem drugem dekanskem mandatu, se je profesor Benko leta 1978 upokojil zaradi zanj nemogočih zahtev politike – ukrepal naj bi namreč zoper štiri svoje kolege, pedagoge in raziskovalce: doc. dr. Veljka Rusa, danes pokojnega akademika in zaslužnega profesorja, doc. dr. Tineta Hribarja, danes rednega profesorja in uglednega filozofa, doc. dr. Janeza Jerovška, danes rednega profesorja v pokoju, ter Vladimirja Arzenška, kasneje doktorja znanosti in priznanega habilitiranega raziskovalca. Ko je malo pred svojo prezgodnjo smrtjo o tem spregovoril, je menil, da je to bilo »celo najtežje obdobje na moji celotni življenjski poti« (Benko, 2011a: 25).

Sam sem doštudiral in se odpravil na nadaljevanje študija v tujino. Takrat je profesor Benko izstopil iz Zveze komunistov. Bil je komunist, prvoborec, udbovec, kasneje veleposlanik in profesor, zato njegov izstop ni ostal neopažen. Pripovedoval mi je, kako so k njemu poslali emisarja, ki mu je sporočil, da bi Vinko Hafner, sekretar Zveze komunistov Slovenije, rad govoril z njim in naj se oglasi pri njem na kavi. Domnevno zato, da bi ga prepričal, naj prekliče svojo odločitev. Benko je poslaniku rekel, naj »gospodu« sporoči: »Od mene do tebe je prav toliko kot od tebe do mene. Če želiš govoriti z mano, lahko prideš v moj kabinet.« Poznavajoč kolega Benka, njegovo prepričanje in zgodovino, sem ga nekoč vprašal, kako to, da je po upokojitvi izstopil iz partije. Njegov odgovor je bil: »Nismo se za to borili.« In ko sem ga dosti kasneje malo provokativno vprašal, kako to, da ni izstopil že prej, mi je preprosto rekel: »Bal sem se. Imel sem družino, ženo in hčerko, za kateri sem moral skrbeti in ki sta bili eksistenčno odvisni od mene. Menil sem, da mi v pokoju nič več ne morejo.« Načelen, pokončen, čuteč in odgovoren. Tak je bil. Se je pa z odhodom v pokoj popolnoma povlekel. Bil je užaljen in razočaran. Izdali so njegove ideale in prepričanje. Dobra stran tega je za nas na fakulteti bila, da se je povsem posvetil znanosti.

Kot zaslužni profesor Univerze v Ljubljani (od leta 1978) je tudi po upokojitvi ostal povezan s fakulteto. Predaval je, predvsem pa je pričel publicirati svoj knjižni opus, ki utemeljuje mednarodne odnose kot znanstveno disciplino. Neprestano je pisal na svojem, danes bi lahko rekli legendarnem, prenosnem pisalnem stroju. Rad bi vzel kompjuter, se naučil ravnanja z njim – vsaj tako mi je zatrjeval –, a v osemdesetih je bila to še redka in draga dobrina, ki jo niso imeli vsi raziskovalci, on pa je bil

upokojenec na fakulteti. Njegovo delo je med drugim pripomoglo, da je leta 1997 na fakulteti nastala knjižna zbirka Mednarodni odnosi z nesebičnim prizadevanjem izr. prof. dr. Iztoka Simonitija, ki mu je Benko bil njegov *Doktorvater*.

Znova sem se s kolegom Benkom srečal, ko sem se v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja zaposlil na fakulteti. Ker mi niso hoteli priznati ameriškega magisterija – da ne bo pomote, upokojeni kolega Benko ni imel nič pri tem –, so mi dovolili izdelati individualni magistrski študijski program iz mednarodnih odnosov. Edino kolega Benko, resen, prizadeven in predan, kot je bil, je sam izdelal program za svoj predmet. Medtem ko sem čakal na učni načrt, mi je rekel: »Berite Marxov Kapital, predvsem njegov prvi del.« Spominjam se metrov knjig, ki mi jih je nato predpisal in sem jih moral predelati – takrat pač še ni bilo instant bolonjskega študija – in sem po takratnem običaju moral sam oceniti, kaj je za kaj bolj ali manj pomembno. Le kaj se profesorju Benku zdi pomembno za mednarodne odnose v tej množici družboslovne literature, sem se spraševal? Izpit sem delal po kosih – tak je bil sistem. Potožil sem mu, da nekaterih knjig ni v knjižnici in so pošle celo v tujih knjigarnah. Ni popustil, bil je dosleden kot vedno, ko je šlo za poučevanje. Ker medbibliotečna izposoja ni delovala tako kot dandanes, sem knjige moral dobiti po prijateljskih zvezah iz tujine. Trajalo je. Pa sem danes vesel tega. Benko je razvijal svojo marksistično teorijo mednarodnih odnosov, le da tega ni počel kot mnogi drugi z neskončnim razpravljanjem o tem, kaj je Marx resnično rekel, temveč se je naslanjal bolj na zahodne neomarksiste in strukturaliste. Četudi je izhajal iz Marxa in ga je vodila njegova maksima: »Anatomija človeka je ključ za razumevanje anatomije opice« (Benko, 1994: 62). Kot znanstvenik je proučeval in poučeval teorije mednarodnih odnosov, pri čemer pa je neprestano opozarjal, da teorija brez empirije ni eksplanatorna, empirija brez teorije pa tudi nima smisla. Kot eden prvih se je ukvarjal tudi s teorijami integracij v mednarodnih odnosih. Brez tega sam kasneje ne bi mogel zasnovati magistrskega študija mednarodnih odnosov z naslovom Evropa 1992 – študija, za katerega so se takrat odločili naši dodiplomski študentje Borut Pahor, Zoran Thaler, Samuel Žbogar in drugi, npr. že takrat prof. dr. Katja Vadnal iz Biotehnične fakultete. Resnici na ljubo večina slušateljev študija ni tudi zaključila. Prišla je osamosvojitve in politika je zahtevala svoje. Imamo pa na fakulteti odličnega takratnega študenta, ki ni le zaključil magisterija, temveč je nadaljeval študije in ga danes poznamo kot red. prof. dr. Zlatka Šabiča. V tem smislu je tudi on rezultat Benkovega raziskovanja.

Zaradi spleta okoliščin – predvsem zaradi tega, da ni bilo drugega primerne kandidata – sem za tiste čase razmeroma kmalu postal v. d. predstojnika Seminarja za mednarodne odnose, ki se je kasneje preimenoval v Katedro za mednarodne odnose; s tem sem formalno postal predstojnik kolegu Benku. Takrat so mi vsi govorili, v kakšno nezavidljivo situacijo naj bi padel, da bom že spoznal, kako zahteven, prav težak naj bi bil kolega Benko in kako težko je delati z njim. Priznam, imel sem svoje izkušnje iz magistrskega študija pri njem, poleg tega pa sem imel še določeno strahospoštovanje do njega – to je bilo običajno takrat –, ker sem bil samo asistent,

on pa zaslužni redni profesor. Toda kmalu sem lahko vsem jasno in glasno povedal to, kar lahko še po tolikih letih samo ponovim: nikoli nisem z nikomer na fakulteti lažje delal kot z njim. Kljub letom in senioriteti mu nič ni bilo težko. Vedno je bil na razpolago, držal se je dogovorov in zahtev, držal se rokov. Tudi takrat, ko je doma ležal bolan in sem ga poklical po telefonu. Najprej sem moral mimo njegove ljubeče soproge Slavke, ki ga je skrbno čuvala, kakor je kasneje on moral njo. Ampak kadar je slišal, da ga kličem s fakultete, je prišel do telefona, čeprav iz postelje. Svetoval je in znal je loviti ravnotežje med načelnostjo in realpolitiko. Kot nas je učil pri zunanji politiki: »Taktika je sistem prilagajanja obnašanja posamezne države v cilju doseganja strateških usmeritev. Taktika upošteva zunanjepolitični realizem (realpolitik). Če taktika pripelje do erozije zunanjepolitičnih ciljev in načel, govorimo o pragmatizmu zunanje politike z vsemi negativnimi posledicami, ki temu sledijo.« Pragmatist v tem smislu pa ni bil. Predvsem pa me je v vsem podpiral. Kot mlajšega kolega me je npr. ščitil pred neupravičenimi pritožbami študentov, ki so menili, da jih šikaniram na izpitih oz. da zahtevam preveč in so se zato hodili pritoževati k starejšemu profesorju, ki je bil v pokoju, ki naj bi bil star in naveličan, morda razumevajoč dedek, predvsem pa popustljiv. Ko se je to prvič zgodilo, je kolega Benko prvič in edinokrat stopil v mojo pisarno – sicer sem vedno jaz hodil k njemu – ter mi je, potem ko je razložil, za kaj gre, in dobil ustrezne odgovore, rekel: »Toliko, da veste, študentu sem pokazal vrata, ker vas poznam in vam v popolnosti zaupam.« Zatem se študentje niso več pritoževali pri njem (ali vsaj ne da bi jaz vedel). Ko sem moral graditi in zagovarjati študijsko smer znotraj fakultete in se pri tem včasih celo skregati s precej starejšimi in uglednejšimi kolegi, mi je bilo vedno v veliko pomoč, da sem lahko rekel: »Tudi kolega Benko meni tako« ali »Kolega Benko želi« in podobno. Brez njega študijski program Mednarodni odnosi ne bi bil takšen, kot je. Da seveda ne bo pomote, ko so enkrat bile stvari dogovorjene znotraj fakultete, sem pred zunanjimi grožnjami imel podporo tudi drugih spoštovanih starejših kolegov, npr. prof. dr. Adolfa Bibiča, predstojnika Katedre za politične vede, ali takratnega dekana prof. dr. Petra Klinarja. Verjamem pa, da je tudi nad njima lebdel duh prof. dr. Vlada Benka, za katerega vem, da sta ga zelo cenila. Spomnim se, da sem – ko je bil dekan kolega prof. dr. Niko Toš – v imenu katedre zahteval, da ne vzame sistematiziranega mesta asistenta na študijskem programu Politologija, smer Mednarodni odnosi, in ga ne dodeli kakšni drugi smeri. Osoren odgovor je najprej bil: »Kakšna katedra? Kdo poleg tebe pa je še katedra? Katedra si ti.« Odvrnil sem: »Vsaj kolega Benko, če ne štejemo mlajših kolegov ali tistih, ki deloma vstopajo v program.« Ton je bil takoj spravljlivejši: »Ja, ja, kolega Benko. No ...« Resnici na ljubo moram povedati, da nismo imeli težav pri nastavitvah, ko se je enkrat pojavil ustrezen kandidat.

Vsebinskemu razvoju študija mednarodnih odnosov ni prispeval prof. Benko le s svojim teoretičnim proučevanjem, temveč je vedno skrbel tudi za celoto formatiranja področja proučevanja in poučevanja mednarodnih odnosov. Trikotnik političnih ved, mednarodnega prava in mednarodne ekonomije je vedno videl kot temelj

mednarodnih odnosov. Ker se je zavedal, da dobro pokrivamo politologijo in mednarodno pravo, je bil on tisti, ki je neprestano vztrajal na pomembnosti mednarodnih ekonomskih odnosov. Na šolo – kot so naši ustanovi rekli starejši kolegi – je najprej kot zunanjega predavatelja pripeljal kolega prof. dr. Ivo Fabince, profesorja na Ekonomski fakulteti in kasnejšega rektorja Univerze v Ljubljani, nato Andreja Dolinarja in dr. Marka Vrhunca. Žal iz različnih razlogov nikoli ni prišlo do njihovega trajnejšega angažmaja. Vendar je tudi zaradi vztrajanja profesorja Benka glede pomembnosti tega predmetnega področja za razumevanje in poučevanje mednarodnih odnosov, morda tudi zaradi Marxove kritike politične ekonomije, ki jo danes nekateri znova odkrivajo, prišlo do tega, da je na fakulteto prišel njegov nekdanji študent, kasneje doktor ekonomskih znanosti, ki ga danes poznamo kot prof. dr. Marjana Svetličiča.

Še enega dogodka se spominjam iz tistih časov. Lepega dne me kolega Benko pokliče k sebi v pisarno, kjer sem takoj opazil, da so vanjo prestavili še pet miz poleg njegove. Pričel mi je pripovedovati o tem, kaj vse je na policah, katere knjige in kateri dokumenti so kje, kje najdem njegove zapiske in podobno. Želel mi je to izročiti kot nekakšno volilo nasledniku. Na moje vprašanje, zakaj vse to, mi je pojasnil, da ga mečejo iz pisarne in s fakultete ter da bi rad predal svoje študijske materiale. To je povedal hladno in racionalno, vendar si nisem mogel kaj, da ne bi opazil rose v njegovih očeh. V trenutku sem prepoznal vso njegovo identifikacijo s fakulteto, o čemer smo lahko kasneje prebirali v njegovem zadnjem besedilu, narekovanem slab teden pred smrtjo, v Zborniku ob 50-letnici fakultete (Benko, 2011a: 20–26). In ne samo identifikacije s fakulteto, temveč tudi predanost znanstveno-raziskovalnemu delu in njegovo bolečino ob pričakovanem koncu tega. Na mojo srečo sem ga lahko potolažil tako, da sem mu povedal, da je fakulteta v prostorski stiski, naj ne prihaja več vsak dan na fakulteto, da tudi drugi zunanji predavatelji, ki občasno prihajajo predavat, potrebujejo vsaj mizo in stol in da ga nihče ne meče s fakultete ali iz pisarne ... le pozabili so mu povedati vse to. Tako sem domneval, ker je bil v pedagoškem procesu še napovedan za naslednje leto. Zdel se je veselo presenečen in olajšan – »Res?« je vprašal. In se je celo navadil hoditi v tako pisarno. S fakulteto je še dolgo sodeloval in njegov poslednji doktorand je bil Milan Brglez, ki je doktoriral prav iz tematike znanosti o mednarodnih odnosov (Brglez, 2006), kar je kasneje dopolnil še s knjižno izdajo (Brglez, 2008). Brez Benka tega gotovo ne bi bilo. Kolega Brglez je kot docent postal tudi predstojnik Katedre za mednarodne odnose, na žalost za znanost o mednarodnih odnosih pa so ga sirene ideologije, ugleda in materialnih ugodnosti potegnile v politiko. Ne kot prvega in ne kot zadnjega, kar veliko pove o statusu znanosti in visokošolskih učiteljev v družbi.

Sam nisem bil Benkov asistent od vsega začetka. Še predno sem se zaposlil na fakulteti, sta to poslanstvo opravljala najprej Danilo Slivnik in potem mag. Mojca Drčar-Murko. Glede prvega je včasih zbadal, da je prek Socialistične zveze delovnega ljudstva odšel v novinarstvo zaradi materialnih koristi, kar se je zdelo kolegu Benku pod častjo, glede Drčar-Murkove pa je resignirano ugotavljal, da so jo drugi kolegi na fakulteti spravili iz službe. Ko sem prišel na fakulteto, je bil njegov asistent Bogdan

Kozič, ki pa je odšel v službo na britanski konzulat. Ker je bilo to zaradi zdravstvenih težav v družini, nikoli nisem slišal od kolega Benka, da bi o njem rekel žal besedo. Pa saj tudi sicer ni nikoli slabo govoril o ljudeh, čeprav je vedno povedal tudi svojo resnico, samo dobro si ga moral poslušati. Preveč je bil uglajen, da bi grdo govoril o ljudeh. Kakorkoli že, z odhodom kolega Koziča sem moral prevzeti tudi asistentska opravila pri kolegu Benku. Za mene je bila čast, četudi nekoliko stresna, ker sem tako rekoč služil veliki osebnosti. Vendar se je kolega Benko izkazal kot skrben profesor. Vsebino vsake vaje mi je natančno sestavil, skupaj sva načrtovala predvideno branje in kadarkoli sem imel vprašanje, je bil na voljo, da mi pomaga. Delo s študenti se mu je zdelo nadvse pomembno. Se pa tudi spominjam, kako je bil kritičen do različnih analiz neuvrščenosti, ki so temeljile zgolj na anglosaksonskih virih, tudi do raziskovanja na drugih področjih, ki niso upoštevala francoskih, nemških ali drugih virov. Razumevanje, po njegovem, je nemogoče samo iz enega zornega kota.

Ko sem že doktoriral in dobil docenturo, je kolega Benko zbolel. Obiskal sem ga v bolnišnici in dogovorila sva se, da bom izvedel prvi semester njegovega predmeta, ki naj bi bil posvečen zgodovini mednarodnih odnosov – genezi mednarodne skupnosti, kot je to nekoč imenoval. Naloga ni bila lahka. Pri proučevanju zakonitosti razvoja mednarodnih odnosov in vdorih ideološkega dejavnika vanjo se je pravzaprav ukvarjal s svetovnim trgom in nujnostjo širjenja kapitalizma horizontalno in vertikalno zaradi narave samega produkcijskega procesa ter političnimi in družbenimi posledicami tega. Takrat se temu še ni reklo globalizacija. Študentom sem moral poenostavljeno približati Benkovo zgodovino mednarodnih odnosov (Benko, 1997a), morda bolje rečeno njegovo kritiko politične ekonomije, saj je izhajal iz teorije marksizma, s čimer se je ukvarjal že dolgo časa (Benko, 1975). Zahtevnost razumevanja njegovega pogleda na zgodovino je botrovala tudi temu, da je bil potreben ponatis tega dela (Benko, 2000a).

Sčasoma sem dobil to čast, ki si je sicer nisem želel, da sem njegov predmet prevzel v celoti, torej še dele, ki so se imenovali struktura mednarodne skupnosti, teorije mednarodnih odnosov in zunanja politika. Na srečo so mi pri tem že lahko pomagali mlajši kolegi. Kolega Benko je bil zaradi zdravstvenih razlogov nekje leta 1997 prisiljen opustiti predavanja, kasneje pa se je iz družinskih razlogov celo preselil v dom starejših občanov v Cerknici. Ohranil sem občasne stike z njim. Tako kot nekoč na fakulteti sva se lahko pogovarjala o vseh mogočih rečeh. O njegovem študijskem bivanju v Italiji in v Združenih državah, pa tudi o aktualnih mednarodnih in domačih političnih in družbenih razmerah. Vedno znova me je presenetil z bistrostjo svojega uma, s sprotnim spremljanjem svetovnega in domačega dogajanja, z lucidnimi analizami in ironičnimi pripombami. Pa tudi nekaj časa je bilo za bolj osebne pogovore o tem, kako mu je pomoč hčerke Brede v uteho in razvoj vnukinje Lenčke v veselje. Priseben, luciden in temeljito razmišljajoč je ostal vse do svoje smrti, kljub svoji visoki starosti in šibkemu telesnemu zdravju. Še nekaj dni pred njegovo smrtjo sva se po telefonu dogovarjala o mojem obisku pri njem, dvakrat sva morala preložiti obisk zaradi zdravstvenih pregledov, ki jih je imel, nato pa so mi sporočili žalostno novico.

Žalostna novica o njegovi smrti je pretresla vso združbo, ki se ukvarja z mednarodnimi odnosi, in verjamem, zaradi njegovega ugleda, da tudi posameznike zunaj tega. Prejel sem številne klice kolegov, ki so spraševali, kaj lahko storijo. Menil sem, prosto po Antonu Aškercu, da »v delih svojih živel sam bo večno«. Med kolegi se je porodila ideja, da bi na spletni strani fakultete v virtualni »aleji velikanov« objavili ves njegov skeniran opus. Izdelana je bila celo njegova bibliografija, vendar iz materialnih, organizacijskih, konceptualnih in tehničnih težav ideja nikoli ni zaživela. Druga ideja, ki se je porodila, je predvidevala redna strokovna srečanja, posvečena prof. dr. Vladu Benku, nekakšne »Benkove dneve«. Samo upati je, da se bo ta ideja nekoč realizirala, saj mu strokovno-znanstvena skupnost v Sloveniji dolguje vsaj to.

Red. prof. dr. Bojko Bučar

VIRI

- Aron, Raymond (1962–1984/2010): *Mir in vojna med nacijami*. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vlado (1962): *Uvod v teorijo mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede.
- Benko, Vlado (1965): *Družbeno ekonomski temelji zunanje politike Švedske in njena praktična stališča* (doktorska disertacija). Ljubljana: PF UL.
- Benko, Vlado (1970): *Mednarodni odnosi I*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Benko, Vlado (1974): Problemi znanosti o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 11 (5/6): 605–621.
- Benko, Vlado (1975): *Razvoj mednarodne skupnosti: teze*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Benko, Vlado (1977): *Mednarodni odnosi*. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vlado (1987): *Mednarodni odnosi*. 2. prenovljena izd. Maribor: Obzorja.
- Benko, Vlado (1994): *Mednarodni odnosi in javnost*. *Javnost/The Public* 1 (1-2): 57–75, <https://javnost-thepublic.org/article/pdf/1994/1/4/>.
- Benko, Vlado (1996): *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV. E-knjiga.
- Benko, Vlado (1997): *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: FDV.
- Benko, Vlado (1997a): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: ZPS.
- Benko, Vlado (2000): *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: ZPS.
- Benko, Vlado (2000a): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. 2. izd. Ljubljana: ZPS.
- Benko, Vlado (2011): *Znanost o mednarodnih odnosih* (ponatis). Ljubljana: FDV.
- Benko, Vladimir (2011a): *Od Visoke šole za politične vede do Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo* (FSPN). V: Monika Kalin Golob, Anton Grizold (ur.): *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi*. Ljubljana: Založba FDV, str. 20–26.
- Brglez, Milan (2006): *Pomen nepozitivističnih epistemoloških in realističnih ontoloških predpostavk za osmišljanje mednarodnih odnosov in metodologije njihovega proučevanja* (doktorska disertacija). Ljubljana: FDV UL.
- Brglez, Milan (2008): *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: FDV.

IZBOR ZALOŽNIŠTVA DO 2020

Red. prof. dr. Bojko Bučar, as. dr. Iris Koleča
in as. Ajda Hedžet

REVIJI

Že leta 1964 je takratna Visoka šola za politične vede (VŠPV), predhodnica Fakultete za družbene vede (FDV), pričela izdajati revijo *Teorija in praksa*, ki je danes najstarejša še izhajajoča družboslovna revija v Sloveniji. Sčasoma je prerasla v znanstveno-strokovno revijo za politologijo, sociologijo, komunikologijo, novinarstvo, obramboslovje in kulturologijo. V njej so se vseskozi objavljali in se še objavljajo tudi članki discipline mednarodnih odnosov.

Center za proučevanje mednarodnih odnosov, predhodnik Centra za mednarodne odnose (CMO), je leta 1994 skupaj z Društvom za mednarodne odnose, ki je bilo tudi produkt Katedre za mednarodne odnose (KMO), v Sloveniji ustanovil prvo dvojezično *Revijo za mednarodne odnose – Problemi politike, prava in ekonomije*/*Journal of International Relations – Issues of Politics, Law and Economy*. Ko je leta 1998 CMO od Centra za mednarodno sodelovanje in razvoj prevzel še revijo *Development and International Cooperation*, sta se obe reviji združili v:

Journal of International Relations and Development
(<https://www.palgrave.com/gp/journal/41268>)

Revija je postala uradna revija Združenja za mednarodne študije Srednje in Vzhodne Evrope (*Central and East European International Studies Association – CEEISA*) in je danes v lasti CMO in založbe Palgrave (Macmillan). V *Social Science Citation Index* ima faktor vpliva 2,028 (2019).

KNJIŽNA DELA

Založništvo je na začetku potekalo skupaj z *Založbo Obzorja Maribor*, ki je imela svojo zbirko *Sociološka in politološka knjižnica*. Pri njej so izšla dela, ki so lahko še danes aktualna: št. 6: Vlado Benko (1977) *Mednarodni odnosi*; št. 7: Ernest Petrič (1977) *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*; št. 12: Stane Južnič (1980) *Kolonializem in dekolonizacija*; št. 16: Ernest Petrič (1983) *Pravica do samoodločbe – mednarodni vidiki*; št. 20: Vlado Benko (1987) *Mednarodni odnosi*. Druga, prenovljena izdaja.

Kasneje so nekatera dela izšla pri drugih založbah, npr. v Ljubljani pri *Državni založbi Slovenije* (DZS). Med drugimi: Stane Južnič (1985) *Politična zgodovina 20. stoletja*; Hans J. Morgenthau (1948/1995) *Politika med narodi – borba za moč in mir*.

Po letu 1991 so izhajala knjižna dela pretežno v Ljubljani pri *Znanstvenem in publicističnem središču* (ZPS) v knjižni zbirki *Sophia* (od 2003 *Založba Sophia*). Npr. Matija Rojec (1994) *Tuje investicije v slovenski razvoj*; Susan Strange (1995) *Države in trgi*; Marjan Svetličič (1996) *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*; Vlado Benko (1997) *Zgodovina mednarodnih odnosov*, (2000) *Sociologija mednarodnih odnosov*, (2000) *Zgodovina mednarodnih odnosov*, 2. izdaja idr.

Še danes člani KMO in CMO objavljajo v različnih založbah doma (Uradni list, Gospodarski vestnik, Delavska enotnost idr.) ter v tujini (kar je še posebej pomembno), v obsegu, ki bi daleč presegel prostor in mesto v tej publikaciji. Omejiti se moramo na lastne izdaje.

VŠPV (in njena kasnejša preimenovanja) je že od vsega začetka izdajala svoje publikacije. Omenimo dela Vlada Benka: Uvod v teorijo mednarodnih odnosov (skripta, 1962); Temeljne črte mednarodnih odnosov od francoske revolucije do blokofske polarizacije (skripta, 1962); Mednarodni odnosi (skripta, 1970); Razvoj mednarodne skupnosti: teze (učno gradivo, 1975). Od leta 1989 obstaja tudi *Zbirka znanstvena knjižnica*, kjer je izšla npr.: št. 5: Bojko Bučar (1993) Mednarodni regionalizem - mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij. Občasno je tudi revija *Teorija in praksa* objavljala separate, npr. Iztok Simoniti: Diplomatsko pravo (1994); Specialne misije (1995); Multilateralna diplomacija (1995).

Leta 1995 je FDV ustanovila svojo organizacijsko enoto:

Založba FDV (<https://www.fdv.uni-lj.si/zalozba>)

Ta izdaja številna knjižna dela med katerimi omenimo npr. Marjan Svetličič (2004) Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu (tudi e-knjiga) ter Andreja Jaklič in Marjan Svetličič (2005) Izhodna internacionalizacija in slovenske multinacionalke (prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/besedilo.pdf?sfvrsn=2>). Založba je prevzela in razvila številne knjižne zbirke, ki so na voljo tudi v spletni knjigarni (<https://knjigarna.fdv.si/>). Tako so objavljali npr. v *Zbirki znanstvena knjižnica* št. 34: Zlatko Šabič (1999) Voting in international organisations: mere formality or a matter of substance?, pod *Interdisciplinarno* Maja Bučar (2001) Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo (prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/bucarrazvojnodohtejanje.pdf?sfvrsn=2>), v zbirki *Pravo in gospodarstvo* Maja Bučar in Metka Stare (2003) Inovacijska politika male tranzicijske države, Maja Bučar, Matjaž Črnigoj in Aleš Lipnik (ur.) (2020) Vrednotenje sodelovanja med znanostjo in gospodarstvom, v zbirki *Politični procesi in institucije* ter v zbirki *Politologija* Boštjan Udovič et al. (2017) Medkulturne razlike in stereotipi(zacija): prednost ali slabost pri političnem in gospodarskem sodelovanju med državami nekdanje Jugoslavije, Maja Bučar and Danijela Vojinović Jačimović (ed.) (2018) The Role of Innovation Policy in Building National Competitiveness: The experience of Slovenia and Montenegro.

KMO in CMO sta še posebej angažirala pri zbirkah *Mednarodni odnosi*, *Acta Diplomatica*, *Analyze CMO/CIR Analyses*, *Mednarodno pravo* in njeni podzbirki *Mednarodni dokumenti*. V njih se izdajajo domača avtorska in prevedena knjižna dela, povezana s problematiko mednarodnih odnosov.

Zbirka Mednarodni odnosi (1996–)

Ur. Iztok Simoniti (1996–)

<https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/mednarodni-odnosi>

- Vlado Benko (1996) Znanost o mednarodnih odnosih. Tudi e-knjiga.
- Bruce Russett in Harvey Starr (1992/1996) Svetovna politika: izbira možnosti
- Geoffrey Parker (1985/1997) Zahodna geopolitična misel v dvajsetem stoletju
- Felix E. Oppenheim (1991/1998) Vloga morale v zunanji politiki
- Nicola Matteucci (1997/1999) Novoveška država: izrazoslovje in pota
- Marko Kosin (2000) Začetki slovenske diplomacije z Italijo: 1991–1996
- Evan Luard (1992/2001) Človek, država in vojna: zbirka besedil
- Ivo Murko (2004) Meje in odnosi s sosedomi
- Benedetto Conforti (2002/2005) Mednarodno pravo (šesta izdaja)
- John Keegan (1994/2005) Zgodovina vojskovanja
- Primož Šterbenc (2005) Šiiti: geneza, doktrina in zgodovina odnosov s Suniti
- John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens (ur.) (2001/2007) Globalizacija svetovne politike, 1. zv.: Uvod v mednarodne odnose (tretja izdaja)
- John Baylis, Steve Smith in Patricia Owens (ur.) (2008) Globalizacija svetovne politike, 2. zv.: Mednarodni problemi (četrti izdaja)
- Milan Brglez (2008) Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu. Tudi e-knjiga.
- Irena Brinar (ur.) (2008) Prihodnost Evropske unije
- Guillaume Devin (2007/2008) Sociologija mednarodnih odnosov (druga izdaja)
- Sabina Lange (2008) Razvoj evropske zunanje politike: od evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambne politike
- Mojca Mehikić in Zlatko Šabič (2008) Pogojevanje članstva v Evropski uniji
- Iztok Simoniti in Peter Kovačič Peršin (ur.) (2008) Religija in nasilje: eseji in razprave
- Andreja Vogrin, Iztok Prezeli in Bojko Bučar (2008) Človekova varnost v mednarodnih odnosih
- Jana Zbačnik, Bojko Bučar in Milan Brglez (2008) Status pravice dostopa do odprtega morja v mednarodnem pravu
- Milan Brglez (ur.) (2009) Razvoj mednarodne kazenske odgovornosti posameznika: zbirka temeljnih dokumentov
- Petra Roter (2009) Narodne manjšine v mednarodnih odnosih
- Boštjan Udovič (2009) Ekonomska in gospodarska diplomacija. Tudi e-knjiga.
- Ana Bojinović Fenko (2010) Premoščanje ločnice med proučevanjem mednarodnih odnosov in zunanje politike: primer mednarodnega regionalizma. Tudi e-knjiga.
- Raymond Aron (1962–1984/2010) Mir in vojna med nacijami
- Primož Šterbenc (2011) Zahod in muslimanski svet: akcije in reakcije. Tudi e-knjiga.
- Petra Roter (2014) Narodne manjšine v mednarodnih odnosih (druga dopolnjena izdaja)

Zbirka Acta Diplomatica (1997–)

Ur. Milan Jazbec (1997–2011); Boštjan Udovič (2011–)

(<https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/acta-diplomatica>)

Milan Jazbec (1997) Konzularni odnosi. Tudi E-knjiga.

Boštjan Udovič et al. (ur.) (2011) Diplomacija med teorijo in prakso. Tudi E-knjiga.

Ana Podgornik, Boštjan Udovič in Iztok Simoniti (2012) Kulturna diplomacija slovenskih držav v Evropski uniji. Tudi E-knjiga.

Marko Smole (2012) Častni konzuli. Nekarierna diplomacija/ Honorary consuls. Non-career Diplomacy (so-izdajatelj/založnik: Inštitut za ekonomske in diplomatske študije)

Boštjan Udovič (2013) Zgodovina (gospodarske) diplomacije

Anja Fabiani (2015) Mehka moč in voditeljstvo

Boštjan Udovič in Nejc Hočevár (ur.) (2015) Foreign policy and diplomacy of selected (EU) countries

Vesna Sasso in Boštjan Udovič (2016) Gospodarska diplomacija Nemčije in Slovenije v službi promocije zelenega gospodarstva

Jana Arbeiter in Milan Brglez (2017) Prednostni vrstni red: sredstvo pozicioniranja ali (ne)uporabna simbolika?

Boštjan Udovič (2018) Zgodovina (gospodarske) diplomacije (2. dopolnjena izdaja)

Stanka Štrukelj (2019) Izzivi delovanja Ministrstva za zunanje zadeve v spremenjenem mednarodnem okolju: pogled iz diplomatske prakse

Boštjan Udovič in Eva Čoderl (ur.) (2020) Pogajalske taktike

Analize CMO/CIR Analyses (2009–)

Ur. Sabina Kajnc (2009–13); Andreja Jaklič (2013–)

(<https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/analize-cmo-cir-analyses>)

Maja Bučar in Matija Rojec (2009) Cases of Science-Industry Cooperation in Slovenian Food and Chemical Industries (CIR Analyses 1). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/342.pdf>.

Sabina Kajnc in Marjan Svetličič (2009) Policy Brief. Slovenska evropska politika in evropska državna uprava za aktivno, uspešno in učinkovito članstvo v EU (Analize CMO 2). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/344.pdf>.

Sabina Kajnc and Marjan Svetličič (2009) Policy Brief. Slovenian European policy and a European state administration for an active, successful and efficient EU membership (CIR Analyses 2). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/343.pdf>.

Metka Stare, Andreja Jaklič in Anže Burger (2010) Catching up and Determinants of Services Growth in New Member States (CIR Analyses 3). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/367.pdf>.

- Maja Bučar with Andreja Jaklič and Boštjan Udovič (2010) National System of Innovation in Slovenia (CIR Analyses 4). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/375.pdf>.
- Matija Rojec in Janez Šušteršič (2010) Cena »nacionalnega interesa« (Analize CMO 5). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/376.pdf>.
- Mojmir Mrak, Matija Rojec in Marko Simoneti (2010) Plačilnobilančni in podjetniški vidiki kapitalskih prilivov v Slovenijo: slabosti prevelike naslonitve na dolžniške vire v pogojih krize (Analize CMO 6). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/386.pdf>.
- Anže Burger, Andreja Jaklič in Matija Rojec (2011) Poslovno okolje za delovanje podjetij s tujim kapitalom v Sloveniji (Analize CMO 7). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/397.pdf>.
- Zlatko Šabič in Petra Pavšič (2011) Male otoške države in spremembe podnebja: profil in delovanje skupine Aosis (Analize CMO 8). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/399.pdf>.
- Jože Damijan, Črt Kostevc and Matija Rojec (2011) Post-acquisition performance of firms acquired in cross-border acquisitions: Theoretical considerations and empirical evidence (CIR Analyses 9). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/410.pdf>.
- Ana Bojinović Fenko (ur.) (2011) Pax Franca, Pax Britannica, Pax Americana, Pax Sinica? Primerjalna analiza zunanje politike velikih sil in držav s hitro rastočimi gospodarstvi (Analize CMO 10). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/430.pdf>.
- Mojca Dušica Zajc (2012) Soustvarjanje in prenos znanja med malimi in srednjimi podjetji ter raziskovalnimi organizacijami (Analize CMO 11). Prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/431.pdf>.
- Anže Burger, Andreja Jaklič in Matija Rojec (2012) Uspešnost programa spodbujanja začetnih tujih neposrednih investicij v Sloveniji (Analize CMO 12). Prost dostop do e-knjige: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo_12_uspesnost-programa-spodbujanja-zac-etnih-tujih-neposredni.pdf?sfvrsn=2.
- Anže Burger and Aljaž Kunčič (2013) An inquiry into new exporters: the case of Slovenia (CIR Analyses 13). E-knjiga: https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/analize-cmo-cir-analyses/i_604_an-inquiry-into-new-exporters-the-case-of-slovenia.
- Andreja Jaklič in Matija Rojec (2013) Neposredno investiranje slovenskih podjetij v tujini: Zakaj, kako in s kakšnimi učinki? (Analize CMO 14). Prost dostop do e-knjige: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-14_out.pdf?sfvrsn=2.
- Anže Burger, Ana Murn in Matija Rojec (2013) (Ne)učinkovitost vladnih ukrepov v podporo delovanju podjetij v pogojih gospodarske recesije (CIR Analyses 15). Prost dostop do e-knjige: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo_15_02.pdf?sfvrsn=2.

- Ana Bojinović Fenko (ur.) (2014) Mehka moč v zunanji politiki in mednarodnih odnosih: študije aktualnih primerov (Analize CMO 16). Prost dostop do e-knjige: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/mehka-mo%C4%8D-v-zunanji-politiki_acmo-1601de9b304f2c67bc8e26ff00008e8d04.pdf?sfvrsn=2.
- Anže Burger in Matija Rojec (2016) Vključenost in vključevanje slovenskih podjetij v globalne verige vrednosti (Analize CMO 17). Prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-17-book.pdf?sfvrsn=2>.
- Metka Stare (2016) Vloga storitev v globalnih verigah vrednosti (Analize CMO 18). Prost dostop do e-knjige: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-18_vloga-storitev-v-globalnih-verigah-vrednosti.pdf?sfvrsn=2.
- Danijel Crnčec and Ana Bojinović Fenko (ed.) (2019) EU Environmental Policy: Internal and External Dimensions (CIR Analyses 19). Prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-19-eu-environmental-policy-final14f7be304f2c67bc8e26ff00008e8d04.pdf?sfvrsn=2>.
- Matjaž Nahtigal (2020) Social and Economic Reconstruction of the European Union Dimensions. Toward Bottom-Up and Top-Down Institutional Reconstruction of the European Union – more inclusive, more sustainable and more pluralistic EU (CIR Analyses 20). Prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-20-nahtigal-book.pdf?sfvrsn=2>.
- Marjan Svetličič (2020) China in the World Economy and the Economic Relations with Slovenia: Past, Present and the Future (CIR Analysis 21). Prost dostop do e-knjige: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-21.pdf?sfvrsn=2>.

Zbirka Mednarodno pravo (soizdajatelj MZZ RS; 2011–)

Ur. Andraž Zidar (2011–)

(<https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/mednarodno-pravo>)

Hugo Grotius (1609/2011) Svobodno morje. Tudi e-knjiga.

Martti Koskenniemi (2001/2012) Blagi prosvetitelj narodov: Vzpon in padec mednarodnega prava 1870–1960. Tudi prost dostop do e-knjige: <https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/433.pdf>.

Ana Polak Petrič, Irena Jager Agius in Andraž Zidar (ur.) (2013) Pravo mednarodnih pogodb - Priročnik, strokovni prispevki in dokumenti. Tudi prost dostop do e-knjige: https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/mednarodno-pravo/i_625_pravo-mednarodnih-pogodb-prirocnik-strokovni-prispevki-in-dokumenti.

Irena Jager Agius (ur.) (2014) Otrokove pravice v Sloveniji: od normativnih standardov do učinkovitega varstva – zbornik ob 25. letnici Konvencije o otrokovih pravicah. Tudi prost dostop do e-knjige: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateral/mednarodno-pravo/6e21ab8014/Otrokove_pravice_v_Sloveniji.pdf.

Iztok Simoniti et al. (ur.) (2014) Diplomatsko pravo – izbrane konvencije. Tudi prost dostop do e-knjige: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateralala/mednarodno-pravo/96461477f7/Diplomatsko_pravo-izbrane-konvencije.pdf.

Andraž Zidar in Sanja Šriglic (ur.) (2016) Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu. Prispevki ob 80-letnici dr. Ernesta Petriča. Tudi prost dostop do e-knjige: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateralala/mednarodno-pravo/5e4ce58a75/Slovenske_misli_o_mednarodnih_odnosih_in_pravu.pdf.

Rosalyn Higgins (1994/2018) Problemi in proces: mednarodno pravo in kako ga uporabljamo

Andrej Grasselli (ur.) (2020) Mednarodno humanitarno pravo – Zbornik ob 70-letnici sprejema ženevskih konvencij

Božo Cerar (2020) Slovenski diplomatski pojmovnik

Zbirka Mednarodno pravo – Mednarodni dokumenti (soizdajatelj MZZ RS; 2015–)

Ur. Andraž Zidar (2015–)

Ustanovna listina Organizacije združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča (2015). Tudi prost dostop do e-knjige: https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/mednarodno-pravo/i_686_ustanovna-listina-organizacije-zdruzenih-narodov-in-statut-meddrzavnega-sodisca#.

Splošna deklaracija človekovih pravic (2018). Tudi prost dostop do e-knjige: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZZ/Dokumenti/multilateralala/mednarodno-pravo/bf55533011/Splosna-deklaracija-clovekovih-pravic.pdf>.

Ženevske konvencije in dopolnilni protokoli (2019). Tudi prost dostop do e-knjig: https://knjigarna.fdv.si/knjige/politologija/mednarodno-pravo/i_792_zenevske-konvencije-in-dopolnilni-protokoli. Mateja Grašek (ur.) I. del – Konvencije: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/konvencije_2019_pdfa-27ac0304f2c67bc8e26ff00008e8d04.pdf?sfvrsn=2.

V več o knjigah Založbe FDV na www.fdv.uni-lj.si/zalozba/

z b i r k a
**MEDNARODNI
ODNOSI**
MONOGRAFIJE

ISBN 978-961-235-987-4

9 789612 359874

19 EUR

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za družbene vede